

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DOKTORA
PROGRAMI
DOKTORA TEZİ**

**ULUSARARASI KRİZLER VE İNSAN
HAREKETLİLİĞİNİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI**

**KATİBE DİCLE BAYIR
15716020**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. FUAT AKSU**

**İSTANBUL
2020**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DOKTORA
PROGRAMI
DOKTORA TEZİ**

**ULUSARARASI KRİZLER VE İNSAN
HAREKETLİLİĞİNİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI**

**KATİBE DİCLE BAYIR
15716020
ORCID NO: 0000-0002-3574-9826**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. FUAT AKSU**

**İSTANBUL
EKİM, 2020**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DOKTORA
PROGRAMI
DOKTORA TEZİ**

**ULUSARARASI KRİZLER VE İNSAN
HAREKETLİLİĞİNİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI**

**KATİBE DİCLE BAYIR
15716020**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih: 21/10/2020
Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur.**

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Fuat AKSU	
Jüri Üyeleri	: Prof. Dr. Gencer ÖZCAN	
	Doç. Dr. Çiğdem NAS	
	Doç. Dr. Fulya MEMİŞOĞLU	
	Doç. Dr. Helin SARI ERTEM	

**İSTANBUL
EKİM 2020**

ÖZ

ULUSARARASI KRİZLER VE İNSAN HAREKETLİLİĞİNİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI

Katibe Dicle Bayır

Ekim, 2020

Güncelliğini yitirmeyen insan hareketliliği konusu bu çalışmada alanda ihmal edildiği düşünülen uluslararası kriz ve araçsallaştırma ilişkisi bakımından incelenmektedir. İnceleme, uluslararası krizlerin ne boyutta insan hareketliliği yarattığı, bu hareketliliğin hangi aktörler tarafından, hangi alanlarda ve neden araçsallaştırıldığı üzerinden yapılmaktadır. Araştırmada savaşların, çatışmaların ve doğal afetlerin insanların hayatta kalma içgüdülerini harekete geçirerek akut ve “zorunlu” kitlesel hareketliliğe yol açtığı ve bu zorunluluğun araçsallaştırmaya zemin hazırladığı gözlemlenmiştir. “1990 sonrası dönemde yaşanan uluslararası krizlerin hangilerinde kitlesel insan hareketliliği gözlemlenmiştir?” sorusundan yola çıkılarak yapılan araştırmada, savaş ve çatışma kaynaklı yirmi altı adet uluslararası kriz saptanmıştır. Doğal afetler de kriz olarak nitelendirilerek araçsallaştırma faaliyetleri kapsamında teze dâhil edilmiştir. Uluslararası Kriz Davranışları Projesi’nin ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin temel kaynak olduğu bu çalışmada, hem niceliksel hem de niteliksel araştırma yöntemlerinden yararlanılmış, esas itibarıyla mültecilere ve sığınmacılara odaklanılmıştır. Uluslararası kriz, kitlesel insan hareketliliği ve araçsallaştırma kavramlarından ne anlaşıldığı ortaya konduktan sonra, her bir krizin yaratmış olduğu hareketlilik niceliksel olarak incelenmiş, akabinde karşılaşılan araçsallaştırma faaliyetleri niteliksel olarak analiz edilmiştir. Bu doğrultuda, alınan kararlar, kriz bölgesinde bulunmuş kişilerin anıları, insan hakları örgütlerinin raporları, basında çıkan haberler ve davalar ışığında araçsallaştırma faaliyetlerinin izi sürülmüştür. İncelenen tüm krizlerde en az bir araçsallaştırma faaliyetine rastlanmakla birlikte, araçsallaştırma kararının en nihayetinde aktörlerin dış politikalarına dair bir karar olduğu saptanmıştır. Savaş ve çatışma kaynaklı krizlerdeki araçsallaştırma faaliyetlerinin doğal afetlerdekilere kıyasla daha fazla alanda görüldüğü ve daha uzun soluklu olduğu elde edilen önemli bulgular arasında yer almıştır. Bir diğer önemli bulgu araçsallaştırma faaliyetleri ile insan hareketliliğinin boyutu arasında her zaman bir bağ kurulamayacağı, bazı krizlerde bir kişinin bazı krizlerde ise beş milyon kişinin bu faaliyetlere maruz kaldığı olmuştur. Araçsallaştırmada esasında krizin süresinin, niteliğinin, krize müdahil olan aktör sayısının ve krizin yaşandığı coğrafyanın etkili olduğu tespit edilmiştir. Araçsallaştırmanın denetim ve yaptırım mekanizması kurulmadıkça süreceği ve bunun bir insan hakları ihlali olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Kriz, İnsan Hareketliliği, Araçsallaştırma

ABSTRACT

INSTRUMENTALIZATION OF HUMAN MOBILITY DURING THE INTERNATIONAL CRISES

Katibe Dicle Bayır

October, 2020

Human mobility issues continue to be relevant today and here studied in the context of relationship between international crisis and instrumentalisation, which aspects seem to have been neglected so far. This study analyzes the extent of human mobility stemmed from international crises and the aspects of instrumentalisation of it by various actors. Research shows how wars, military conflicts, natural disasters cause acute and “forced” massive human movement and pave way to instrumentalisation. “Which international crises triggered human mobility in the post-Cold War era?” Based upon this question, the study concludes that there are twenty-six war/conflict-based crises. Natural disasters also considered as crisis and included in the scope of instrumentalisation activities. This study mainly focuses on refugees and asylum-seekers by using both quantitative and qualitative research methods while taking International Crisis Behavior Project and The UN Refugee Agency as primary references. First of all, the concepts of international crisis, massive human mobility and instrumentalisation are described detailedly. Secondly, as the extent of mobility caused by every single crisis is analyzed qualitatively, observed instrumentalisation activities are analyzed quantitatively. These activities traced in the light of resolutions, memories, human right reports, news and case documents. As a result, at least one instrumentalisation activity observed in each crisis and the motivation behind actor’s activities is related to their foreign policy decision. Other significant conclusion of this study is that, instrumentalisation activities are much widespread and lengthy in times of war/conflict-based crises compare to natural disaster-based crises. Another is there may not necessarily be a relation between instrumentalisation activities and extent of human mobility, in some cases one person, in others five million people are subjected to these activities. Instrumentalisation effected by the length, characteristics, quantity of actors involved and geography of the crisis. This study demonstrates that instrumentalisation activities are human rights violation and will not cease unless supervisory and sanction mechanisms are established.

Key Words: International crisis, human mobility, instrumentalisation

ÖN SÖZ

Tarihin hemen her döneminde sosyal bilimler açısından önemli bir araştırma alanı olan insan hareketliliği konusu, 2011 yılında Suriye’de başlayan çatışmalarla birlikte eskiye nazaran daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Gerek ülke içinden yerinden edilen gerekse uluslararası sınırları aşmaya çalışan insanların yaşadıkları farklı disiplinler tarafından farklı açılardan araştırılmış olsa da, bu çalışmada konu ihmal edildiği düşünülen araçsallaştırma boyutu ile birlikte ele alınmıştır. Tez konusunun seçilmesinde hayata tutunmak için hareket etmek durumunda kalan insanlarla kurulan manevi bağ etkili olmuştur. Bu tezin yazılması için beni yüreklendiren ve hayatım boyunca devam edecek öğrenme sürecimde yanımda olacağından emin olduğum tüm hocalarıma teşekkür ederim. Bu zorlu yolculukta lisans öğrenimimin başlangıcından itibaren, gerek bilimsel ve teknik gerekse moral desteğini sunan, bunlara ilaveten hayatımın dönüm noktalarında varlığıyla beni mutlu eden çok değerli insan, tez danışmanım sayın Doç. Dr. Fuat Aksu’ya teşekkürlerimi sunuyorum. Onun gibi bir eğitimci olma yolunda emek verdiği bu süreçte Sayın Aksu, değerli eleştirileri, yönlendirmeleri, tavsiyeleri ve zamanlı cesaretlendirmeleriyle çalışmanın planlandığı gibi tamamlanmasına büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca Prof. Dr. Gencer Özcan ve Doç. Dr. Çiğdem Nas hocalarıma da değerli eleştirileri, katkıları ve yönlendirmeleri için teşekkürü bir borç bilirim. Eğitim hayatım boyunca ve özellikle de aralıksız iki yıl devam eden tez yazım sürecimde bana sağladıkları her türlü destek ve gösterdikleri sabır için canım annem Leyla Sasaoğlu’na, canım babam Necmettin Sasaoğlu’na, canım ağabeyim Fırat Sasaoğlu’na ve sevgili eşim Göktürk Bayır’a teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak, tezimde yazım ve içerik açısından söz konusu olabilecek hatalara ilişkin tüm sorumluluğun tarafıma ait olduğunu belirterek, tezimin bu alanda yapılacak yeni çalışmalara ışık tutmasını diliyorum.

İstanbul; Ekim, 2020

Katibe Dicle Bayır

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR	xv
1. GİRİŞ	1
2. ULUSLARARASI KRİZ, KİTLESEL İNSAN HAREKTLİLİĞİ VE ARAÇSALLAŞTIRMA KAVRAMLARI	22
2.1. Krizin Tanımı	22
2.1.1. Krizin Çeşitleri.....	26
2.1.1.1. Uluslararası Krizler	28
2.1.1.2. İnsani Kriz ve İnsani Diplomasi Kavramları.....	38
2.2. Kitleseİ İnsan Hareketliliğİ Kavramı.....	41
2.2.1. Kitleseİ İnsan Hareketliliğİnin Öznesi	50
2.2.2. Sığınma Hakkı ve Mültecilik İle İlgili Atılan Kurumsal ve Hukuki Adımlar	53
2.2.3. İklim Mültecileri” Tartışması.....	58
2.2.4. XX. Yüzyıldan Günümüze İstatistiklerle Kitleseİ İnsan Hareketliliğİ	63
2.3. Araçsallaştırma Kavramı	67
2.3.1. Araçsallaştırmanın Tanımı	68
2.3.2. Araçsallaştırmanın Aktörleri.....	75
2.3.2.1. Devletler	78
2.3.2.2. Devlet-Dışİ Aktörler.....	81
2.3.3. Araçsallaştırmanın Alanları	83
2.3.3.1. Ulusal Güvenlik ve Dışİ Politika Alanı	84
2.3.3.2. İÇ Politika Alanı	89
2.3.3.3. Sosyal-Ekonomik Alan	93
2.3.3.4. Sağık ve Organize Suç Alanı	95
3. 1990 SONRASI ULUSLARARASI KRİZLERDE KİTLESEL İNSAN HAREKTLİLİĞİNİN ARAÇSALLAŞTIRILMASININ ANALİZİ	98
3.1. 1990 Sonrası Dönemde Yaşanan Uluslararası Krizler	99
3.1.1. Askeri-Siyasi Krizlerdeki Kitleseİ İnsan Hareketliliğİnin İstatistikleri	99
3.1.2. Doğıal Afetlerdeki Kitleseİ İnsan Hareketliliğİ Bilançosu	152

3.2. 1990 Sonrasında Kitleseİ İnsan Hareketliliğine Yol Açan Uluslararası Krizlerde Araçsallaştırmanın Aktörleri, Alanları ve Nedenleri	156
3.2.1. Kitleseİ İnsan Hareketliliğini Araçsallaştıran Aktörler.....	158
3.2.2. Kitleseİ İnsan Hareketliliğinin Araçsallaştırıldığı Alanlar.....	166
3.2.2.1. Dış Politika Alanı	167
3.2.2.2. İç Politika Alanı	184
3.2.2.3. Sosyal-Ekonomik Alan	204
3.2.2.4. Sağlık ve Organize Suç Alanı	221
3.2.3. Afetlerde Karşılaşılan Araçsallaştırma Faaliyetleri	232
3.2.4. Araçsallaştırmanın Nedenleri.....	238
4. SONUÇ	247
KAYNAKÇA	259
ÖZ GEçMİş	295

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1:	1990-2015 Yılları Arasında Kitleseİ İnsan Hareketliliğine Neden Olan Savaş ve Çatışma Kaynaklı Uluslararası Krizlerin Listesi	11
Tablo 2:	BMMYK Nezdinde 2010 Yılı Sonrasındaki “Acil Durumlar” Listesi .	11
Tablo 3:	1990-2018 Yılları Arasında Kitleseİ İnsan Hareketliliği Yaratın Uluslararası Krizlerin Listesi	12
Tablo 4:	1990-2015 Yılları Arasında Kitleseİ İnsan Hareketliliğine Neden Olan Savaş ve Çatışma Kaynaklı Uluslararası Krizlerin Listesi	32
Tablo 5:	BMMYK Nezdinde 2010 Yılı Sonrasındaki “Acil Durumlar” Listesi .	33
Tablo 6:	1990-2018 Yılları Arasında Kitleseİ İnsan Hareketliliği Yaratın Uluslararası Krizlerin Listesi	35
Tablo 7:	Göç Kriterleri	49
Tablo 8:	2017 Yılında Bölgelere Göre Çatışma ve Doğal Afet Kaynaklı Yerinden Edilmeler	61
Tablo 9:	1990-2018 Yılları Arasında Kayıt Altına Alınan Kitleseİ İnsan Hareketliliği Miktarı	65
Tablo 10:	Uluslararası Sistemde Yer Alan Aktörler	76
Tablo 11:	Araçsallaştırmanın Aktörleri.....	78
Tablo 12:	Uluslararası Örgütlerin Kategorizasyonu	82
Tablo 13:	BMMYK Verilerine Göre 1951-2018 Yılları Arasında 10 Yıllık Dönemlerde İnsan Hareketliliği Sayısı	98
Tablo 14:	BMMYK Nezdinde 2010 Yılı Sonrasındaki “Acil Durumlar” Listesi	100
Tablo 15:	Uluslararası Kriz Davranışları Projesi’nin Kriz Özetlerinde “Mülteci”, “Göç” ve “İnsani” Kelimelerinin Geçtiği Krizlerin Listesi	101
Tablo 16:	1990-2018 Yılları Arasında Kitleseİ İnsan Hareketliliği Yaratın Uluslararası Krizlerin Listesi	102
Tablo 17:	1990 Irak-Kuveyt Krizi ve Irak’tan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	105
Tablo 18:	1990 Ruanda-Uganda Krizi ve Ruanda’dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	106
Tablo 19:	1991 Liberya-Sierra Leone Krizi ve Sierra Leone’dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	108
Tablo 20:	Slovenya-Hırvatistan Krizi ve Slovenya ve Hırvatistan’dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	109

Tablo 21:	Bosna Krizi ve Bosna'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği	110
Tablo 22:	1992 Somali Krizi ve Somali'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	111
Tablo 23:	1992 Gürcistan-Abhazya Krizi Sonucu Gürcistan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	112
Tablo 24:	1993 İsrail-Lübnan Krizi ve Lübnan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	113
Tablo 25:	1994 Haiti Krizi ve Haiti'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği	114
Tablo 26:	1996 Zaire Krizi ve Zaire'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği	116
Tablo 27:	1998 Etiyopya-Eritre Krizi ve Eritre'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	116
Tablo 28:	1998 Etiyopya-Eritre Krizi ve Etiyopya'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	117
Tablo 29:	1999 Kosova Krizi ve Kosova'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	118
Tablo 30:	1999 Doğu Timor Krizi ve Doğu Timor'dan Komşu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	119
Tablo 31:	2001 Afganistan Krizi ve Afganistan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	120
Tablo 32:	2002 Irak Krizi ve Irak'tan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği	121
Tablo 33:	2002 Irak Krizi ve Irak'tan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Sayısı.....	122
Tablo 34:	2002 Irak Krizi ve Irak'tan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı	122
Tablo 35:	2005-2009 Çad-Sudan Krizleri ve Çad'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	124
Tablo 36:	2005-2009 Çad-Sudan Krizleri ve Çad'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği.....	125
Tablo 37:	2005-2009 Çad-Sudan Krizleri ve Çad'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı	125
Tablo 38:	2005-2009 Çad-Sudan Krizleri ve Sudan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	125
Tablo 39:	2005-2009 Çad-Sudan Krizleri ve Sudan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği.....	126
Tablo 40:	2005-2009 Çad-Sudan Krizleri ve Sudan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı	126
Tablo 41:	2006 İsrail-Lübnan Krizi ve Lübnan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	127

Tablo 42:	2006 İsrail-Lübnan Krizi ve Lübnan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği Toplamı	127
Tablo 43:	2006 İsrail-Lübnan Krizi ve Lübnan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı	127
Tablo 44:	2008 Rusya-Gürcistan Krizi ve Gürcistan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	129
Tablo 45:	2008 Rusya-Gürcistan Krizi ve Gürcistan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği.....	129
Tablo 46:	2008 Rusya-Gürcistan Krizi ve Gürcistan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı	129
Tablo 47:	2011 Libya Krizi ve Libya'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği	131
Tablo 48:	2011 Libya Krizi ve Libya'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği	131
Tablo 49:	2011 Libya Krizi ve Libya'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı.....	131
Tablo 50:	2011 Suriye Krizi ve Suriye'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	133
Tablo 51:	2011 Suriye Krizi ve Suriye'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği	133
Tablo 52:	2011 Suriye Krizi ve Suriye'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı	133
Tablo 53:	2011 Güney Sudan Krizi ve Güney Sudan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	135
Tablo 54:	2011 Güney Sudan Krizi ve Güney Sudan'dan Sınır Komşusu Sığınmacı Hareketliliği	136
Tablo 55:	2011 Güney Sudan Krizi ve Güney Sudan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı	136
Tablo 56:	2013 Orta Afrika Cumhuriyeti Krizi ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nden Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği	138
Tablo 57:	2013 Orta Afrika Cumhuriyeti Krizi ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nden Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği	138
Tablo 58:	2013 Orta Afrika Cumhuriyeti Krizi ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nden Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı	139
Tablo 59:	2014 Nijerya Krizi ve Nijerya'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	139
Tablo 60:	2014 Nijerya Krizi ve Nijerya'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği	140
Tablo 61:	2014 Nijerya Krizi ve Nijerya'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı	140

Tablo 62:	2015 Burundi Krizi ve Burundi'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	141
Tablo 63:	2015 Burundi Krizi ve Burundi'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği.....	141
Tablo 64:	2015 Burundi Krizi ve Burundi'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı.....	141
Tablo 65:	2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti Krizi ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	143
Tablo 66:	2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti Krizi ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği.....	144
Tablo 67:	2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti Krizi ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı.....	144
Tablo 68:	2017 Myanmar Krizi ve Myanmar'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	145
Tablo 69:	2017 Myanmar Krizi ve Myanmar'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği.....	145
Tablo 70:	2017 Myanmar Krizi ve Myanmar'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı.....	146
Tablo 71:	2017 Yemen Krizi ve Yemen'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği.....	147
Tablo 72:	2017 Yemen Krizi ve Yemen'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği.....	147
Tablo 73:	2017 Yemen Krizi ve Yemen'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı.....	147
Tablo 74:	Kitlesel İnsan Hareketliliği Yaratıcı Savaş/Çatışma Kaynaklı Uluslararası Krizlerin Coğrafi Dağılımı.....	148
Tablo 75:	Uluslararası Krizlere En Etkili Biçimde Müdahil Olan Evrensel ve Bölgesel Örgütler.....	151
Tablo 76:	Ülke İçinde Yerinden Edilen Kişi Sayısı (2008 Sonrası).....	154
Tablo 77:	NGO'ların Coğrafi Dağılımları ve Sayıları.....	159
Tablo 78:	Bazı Anahtar Kelimelere Göre Faaliyet Gösteren NGO Sayısı.....	160
Tablo 79:	Dış Politika Alanında Araçsallaştırmaya Konu Olan Krizler ve Araçsallaştırmanın İzleri.....	170
Tablo 80:	İç politika Alanında Araçsallaştırmaya Konu Olan Krizler ve Araçsallaştırmanın İzleri.....	186
Tablo 81:	Sosyal-Ekonomik Alanda Araçsallaştırmaya Konu Olan Krizler ve Araçsallaştırmanın İzleri.....	204
Tablo 82:	2016 Yılı Verilerine Göre Zorla Çalıştırma İstatistiği.....	206

Tablo 83:	Dünyadaki En Büyük Mülteci Kamplarından Bazılarına Dair 2018 Yılı Verileri	210
Tablo 84:	BM Konseyi'nde Danışma Statüsüne Sahip Olan Hükümet-Dışı Örgütlerin Sayıları	216
Tablo 85:	Sağlık ve Organize Suç Alanında Araçsallaştırmaya Konu Olan Krizler ve Araçsallaştırmanın İzleri	223
Tablo 86:	Afetlerde Karşılaşılan Araçsallaştırma Faaliyetleri	234

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:	Kitlesel İnsan Hareketliliği Araçsallaştırma Döngüsü.....	17
Şekil 2:	Kriz Durumları.....	25
Şekil 3:	Çatışma, Kriz, Savaş İlişkisi	31
Şekil 4:	2008-2014 Yılları Arasında Dünya Genelinde Doğal Afetler Nedeniyle Yerinden Edilme Sayıları.....	36
Şekil 5:	Dünya Genelinde Mülteci-Göçmen Sayısı	43
Şekil 6:	2013 Kanunu Çerçevesinde Türkiye’de Uluslararası Koruma Çeşitleri	47
Şekil 7:	Kitlesel İnsan Hareketliliğini İşaret Eden Kavramlar	48
Şekil 8:	Savaş ve Çatışma – Kitlesel İnsan Hareketliliği Sarmalı	52
Şekil 9:	1994-2013 Yılları Arasında Kaydedilen Doğal Afet Sayısının Coğrafi Dağılımı	59
Şekil 10:	Uluslararası Göçmen Nüfusunun Dünya Nüfusuna Oranı	64
Şekil 11:	Dünya Genelinde Sıklıkla Kullanılan Göç Rotaları	64
Şekil 12:	Araçsallaştırmanın Emareleri	69
Şekil 13:	Neo-Klasik Realizme Göre Dış Politika Kararı Oluşum Süreci.....	74
Şekil 14:	1945-1994 Yılları Arasında Birleşmiş Milletler Üye Sayısı	80
Şekil 15:	1900-2018 Yılları Arasında Kayıt Altına Alınmış Doğal Afet Sayısı	154
Şekil 16:	İnsan Kaçakçılığından Elde Edilen Kâr	163
Şekil 17:	2009-2018 Yılları Arasında Yardım Çalışanlarına Yönelik Saldırı ve Etkilenen Çalışan Sayısı	165
Şekil 18:	Maminatu	193
Şekil 19:	Mülteciler Kanada’da	194
Şekil 20:	Türkiye’de Geçici Koruma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Suriyeliler.....	197
Şekil 21:	Aylan Kurdi	198
Şekil 22:	Afganistan-Pakistan Sınır Hattı	201
Şekil 23:	Mülteci Kampı Ekonomisi.....	209

Şekil 24:	2000-2014 Yılları Arasında Afganistan’da Faaliyet Gösteren Hükümet-Dışı Kuruluşlar.....	217
Şekil 25:	2007-2016 Yılları Arasında Küresel Ve Bölgesel Çapta İnsan Kaçakçılığında Suçlu Bulunan Kişilerin Sayısal Eğilimi	225
Şekil 26:	Yemenli Çocuklar	231

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ADFL: Zaire/Kongo'nun Özgürleşmesi İçin Demokratik Kuvvetler İttifakı [The Alliance of Democratic Forces for the Liberation of Zaire/Congo]

ARSA: Arakan Rohingya Kurtuluş Ordusu [Arakan Rohingya Salvation Army]

AUHIP: Afrika Birliği Yüksek Düzey Uygulama Paneli [African Union High Level Implementation Panel]

BM: Birleşmiş Milletler [United Nations]

BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği [United Nations High Commissioner for Refugees/ the UN Refugee Agency]

EAC: Doğu Afrika Ekonomik Topluluğu [East African Community]

ECOMOG: Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu İzleme Grubu [Economic Community of West African States Monitoring Group]

ECOSOC: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi [United Nations Economic and Social Council]

ECOWAS: Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu [Economic Community of West African State]

EM-DAT: Uluslararası Acil Durum Veri Tabanı [The International Disasters Database]

FKÖ: Filistin Kurtuluş Örgütü

FRONTEX: Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı [European Border and Coast Guard Agency]

FUC: Birleşik Değişim Cephesi [United Front for Change]

GEM: Geçici Eğitim Merkezi

ICBP: Uluslararası Kriz Davranışları Projesi [International Crisis Behavior Project]

ICG: Uluslararası Kriz Grubu [International Crisis Group]

ICRC: Uluslararası Kızılhaç Komitesi [International Red Cross Red Crescent]

IDMC: Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi [Internal Displacement Monitoring Centre]

IDPs: Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler [Internally Displaced Persons]

IFRC: Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu [The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies]

IGO: Hükümetlerarası Kuruluşlar [Inter-governmental Organizations]

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü [International Labour Organization]

INGO: Hükümetler-Dışı Uluslararası Kuruluşlar [International Non-States Organizations]

INTERFET: Doğu Timor Uluslararası Barış Gücü [The International Force for East Timor]

IOM: Uluslararası Göç Örgütü [International Organization for Migration]

IRC: Uluslararası Kurtarma Komitesi [International Rescue Committee]

ISAF: Uluslararası Güvenlik Destek Gücü [International Security Assistance Force]

İŞİD: Irak ve Şam İslam Devleti/İslam Devleti

İHEB: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

JNA: Yugoslavya Halk Ordusu [The Yugoslav People's Army/Jugoslovenska Narodna Armija]

LAS: Arap Birliği [The League of Arab States/Arab League]

MISCA: Orta Afrika Cumhuriyeti Uluslararası Destek Misyonu [International Support Mission to the Central African Republic]

MNJTF: Çok Uluslu Ortak Mücadele Gücü [Multinational Joint Task Force]

MONUC: Birleşmiş Milletler Kongo Misyonu [United Nations Mission in the Democratic Republic of Congo]

MSF: Sınır Tanımayan Doktorlar [Medecins Sans Frontieres]

NAFTA: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması [North American Free Trade Agreement]

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü [North Atlantic Treaty Organization]

NCP: Ulusal Kongre Partisi [National Congress Party]

NGO: Hükümet-Dışı Kuruluşlar [Non-Governmental Organizations]

NPFL: Liberya Ulusal Vatansever Cephesi [The National Patriotic Front of Liberia]

NRC: Norveç Mülteci Konseyi [Norwegian Refugee Council]

OAU: Afrika Birliği Örgütü [Organization of African Unity]

OCHA: Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi [The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs]

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü [Organisation for Economic Cooperation and Development]

OHCHR: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği [Office of the High Commissioner for Human Rights]

OSCE: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı [Organization for Security and Co-operation in Europe]

PKK: Kürdistan İşçi Partisi [Partiya Karkerên Kurdistanê]
R2P/RtoP: Koruma Sorumluluğu İlkesi [Responsibility to Protect]
RDC: Kongo Demokrasi Atılımı [Congolese Rally for Democracy]
RPF: Ruanda Yurtsever Cephesi [Rwandan Patriotic Front]
RUF: Devrimci Birleşik Cephe [Revolutionary United Front]
SPLM/A: Sudan Halk Kurtuluş Hareketi [The Sudan People's Liberation Movement/Army]
STK: Sivil Toplum Kuruluşları
TDK: Türk Dil Kurumu
UÇK: Kosova Kurtuluş Ordusu [Kosovo Liberation Army-Ushtria Çlirimtare e Kosovës]
UIA: Uluslararası Dernekler Birliği [Union of International Associations]
UNAMIR: Birleşmiş Milletler Ruanda Yardım Misyonu [United Nations Assistance Mission For Rwanda]
UNAMSIL: Birleşmiş Milletler Sierra Leone Misyonu [United Nations Mission in Sierra Leone]
UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı [United Nations Development Programme]
UNFPA: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu [United Nations Population Fund]
UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu [United Nations International Children's Emergency Fund]
UNIFIL: Birleşmiş Milletler Lübnan Geçici Görev Gücü [United Nations Interim Force In Lebanon]
UNIFSA: BM Abyei Geçici Güvenlik Gücü [United Nations Interim Security Force in Abyei]
UNITAF: Birleşik Eylem Gücü [United Task Force]
UNMOVIC: Birleşmiş Milletler Gözetim, Tahkik ve Denetim Komisyonu [United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission]
UNODC: Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi [United Nations Office on Drugs and Crime]
UNOMIG: Birleşmiş Milletler Gürcistan Gözlemci Misyonu [United Nations Observer Mission in Georgia]
UNOMSIL: Birleşmiş Milletler Sierra Leone Gözlemci Misyonu [The UN Observer Mission in Sierra Leone]
UNOSOM: Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu [United Nations Operation in Somalia]
UNPROFOR: Birleşmiş Milletler Koruma Gücü [United Nations Protection Force]
UNRWA: Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı [The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East]

UNTAET: Birleşmiş Milletler Doğu Timor Geçici İdaresi [United Nations Transitional Administration in East Timor]

URF: Direniş Güçleri Birliği [Union of Resistance Forces]

WANGO: Dünya Hükümet-Dışı Örgütler Derneği [The World Association of Non-Governmental Organizations]

WHO: Dünya Sağlık Örgütü [World Health Organization]

1. GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplini açısından kitlesel insan hareketliliği konusu tıpkı küresel adalet, insan hakları, toplumsal cinsiyet, küresel güvenlik gibi sınır tanımayan bir sorundur. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) verilerine göre, koruma altında bulunan kişi sayısı (persons of concerns)¹ 1990 yılında 17.54 milyon iken bu sayı 2018 yılında 74.79 milyona ulaşmıştır.² 74.79 milyonun bölgelere göre dağılımı Afrika'da 26.433.629; Amerika'da 12.849.730; Asya Pasifik'te 9.470.606; Avrupa'da 11.042.460; Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da 14.995.514 kişi şeklindedir.³ 1990-2018 yılları arasında yani yirmi sekiz yılda BMMYK'nin koruması altındaki insan sayısında yaşanan yaklaşık elli yedi milyonluk artış konunun her boyutu ile ayrıntılı bir biçimde ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Göç olgusu insanlık tarihinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Tarihin her döneminde karşımıza çıkabilen insan hareketliliği konusu farklı dönemlerde farklı vurgular üzerinden incelenmiştir. Örneğin sanayi devrimi sonrasında ve kentleşmenin etkisi ile kırdan kente göç konusu görece daha dikkat çekiciyken, II. Dünya Savaşı sonrasında göç tartışmaları iş gücü bağlamında ele alınmıştır. 1970'lerde yaşanan ekonomik kriz dışardan gelenler ile yereller arasında menfaatler üzerine kurulu çatışmacı bir ilişki yaratmış ve bu dönemde "geri dönüş" konusu ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrasında oluşan yeni dönemde ise iki kutuplu dünya düzeninin sona ermiş olmasının yarattığı belirsizliğin neticesinde kitlesel insan hareketliliğine yol açan birçok gelişmeye tanıklık edilmiştir. Küreselleşmenin yarattığı etkilerin had safhada

---

¹ Yüksek Komiserlik tarafından "persons of concern to UNHCR" (BMMYK'nin yetkisi/koruması altındaki kişiler) ifadesi yerine "people on the move" (hareket halindeki kişiler) ifadesi de kullanılmaktadır. "Persons of concern" kavramı mülteciler (refugees), sığınmacılar (asylum-seekers), ülke içinde yerinden edilmiş kişiler (internally displaced persons), geri dönüşler (returnees), vatansızlar (stateless persons) ve diğer (others of concern) kategorilerinden oluşmaktadır. "Persons of Concern" (yetki alanındaki kişiler) için bkz. "Persons of Concern", UNHCR: The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/overview#_ga=2.207905042.1406310642.1496048190-368081586.1490345388 [02.05.2018].

² "Statistics: The World in Numbers", UNHCR: The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/overview#_ga=2.164150204.2077061828.1513583079-1290066138.1512465717 [14.09.2019].

³ "Global Focus", UNHCR: The UN Refugee Agency. <http://reporting.unhcr.org/population> [14.09.2019].

hissedilmeye başlandığı “yeni dünya düzeni”nde güç boşluğundan yararlanıp uluslararası hukuku göz ardı edencesine bir takım davranışlar sergileyen aktörlerin, dağılan federasyonların ve yeni uluslaşma süreçlerinin yarattığı krizler günümüzün en önemli gündem maddelerinden biri olan kitlesel insan hareketliliğini tetikleyen unsurlar arasında ilk sıralarda yer almaktadır.

Uluslararası krizler ile insan hareketliliği arasında birbirini besleyen bir ilişki söz konusudur. Uluslararası krizler kitlesel insan hareketliliği yaratabileceği gibi kitlesel insan hareketliliği de yeni bir uluslararası krize neden olabilmektedir. Bu çalışma uluslararası krizlerle kitlesel insan hareketliliği arasındaki ilişkiyi araçsallaştırma kavramı üzerinden incelemeyi hedeflemektedir. Tez konusunun seçilmesindeki en önemli neden, daha önce yapılmış olan çalışmalarda uluslararası kriz ile insan hareketliliği ilişkisine dair araçsallaştırma kavramı üzerinden herhangi bir analize rastlanmamış olmasıdır. Her ne kadar çalışmanın temel kavramlarından biri olan “araçsallaştırma” kavramı, göç literatüründe “pazarlık”, “istismar”, “kötüye kullanma” gibi farklı kelimelerle ifade ediliyor olsa da, kavrama dair detaylı bir kavramsal çerçevenin olmadığı tespit edilmiştir. Araçsallaştırma faaliyetlerinin aktörleri, alanları, nedenleri, olası etki ve sonuçları bağlamında detaylı bir tanımlama yaparak alandaki bu eksiği kapatmak tezin hedeflerinden biri olmuştur.

Bu çalışmada çatışmaların ve savaşların yarattığı ortamdan, doğal afetlerin veya çevresel krizlerin neden olduğu yıkıcı etkiden kaçan insanların de facto zorunlu ve akut olarak hareket ettikleri, kriz öncesi duruma dönüldüğü takdirde evlerine geri dönmeyi istedikleri varsayılmaktadır.

Konunun çok kapsamlı olması belli başlı sınırlandırmalar yapmayı gerekli kılmaktadır. İlk olarak zaman açısından bir sınırlandırmaya gidilmiş, çalışmada 1990 sonrası dönemde meydana gelen uluslararası krizler incelenmiştir. İkinci sınırlandırma genel itibariyle çatışma ve savaş durumları çerçevesinde ele alınan kitlesel insan hareketliliği kavramına ilişkin olarak yapılmıştır. Kitlesel insan hareketliliğinin öznesi, Birleşmiş Milletler (BM) verileri dikkate alınmak suretiyle, düzenli olarak yaşamakta olduğu yerleri terk ederek vatandaşı olduğu ülke sınırları dışında yaşamaya (şartlar dolayısıyla göçe) zorlanan kişiler/topluluklar olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada “mülteci” ve “sığınmacı” kavramları çalışmanın hem odak noktası hem de sınırı olmuştur. Buna ilaveten araçsallaştırmanın izlerine rastlandığı noktada, kitlesel insan hareketliliğine yol açabilecek bir diğer unsur olan doğal afetler (açlık, kıtlık,

deprem, tsunami, yoğun kuraklık durumları vb) ve bu nedenle doğan kitlesel insan hareketlilikleri de çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir. Araçsallaştırmanın ölçülmesi noktasında karşılaşılan veri sıkıntısı da bir takım sınırlandırmaları beraberinde getirmektedir. Araçsallaştırma eyleminin/söyleminin en nihayetinde bir dış politika kararı olduğu düşünüldüğünde, insan hareketliliğini araçsallaştıran aktörün dış politikasına dair resmî bilgilere her zaman ulaşmak mümkün olmamaktadır. Söz gelimi insan hareketliliğini araçsallaştıran aktör bir yardım kuruluşu veya terör örgütü olduğunda araçsallaştırma neye bakılarak ölçülecektir? Bu aktörlerin dış politikalarına/karar alım süreçlerine dair nesnel bilgilere nereden ulaşılacaktır? Ya da hangi aktör açıkça insan hareketliliğini araçsallaştırdığını söyler? Devlet-dışı aktörler (non-state actors) söz konusu olduğunda, araçsallaştırma eylem ve söylem dışında başka neye bakılarak ölçülebilir? Bu gibi sorular konunun teknik anlamda/istatistiksel veri derleme noktasında görece bir kısıt/yapısal bir zorluk barındırdığını belirtmemizi gerektirmektedir. Çalışmadaki son sınırlandırma dil konusunda yapılmıştır. Kapsamı gereği birçok ülke ile ilgilenilen çalışmada sadece İngilizce, Türkçe ve Almanca dillerindeki kaynaklardan yararlanılmıştır. Birçok bölgeden kriz örneği barındıran çalışmada, Afrika örneklerinde olduğu gibi bazı krizler hakkındaki bilgilere ikincil kaynaklar vasıtasıyla erişmek durumunda kalınmıştır.

“İnsanlar hangi motivasyonla göç eder?”, “İnsanları göç etmeye iten faktörler nelerdir?” gibi sorularla genelde göçün sosyolojik, psikolojik ve ekonomik nedenlerini açıklamaya çalışan göç teorileri⁴ göç edenlerin neden, kim tarafından ve nasıl istismar edilip araçsallaştırıldığını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu bakımdan bu tez çalışmasında literatürün göçün nedenlerini açıklayan kısmı kapsam dışında tutulmuştur.

1990 sonrası dönemi dikkate alarak uluslararası kriz, kitlesel insan hareketliliği ve araçsallaştırma arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlayan tez çalışmasının temel sorusu şöyledir: Uluslararası krizlerden doğan kitlesel insan hareketlilikleri hangi aktörler tarafından, ne şekilde ve neden araçsallaştırılmaktadır? Araçsallaştırmanın

---

⁴ Göç çalışmaları denildiğinde karşımıza çıkan ilk örnekler Ernest George Ravenstein’in (1885) Göç Kanunları ve Everett Lee’nin (1966) İtme -Çekme Göç Kuramıdır. Göç kuramları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. E.G. Ravenstein, “The Law of Migration”, **Journal of the Royal Statistical Society**, c. 52, s. 2 (Haziran 1889): 241-305. Ayrıca bkz. Everett S. Lee, “A Theory of Migration”, **Demography**, c. 3, s: 1 (1966): 47-57.

ortadan kalkması mümkün müdür? Bu doğrultuda cevaplanacak **diğer araştırma soruları** şunlar olacaktır:

1. Uluslararası krizler ile kitlesel insan hareketliliği arasında nasıl bir ilişki vardır?
  - 1a. İnsan hareketliliği mi uluslararası krizlere yoksa uluslararası krizler mi kitlesel insan hareketliliğine neden olur? Ya da her ikisi de mümkün müdür?
2. Her uluslararası kriz kitlesel bir hareketliliğine yol açar mı?
3. Kitlesel insan hareketliliğine neden olan uluslararası krizlerin süreklilik gösterdiği örneklerde krizin süresi ile araçsallaştırma düzeyi arasında bir ilişki kurulabilir mi?
4. Uluslararası krizlerde aktörlerin yürüttüğü politikalar ile araçsallaştırma düzeyi arasında bir ilişki var mıdır?
5. Kitlesel insan hareketliliği uluslararası bir düzeyde gerçekleşir ise hedef ülke ile kaynak ülke arasındaki ilişkiyi nasıl etkiler?
  - 5a. Mülteci kamplarının kurulması gerektiği durumlarda araçsallaştırmanın ihtimali nedir?
6. Savaş ve çatışma kaynaklı uluslararası krizlerdeki araçsallaştırma düzeyi ile doğal afetler dolayısıyla oluşan uluslararası krizlerdeki araçsallaştırma düzeyi arasında bir fark var mıdır?
  - 6a. Afetlerin süreleri ile araçsallaştırma düzeyi arasında bir ilişki kurulabilir mi? Örneğin deprem gibi kısa sürede olup biten afetlerin yaratmış olduğu kitlesel insan hareketliliği ile kıtlık gibi görece daha uzun soluklu afetlerin yaratmış olduğu hareketliliğin araçsallaştırılma düzeyleri arasında fark var mıdır?
7. Araçsallaştırmanın ortadan kaldırılması mümkün müdür? Kitlesel insan hareketliliği söz konusu olduğunda araçsallaştırma kavramı etik ve ahlak tartışmalarının neresinde yer almaktadır?
  - 7a. Kitlesel insan hareketliliği iyi yönetilemediği takdirde karşılaşılabilecek sorunlar nelerdir?

Uluslararası krizler yaratmış oldukları istikrarsızlığın yanı sıra neden oldukları insan hareketliliği ile de uluslararası güvenliği tehdit edebilmektedir. İnsan hareketliliğinin de bir uluslararası krizi tetikleyebileceği göz önüne alındığında, ikisi arasındaki ilişkinin araçsallaştırma boyutuyla birlikte ortaya çıkartılması uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesinde önemli bir adım olarak görülebilir. İlişkinin araçsallaştırma boyutu ile birlikte incelenmesi hem literatürdeki el değmemiş olan bu

alana dikkat çekilmesi bakımından hem de göç literatürüne hâkim olan insan hakları, mülteci hakları, devletlerin göç/sınır politikaları gibi araştırma alanlarından farklı olarak konunun bir de istismar boyutunun olduğunun vurgulanması bakımından önemlidir.

Kapsamlı bir kavramsal bir tanımlama yapılmamış olsa da, araçsallaştırma kavramını konu edinen birçok yerli ve yabancı akademik çalışma mevcuttur. Türkiye’de araçsallaştırma kavramını konu edinen çalışmalar arasında Gökay Özerim’in “Stretching, Opening or Sealing the Borders: Turkish Foreign Policy Conceptions and their Impact on Migration, Asylum and Visa Policies” ve Didem Danış’ın “Türk Göç Politikasında Yeni Bir Devir: Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Suriyeli Mülteciler” başlıklı makaleleri örnek olarak verilebilir. Çalışmalarda “araçsallaştırma” kavramı yerine genelde “enstrüman” kavramının tercih edildiği görülmüştür. Türkiye’de yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları incelendiğinde, Suriye Krizi sonrasında konuya olan ilginin ve dolayısıyla göç ilgili çalışma sayısının arttığı gözlemlenmiştir. Fakat çalışmalar daha ziyade siyaset bilimi, sosyoloji ve iktisat alanında yapılmış, konunun uluslararası ilişkiler alanında yeterli ilgiyi görmediği saptanmıştır. Uluslararası ilişkiler alanında yapılan çalışmalarda genel olarak uluslararası örgütlerin ve/veya devletlerin göç politikaları özelinde ele alınmış, kitlesel insan hareketliliğinin dış politikada ve/veya ekonomide yarattığı etkilere odaklanılmıştır. Kitlesel insan hareketliliğinin araçsallaştırılması noktasında ise herhangi bir tez çalışmasına rastlanmamıştır. Göç ve kriz literatürlerinde yer alan kavramların tanımlanması noktasında yapılan tartışmalardan farklı olarak, araçsallaştırma kavramının tanımı hakkında literatürde herhangi bir tartışma da gözlemlenmemiştir.

Türkçe çalışmaların aksine İngilizce hazırlanan çalışmalarda araçsallaştırma kavramının direkt kullanıldığı ya da kavramla bağlantılı olarak yazılan çok daha fazla kaynak bulunmaktadır. Uzun yıllar savaş bölgelerinde görev yapmış bir gazeteci olan Linda Polman’ın “Kriz Kervanı: İnsani Yardımın Nesi Yanlış?” başlıklı kitabında mültecilerin, insani yardımların, kampların nasıl istismar edildiği ve hatta mültecilerin kendi içinde buldukları durumu nasıl kullandıkları ayrıntılı bir biçimde ortaya konmaktadır. Sarah K. Lischer’in, “Dangerous Sanctuaries: Refugee Camps, Civil War, and the Dilemmas of Humanitarian Aid” başlıklı kitabında mülteci kamplarına yapılan insani yardımın araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırlayarak nasıl bir

ikileme neden olduğundan bahsedilmektedir. Kelly Greenhill'in "Weapons of Mass Migration: Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy" başlıklı kitabı zorla yer değiştirme ve zorlama kapsamında meydana gelen kitlesel göçün dış politikada nasıl bir silah olarak kullanıldığını konu edinmektedir. Nicola Piper'in yazmış olduğu "Make Migration a Choice not Necessity': Challenging the Instrumentalisation of Migration as Tool for Development" başlıklı kitap bölümünde, göçün kalkınmanın bir aracı olarak araçsallaştırılmasının zorlayıcı etkilerine değinilmektedir. Juliette Tolay'ın, "Mass Migration and Images of State Power: Turkey's Claim to the Status of a Responsible Rising Power" başlıklı makalesinde mültecilere ev sahipliği yapıyor olmanın o ülkenin "güç" imajını nasıl etkilediği Türkiye özelinde incelenmektedir.

Araçsallaştırma kavramı insan hareketliliği konusu dışında insan hakları, insani müdahale, özel hukuk veya ceza hukuku gibi konularla bağlantılı olarak da kullanılmaktadır. Uwe-Jens Heuer ve Gregor Schirmer'in yazdığı "Human Rights Imperialism" ve Juan Pablo Caicedo'nun kaleme aldığı "The Instrumentalization of Humanitarian Action by Western Militaries Incontemporary Peace Operations" başlıklı makaleler, insan hakları ve insani müdahale kapsamında araçsallaştırma kavramının kullanıldığı örnekler arasındadır. Veerle Van Den Eeckhout'un, "Instrumentalisation of and by Migration Law" başlıklı makalesinde kısıtlayıcı göç hukuku kapsamında uluslararası özel hukukun Avrupa örneğinde nasıl araçsallaştırıldığı irdelenmektedir. Gert Vermeulen'in "Mutual Instrumentalization of Criminal and Migration Law from an EU Perspective" başlıklı makalesinde ise Avrupa özelinde ceza hukuku ile göç hukukunun birbirlerini nasıl karşılıklı olarak araçsallaştırdığı analiz edilmektedir.

İncelenen akademik çalışmalarda, araçsallaştırma kavramı ile ilgili kapsamlı bir kavramsal çerçeve oluşturulmadığı ve kavramın içeriğinin genellikle bir iki cümle ile örnekler üzerinden anlatılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Antonio Donini'nin editörlüğünü yapmış olduğu "The Golden Fleece: Manipulation and Independence in Humanitarian Action" başlıklı kitap bu durumun istisnasıdır. Kitabın giriş bölümünde yer alan makalesinde A. Donini araçsallaştırma kavramı ile ne kast ettiğini açıklamıştır. Yazara göre, araçsallaştırma (instrumentalization) "insani faaliyetlerin ya da retoriğin siyasi, güvenlik, askerî, kalkınma, ekonomik ve diğer insani amaçların dışındaki amaçları (other non-humanitarian goals) gerçekleştirebilmek için bir araç

olarak kullanılmasıdır.”⁵ Yazar, araçsallaştırma kavramının siyasallaştırma (politicization) ya da manipülasyon (manipulation) kavramları ile eş anlamlı olmadığını ancak bu iki kavramdan da unsurlar taşıdığını ifade etmektedir.

Bu tez çalışmasında hedeflenen, yukarıda anılan tüm çalışmalardan yola çıkarak, alanda görülen eksikliği bir nebze de olsa gidermektir. Bu bağlamda uluslararası krizler, kitlesel insan hareketliliği ile arasında olan bağ nedeniyle araştırma için yol gösterici olacaktır. Özetle, tez çalışmasında askerî, siyasi ve çevresel nedenler ile tetiklenen uluslararası krizlerin yaratmış olduğu kitlesel insan hareketliliği konusu (literatürde ihmal edildiğini düşündüğümüz) “araçsallaştırma” kavramı çerçevesinde kapsamlı bir biçimde incelenecektir. Tez başlığı konuyla ilgili yapılan araştırmalara bir katkı sağlaması bakımından önemli görülüp seçilmiştir.

Uluslararası krizlerden doğan kitlesel insan hareketliliğinin kim tarafından, ne şekilde ve neden araçsallaştırıldığını analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada ilk olarak uluslararası kriz, kitlesel insan hareketliliği ve araçsallaştırma kavramlarından ne kastedildiği açıklanacaktır. “Kitlesel insan hareketliliği kavramı üst bir başlık olarak ele alındığında, üzerinde durulacak alt başlıklar neler olacaktır?”, “Araçsallaştırma otonom bir aktörün bir konuyu istismar etme/çıkarına uygun kullanma kararı ise bu karar en nihayetinde bir dış politika kararı/davranışı olacağından eldeki verilerle bu nasıl buluşturulabilir?” şeklindeki sorulara cevap aranacaktır.

Çalışmayı özgün kılan nokta uluslararası krizler ile kitlesel insan hareketliliği arasındaki araçsallaştırma ilişkisinin ortaya konmasıdır. Bu bakımdan araçsallaştırma kavramının tanımı kadar bunun nasıl ölçüldüğü de önemlidir. Araçsallaştırma kavramı araçsallaştırma eylemini gerçekleştiren özne üzerinden ölçülebileceği gibi araçsallaştırma eyleminin sonucu üzerinden de ölçülebilmektedir. Araçsallaştırma, ulusal düzeyde gerçekleşebileceği gibi uluslararası düzeyde de gerçekleşebilmekte; eylem üzerinden gözlemlenebileceği gibi söylem üzerinden de gözlemlenebilmektedir. Yine aynı şekilde araçsallaştırma faaliyetleri dış politika, iç politika, sosyal-ekonomi, medya, hukuk, sağlık ve organize suç olmak üzere birçok farklı alanda incelenebilmektedir.

---

⁵ Antonio Donini, “The Golden Fleece”, **The Golden Fleece: Manipulation and Independence in Humanitarian Action**, ed. Antonio Donini (London: Lynne Rienner Publishers, 2012): 2.

Çalışmaya konu olan savaş, çatışma ve doğal afet kaynaklı uluslararası krizlerin her birinin sahip olduğu kendine has özelliği nedeniyle krizlerin hepsinde aynı değişkenlere rastlamak mümkün değildir. Araçsallaştırma sürecini anlamak açısından ortaya konan parametreler değiştikçe araçsallaştırmanın yöntemi ve aktörün beklentisi de değişmektedir. Bu nedenle çalışmada hareket halindeki insanların sayısı, hareketliliğin kaynağı, aktörün niteliği, araçsallaştırmaya yönelik söylemler/yapılan açıklamalar, yardımların boyutu, müdahil olan aktör sayısı gibi birçok değişken dikkate alınmaktadır.

Çalışmada izlenecek yöntem şu şekilde özetlenebilir: Öncelikli olarak 1990 sonrası dönemde meydana gelen uluslararası krizlerden hangilerinde kitlesel insan hareketliliği meydana geldiği saptanacaktır. Akabinde bu krizlerin yaratmış olduğu hareketliliğin bilançosu (mülteciler ve sığınmacılar özelinde) BMMYK verileri doğrultusunda ortaya konacaktır. Çalışmanın niceliksel boyutu tamamlandıktan sonra krizlerde hangi aktörlerin insan hareketliliğini nasıl ve ne şekilde araçsallaştırdığı sorgulanıp niteliksel analiz kısmına geçiş yapılacaktır. Diğer bir ifadeyle, 1990 sonrası dönem kapsamında incelenen uluslararası krizler ile kitlesel insan hareketliliği arasındaki ilişki ortaya konduktan sonra ampirik verilerden yola çıkılarak kim, nasıl ve neden soruları üzerinden araçsallaştırma ilişkisi analiz edilecektir. Bu bağlamda aktör olarak devletlerin, uluslararası örgütlerin ve devlet-dışı aktörlerin izledikleri politikalar, dış politika davranışları, söylemleri, eylemleri incelenerek kitlesel insan hareketliliğinden hangi alan(lar) özelinde (dış politika, iç politika, sosyal-ekonomik, sağlık ve organize suç) nemalandıkları ve bunun olası etkileri saptanacaktır. Araçsallaştırmanın ölçülmesi noktasında ise aktörlerin söylemleri, kriz süresince uyguladıkları siyasalar ve yardım politikaları gibi kıstaslar esas alınacaktır. Sonuçta uluslararası krizlerden doğan kitlesel insan hareketliliğinin kim tarafından, hangi alanlarda, ne şekilde ve neden araçsallaştırıldığı, bunun olası etkilerinin neler olabileceği ortaya konmuş olacaktır.

Tez çalışmasının temel hipotezi şudur: Uluslararası krizlerin yönetim sürecinde devletler ve devlet-dışı aktörler tarafından izlenen politikalar eğer çıkar odaklı olursa kitlesel insan hareketliliğinin araçsallaştırılma düzeyi artar; eğer insani değerler/”insancıl” kaygılar odaklı olursa kitlesel insan hareketliliğinin araçsallaştırılma düzeyi azalır. **Bu bağlamda tezin diğer hipotezleri şu şekildedir:**

H1. Bir krizde tehdit doğrudan ve/ya dolaylı olarak insanların varoluşlarına yönelik ise insan hareketliliğine neden olur.

H1a. Savaşlar, çatışmalar ve doğal afet durumları insanların varoluşsal kaygılarını tetiklediğinden kitlesel insan hareketliliğine yol açar.

H1b. Doğal afetler de tıpkı savaşlar ve çatışmalar gibi ve hatta bazen onlardan daha büyük boyutlarda insan hareketliliğine yol açar.

H2. Kitlesel insan hareketliliği uluslararası krizlere neden olur.

H3. Uluslararası krizlerde kitlesel insan hareketliliği boyutu büyükse tarafların bu durumu araçsallaştırma ihtimali de yüksektir.

H3a. Hareketliliğe katılan insan sayısının fazla olması aktörlerin faydalanabileceği kişi sayısının da fazla olacağı anlamına geldiğinden araçsallaştırma ihtimali yükselir.

H3b. Araçsallaştırma faaliyetlerinin varlığı insan hareketliliğinin boyutundan bağımsızdır, araçsallaştırma faaliyeti bazen bir kişi üzerinden de gerçekleşebilmektedir.

H4. Uluslararası krizlerin çözüm süreci uzadığında ve kriz askerîleştiğinde krizin neden olduğu kitlesel insan hareketliliği artar ve araçsallaştırma düzeyi yükselir.

H4a. Tekrarlayan çatışma (protracted conflict) durumları sürekli mültecilik ve yerinden edilmişlik durumları yaratır ki bu da araçsallaştırma faaliyetlerinin uzun soluklu olmasına ve askerî, ekonomik, sosyal, siyasal, sağlık, organize suç gibi birçok farklı alanda gözlemlenmesine yol açar.

H4b. Devletlerarası (askerî) çatışma ve rekabetten kaynaklanan insani krizlerin süresi doğal afetlerden kaynaklanan krizlerden daha uzun süreli olduğu için krizin araçsallaştırılma olasılığı/düzeyi daha yüksektir.

H5. Kitlesel insan hareketliliği mülteci kamplarının kurulmasını gerektirir ise bu durumda araçsallaştırma ihtimali yükselir.

H5a. Mülteci kamplarının kurulmasının ve işletilmesinin yaratacağı yeni ekonomik döngü durumun araçsallaştırılması ihtimalini yükseltir.

H5b. Mülteci kamplarında yaşayanların “iyi niyetli mülteci”ler (bona fide refugees) olup olmadığının anlaşılabilmesi kampları araçsallaştırılmaya açık hale getirir.

H5c. Mülteci kamplarına ulaşan insani yardımların dağıtılması noktasında yaşanan denetim eksikliği araçsallaştırma ihtimalini yükseltir.

H6. Kitlesel insan hareketliliği hedef ülkelerde güvenlik kaygılarına neden olur.

H6a. Hedef ülke eğer az gelişmiş/gelişmekte olan bir ülke ise hareketliliğin yarattığı kaygılar daha çok toprak bütünlüğünü kaybetme üzerinden şekillenirken gelişmiş ülkelerde ekonomi ve sosyal alanda kendini gösterir.

H6b. Kitlesele insan hareketliliği uluslararası düzeyde gerçekleşir ise kaynak ülke ile hedef ülke(ler) arasında çatışmacı bir ilişki doğar.

H7. Kitlesele insan hareketliliği iyi yönetilemediği takdirde (hedef ülkelerdeki toplumsal dengeler gözetilmediği zaman) ırkçı söylem ve eylemleri tetikler, çatışma ortamı doğurur.

H8. Doğal afetler ile ilgili krizlerdeki araçsallaştırma düzeyleri arasında doğal nedenlerle oluşan afet, insan hatasıyla oluşan afet ve karar alıcıların bilinçli tercihiyle oluşan afet olmak üzere krizin çıkış noktasından kaynaklanan bir fark söz konusudur.

H8a. Afetler ile ilgili krizlerde araçsallaştırma düzeyi eğer afet durumu doğadan kaynaklanmış ya da insan hatası sonucu kazara meydana gelmiş ise düşüktür.

H8b. Afetler ile ilgili krizlerde araçsallaştırma düzeyi eğer afet durumu karar alıcıların bilinçli tercihleri ile meydana gelmiş ise yüksektir.

H9. Uluslararası krizlerde aktörler insani değerler çerçevesinde politikalar yürütüyorsa araçsallaştırma düzeyi azalır; aktörler kendi çıkarları doğrultusunda politikalarını şekillendiriyorlarsa araçsallaştırma düzeyi yükselir.

H9a. Doğal afet kaynaklı uluslararası krizlerde görece insani değerler ön plana çıktığından araçsallaştırma düzeyi düşük, savaş ve çatışma kaynaklı uluslararası krizlerde görece daha çıkar odaklı bir kriz yönetim süreci işlediğinden araçsallaştırma düzeyi yüksektir.

H10. Araçsallaştırmanın ortadan kaldırılması sivil, siyasi ve askerî alanda ortaklaşa girişimler ile mümkün olur.

Çalışmada ilk olarak uluslararası kriz, kitlesele insan hareketliliği ve araçsallaştırma kavramlarının literatürde nasıl tanımlandığı ve bu tez çalışmasında nasıl tanımlanacağı anlatılacaktır. 1990 sonrası dönemde hangi uluslararası krizlerin kitlesele insan hareketliliği yarattığı, bu hareketliliğin boyutunun ne olduğu, hareketliliğin yönetimi noktasında hangi aktörlerin konuya müdahil olduğu, bu hareketliliğin nasıl ve neden araçsallaştırıldığı tespit edilecektir. Akabinde hareketliliğinin hangi aktörler tarafından, neden araçsallaştırıldığı ve sonuçlarının/etkilerinin neler olabileceği gibi sorular üzerinden kriz, hareketlilik, araçsallaştırma döngüsü analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda tezin temel kaynakları Uluslararası Kriz Davranışları

Projesi (ICBP) ve BMMYK olacaktır. İlâveten, araçsallaştırma faaliyetlerinin ortaya çıkartılması kapsamında basında yer alan haberler, karar alıcıların söylemleri, raporlar, BM'nin müdahale kararları, kriz bölgesinde çalışanların anıları ve açılan davalar da tezin başvuru kaynakları arasında yer alacaktır.

Tablo 1: 1990-2015 Yılları Arasında Kitlesele İnsan Hareketliliğine Neden Olan Savaş ve Çatışma Kaynaklı Uluslararası Krizlerin Listesi

1	1990 Irak-Kuveyt Krizi
2	1990 Ruanda-Uganda Krizi
3	1991 Liberya-Sierra Leone Krizi
4	1992 Yugoslavya Krizi
5	1992 Gürcistan Krizi
6	1993 İsrail-Lübnan Krizi
7	1994 Haiti Krizi
8	1996 Zaire Krizi
9	1998 Etiyopya-Eritre Krizi
10	1999 Kosova Krizi
11	1999 Doğu Timor Krizi
12	2001 Afganistan Krizi
13	2002 Irak Krizi
14	2005 Çad-Sudan Krizi
15	2006 İsrail-Lübnan Krizi
16	2008 Rusya-Gürcistan Krizi
17	2011 Libya Krizi
18	2011 Suriye Krizi
19	2011 Güney Sudan Krizi

Bu Tablo Uluslararası Kriz Davranışları Projesi'nin verileri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bkz. International Crisis Behavior Project (ICBP) Resmî İnternet Sayfası, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/> [15.01.2019].

ICBP'nin verileri incelendiğinde 1990-2015 yılları arasında savaş ve çatışma kaynaklı meydana gelen seksen dört krizin on dokuz tanesinde insan hareketliliğinin tetiklendiği gözlemlenmiştir. Kitlesele insan hareketliliği yaratan savaş ve çatışma kaynaklı krizler aşağıda gösterilmektedir.

BMMYK'nin resmî internet sitesinde kitlesele insan hareketliliği yaratan “acil durumlar” başlığı ise daha farklı bir kriz listesini işaret etmektedir.

Tablo 2: BMMYK Nezdinde 2010 Yılı Sonrasındaki “Acil Durumlar” Listesi

1	2011 Suriye
2	2013 Güney Sudan
3	2013 Orta Afrika Cumhuriyeti
4	2014 Irak

5	2014 Nijerya
6	2014 Venezuela
7	2015 Burundi
8	2016 Avrupa
9	2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti
10	2017 Myanmar
11	2017 Yemen
12	2018 Orta Amerika
13	2020 Covid-19

Bu tablo BMMYK resmî internet sitesinde yer alan “acil durumlar” kategorisine göre düzenlenmiştir. Bkz. “BM Acil Durumlar”, <http://www.unhcr.org/emergencies.html> [27.05.2020].

Tezin temel veri kaynaklarında farklı türdeki ve farklı zaman aralığındaki krizler dikkate alındığı için kitlesel insan hareketliliği yaratan krizlerin listeleri birbirinden farklıdır. Bazı kriz örneklerinin her iki kaynağın listesinde olduğu görülmektedir. Kısacası ICBP’nin verileri askerî-güvenlik kaynaklı krizlere odaklanılarak hazırlanmış olup, 2015 yılı itibariyle yaşanan krizleri kapsamamaktadır. BMMYK’nin “acil durumlar” olarak sıraladığı on üç adet kriz ise askerî-güvenlik olduğu kadar ekonomi ve afet kaynaklı olup, 2011 yılı ve sonrasında gerçekleşen krizlerdir. Dolayısıyla sadece ICBP’nin listesini ya da sadece BMMYK’nin listesini esas alarak yapılacak çalışma eksik kalacaktır. Bu nedenle 1990-2018 yılları arasında kitlesel insan hareketliliği yaratan, her iki veri kaynağının kriz listelerinin birleşiminden oluşan yeni bir uluslararası kriz listesinin hazırlanmasına gerek duyulmuştur.

Tez kapsamında hazırlanan ve yirmi altı adet uluslararası krizden oluşan listeyi krizin ortaya çıktığı coğrafyaya, krize müdahil olan taraflara, krizin süresine, krizlerde karşılaşılan araçsallaştıma faaliyetlerine veya insan hareketliliğini araçsallaştıran aktörlere göre olmak üzere birçok farklı kıstas üzerinden kategorize etmek mümkündür. Aşağıdaki tabloda her iki veri kaynağı ışığında hazırlanan ve çalışmada dikkate alınacak olan kriz listesi gösterilmektedir:

Tablo 3: 1990-2018 Yılları Arasında Kitlesel İnsan Hareketliliği Yaratan Uluslararası Krizlerin Listesi

1	1990 Irak-Kuveyt Krizi
2	1990 Ruanda-Uganda Krizi
3	1991 Liberya-Sierra Leone Krizi
4	1992 Yugoslavya Krizi
5	1992 Somali Krizi
6	1992 Gürcistan Krizi
7	1993 İsrail-Lübnan Krizi

8	1994 Haiti Krizi
9	1996 Zaire Krizi
10	1998 Etiyopya-Eritre Krizi
11	1999 Kosova Krizi
12	1999 Doğu Timor Krizi
13	2001 Afganistan Krizi
14	2002 Irak Krizi
15	2005 Çad-Sudan Krizi
16	2006 İsrail-Lübnan Krizi
17	2008 Rusya-Gürcistan Krizi
18	2011 Libya Krizi
19	2011 Suriye Krizi
20	2011 Güney Sudan Krizi
21	2013 Orta Afrika Cumhuriyeti
22	2014 Nijerya
23	2015 Burundi
24	2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti
25	2017 Myanmar
26	2017 Yemen

Bu tablo Uluslararası Kriz Davranışları Projesi'nin ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kriz listeleri birleştirilerek oluşturulmuştur.

ICBP'nin ve BMMYK'nin verileri birleştirildiğinde 1990-2018 yılları arasında kitlesel insan hareketliliğine yol açtığı saptanan yirmi altı kriz çatışma ve savaş kaynaklıdır. İnsan hareketliliğini tetikleyen bir diğer faktör olan ve 1990-2018 yılları arasında kitlesel insan hareketliliği yaratan doğal afetlerin sayısına dair herhangi bir veriye ulaşmak mümkün olamamıştır. Bunun bir nedeni çalışmada kaynak olarak kullanılan BM kurumlarının doğal afetlerin neden olduğu yerinden edilmeleri 2008 yılı itibariyle kayıt altına almaya başlamasıdır.⁶ Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi'nin (Internal Displacement Monitoring Centre/IDMC) 2008 yılı itibariyle hazırladığı veriler incelendiğinde, doğal afetlerden kaynaklanan insan hareketliliğinin boyutu dikkat çekicidir. İstatistiklere göre, dünya genelinde doğal afetler nedeniyle yerinden olan kişi sayısı 2008 yılında otuz altı buçuk milyon iken bu sayı 2014 yılında yüz seksen dört buçuk milyona ulaşmıştır.⁷ Bu da 2008 yılından itibaren her yıl

⁶ Burada tez kapsamı dışında tutulan ülke içinde yerinden edilen kişilerden bahsedilmesinin nedeni; ileride bahsedileceği üzere tezde “iklim mültecileri” yerine “çevresel nedenlerle yerinden edilen kişiler” kavramının kullanılmasıdır.

⁷ “Global Estimates 2015: People Displaced by Disasters”, The Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) Report (Temmuz 2015); 9, <http://www.internal-displacement.org/assets/library/Media/201507-globalEstimates-2015/20150713-global-estimates-2015-en-v1.pdf> [17.12.2017].

yaklaşık olarak yirmi beş milyon kişinin doğal afetler nedeniyle yerinden olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla savaşlar ve çatışmalar gibi doğal afetlerin neden olduğu insan hareketliliği ve bu hareketliliğin araçsallaştırılması konusu da araştırılmaya değer bir diğer alandır. Bu bağlamda doğal afetlerden kaynaklanan insan hareketliliğinin araçsallaştırılıp araçsallaştırılmadığı, eğer araçsallaştırılıyorsa bunun savaş ve çatışmadan kaynaklanan insan hareketliliğinin araçsallaştırılmasından ne gibi farkları olduğu da cevaplanması gereken sorular arasındadır.

Müdahalelerin, savaşların, terör örgütlerinin yarattığı çatışma ve güvensizlik ortamından kaçan (doğal afetler nedeniyle bulunduğu yeri terk etmek durumunda kalan) insanların oluşturduğu kitlesel hareketlilik hem güvenlik açısından hem de etik açıdan problemleri beraberinde getirmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, insan hakları, bireylerin özgürlüğü, seyahat serbestisi, "sınırsız dünya" gibi söylemlerin ön plana çıktığı dönemde yaşanan 11 Eylül Saldırıları, tüm bu söylemleri geride bırakarak devletlerin güvenliğini bireylerin güvenliğinin önüne getirmiştir. Uluslararası terörizmle mücadele kapsamında atılan adımlardan Afganistan ve Irak müdahaleleri, kitlesel insan hareketliliğine neden olmuş ve bu durum hedef ülkelerde yeni güvenlik tehdidi tanımlamalarına yol açmıştır. Hem ulus devletlerin hem de AB gibi ulus üstü örgütlerin göç veya sınır politikaları incelendiğinde, kitlesel insan hareketliliğinin güvenlik başlığı altında nasıl ele alındığı kolaylıkla gözlemlenebilmektedir. Hayata geçirilen uygulamalara bakıldığında ise ulus devletlerin kapılarını kapatması ama "işine yarayan" insanları sınırdan içeri alması veya kurulan mülteci kamplarının başka amaçlara alet edilmesi şeklinde karşılaşılan örnekler, konunun güvenlik ayağının olduğu kadar etik boyutunun da olduğunu göstermektedir.

Aktörün güvenliğinin ve çıkarının ön planda olduğu durumlarda, konunun etik boyutunun nasıl göz ardı edildiği, hareketliliğin ve hareket halinde olanların nasıl araçsallaştırıldığı ilerideki bölümlerde krizler üzerinden anlatılacaktır. Konunun güvenlik odaklı ele alınmasının bazı örneklerde askerî müdahaleye zemin hazırladığı bazı örneklerde ise savaştan kaçıp gelen insanların "muhtaç" olarak değerlendirilmesinin ahlaki açıdan sorunlu bir alan yaratıp insanlık dışı şartlara, muamelelere yol açtığı görülmektedir. İleride bahsedileceği gibi, araçsallaştırma faaliyetleri hem güvenlik hem de etik açıdan bir takım sorunlara yol açmaktadır.

2010 yılının sonlarında “Arap İsyanları” ile başlayan süreçte Suriye’deki iç savaştan doğan kitlesel insan hareketliği, II. Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan en büyük göç hareketi olarak literatürde yerini almıştır. Suriye örneğinde de görüldüğü gibi, savaş ortamında yaşayan insanlar (daha çok ekonomik kaygı ile ve bir nevi planlı olarak hareket edebilen gönüllü veya düzenli göçmenlerden farklı olarak) de facto zorunlu ve akut olarak hareket etmektedir. Savaşlar ve terör örgütlerinin faaliyetleri insanların hayatta kalma içgüdüleri ile hareket etmelerine ki bunun sonucunda buldukları yeri terk etmelerine ve araçsallaştırılmaya açık bir hale gelmelerine yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yaşamak için kaçmaktan başka çaresi olmayan insanların akut hareketliliğinin yarattığı çaresizlik, onların insan hakları ihlallerine uğramalarını ve istismar edilmelerini daha olası kılmaktadır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’nin (OHCHR) yirmi numaralı bilgi kitapçığında, mülteci akınlarının engellenebilmesinin ve bu akınlardan doğan sorunların çözülebilmemesinin ön koşulu olarak ifade edilen kriter, insan haklarına saygı duyulması gerektiğidir.⁸ Günümüzde mülteci akınlarının engellenemediği, insani krizlerin son bulamadığı, sorunların çözülemediği ve araçsallaştırma faaliyetlerinin sürdüğü düşünüldüğünde, “insan haklarına saygı duyma” ön koşulunun yerine getirilmediği anlaşılmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nin (İHEB) maddeleri de incelendiğinde herkesin eşit doğduğu ve eşit haklara sahip olduğu (madde 1), herkesin yaşama hakkına sahip olduğu (madde 3), herkesin sığınma hakkına sahip olduğu (madde 14) ve herkesin iyi ve sağlıklı bir yaşam için yeterli standartlara sahip olma hakkının olduğu (madde 25) görülmektedir.⁹ Beyanname’de geçen “herkes” kelimesi insanların mülteci, vatandaş ya da vatansız gibi kategorilere ayrılmamasını ve hakların kapsayıcı olmasını gerektirmektedir. Araçsallaştırma faaliyetlerinin bu haklara erişimin önünde bir engel teşkil ettiği göz önüne alındığında, bu faaliyetler insan hakları ihlalleri kapsamında değerlendirilebilir.

Literatürdeki tartışmalar tezde kullanılan üç kavramla ne anlatılmak istendiğini ayrıntılı bir biçimde ortaya koyma ihtiyacını doğurmuştur.

---

⁸ “Fact Sheet No. 20, Human Rights and Refugees”, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet20en.pdf> [30.04.2020].

⁹ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 217 (III) sayılı kararı için bkz. “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”, 72-77, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217\(III\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217(III)) [13.12.2018].

ICBP kapsamında yapılan araştırmalarda krizlerin de tıpkı savaşlar ve çatışmalar gibi uluslararası güvenliği tehdit edici bir unsur olduğu sonucuna varılmıştır. Krizlerin istikrarı bozucu bir etkisinin olduğu bilinmesine rağmen, herkes tarafından kabul edilen tek bir kriz tanımı bulmak oldukça zordur. Geniş anlamıyla **kriz**, otonom davranabilme yetenek ve kapasitesine sahip aktörler arasında ortaya çıkan, gelişen ve en azından taraflardan biri için beklenmedik nitelik taşıyan durum olarak tanımlanmaktadır.¹⁰ Tezde kriz tanımı daha geniş kapsamda ele alınmış olup, savaşlar ve çatışmalar gibi doğal afetler de kriz olarak nitelendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle, savaşlar, çatışmalar ve doğal afetler genelde akut olarak geliştiği için kontrol edilemeyen ve dolayısıyla beklenmedik nitelikte olan kitlesel insan hareketlilikleri yarattıkları ve bunun uluslararası güvenliği tehdit edici bir boyutu bulunduğu için kriz olarak değerlendirilmektedir.

Kitlesel insan hareketlilięi¹¹ ise zorla yerinden edilme, zorunlu göç, mültecilik, gönüllü göç ve geri dönüşler gibi birçoğ göç türünü kapsayan bir kavram olarak ele alınabilir. Tez kapsamında kitlesel insan hareketliliğinin öznesini savaşlar, çatışmalar ve doğal afetler nedeniyle hayatta kalabilmek için bulunduğu yeri terk etmekten başka çaresi olmayan insanlar oluşturacaktır. Bu bağlamda mülteciler, sığınmacılar, ülke içinde yerinden edilen kiřiler¹² ve tanımı tartışmalı olan çevre/iklim mültecileri¹³ ya da çevresel nedenlerle yerinden edilen kişiler bu tez çerçevesinde incelenebilir. Fakat böyle bir çalışma tezin sınırlarını aşacağından ve daha geniş kapsamlı bir proje altında

---

¹⁰ Fuat Aksu, Helin Sarı Ertem, “Assesing The Turkish Foreign Policy Crises and Crisis Management in The Republican Era”, **Analyzing Foreign Policy Crisis in Turkey: Conceptual, Theoretical and Practical Discussions**, ed. Fuat Aksu ve Helin Sarı Ertem (Cambridge Scholars Publishing, 2011), 3.

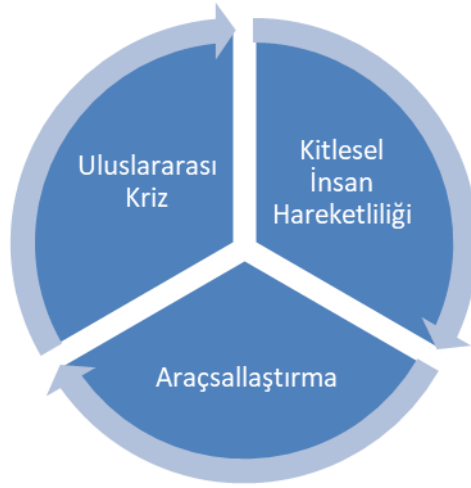
¹¹ Kitlesel insan hareketliliği kavramının niceliksel boyutu tartışmaya açıktır. İnsan hareketliliğinin “kitlesel” sayılabilmesi için bir alt sınır ya da üst sınır belirlenmeli midir? Söz konusu “araçsallaştırma” olduğunda bazı kriz örneklerinde onlarca bazılarında ise milyonlarca kişiden bahsedildiği için tez kapsamında kitlesellik kavramı kişi sayısına bakılmadan ele alınacaktır.

¹² Çalışmanın kapsamına giren kriz durumlarında hükümetler gibi terör örgütleri veya doğal afetler de yer değiştirmelere neden olan aktör konumunda olabilmektedir. Buna ilaveten hiçbir zorlayıcı faktör olmaksızın kişiler de bireysel olarak yer değiştirmeye karar vermiş olabilirler. Çok boyutlu bir kapsama sahip olan bu kavram, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin tanımı ve verileri çerçevesinde çalışmada yer alacaktır. Buna göre; “ülke içinde yerinden edilmiş kişi” kavramı ile (mültecilerden farklı olarak) vatandaşı olduğu ülkenin sınırları içinde güvenli bir yer bulmak için hareket halinde olan insanlar kastedilmektedir. Bu kişiler yer değiştirmelerinin nedeni hükümet olsa dahi hükümetin koruması altındadır. Bkz. “Ülke İçinde Yerinden Edilen Kişiler”, The UN Refugee Agency: UNHCR, <http://www.unhcr.org/internally-displaced-people.html> [12.12.2017].

¹³ Doğal afetler nedeniyle hareket halinde olan insanların nasıl tanımlanması gerektiğine dair tartışmalar için bkz. Petra Đurková, Anna Gromilova, Barbara Kiss and Megi Plaku, “Climate Refugees in the 21st Century”, Regional Academy on the United Nations, (Aralık 2012). Ayrıca bkz. Roger Zetter, Camillo Boano and Tim Morris, “Environmentally Displaced People, Understanding the Linkages between Environmental Change, Livelihoods and Forced Migration”, Refugee Studies Centre, University of Oxford, (Kasım 2008).

ele alınması gerektiğinden, insan hareketliliği-uluslararası kriz-araçsallaştırma denkleminin araştırıldığı bu tez çalışmasında özneler mülteciler, sığınmacılar ve araçsallaştırma bulgusuna ulaşıldığı noktada çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler olacaktır.

Kitlesel insan hareketlilikleri insan hakları bağlamında daha çok hukuki boyutuyla ele alınmakla birlikte, insani krize dönüştükleri anda uluslararası krizleri de işaret edebilmektedir. Tam tersi bir şekilde, uluslararası krizler de insani krizleri beraberinde getirebilmektedir. Her ne kadar insani kriz kavramının içeriğine dair literatürde bir fikir birliği oluşmamışsa da, Soğuk Savaş sonrası dönemde insani kriz, uluslararası kriz ve kitlesel insan hareketliliği arasında araçsallaştırma boyutu da olan sıkı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Şekil 1: Kitlesel İnsan Hareketliliği Araçsallaştırma Döngüsü

Literatürde **araçsallaştırma** kavramının kapsamlı bir tanımı bulunamadığından bu tez özelinde araçsallaştırma kavramı; herhangi bir şeyi asıl işlevinin dışında başka bir işlev için kullanıyor olma hali olarak tanımlanacaktır. **Bir aktör kitlesel insan hareketliliğinin yarattığı sorunları gerektiği gibi çözmek yerine onu bir araca dönüştürüp kendi hedef ve beklentisi doğrultusunda kullanıyorsa, o aktör kitlesel insan hareketliliğini araçsallaştırıyor demektir.** Diğer bir ifadeyle, esasında “insani bir krizi işaret eden kitlesel insan hareketliliğinin aktörlerin çıkarlarını maksimize etmesine aracı olma hali” araçsallaştırma kavramını işaret etmektedir. Araçsallaştırma kavramı kelimenin olumsuz anlamında kullanılacak olup, kavram ile “suiistimal etme ve pazarlık unsuru haline getirme” girişimi kastedilmektedir. Araçsallaştırma, eylem üzerinden olabileceği gibi özne üzerinden de gerçekleşebilmektedir. Hareketliliğin

kendisinin araçsallaştırma stratejisinin bir parçası olduğu noktada kaç kişinin hareket halinde olduğunun bir önemi kalmamaktadır. Hareketliliğin öznesi üzerinden gerçekleşen araçsallaştırmada ise nitelik ve “kim?” sorusu ön plana çıkmaktadır.

Savaş, çatışma, afet gibi olağan dışı durumların yaratmış olduğu mağduriyetten doğan kitlesel insan hareketliliğinin araçsallaştırılması devletler tarafından olduğu gibi uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları (STK), terör örgütleri gibi uluslararası sistemde yer alan her bir aktör tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Örneğin bir krizin tetiklediği kitlesel insan hareketliliğinin yol açtığı sorunların çözümü, hareketlilikten etkilenen devletler ile bölgesel uluslararası örgütler arasında bir pazarlık unsuru haline gelebilmekte, dünyanın çeşitli yerlerine yasa dışı yollardan gitmeye çalışan insanlar ise insan kaçakçılarının/tüccarlarının, organ mafyalarının, fuhuş çetelerinin, terör örgütlerinin istismarına maruz kalabilmektedir. Dolayısıyla hareketliliğin öznesini oluşturan mağdur kesimin hem devlet bazında hem de devlet-dışı aktör bazında araçsallaştırılması söz konusu olabilmektedir. Kısacası, kitlesel olarak hareket halindeki insanlar devletler, uluslararası örgütler, yasa dışı organize örgütler ve hatta tekil bireyler tarafından alanları farklı olsa da çıkarlar uğruna kullanılıp araçsallaştırılmaktadır. Bu tez çalışması hangi aktörün, neden ve nasıl bu araçsallaştırmayı yaptığı ve bunun olası etkilerinin neler olabileceği üzerinden ilerleyecektir.

Göç politikalarının nasıl bir dış politika aracı olarak kullanıldığını Türkiye özelinde inceleyen Gökay Özerim, göç politikaları ile dış politika arasındaki bağlantıyı bölgesel çatışmalara müdahil olma, hedef ülkelerle pazarlık/uzlaşma ve akrabalık ilişkileri üzerinden etki alanının genişletilmesi şeklinde kurmuştur.¹⁴ Bu makalenin bize gösterdiği, insan hareketliliğini araçsallaştırma eylemlerinin en nihayetinde bir dış politika kararı/davranışı olarak görülebileceği ve bir ülkenin hem yumuşak gücü bağlamında hem de sert gücü bağlamında analiz edilebileceğidir.

Araçsallaştırma kararının en nihayetinde bir dış politika kararı olduğu düşünüldüğünde, araçsallaştırma kararını kim vermekte, bu kararı neden almakta ve bu kararın olası sonuçları neler olmaktadır? Diğer bir ifadeyle, dış politikada bir araçsallaştırma tercihindense söz ediliyorsa “araçsallaştırma kararının verilmesinde

---

¹⁴ Gökay Özerim, “Stretching, Opening or Sealing the Borders: Turkish Foreign Policy Conceptions and Their Impact on Migration, Asylum and Visa Policies”, **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, c. 20, s. 2 (18 Ekim 2017): 165-166, <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19448953.2018.1379751> [24.10.2018].

liderin kendisi mi, iç siyaset mi yoksa uluslararası sistem mi etkili olmuştur?” sorusu önem kazanmaktadır. Bu soru neo-klasik realizm çerçevesinde cevaplanabilir. Neo-klasik realizmde dış politika kararı analiz edilirken ara değişkenlerin rolü de hesaba katılmaktadır.¹⁵ Araçsallaştırma kararı bağımlı, uluslararası sistem/bölgesel alt sistem ise bağımsız değişken olarak ele alındığında, siyasi karar alıcı/lider ve onun kararını etkileme potansiyeline sahip olan ulusal yapı, ekonomik kısıtlar, liderin davranışsal-bilişsel özellikleri gibi faktörler de ara değişkenler olmaktadır. Burada dikkatten kaçmaması gereken nokta, karşılıklı etkileşimle birlikte bir döngünün var olduğudur. Diğer ifadeyle, kontrol edilemeyen uluslararası/bölgesel alt sistem düzeyinde yaşanan uluslararası kriz kaynaklı kitlesel insan hareketliliği aktörleri bu hareketliliğe karşı kendi davranışını/politikasını belirlemek zorunda bırakabilmektedir. Bu noktada karar alıcı birim ve yapının karşılıklı etkileşimi ile doğan tercihi yani bağımlı değişken olan araçsallaştırma kararı yeniden yapıyı ve sistemi etkileme potansiyeline sahiptir. Burada tıpkı açık sistem teorisinde olduğu gibi birbirini besleyen bir ilişki, bir döngü söz konusudur.

Araçsallaştırmanın ölçülmesi noktasında iki yol izlenebilir: Birincisi araçsallaştırmayı özne/aktör üzerinden ölçme ikincisi ise araçsallaştırmayı yarattığı sonuçlar üzerinden ölçmedir. Aktör üzerinden araçsallaştırmayı ölçme kısmı bir takım yapısal zorlukları beraberinde getirmektedir. Uluslararası sistemde var olan aktörler denildiğinde devletlerden, uluslararası örgütlerden, sivil toplum kuruluşlarından, terör örgütleri gibi gruplardan ve hatta bireylerden bahsedilmektedir. Araçsallaştırma eyleminin ve söyleminin en nihayetinde resmî/gayri resmî bir dış politika kararı sonucu ortaya çıktığını düşünüldüğünde, devletlerden ve uluslararası örgütlerden farklı olarak, sivil toplum kuruluşları ve terör örgütleri gibi aktörlerin dış politikalarına dair nesnel bilgilere ulaşmak yapısal olarak pek de mümkün değildir. Bu nedenle sivil toplum kuruluşlarının ve terör örgütlerinin gerçekleştirdiği araçsallaştırma faaliyetleri yazılı/görsel basın ve raporlar yoluyla sonuçları üzerinden incelenebilir ki bu da bir noktada gayri resmî ve öznel veri sorununu ortaya çıkartacaktır.

Araçsallaştırmanın ölçülmesi konusu zorluğu ve kolaylığı içinde barındırmaktadır. Aktörlerin savaş, çatışma ya da doğal afet kaynaklı krizlerden doğan insan

---

¹⁵ Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi**, (İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017), 27, <http://tdpkrizleri.org/index.php/component/phocadownload/file/1-decision-making-and-crisis-management-in-turkish-foreign-policy?Itemid=803> [12.10.2018].

hareketliliğini araçsallaştırdığını açıkça beyan etmesini beklemek rasyonel bir çaba olmayacaktır. Araçsallaştırmaya dair resmî bir karara ulaşılamasa da, gerek eylem gerekse söylem üzerinden bir aktörün insan hareketliliğini neden ve nasıl araçsallaştırdığı anlaşılabilir. Örneğin Türkiye 2011 Suriye Krizi sonrasında meydana gelen kitlesel insan hareketliliğinin yönetimi noktasında “insani değerler çerçevesinde” açık kapı politikası izlemiştir. Burada kelimenin olumsuz anlamıyla herhangi bir araçsallaştırmadan bahsedilememekle birlikte, Avrupa Birliği (AB) ile 18 Mart 2016 tarihinde varılan mutabakat (Turkey-EU statement) sonrasında Türk vatandaşlarına vize serbestisi sağlanmadığı takdirde sınırın açılacağı söylendiği andan itibaren akıllarda soru işareti oluşmuştur. Bu soru işareti, kaynak ülkeye kısa zamanda döneceği düşünülen milyonlarca Suriyeli kriz uzayıp da Türkiye’de kalınca, hükümetin bu durumu kullanarak yıllardır beklenen vize serbestisi gibi bir kazanımı elde edebilmek uğruna bu insanları AB’ye karşı bir koz olarak kullandığına ilişkindir. Bu örnekten de anlaşılabilceği gibi, aktörün araçsallaştırma yaptığına dair açıkça bir beyanı bulunmasa da, eylemi ve söylemi üzerinden araçsallaştırmanın izleri bulunabilmektedir.

Araçsallaştırma faaliyetleri birçok alan özelinde incelenebilmekle beraber, tez kapsamında bu alanlar dış politika, iç politika, sosyo-ekonomi ve sağlık/organize suç başlıkları ile sınırlandırılmıştır.

Uluslararası krizlerin sınır aşan nitelikte bir insan hareketliliği yarattığı durumlarda dış politika alanında gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetleri kolaylıkla gözlemlenebilmektedir. Tezin ilerleyen bölümlerinde bu alanda gerçekleştirilen faaliyetler kaynak ülkeye askerî müdahale, hedef ülkeye askerî müdahale ve sınır kontrolü alt başlıkları altında incelenecektir. Sınır kontrolü alt başlığı “düşman” olanları sınır dışı etme, maddi kazanç sağlama, geri kabul anlaşmaları üzerinden yürütülen pazarlıklar ve güvenli bölge veya uçuşa yasak bölge oluşturma olmak üzere dörde ayrılacaktır.

Hayatta kalma içgüdüleriyle birlikte hareket eden insanlar hedef ülkelerin sınırlarına ulaştıkları ve kabul edildikleri andan itibaren araçsallaştırma faaliyetleri iç politika alanında da ortaya çıkmaktadır. Bu alanda gerçekleşen faaliyetler geri gönderme, vatandaşlık verme/vermeme, entegrasyon (eğitim), seçim vaatleri, asayiş sorunları (suçla ilişkilendirme) ve etnik dengeyi değiştirme alt başlıkları altında incelenecektir.

Hedef ülkeler ev sahibi ülkeye dönüştüğü andan itibaren hareketlilik öznelerinin iç politikada olduğu kadar sosyo-ekonomi alanında da araçsallaştırılması söz konusu olmaktadır. Bu alanda gözlemlenen araçsallaştırma faaliyetleri ucuz iş gücü, zorla çalıştırma, nitelikli olanları seçme şeklinde çalışma hayatı, kamp ekonomisi, insani yardımlar, yardım örgütlerinin/hükümet-dışı kuruluşların sayısal artışı ve diğer (medya) alt başlıklarıyla incelenecektir.

Son olarak, insan hareketliliği öznelerinin devlet ve devlet-dışı aktörler tarafından ne türden araçsallaştırma faaliyetlerine konu olduğu sağlık ve organize suç başlığında ele alınacaktır. Bu doğrultuda insan ticareti ve insan kaçakçılığı (doku ve organ ticareti, cinsel istismar/cinsel şiddet, çocuk istismarı/zorla silahaltına alma), tıbbi malzemeler (son kullanma tarihi geçmiş ilaçlar) ve diğer (kobay olarak kullanma, biyolojik ve/veya kimyasal silah kullanımı) şeklinde üç adet alt başlık belirlenmiştir.

Araçsallaştırma faaliyetlerinin hangi alanlarda ve ne şekilde ortaya çıktığı aktarıldıktan sonra çalışmanın son kısmında bu faaliyetlerin nedenleri, sonuçları ve ortadan kaldırılıp kaldırılamayacağı tartışılacaktır.

2. ULUSLARARASI KRİZ, KİTLESEL İNSAN HAREKETLİLİĞİ VE ARAÇSALLAŞTIRMA KAVRAMLARI

Sosyal bilimler söz konusu olduğunda tüm analizler, açıklamalar ve tanımlamalar incelenen dönemin şartları dikkate alınarak yapılmalıdır. Fen bilimlerinden farklı olarak, sosyal bilimlerde bir kavramın genel geçer tek bir tanımından bahsedilmesi pek mümkün değildir; kavramların incelendikleri konjoktüre göre değişebilen birden çok tanımı bulunmaktadır. Uluslararası kriz, kitlesel insan hareketliliği ve araçsallaştırma kavramları için de aynı durum söz konusudur.

Bu bölümde tezin temel kavramları olan uluslararası kriz, kitlesel insan hareketliliği ve araçsallaştırma kavramlarının literatürde nasıl tanımlandıklarına değinilecek, kavramsal karmaşanın varlığı da göz önüne alınarak, bu tez kapsamında bu kavramların nasıl tanımlanacağı anlatılacaktır.

2.1. Krizin Tanımı

“Kriz” kelimesi tıptan psikolojiye, iktisattan uluslararası ilişkilere kadar birçok bilim dalında kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu (TDK) krizi; “fizyolojik bozukluk”, “ekonomik çöküntü”, “bir şeyin çok kıt bulunması durumu” ya da “bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran” olarak tanımlamaktadır.¹⁶

ICBP¹⁷ kapsamında yapılan araştırmalarda tıpkı savaşlar ve çatışmalar gibi krizlerin de uluslararası güvenliği tehdit edici bir unsur olduğu sonucuna varılmıştır. Krizlerin istikrarı bozucu bir etkisinin olduğu bilinmesine rağmen, literatürde herkes tarafından kabul edilen tek bir kriz tanımı bulmak oldukça zordur.

---

¹⁶“Kriz”, Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bc08db7e39303.93294970 [27.08.2018].

¹⁷ Uluslararası Kriz Davranış Projesi, uluslararası barışı ve düzeni koruyup sürdürebilmek adına tarihten çıkarılan derslerin ve devletlerarasında yaşanan kriz bilgilerinin toplanması, kriz yönetimine dair hipotezlerin test edilmesi, kriz çözümünde uluslararası örgütlerin ve büyük güçlerin faaliyetlerinin öneminin vurgulanması amacıyla 1975 yılında geliştirilmiştir.

Literatürde krizin nasıl tanımlanması gerektiği noktasında öne çıkan sistematik ve karar alma olmak üzere iki temel yaklaşım söz konusudur.¹⁸ Sistem çıktılarına odaklanan sistematik perspektif açısından krizler, milletler arasındaki etkileşimin yoğunluğundaki ve niteliğindeki önemli bir değişimi ifade etmektedir. Karar alma perspektifi açısından yapılan kriz tanımlarında ise sistemden ziyade bireylerin katılımına odaklanılmaktadır. Bir olayın kriz olarak tanımlanabilmesi ancak o olayla ilgilenenlerin/sorumluların onu kriz olarak adlandırması ile mümkündür.

Krizler genel olarak taraflar arasında yarattıkları çatışma ihtimali üzerinden ele alınmaktadır. Bu açıdan bakıldığında “kriz, barışta ve normal şartlarda ülkenin ulusal güvenliğine ve çıkarlarına yönelik aniden ortaya çıkabilen beklenmedik olaylar ile başlayan ve silahlı çatışmaya kadar gidebilme ihtimali taşıyan, tekrardan eski barış durumuna ve normal şartlara dönülmesine kadar uzanan bir süreçtir.”¹⁹ Bir başka tanıma göre krizler, çözülmesi mümkün fakat aynı zamanda savaşa dönüşmesi de olası olan uyuşmazlık durumlarını ifade etmektedir.²⁰

Charles F. Hermann, krizi “karar alıcının temel hedef ve önceliklerini tehdit eden, sürpriz nitelikte olan ve karar alıcının cevap vermesi için kısa bir zamanının olduğu durumlar” olarak tanımlamaktadır.²¹ C. Hermann’a göre, üç temel özelliğe (sürpriz, kısa zaman ve yüksek tehdit) sahip olan krizler, sistem krizi, uluslararası kriz ve karar alma krizi şeklinde üç farklı düzeyde analiz edilebilmektedir. Sistemdeki denge ve istikrarın bozulması durumunda sistem krizi ortaya çıkarken, bir aktörün statükosunun diğer aktör tarafından tehdit edildiği durumlarda uluslararası krizler ortaya çıkmaktadır.²² Karar alma yaklaşımında ise krizler muhatap olan aktörler tarafından kriz olarak tanımlanmakta ve bu bağlamda karar alıcıların psikolojisi ve bilişsel

---

¹⁸ Iram Khalid, “Management of Pakistan India Conflicts: An Application of Crisis Decision-Making”, s. 36, http://www.ndu.edu.pk/issra/issra_pub/articles/ndu-journal/NDU-Journal-2013/03-Management-of-Pakistan.pdf [06.08.2018].

¹⁹ Mehmet Seyfettin Erol, Ertan Efeğil, “Giriş”, **Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler ve Örnek Olaylar**, ed. Mehmet Seyfettin Erol, Ertan Efeğil (Ankara: Barış Kitabevi, 2012), v.

²⁰ Ahmet Korkmaz, “Krizler ve İstihbaratın Fonksiyonu: ‘Küba Krizi Örneği’”, **Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler ve Örnek Olaylar**, ed. Mehmet Seyfettin Erol, Ertan Efeğil (Ankara: Barış Kitabevi, 2012): 53.

²¹ Charles F. Hermann, **Crisis in Foreign Policy a Simulation Analysis**, (Princeton University, 1969), 29.

²² Charles F. Hermann, “Indicators of International Political Crisis: Some Initial Steps Toward Prediction”, s. 234–242, <http://www.voxprof.com/cfh/hermann-pubs/Hermann-Indicators%20of%20International%20Political%20Crises.pdf> [10.08.2018].

katılığı (cognitive rigidity) önemli bir rol oynamaktadır.²³ Tek bir devletin ve karar alıcının yüzleştiği durumların söz konusu olduğu karar alma krizleri, uluslararası problemleri içermemektedir.²⁴

“International Political Eartquakes” adlı kitabında uluslararası krizleri inceleyen Michael Brecher, askerî ve siyasi krizlere bir diğer ifadeyle savaş riski barındıran krizlere odaklanmakta ve bu doğrultuda bir kriz tanımı yapmaktadır. M. Brecher’a göre, uluslararası çatışmalar “tekrarlayan çatışma”²⁵, “kriz (crisis)” ve “savaş (war)” olmak üzere üç farklı biçimde ortaya çıkmaktadır.²⁶ Her kriz, iki ya da daha fazla düşman arasındaki “çatışma durumu” (state of conflict) yansıtmaktadır fakat her çatışma krize dönüşmek zorunda değildir.²⁷ M. Brecher’ın kriz tanımı normal dönemden daha fazla bir biçimde düşmanca tavrı, yüksek öncelikli hedeflere normalin üzerinde bir tehdidi, tehdide verilecek cevap için kısıtlı bir zamanı ve yükselen savaş olasılığını içermektedir.²⁸

M. Brecher’a göre krizler, dış politika krizi ve uluslararası kriz olmak üzere iki farklı düzeyde ele alınmalıdır. Karar alıcıların algılarıyla ilgili olan dış politika krizleri; temel değerlere yönelik bir tehdit, tehdide karşılık verme noktasında kısıtlı bir zaman ve askerî çatışma olasılığının normal zamandan fazla olması gibi koşulları içermektedir.²⁹ Uluslararası krizlerden söz edilebilmesi için uluslararası sistemin var olan yapısının zorlanması/bozulması ve askerî saldırı olasılığının artışı ile devletlerarası ilişkilerin değişmesi gerekmektedir.³⁰ M. Brecher, uluslararası krizleri “başlangıç-kriz öncesi (pre-crisis period)”, “tırmanma-kriz süreci (escalation)”,

---

²³ Ole R. Holsti, “Theories of Crisis Decision-Making”, **International Conflict and Conflict Management: Readings in World Politics**, ed. Robert O. Matthwes, Arthur G. Rubinoff and Janice Gross Stein (Prentice-Hall of Canada, 1989): 67–70.

²⁴ Aksu, **Türk Dış Politikasında**, 30.

²⁵ Tekrarlayan çatışma/tekrarlayan kriz kavramı, taraflar arasında krize neden olan uyuşmazlık konusu ortadan kaldırılamadığı için zaman zaman çatışma evresine geçilen bazen savaşa dönüşen bazen de uyuşmazlık seviyesinde seyreden krizleri ifade etmekte kullanılmaktadır. Bkz. “Tekrarlayan Kriz”, Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası, <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/dictionary-for-crisis-management/T> [06.05.2019].

²⁶ Michael Brecher, **International Political Eartquakes**, (United States of America: University of Michigan, 2008), 6.

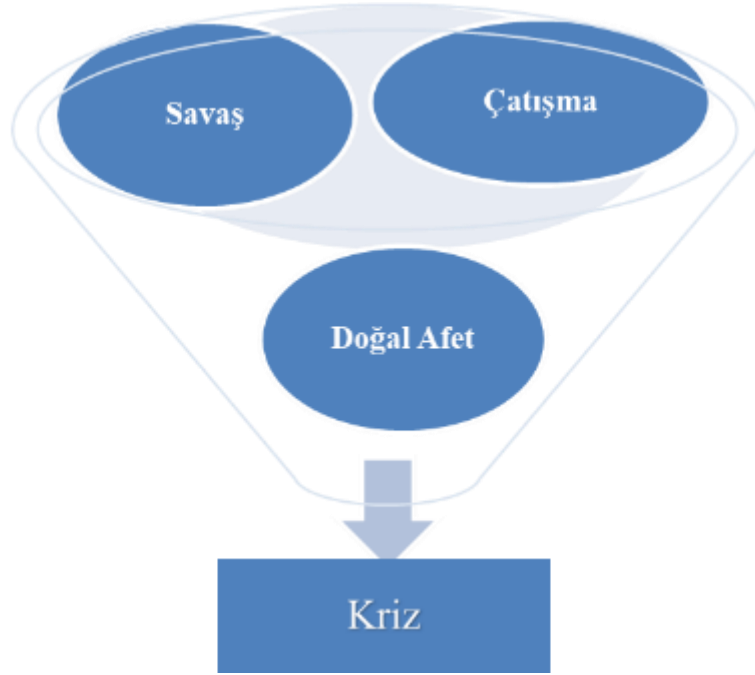
²⁷ Brecher, **International Political Eartquakes**, 10.

²⁸ Michael Brecher, Jonathan Wilkenfeld, **A Study of Crisis**, (University of Michigan Press, 1997), 3.

²⁹ Michael Brecher, Jonathan Wilkenfeld and Sheila Moser, **Crisis in the Twentieth Century: Handbook of International Crisis**, Volume I. (Oxford: Pergamon Press, 1998), 3.

³⁰ Brecher, Wilkenfeld and Moser, **Crisis in the Twentieth Century**, 3.

“yumuşama-krizin sonlanması (de-escalation)” ve “etki-kriz sonrası süreç (post-crisis period)” olmak üzere dört aşamada analiz etmektedir.³¹

Şekil 2: Kriz Durumları

İnsan hareketliliğine yol açan krizlerin kaynakları genelde savaşlar ve çatışmalar gibi görünse de, insan hareketliliği yaratan başka kriz bu durumları da söz konusu olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, kitlesel insan hareketliliği M. Brecher’in kriz tanımına uyan bazı askerîleşmiş/askerîleşme potansiyeli olan krizlerde gözlemlenebileceği gibi, savaşın olmadığı/askerîleşme potansiyeli olmayan kriz örneklerinde de gözlemlenebilmektedir. Savaşlar ve çatışmalar kitlesel insan hareketliliği yaratırken, doğal afetler de aynı şekilde ve hatta daha da fazla miktarda insan hareketliliğine yol açmaktadır. Dolayısıyla sadece siyasi ve askerîleşme potansiyeline sahip olan krizleri incelemek eksik kalacaktır. Diğer bir ifadeyle, insan hareketliliği söz konusu olduğunda, askerî ve güvenlik krizlerinin yanında çevresel, diplomatik, sosyal-ekonomik, siyasi ve insani krizlere de odaklanarak eklektik bir kriz tanımı yapma ihtiyacı doğmaktadır.

Krizleri güvenlik, askerî, diplomatik, sosyal-ekonomik, siyasi, hukuki, çevresel ve insani düzeyde ele alan eklektik kriz tanımı Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri

³¹ Brecher, *International Political Earthquakes*, 11.

Projesi kapsamında yapılmıştır.³² Buna göre, karar alıcı bakımından risk, tehlike, tehdit ve saldırı olarak algılanan ve karar alıcıyı temel değer ve önceliklerinde bir değişiklik yapmaya zorlayan krizler, karar alıcının gündemini meşgul edecek herhangi bir konuda meydana gelebileceği gibi bu durum çarpışma/savaş olasılığı taşımakla birlikte her zaman bu olasılık gerçekleşmeyebilir.³³

Aksu ve arkadaşlarına göre, “geniş anlamıyla kriz, otonom davranabilme yetenek ve kapasitesine sahip aktörler arasında ortaya çıkan, gelişen ve en azından taraflardan biri için beklenmedik nitelik taşıyan durum olarak tanımlanmaktadır.”³⁴ Bu bağlamda savaşlar, çatışmalar gibi doğal afetler de yarattıkları durum değişikliği nedeniyle karar alıcıyı algısal olarak ya da gerçeklikte karar almaya zorladığı için kriz olarak nitelendirilebilmektedir. Aynı şekilde, “[...] kriz, otonom davranabilme yeteneğine sahip olan aktörün karşılaştığı durumsal değişiklik sırasında tehditlerle tercihleri ve kapasitesi arasında bir denge kurmakta zorlanmasını ifade eder.”³⁵ Bu nedenle savaşların, çatışmaların, afetlerin yarattığı genelde akut olarak geliştiği için kontrol edilemeyen ve dolayısıyla beklenmedik nitelikte olan kitlesel insan hareketlilikleri de, uluslararası güvenliği tehdit edici bir unsur olması ve durum değişikliği yaratıp karar almaya zorlaması bakımından kriz yaratma potansiyeli taşımaktadır.

Tez kapsamında salt askerî-güvenlik odaklı kriz tanımından ziyade, insani ve çevresel düzeyleri de ele alan eklektik kriz tanımı kullanılacaktır. Bu bağlamda savaşlar ve çatışmalar gibi doğal afetler de kriz olarak nitelendirilecektir.

2.1.1. Krizin Çeşitleri

Krizler birçok farklı açıdan sınıflandırılıp incelenebilmektedir. Sınıflandırma; krizin konusuna, ortaya çıkış şekline, coğrafyasına, süresine, niteliğine, sonucuna, krize müdahil olan taraflara ve bu tarafların niyetlerine göre yapılabilmektedir.

Konularına göre yapılan tasniflerde krizler; güvenliğe dayalı **güvenlik krizi**, ulusal çıkarlar üzerinden yaşanan **çıkar krizi**, uluslararası kurum ve kuralların güven vermediği durumlarda ülkelerin karşılıklı güven sorunu yaşaması neticesinde oluşan

---

³²“Kriz”, Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası, <http://tdpkrizleri.org/index.php?lang=tr> [14.08.2018].

³³ Aksu, **Türk Dış Politikasında**, 32.

³⁴ Aksu, Ertem, **age**, 3.

³⁵ Fuat Aksu, “Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler, Cumhurbaşkanları ve Başbakanlar”, **Uluslararası İlişkiler**, c. 15, s. 59 (2018): 66.

güven krizi ve yanlış bilgilendirmeye (dezenformasyon) dayalı **bilgi krizi** şeklinde nitelendirilmektedir.³⁶

Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi kapsamında yapılan kriz tasniflendirmesinde ise krizler;

- **Ortaya çıkış şekline** göre: Kaza eseri/ani veya kasıtlı/planlı
- Ortaya çıktığı **coğrafyaya** göre: Yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası
- **Taraflarına** göre: Çok taraflı, iki taraflı ve tek taraflı
- **Tarafların niyetine** göre: Tasarlanmış, tasarlanmamış, kaza, algısal güven[siz]lik, meşruiyet, kasıtsız
- **Süresine** göre: Tekrarlayan, uyuyan, ani, gelişen ve uyutulan
- Krize neden olan olayın **niteliğine** göre: Askerî-güvenlik, siyasi, insani, hukuki, ekonomik ve çevresel
- Krizin **sonucuna** göre: Belirsiz, devam eden kriz hali, uzlaş, zımnî uzlaş, yenilgi, üstünlük sağlayıcı şeklinde ele alınmaktadır.³⁷

Yukarıda anılan her bir kriz örneğinin insan hareketliliği yaratması beklenemez. Bazı kriz türleri insan hareketliliğine neden olurken bazı kriz türlerinde ise insan hareketliliği gözlemlenmemektedir. Söz gelimi olayın niteliği bakımından askerî güvenlik ya da çevresel krizlerde insan hareketliliğinin gözlemlenmesi hukuki ya da ekonomik krizlere nazaran daha olasıdır. Aynı şekilde süreleri bakımından kıyaslandığında, uyutulan krizlerde insan hareketliliği seviyesinin düşük olması beklenirken, tekrarlayan kriz örneklerinde insan hareketliliğinin kronikleşmesi söz konusu olabilmektedir.

Krizlerin insan hareketliliğine neden olan türleri de yarattıkları hareketliliğin boyutuna göre farklılıklar barındırabilmektedir. Örneğin coğrafi ölçeğin büyüdüğü, farklı çıkarlara sahip olan aktör sayısının arttığı ve dolayısıyla da çatışma olasılığının yüksek olduğu kriz örneklerindeki insan hareketliliğinin boyutu, yerel veya tek taraflı krizlerdeki insan hareketliliğinin boyutuna kıyasla daha büyük olacaktır. Aynı şekilde,

---

³⁶Ozan Örmeci, “Uluslararası Krizler ve Kriz Yönetimi”, <http://politikaakademisi.org/2014/07/25/uluslararasi-krizler-ve-kriz-yonetimi/> [04.09.2018].

³⁷“Kriz Analiz ve Yönetimi Kavram-Terim Tablosu”, Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası, <http://tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/kavram-ve-terimler-tablosu> [06.08.2018].

çevresel veya askerî-güvenlik kriz türlerinde gözlemlenen insan hareketliliğinin siyasi krizlerdeki insan hareketliliğine nazaran daha büyük boyutta olması muhtemeldir.

Son olarak bahsedilmesi gereken, krizlerin bazı türlerinin kitlesel insan hareketliliği yaratması söz konusu olabildiği gibi bazen de kitlesel insan hareketliliğinin yeni bir krize neden olabileceğidir. Niteliksel olarak insani krizler çerçevesinde ele alabileceğimiz kitlesel insan hareketlilikleri, kaynak aktör (devlet) ile hasım aktör (devlet) arasında bir dış politika krizi çıkarabilme ve buna ilaveten üçüncü aktörleri de konuya müdahil edip krizi uluslararası krize çevirebilme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle çalışmanın bir sonraki alt başlıklarında uluslararası krizlere ve insani krizlere daha ayrıntılı bir biçimde yer verilecektir.

2.1.1.1. Uluslararası Krizler

Uluslararası kriz (international crisis), çatışma (conflict), tekrarlayan çatışma ve savaş (war) kavramları gündelik dilde çoğu kez birbirleri yerine kullanılabilir. Fakat her bir kavram farklı bir durumu ifade ettiğinden aralarındaki farkın ve ilişkinin ortaya konması gerekmektedir.

Krizlerin ve çatışmaların çevrede oluşan bir değişimden kaynaklandığı, devletlerin davranışlarında ve dolayısıyla uluslararası sistemde bir değişim meydana getirdiği öne sürülmekle birlikte, uluslararası kriz ve çatışma kavramları eş anlamlı kavramlar değildir.³⁸

M. Brecher'a göre, uluslararası kriz; iki ya da daha fazla ülke arasındaki ilişkilerde askerî düşmanlık olasılığının yükselmesi, ilişkilerin bozulması ve uluslararası sistemin yapısının zorlanması durumunu ifade etmektedir.³⁹ Uluslararası krizler bölgesel huzursuzlukları, siyasi otoriteye karşı tehditleri, ekonomik yaptırımları kapsayan bir içeriğe sahipken buna karşılık uluslararası çatışmalar uzun süreli, düşmanca tavırlar içeren ve savaşa açık bir yapıya sahiptir.⁴⁰ Krizler tahmin edilemez bir yapıya sahiptir fakat her zaman için beklenmedik/umulmayan bir özellik barındırmazlar.⁴¹

---

³⁸ Brecher, Wilkenfeld, *A Study of Crisis*, 2.

³⁹ Brecher, *International Political Earthquakes*, 7.

⁴⁰ Brecher, Wilkenfeld, *A Study of Crisis*, 5.

⁴¹ "Crisis Management: An International Overview", *Efficiency Unit*, (September 2009): 1, https://www.effo.gov.hk/en/reference/publications/crisis_management.pdf [28.08.2018].

Çatışma kavramı ise “iki ya da daha fazla tarafın sınırlı/kıt bir kaynağı aynı anda elde etmeye çalışması” olarak tanımlanmaktadır.⁴² Çatışmalar, genel olarak ifade edildiği gibi tutum ve davranışlardan ziyade algıya dayanmaktadır.⁴³

“Tekrarlayan toplumsal çatışma” (protracted social conflicts) kavramını ortaya çıkaran Edward Azar’a göre bu tür çatışmalar “etnik, dilsel, dinsel ve diğer kültürel karakterleri paylaşan toplumsal grupların kimlikleri ve toplumsal gelişim ihtiyaçları reddedildiği anda ortaya çıkmaktadır.”⁴⁴ Lübnan, Sri Lanka, Filipinler, Kuzey İrlanda, Etiyopya, İsrail, Sudan, Kıbrıs, Yugoslavya, İran, El Salvador, Kuzey Afrika ve Zimbabve örneklerini tekrarlayan çatışma olarak tanımlayan E. Azar’a göre, bu tür çatışmalar zaman içerisinde etkin değilken birden savaş hali yaratma potansiyeline sahiptir.

E. Azar’dan yola çıkan M. Brecher ise “çatışma” yerine “kriz” kelimesini kullanmayı tercih ederek, tekrarlayan krizleri (protracted crisis) ise “temel değerlere yönelik tehdit algısının fazla olduğu, normalden daha fazla tetikleyici unsura sahip” krizler şeklinde tanımlamıştır.⁴⁵

Türk Dış Politikaları Kriz İncelemeleri Projesi; uyuşmazlığı “ taraflar arasında herhangi bir konuda yaşanan ve sözsel düzlemde kalan görüş ayrılığı” olarak tanımlarken çatışmayı ise “ taraflardan birinin sözsel alandan eylemsel alana geçmesi ve hasmane tutum izlemesi” olarak tanımlamaktadır.⁴⁶ Aynı proje grubu tekrarlayan krizleri “ zamansal olarak süreç içerisinde kriz niteliği taşıyan, durağanlaşan, sonra yeniden tırmanma eğilimi gösteren kriz” şeklinde tanımlarken, tekrarlayan çatışmaları/uzun soluklu çatışmaları (protracted conflicts) “uzun süreden beri var olan

---

⁴² Peter Wallensteen, **Understanding Conflict Resolution War, Peace and The Global System**, (London: Sage Publishing, 2002), 16.

⁴³ Niklas Swanstörn, Mikael Weissman, “Conflict, Conflict Prevention and Conflict Management and Beyond: a Conceptual Exploration”, **Concept Paper**, (Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Summer 2005): 9, http://www.isdp.eu/images/stories/isdp-main-pdf/2005_swanstrom-weissman_conflict-prevention-management-and-beyond.pdf [28.08.2018].

⁴⁴ Edward E. Azar, **The Management of Protracted Social Conflicts: Theory and Cases**, (England: Dartmouth Publishing Company Limited, 1990), viii.

⁴⁵ Michael Brecher, “International Crises and Protracted Conflicts”, **International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations**, v. 11, no. 3-4 (1984): 239.

⁴⁶“Uyuşmazlık”, Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası, <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/dictionary-for-crisis-management> [06.09.2018]. “Çatışma”, Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası, <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/dictionary-for-crisis-management/%C3%87> [06.09.2018].

uyuşmazlık-çatışma konularının yeni krizleri yaratma durumu” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁷

Savaş kavramının, tıpkı diğer kavramlar söz konusu olduğunda görüldüğü gibi, literatürde üzerinde hemfikir olunan tek bir tanımı bulunmamaktadır. Örneğin Carl Von Clausewitz’e göre “savaş, hasmı irademizi yerine getirmeye zorlayan bir şiddet hareketidir“ ve “savaş politikanın başka araçlarla devamından başka bir şey değildir.”⁴⁸ Savaşı bir kumara benzeten ve onu bir şiddet hareketi olarak gören C. Clausewitz’e göre, savaş teorisi oluşturulurken insan unsuru yani baş aktörün ruhsal ve ussal özellikleri hesaba katılmalıdır. Bertrand Russell’e göre ise “savaş, iki grubun elde etmek istedikleri amaçlar doğrultusunda birbirini mümkün olduğunca öldürmeye ve sakat bırakmaya çalıştığı çatışmadır.”⁴⁹ B. Russell’ göre savaşlarla elde edilmek istenen amaç, genel olarak güç ya da zenginliktir. David Singer ve Melvin Small tarafından yapılan savaş tanımına göre ise bir olayın savaş olarak tanımlanabilmesi için gereken kriterlerden biri en az bin kişinin hayatını kaybetmesidir.⁵⁰

Savaş kavramı sosyo-politika, nicelik ya da meşruiyet odaklı olmak üzere birçok farklı kriter üzerinden incelenebilmektedir. Savaşlar, devlet merkezli bakış açısıyla tanımlanabileceği gibi devletten başka diğer aktörler arasındaki ilişkilere odaklanılarak da tanımlanabilmektedir. Aynı şekilde savaşları aktör davranışlarına, siyasal-toplumsal faktörlere ve uluslararası sistemin yapısına odaklanarak farklı analiz düzeyleri üzerinden ele almak da mümkündür.⁵¹

Uluslararası ilişkiler literatüründe her bir teorinin savaşın ne olduğuna, nedenlerine ve engellenip engellenemeyeceğine dair öne sürdükleri savlar farklıdır. Örneğin klasik realizme göre güçlerini maksimize etmeye çalışan devletlerin var olduğu anarşik sistemde savaşlar kaçınılmazdır. İdealizme göre savaşlar uluslararası hukuk aracılığıyla uluslararası sistemin yeniden inşa edilmesi ile kaçınılmaz bir durum

---

⁴⁷“Tekrarlayan Kriz”, Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası, <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/dictionary-for-crisis-management/T> [06.05.2019]. “Uzun Soluklu Çatışma”, Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası, <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/dictionary-for-crisis-management/U> [06.09.2018].

⁴⁸ Carl von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, çev. Şiar Yalçın (İstanbul: May Yayınları, 1975), 44 ve 64.

⁴⁹ Johan M.G. van der Dennen, “On War: Concepts, Definitions, Research Data - A Short Literature Review and Bibliography”, 4, <https://core.ac.uk/download/pdf/12857871.pdf> [30.09.2018].

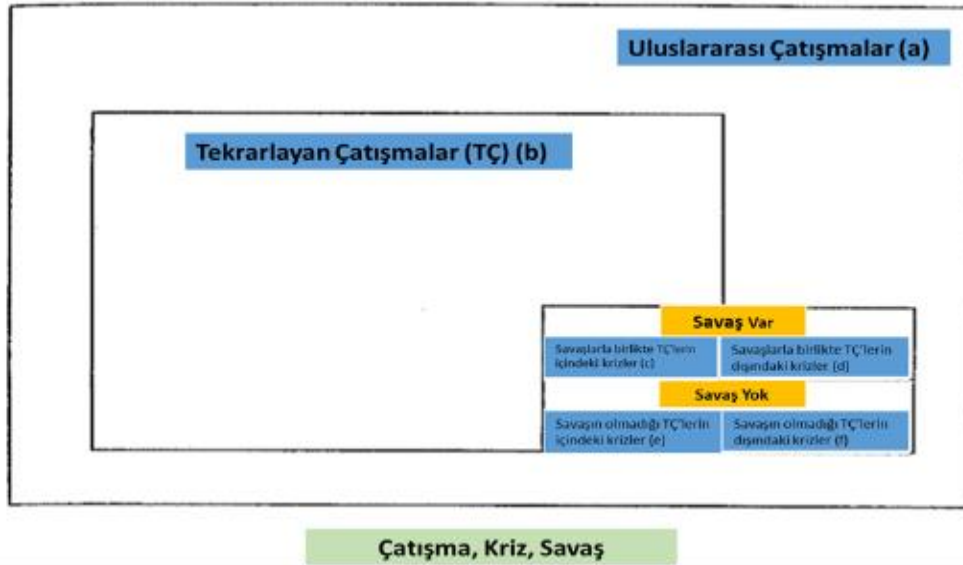
⁵⁰ Dennen, **a.g.m.**, 6.

⁵¹Bkz. Evren Balta, “Uluslararası Savaş”, **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, ed. Evren Balta (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014): 267-276.

olmaktan çıkmaktadır. Benzer bir şekilde konstruktivizme göre barışçıl olarak yeniden inşa edilecek kimlik tanımlamaları (ben ve öteki, dost ve düşman) ile savaşlar engellenebilir. Feminizme göre savaşların nedeni olan eril bakış açısının değiştirilmesi ile savaşlar önlenebilecektir.

Uluslararası ilişkiler teorileri savaş kavramını farklı biçimlerde ele alırken, kriz literatürüne göre savaş, krizin bir sonraki evresi olarak ele alınmaktadır. Diğer bir ifadeyle; savaş, uyuşmazlıkların çözülemeyip çatışmaya oradan da krize evrildiği noktada, kriz yönetim sürecinin başarısızlığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Çatışma, kriz ve savaş kavramları birbirlerinden farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte, aralarında birbirlerini besleyen bir ilişki söz konusu olabilmektedir. Örneğin uluslararası krizler tekrarlayan çatışmaların içinde çıkabileceği gibi onlardan bağımsız olarak da ortaya çıkabilmektedir. Aynı şekilde tekrarlayan çatışmalar içerisinde savaşlı ve/veya savaşı olmayan yeni krizler de doğabilmektedir. M. Brecher çatışma, kriz ve savaş kavramları arasındaki ilişkiyi şu şekilde göstermektedir:

Şekil 3: Çatışma, Kriz, Savaş İlişkisi

Brecher, *International Political Earthquakes*, 38.

Krizdeki aktör sayısı, krizden etkilenen coğrafyanın büyüklüğü, doğrudan ve/ya dolaylı olarak krizden etkilenenlerin çeşitliliği/çokluğu, krizin etkilerinin tek bir aktörün kontrol edemeyeceği kadar büyük/yaygın olması, krizin askerî tahribat/şiddet

yoğunluğu ve insanlığın ortak değerlerine yönelik olumsuz sonuçlar doğurması gibi faktörler bir krizin “uluslararası” olarak nitelendirilmesini sağlayan faktörlerdir.

“Krizlerin uluslararasılaşmasında; krize neden olan sorunların bazılarının sınır aşan karakteri, devletlerin çıkar ve hedefleri, krizin çıktığı ülkeyle çok yönlü ilişkiler, jeopolitik mülahazalar, uluslararası sistemin dengesinin bozulmasından kaygı algılamaları, kriz sonrası bölgesel ve uluslararası güç yapılanmasından avantajlı çıkma arzusu ile liderlere özgün kişisel özellikler çok yönlü faktörler olarak etkili olmaktadır.”⁵²

Uluslararasılaşmış krizlerin sınır aşan yapıları, birçok aktörü barındırması ve bölgesel dengeleri değiştirebilmesi gibi birçok nedenden dolayı insan hareketliliğini tetiklediği söylenebilir. Biraz daha derine inildiğinde, uluslararası krizlerin insanların hayatta kalma içgüdüsünü tetikleyenlerinin yani savaş, çatışma ve doğal afet kaynaklı olanlarının kitlesel insan hareketliliği yarattığı görülmektedir.

Tablo 4: 1990-2015 Yılları Arasında Kitlesel İnsan Hareketliliğine Neden Olan Savaş ve Çatışma Kaynaklı Uluslararası Krizlerin Listesi

1	1990 Irak-Kuveyt Krizi
2	1990 Ruanda-Uganda Krizi
3	1991 Liberya-Sierra Leone Krizi
4	1992 Yugoslavya Krizi
5	1992 Gürcistan Krizi
6	1993 İsrail-Lübnan Krizi
7	1994 Haiti Krizi
8	1996 Zaire Krizi
9	1998 Etiyopya-Eritre Krizi
10	1999 Kosova Krizi
11	1999 Doğu Timor Krizi
12	2001 Afganistan Krizi
13	2002 Irak Krizi
14	2005 Çad-Sudan Krizi
15	2006 İsrail-Lübnan Krizi
16	2008 Rusya-Gürcistan Krizi
17	2011 Libya Krizi
18	2011 Suriye Krizi
19	2011 Güney Sudan Krizi

Bu Tablo Uluslararası Kriz Davranışları Projesi'nin verileri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bkz. International Crisis Behavior Project (ICBP) Resmî İnternet Sayfası, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/> [15.01.2019].

Uluslararası krizler ile kitlesel insan hareketliliği arasında birbirini tetikleyebilen bir ilişki söz konusudur. Herhangi bir bölgede ortaya çıkan kitlesel insan hareketliliği süreç içerisinde bir uluslararası krize dönüşebileceği gibi başlangıçta herhangi bir

⁵² Oktay Bingöl, “Krizlerin Uluslararasılaşması: Rejime Karşı Protestolardan Bölgesel Çatışmaya Suriye Örneği”, **Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler ve Örnek Olaylar**, ed. Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil (Ankara: Barış Kitabevi, 2012): 453.

hareketlilik yaratmayan uluslararası bir kriz de farklı nedenlerden dolayı süreç içerisinde kitlesel bir insan hareketliliğine sebep olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, insanların hayatlarında tehlike arz eden, hayatta kalma içgüdülerini tetikleyen savaş, çatışma, doğal afet gibi durumların yaratmış olduğu uluslararası krizler kitlesel insan hareketliliğine neden olmakta; kriz anında hayatta kalmak için kaçmaktan başka seçeneği olmayan insanların yaratmış olduğu hareketlilik de yeni bir kriz yaratabilmektedir. Bu durumda birbirini besleyen bir kriz-hareketlilik-araçsallaştırma döngüsü oluşmaktadır. Bununla birlikte, krizin tetikleyicisinin savaş, çatışma veya afet olduğu durumlarda çok fazla örnek olaydan bahsedilirken, krizin tetikleyicisinin kitlesel insan hareketliliği olduğu durumlarda örnek olay sayısı azalmaktadır.

ICBP'nin verileri doğrultusunda hazırlanan kitlesel insan hareketliliği yaratan savaş ve çatışma kaynaklı krizler yukarıda gösterilmektedir. BMMYK'nin resmî internet sitesinde kitlesel insan hareketliliği yaratan “acil durumlar” başlığı ise daha farklı bir kriz listesini işaret etmektedir.

Tablo 5: BMMYK Nezdinde 2010 Yılı Sonrasındaki “Acil Durumlar” Listesi

1	2011 Suriye
2	2013 Güney Sudan
3	2013 Orta Afrika Cumhuriyeti
4	2014 Irak
5	2014 Nijerya
6	2014 Venezuela
7	2015 Burundi
8	2016 Avrupa
9	2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti
10	2017 Myanmar
11	2017 Yemen
12	2018 Orta Amerika
13	2020 Covid-19

Bu tablo BMMYK resmî internet sitesinde yer alan “acil durumlar” kategorisine göre düzenlenmiştir. Bkz. “BM Acil Durumlar”, <http://www.unhcr.org/emergencies.html> [27.05.2020].

ICBP ve BMMYK bu tezin temel dayanaklarıdır. Bu iki veri kaynağında farklı türde krizler dikkate alındığı için kitlesel insan hareketliliği yaratan krizler farklı şekillerde listelenmektedir. Bazı krizler sadece ICBP'nin bazıları sadece BMMYK'nin bazıları ise her iki kaynağın listelerinde mevcuttur. Ayrıca askerî-güvenlik krizlerine odaklanılarak hazırlanan ICBP'nin verileri 2015 yılı sonrasında yaşanan krizleri kapsamamaktadır. Yine aynı şekilde Proje'nin kriz listesinde insani müdahalenin gerçekleştiği ve insan hareketliliğine yol açan 1992 Somali krizi yer almamaktadır.

BMMYK'nin "acil durumlar" olarak sıraladığı on üç adet kriz ise 2011 ve sonrasında gerçekleşen krizlerdir. Buna ilaveten acil durumlar listesinde yer alan krizlerin hepsi savaş veya çatışma kaynaklı değildir. Örneğin 2014 Venezuela Krizi büyük bir boyutuyla sosyal-ekonomik temelli olup, gıda ve ilaç sıkıntısı çeken halkın hareketliliğini işaret etmektedir. 2016 Avrupa Krizi olarak adlandırılan, 2011 Suriye Krizi'nden doğan insan hareketliliğinin Avrupa'ya yönelmesine ilişkindir. 2018 Orta Amerika Krizi ise sosyal ve ekonomik temelli olmakla birlikte, uyuşturucu ve silah çeteleri ile artan insan hakları ihlallerine ve cinsiyete dayalı şiddete varan olayların sebebiyet verdiği yerinden edilmelere dairdir. 2020 Covid-19 Krizi⁵³ ise dünyayı etkisi altına alan pandemiyi işaret etmekte olup, uzun vadede afetler özelinde gerçekleştirilen araştırmaları kapsamında incelenebilir. Tüm bu nedenlerden dolayı sadece ICBP'nin listesine ya da sadece BMMYK'nin listesine odaklanılarak yapılacak bir çalışma hem eksik kalma hem de tez konusunun kapsamı dışına çıkma ihtimalini taşımaktadır. Bu nedenle tez özelinde her iki veri kaynağının kriz listelerinin birleşiminden oluşan, 1990-2018 yılları arasında kitlesel insan hareketliliği yaratan yeni bir uluslararası kriz listesi hazırlanması gerektiğine kanaat getirilmiştir.

---

⁵³ 2019 yılının Aralık ayında Çin'de görülen tüm dünyaya yayılan Covid-19 virüsü bir anda uluslararası toplumun ana gündem maddesi haline gelmiştir. 11 Mart 2020 tarihinde WHO'nun pandemi ilanını takiben 23 Mart'ta BM'nin dünya genelinde yapmış olduğu ateşkes çağrısı; tez kapsamında incelenen kriz örneklerinden Yemen'de iki haftalık, Sudan'da ise hükümetin ve birçok silahlı grubun tek taraflı ateşkes ilanı ile karşılık bulmuştur. Bkz. "WHO Announces COVID-19 Outbreak a Pandemic", World Health Organization, 12 Mart 2020, <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/news/news/2020/3/who-announces-covid-19-outbreak-a-pandemic> [13.04.2020]. Ayrıca bkz. Daniel Dickinson, "COVID-19: UN Chief Calls For Global Ceasefire To Focus On 'The True Fight Of Our Lives'", **UN News**, 23 Mart 2020, <https://news.un.org/en/story/2020/03/1059972> [13.04.2020]. Ayrıca bkz. "Global Ceasefire Call Deserves UN Security Council's Full Support", **International Crisis Group**, 9 Nisan 2020, <https://www.crisisgroup.org/global/global-ceasefire-call-deserves-un-security-councils-full-support> [13.04.2020]. Buna ilaveten, salgın, maddi ve manevi kayıpları beraberinde getirirken, salgınla mücadele adına atılan adımların yeni bir dönemi işaret ettiğine dair yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlardan bazıları; virüsün kendisinden ziyade yetersiz planlamanın ve kifayetsiz liderlerin süreci yönetememesinden kaynaklanmak suretiyle dünyanın daha kapalı ve daha az özgür bir biçime evrilip aşırı küreselleşmenin (hyperglobalizaiton) azalacağına, bu süreçten devletin ve milliyetçiliğin güçlü olarak çıkacağına dairdir. Bazı yorumlar ise salgının hali hazırda başlamış olan değişimi hızlandıracağı; küreselleşmenin ekonomik dinamiklerinin ABD'den Çin'e doğru kayacağı yönündedir. Bunlara ilaveten, birlik mantığının sorgulanmasına neden olacak bir biçimde Almanya'nın tıbbi malzeme ihracatını yasaklaması, Fransa'nın maskeleri reçete ile dağıtması buna karşın İtalya'da ve İspanya'da gittikçe kötüleşen durum ve yardım taleplerinin karşılanamaması nedeniyle salgının AB'nin dağılma sürecini hızlandıracağı yönünde yorumlar da yapılmıştır. Bkz. "How the World Will Look After the Coronavirus Pandemic", **Foreign Policy**, 20 Mart 2020, <https://foreignpolicy.com/2020/03/20/world-order-after-coronavirus-pandemic/> [13.04.2020]. Ayrıca bkz. Elif Sudagezer, "Koronavirüs Kriziyle Boğuşan AB Sona Doğru Gidiyor", **Sputnik Türkiye**, 24 Mart 2020, <https://tr.sputniknews.com/columnists/202003241041676225-koronavirus-kriziyle-bogusan-ab-sona-dogru-gidiyor/> [13.04.2020].

Tablo 6: 1990-2018 Yılları Arasında Kitlemel İnsan Hareketliliği Yaratan Uluslararası Krizlerin Listesi

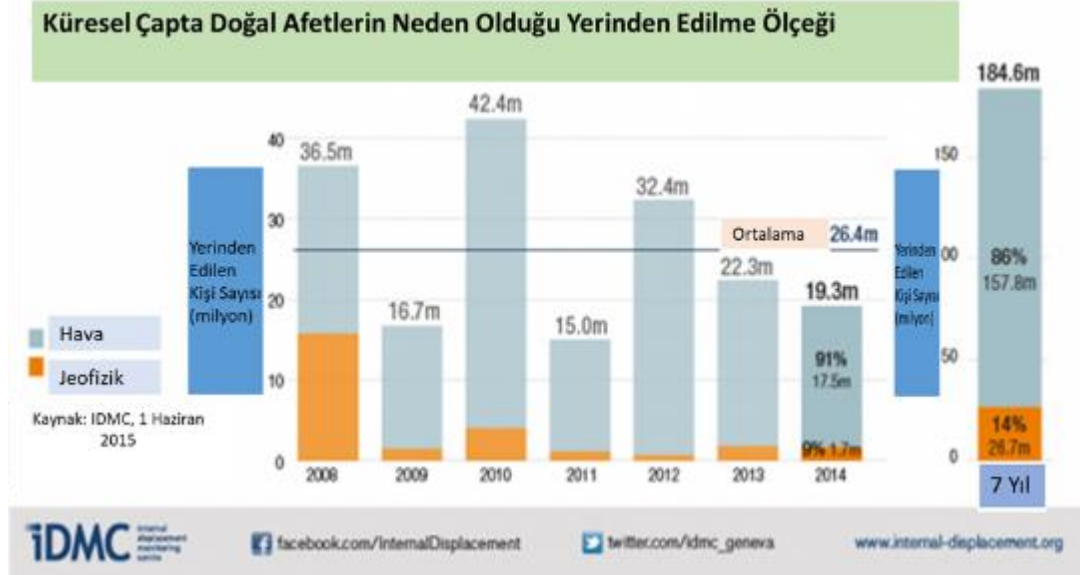
1	1990 Irak-Kuveyt Krizi
2	1990 Ruanda-Uganda Krizi
3	1991 Liberya-Sierra Leone Krizi
4	1992 Yugoslavya Krizi
5	1992 Somali Krizi
6	1992 Gürcistan Krizi
7	1993 İsrail-Lübnan Krizi
8	1994 Haiti Krizi
9	1996 Zaire Krizi
10	1998 Etiyopya-Eritre Krizi
11	1999 Kosova Krizi
12	1999 Doğu Timor Krizi
13	2001 Afganistan Krizi
14	2002 Irak Krizi
15	2005 Çad-Sudan Krizi
16	2006 İsrail-Lübnan Krizi
17	2008 Rusya-Gürcistan Krizi
18	2011 Libya Krizi
19	2011 Suriye Krizi
20	2011 Güney Sudan Krizi
21	2013 Orta Afrika Cumhuriyeti
22	2014 Nijerya
23	2015 Burundi
24	2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti
25	2017 Myanmar
26	2017 Yemen

Bu tablo Uluslararası Kriz Davranışları Projesi'nin ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kriz listeleri birleştirilerek oluşturulmuştur.

Tez kapsamında hazırlanan uluslararası kriz listesi, tezin ilerleyen bölümlerinde krizin ortaya çıktığı coğrafyaya göre, krize müdahil olan taraflara göre, krizin süresine göre, krizlerde karşılaşılan araçsallaştıma faaliyetlerine göre ve insan hareketliliğini araçsallaştıran aktörlere göre olmak üzere farklı kıstaslar çerçevesinde birçok kez yeniden kategorize edilecektir.

Son olarak, doğal afetlerin de tıpkı savaş ve çatışma kaynaklı krizler gibi insan hareketliliğine yol açtığı unutulmamalıdır. IDMC'nin 2008 yılı itibariyle hazırladığı veriler incelendiğinde, doğal afetlerden kaynaklanan insan hareketliliğinin boyutu dikkat çekicidir. İstatistiklere göre dünya genelinde doğal afetler nedeniyle yerinden

olan kişi sayısı 2008 yılında 36.5 milyon iken bu sayı 2014 yılında 184.6 milyona çıkmıştır.⁵⁴ Bu da 2008 yılından itibaren her yıl yaklaşık olarak 24-25 milyon kişinin doğal afetler nedeniyle yerinden olduğu anlamına gelmektedir.

Şekil 4: 2008-2014 Yılları Arasında Dünya Geneline Doğal Afetler Nedeniyle Yerinden Edilme Sayıları

“Global Estimates 2015”, **age**, 9.

Savaşlar ve çatışmalar gibi doğal afetler de insanlara hayatta kalmak için buldukları yeri terk etmekten başka bir çare bırakmasa da, doğal afetlerin yaratmış olduğu insan hareketliliğine dair 1990-2008 yılları arasındaki verilere ulaşmak mümkün olamamaktadır. Bunun bir nedeni, doğal afetler söz konusu olduğunda hareketlilikten daha ziyade can ve mal kayıpları üzerinden istatistiklerin tutulmasıdır. Bir diğer nedeni ise çalışmada temel kaynak olarak kullanılan BM kurumlarının doğal afetlerin neden olduğu insan hareketliliğini 2008 yılı itibariyle kayıt altına almaya başlamış olmasıdır.

Hem verilerin 2008 sonrası dönemde kayıt altına alınmaya başlanması hem de ileride de tartışılacağı üzere, doğal afetler nedeniyle hareket halinde olan insanların nasıl tanımlanacağına dair literatürdeki tartışma nedeniyle doğal afetlerin yaratmış olduğu insan hareketliliğinin niceliksel boyutu tez çalışmasında kapsam dışında tutulacaktır. Doğal afetlerin ulusal sınırları aşan bir insan hareketliliğine yol açtığı ve bu durumun

⁵⁴ “Global Estimates 2015”, **age**, 9.

aktörler tarafından araçsallaştırılmasına rastlandığı anda bu tür örnekler tez kapsamına dâhil edilecektir.

Son olarak, nasıl ki uluslararası krizler kitlesel insan hareketliliğine neden oluyorsa, aynı şekilde kitlesel insan hareketliliğinin de yeni krizleri tetikleyebildiği akılda tutulmalıdır. Daha net bir ifadeyle, kitlesel insan hareketlilikleri yarattıkları sonuçlar bakımından hareketliliğe maruz kalan aktörler arasında yeni krizlerin doğmasına neden olabilmektedir.

S. Lischer, “Dangerous Sanctuaries: Refugee Camps, Civil War, and the Dilemmas of Humanitarian Aid” başlıklı kitabında 1990’lı yıllarda Balkanlarda, Ortadoğu’da, Orta ve Batı Afrika’da yaşanan mülteci krizleri özelinde insan hareketliliklerinin uluslararası krizleri nasıl tetiklediğini ve mültecilerin askerîleşmesini (militarization) etkileyen faktörleri incelemiştir. Bu doğrultuda S. Lischer, mültecileri onları savaşıma iten nedenler çerçevesinde kategorize etmiş; durumsal mülteciler (situational refugees), zulme uğrayan mülteciler (persecuted refugees) ve sürgün durumundaki mülteciler (state-in-exile refugees) olmak üzere üç çeşit mülteci kategorizasyonu yapmıştır.⁵⁵ Durumsal mülteciler kategorisi savaşın yaratmış olduğu genel yıkımdan ve tahammül edilemeyen şartlardan dolayı evlerini terk eden fakat barış ve istikrar sağlandığı anda ülkelerine dönmeyi isteyen kesimi işaret etmektedir. Yazara göre, bu kategorideki mültecilerin siyasi veya askerî bir amaç uğruna organize olması düşük bir olasılıktır. Zulme uğrayan mülteciler kategorisi ise genel bir kaostan ziyade siyasi, etnik, dilsel veya dinsel nedenlerle doğrudan kendilerini hedef alan etnik temizlik, soykırım gibi baskı ve zulümden kaçan kişileri işaret etmektedir. Bu kategorideki mülteciler kendilerine yönelik baskı son bulana kadar ülkelerine geri dönmeyi reddetmekle birlikte, askerî ve siyasi bir amaç uğruna şiddete başvurabilmektedir. Yazarın sürgündeki mülteciler olarak adlandırdığı üçüncü kategori ise savaşta yenilmemek adına bir strateji olarak mülteci krizi yaratan askerî ve siyasi liderlerden oluşan grubu işaret etmektedir. Yazar, zafer elde edene kadar ülkelerine dönmeyi reddeden sürgündeki mülteciler kategorisinin şiddete başvurma olasılığı en yüksek kategori olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, mülteci temelli şiddet (refugee-related violence) kaynak ülke ile mülteciler arasındaki saldırılar, hedef ülke ile mülteciler arasındaki saldırılar, mülteciler arasındaki etnik ve hizipçi saldırılar,

---

⁵⁵ Sarah Kenyon Lischer, **Dangerous Sanctuaries: Refugee Camps, Civil War, and the Dilemmas of Humanitarian Aid**, (New York: Cornell University Press, 2005), 10-11.

hedef ülke içerisindeki saldırılar ve devletlerarasında savaş veya evrensel düzeyde gerçekleşen müdahale şeklinde beş biçimde gözlemlenebilmektedir.⁵⁶

Tez kapsamında ele alınan savaş ve çatışma kaynaklı krizlerden dört tanesinde kitlesel insan hareketliliğinin orta ve uzun vadede nasıl yeni bir uluslararası krize yol açtığı net bir biçimde gözlemlenebilmektedir. İleride anlatılacağı üzere bunlar; 1994 Haiti, 1996 Zaire ve 2011 Suriye krizleridir.

2.1.1.2. İnsani Kriz ve İnsani Diplomasi Kavramları

En genel tanımı ile insani kriz, “toplumdaki herkesin veya bir grubun sağlığına, güvenliğine veya refahına yönelik tehdit oluşturan olay veya olaylar serisi” şeklinde tanımlanmaktadır.⁵⁷ Ancak bu sınırlı bir tanımlamadır. Günümüzde “insani kriz” olarak tanımlanan durumsal değişikliğin çok daha karmaşık ve kapsayıcı bir betimlemeye ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Bu bağlamda tezde insani kriz; çok sayıda can kaybı, kısa sürede ve kitlesel bir biçimde insan hareketliliği, mültecilik ve yerinden edilme durumları yaratan, temel insan hak ve özgürlüklerinin ihlaline yol açıp uluslararası müdahale gerektiren savaş, çatışma veya doğal afet gibi insanların hayatta kalma içgüdüsünü tetikleyen durumsal değişiklikler şeklinde tanımlanacaktır.

İnsani krizlerin olduğu yerlerde genellikle insan hakları⁵⁸ ihlalleri de söz konusu olduğundan uluslararası insancıl hukuk ve insancıl müdahale gibi kavramların da açıklanması gerekmektedir. Uluslararası insancıl hukuk kavramı, hem savaşa dâhil olmayan sivilleri ve askerî personeli korumayı hem de savaşanların hak ve

---

⁵⁶ Lischer, **age**, 12.

⁵⁷ “Reporting on Humanitarian Crises”, (Internews: Centre For Innovation&Learning, 2014): 20-21, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/IN140220_HumanitarianReportingHANDOUTS_WEB.pdf [11.09.2018].

⁵⁸ İnsan hakları kavramı (human rights) yaşam, eğitim, işkenceden korunma, adil yargı hakkı ve ifade özgürlüğü gibi temel hakları kapsarken, vatandaşlık hakları kavramı (civil rights) herhangi bir ulusun/devletin bir parçası olmanın getirdiği haklar olarak tanımlanmaktadır. Vatandaşlık hakları kişinin yaşadığı devletin anayasasından meydana gelirken ki bu haklar anayasalara göre farklılık gösterebilir, insan hakları ayırım yapılmaksızın tüm insanları kapsayan evrensel bir niteliğe sahiptir. Bu bağlamda insani müdahale söz konusu olduğunda müdahale edilen ülkede vatandaşlık hakları ihlalden ziyade insan hakları ihlalden bahsedilmektedir. Diğer bir ifadeyle, insan hakları ihlalleri mağdurların ülkenin vatandaşı olup olmadığına bakılmaksızın, her bir aktöre müdahale yükümlülüğü getirmektedir. Rex Martin, “Human Rights and Civil Rights”, **Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition**, c. 37, s. 4 (Mayıs, 1980): 391-392,

<https://www.jstor.org/stable/pdf/4319386.pdf?refreqid=excelsior%3Aa8bf932b6622f38218d650585e78f5cd> [20.09.2018].

yükümlülüklerini belirlerken aynı zamanda düşman tarafa verilecek zararın sınırlandırılmasını kapsamaktadır.⁵⁹

F. Türkmen'e göre insancıl müdahale;

“Herhangi bir devlet tarafından insan haklarının veya uluslararası insancıl hukuk kurallarının ağır veya yaygın biçimde ihlal edilmesini veya devlet otoritesinin çökmesi sonucunda ortaya çıkan insancıl nitelikli krizleri önlemek veya engellemek amacıyla, ihlal veya krizden sorumlu devletin izni olmaksızın ona karşı bir başka devlet-veya devletler topluluğu-yahut uluslararası örgüt tarafından gerçekleştirilen askerî kuvvet kullanımınıdır.”⁶⁰

İnsani krizlerin meydana geliş nedenine göre krizin çözülmesi noktasında yapılacak müdahalenin niteliği değişmektedir. Söz gelimi insani krizin çıkış nedeninin doğal afet olduğu durumlarda yapılacak insani amaçlı müdahale mağdur ülkenin kabulü/daveti ile iş birliği içinde gerçekleşmektedir. Fakat insani krizin çıkış nedeninin savaş veya çatışma olduğu durumlardaki insani amaçlı müdahale; zorla ve kimi zaman krizin yaşandığı ülkenin egemenlik hakları ihlal edilerek gerçekleşmektedir.⁶¹

İnsani krizlerin çözülmesi noktasında diplomasi faaliyetlerinin de önemli bir rolü vardır. Devletlerin dış politika araçlarından biri olan diplomasi kavramı geniş anlamıyla “hükümetler arasındaki ilişkiye ilaveten barış zamanında söz konusu olan tüm uluslararası ilişkileri” ifade etmektedir.⁶² Tarihsel gelişim içerisinde ikili diplomasi, çok taraflı diplomasi/ konferans diplomasisi, parlamenter diplomasi, zirve diplomasisi, mekik diplomasisi, nükleer diplomasi, önleyici diplomasi, sessiz diplomasi ve toplumsal diplomasi olmak üzere birçok farklı diplomasi biçimleri ortaya çıkmıştır.⁶³ Bunlara ilaveten, konuları bakımından ekonomi, çevre, enerji ve insani olmak üzere farklı konulara odaklı diplomasi türlerinden bahsedilebilmektedir.

İnsani diplomasi kavramı birçok kavram ile karıştırılmaktadır. Örneğin insani diplomasi kavramı insani yardım (humanitarian assistance) kavramını çağrıştırmakla birlikte, bu kavramı da kapsayan dolayısıyla ondan daha geniş anlama sahip bir kavramdır. Her iki kavram savaş, çatışma ve doğal afet gibi insan hayatını doğrudan etkileyen ve aciliyet gerektiren süreçlerle ilgili olmakla birlikte, insani yardım kavramı

⁵⁹Uluslararası İnsancıl Hukuk, Türk Kızılayı ve Uluslararası Kızıllaç Komitesi, 8, https://kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/82543505_77468056_uluslararasi-insancil-hukuk.pdf [21.09.2018].

⁶⁰Fusun Türkmen, **İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale**, (İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, Şubat 2006), 24.

⁶¹Temel İskit, **Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2015), 370.

⁶²**Traditions by Martin Wight**, ed. Gabriele Wight and Brian Porter (United States of America: Holmes & Meier Publishers, 1992), 137.

⁶³Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 5. bs. (İstanbul: Der Yayınları, 2012), 445-451.

esasinda insani diplomasinin önemli bir adimini oluşturmaktadır. Orhan Battır, “İnsani Diplomasi: Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikasının Yeni Aracı” başlıklı kitabında, insani yardımın krizin ilk anlarında insanların acil ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik iken, insani diplomasinin bunlara ilaveten sorunun çözümine ilişkin uzun vadeli çabaları da kapsadığını ifade etmektedir.⁶⁴ Son olarak, insani diplomasi kavramı insan hakları diplomasisi kavramından da farklıdır. İnsan hakları diplomasisi “[...] dış politika araçlarının insan haklarının genişletilmesi ve ihlalleriyle mücadele için kullanılması demek olduğu kadar, insan hakları konularının başka dış politika araçları için kullanılmasını da kapsar.”⁶⁵

İnsani diplomasi (humanitarian diplomacy) kavramı geleneksel diplomasi tanımından farklı olarak, gücün ya da ulusal çıkarların yerine insanın ve insani değerlerin ön plana çıkarıldığı diplomasi türüdür. İnsani diplomasinin dayanağı devletlerin salt ulusal çıkarları değil, küresel çapta faaliyet alanına sahip olan evrensel insani değerlerdir.⁶⁶

İnsani diplomasi, diplomatlar tarafından yürütölen klasik diplomasiden farklı bir biçimde, insani kurum/kuruluş ve bireyler tarafından yürütölen ve insani aktiviteleri destekleme amacıyla olan faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır.⁶⁷ Kızıllaç Örgütü insani diplomasi kavramını “temel insani prensiplere mutlak saygı doğrultusunda karar vericilerin ve kanaat önderlerinin savunmasız insanların çıkarları doğrultusunda hareket etmeye ikna edilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁸ Bir başka tanıma göre ise “insani diplomasinin; insani sorunlara insan odaklı yaklaşılarak, çözüme yönelik araçların kullanımı konusunda karar vericilerin ve alandaki tüm aktörlerin ikna edilmesine ve harekete geçirilmesine yönelik süreçlerin tamamı şeklinde tanımlanması mümkündür.”⁶⁹

“İnsani diplomasinin başlıca tartışma ve inceleme alanları arasında kamuoyu diplomasisinin insani krizlerdeki rolü; büyük ölçekli afetlerde yardım yapan hükümetler ve diğer kuruluşlar için yarar/maliyet değerlendirmesi; insani yardımların ne ölçüde dış politika veya kuruluşun tanıtılması saikleriyle harekete geçirildiği; yardımlar operasyonlarının nasıl hem kurbanların ihtiyaçlarını karşılayacak hem yardım yapan hükümetlerin prestijini arttıracak bir biçimde yürütölebileceği ve insani krizlerde kamuoyu diplomasisinin olumsuz etki yapma olasılığı gibi

⁶⁴ Orhan Battır, **İnsani Diplomasi: Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikasının Yeni Aracı**, (Konya: Çizgi Kitabevi, Nisan 2017), 41.

⁶⁵ İskit, **age**, 367.

⁶⁶Battır, **age**, 40.

⁶⁷ **Humanitarian Diplomacy: Practitioners and Their Craft**, Laryy Minear and Hazel Smith eds. (Tokyo: United Nations University Press, 2007), 1.

⁶⁸ “Humanitarian Diplomacy Policy”, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, 2, http://www.ifrc.org/Global/Governance/Policies/Humanitarian_Diplomacy_Policy.pdf [20.09.2018].

⁶⁹ Battır, **age**, 40.

konular yer almaktadır.”⁷⁰

O. Battır kitabında insani diplomasinin aktörlerini resmî nitelikli ve sivil olmak üzere iki ana başlık altında toplamaktadır. Resmî nitelikli aktörler devletler/hükümetler ve uluslararası örgütler iken, sivil aktörler sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler, düşünce kuruluşları ve bireylerdir. Yazara göre, insani diplomasinin araçları ise barış inşası, insani yardımlar ve kalkınma/resmî kalkınma yardımlarıdır.⁷¹

Sonuç olarak, insani krizler söz konusu olduğunda, ister uluslararası müdahale gerçekleştirilsin ister gerçekleştirilmesin, her bir kriz örneği iletişim ağlarının da etkisiyle birlikte dünya kamuoyunun dikkatini çekmekte ve insani amaçlı adımların atılmasını gerekli kılmaktadır. Yapılan müdahalelerin ve yardımların ne kadar “insani” amaçlı olduğu, atılan adımların ne kadar yerinde olduğu veya hedefe ulaşıp ulaşılamadığı konusu ise tartışmaya açık bir alandır. Kitlesele insan hareketliliğinin araçsallaştırılması da tam olarak bu tartışmalı alanda karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle insani diplomasi, insani yardım ve insani müdahale kavramları çalışmanın ikinci bölümünde ele alınacak olan uluslararası krizlerde meydana gelen kitlesele insan hareketliliğinin araçsallaştırılmasının analiz edilmesi noktasında önemli birer kaynak olacaktır.

2.2. Kitlesele İnsan Hareketliliği Kavramı

İnsan hareketliliği olgusu tarihin her döneminde karşımıza çıkabilmektedir. Hareketliliğin nedeni, nasıl geliştiği ve ne gibi sonuçlar doğurduğu her bir örnekte değişmekle birlikte, neticede insanın var olduğu yerlerde her zaman bireysel ya da toplu olarak gerçekleşen bir hareketlilik söz konusu olmuştur.

Hareketlilik olgusunu açıklamaya çalışan kuramcılardan William Petersen “neden bazı insanlar göç ederken bazıları göç etmez?” sorusunu sormuş ve neticede ilkel, zoraki, serbest ve kitlesele olmak üzere dört adet göç tipi olduğunu ileri sürmüştür.⁷² W. Petersen kitlesele göçleri (mass migration), göç kararını bireyin kendisinin verdiği serbest göçlerin bir sonucu olarak değerlendirmektedir.⁷³ Buna göre, başka bir ülkeye göç edip oradaki hayat standartlarını ve elde ettikleri kazançları diğerlerine de anlatan

---

⁷⁰ İskit, **age**, 370.

⁷¹ Battır, , **age**, 62-92.

⁷² William Petersen, “A General Typology of Migration”, **American Sociological Review**, c. 23, s. 3 (Haziran, 1958): 259-264.

⁷³ Petersen, **age**, 263.

kişiler zincirleme bir göç dalgası başlatarak kitlesel bir hareketliliğe neden olabilmektedirler.

Nedeni ne olursa olsun, yapılan istatistiklerde dünyanın herhangi bir noktasında büyük ya da küçük çaplı bir hareketliliğin var olduğu sayılarla ortaya konmaktadır. Bu noktada, istatistikler kavramsal tanımlamalarla anlam kazandığı için, hareketliliğin nasıl tanımlandığı konusu oldukça önemlidir. “İnsan hareketliliği nasıl tanımlanabilir?” sorusuna cevap aramadan önce, literatürdeki kavram karmaşasından bahsedilecektir.

Göç konusu mevzu bahis olduğunda hareketliliğin kendisine ve öznesine dair kavramların birbiri yerine ve hatta yanlış anlamda kullanılması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. İnsan hareketliliğinin had safhaya çıktığı günümüzde ortak bir terminoloji oluşturma ihtiyacı daha da fazla hissedilmektedir. Bu nedenle birbiri yerine sıklıkla kullanılan bazı kavramların tanımını yapmak ve aralarındaki farkı ortaya koymak gerekli görülmüştür.

“Göç” kelimesi doğa bilimlerinden sosyal bilimlere kadar birçok alanda farklı manalarda kullanılabilen bir kavramdır. TDK göç kelimesini “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” şeklinde tanımlamaktadır.⁷⁴

Göç etmek fiili en geniş anlamıyla yer değiştirmeyi ifade etmektedir. Bu yer değiştirme eylemi aynı ülkenin sınırları içinde olabileceği gibi (iç göç veya ülke içinde yerinden edilme şeklinde) ülkenin sınırları dışına doğru da (dış göç veya uluslararası göç şeklinde) gerçekleşebilmektedir. Göç eylemi aynı zamanda bir sınır aşma eylemini de ifade etmektedir. Bu noktada uzak/yakın mesafe ayrımı anlamsızlaşmakta, söz gelimi Türkiye’den Rusya’ya yerleşmek amacıyla yapılan eylem ile Kudüs’ün doğusundan batısına yerleşmek amacıyla yapılan eylem aynı şekilde göç olarak tanımlanmaktadır.

Göç konusunda, hareketliliğin öznesine dair belki de en fazla karıştırılan kavramlar göçmen (migrant) ve mülteci (refugee) kavramlarıdır. Bu nedenle ikisi arasındaki farkı net bir biçimde ortaya koymak gerekmektedir. Uluslararası Göç Örgütü (International

---

⁷⁴“Göç”, Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bc08debc5e479.97145396 [27.08.2018].

Organization for Migration/IOM) tarafından yapılan tanımlamaya göre; kalış süresine, hareket nedenine, hareketin gönüllü ya da gönülsüz biçimde gerçekleştirilmesine ve kişinin yasal statüsüne bakılmaksızın, ülke içinde ikamet ettiği yerden ayrılan ya da uluslararası bir sınırı geçen kişiler göçmen olarak adlandırılmaktadır.⁷⁵ BM'nin tanımına göre; göçmen kelimesi sebebine, türüne ve rotasına bakılmaksızın yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bireyleri; mülteci kelimesi ise 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan tanıma uyan kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır.⁷⁶ Bir diğer ifadeyle, hür iradesiyle ve “daha iyi bir yaşam” standardına erişebilmek için bulunduğu yeri terk etmeye karar veren kişi göçmen; haklı sebeplerle zulme uğrayacağından korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku nedeniyle, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi mülteci olarak tanımlanmaktadır.⁷⁷

Şekil 5: Dünya Genelinde Mülteci-Göçmen Sayısı

United Nations, <https://refugeesmigrants.un.org/infographics> [10.10.2018].

Göçmenlerin ve mültecilerin dünya genelindeki sayıları da iki kavramın birbirinden farklı olduğunu kanıtlar niteliktedir. 2000 ve 2015 yıllarındaki dünya genelindeki mülteci ve göçmen sayılarını karşılaştıran yukarıdaki resimde görüldüğü üzere; 2000 yılında dünya genelindeki mülteci sayısı 15.9 milyon iken göçmen sayısı 172.7

⁷⁵“International Migration Law: Glossary on Migration”, International Organization for Migration (IOM), No. 34 (2019): 130, https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf [17.06.2020].

⁷⁶ Yusuf Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi** (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016), 4-5.

⁷⁷ **Göç Terimleri Sözlüğü**, ed. Bülent Çiçekli (Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayınları, No. 18 2009), 42-43.

milyon; 2015 yılında ise mülteci sayısı 21.3 milyon iken göçmen sayısı 243.7 milyondur.

Her ülke insan hareketliliğini farklı şekillerde deneyimlerken, kavramların içini de kendi algısıyla doldurmaktadır. Dolayısıyla, insan hareketliliğine dair kavramlarla karşılaşıldığında o kavramın hangi dilde, kültürde ve ülkede ya da hangi hukuki çerçevede kullanıldığı da önem kazanmaktadır. Ortak bir terminolojinin yokluğunda, kavramlar bilinçsizce kullanılırken bazen de izlenen politikalar ışığında sığınmacı, mülteci, yasa dışı göç, düzensiz göç gibi bazı kavramlar bilinçli bir şekilde tercih edilebilmektedir. Örneğin AB mevzuatında göç eylemi düzenli göç (regular migration) ve düzensiz göç (irregular migration) şeklinde ele alınmaktadır. Düzenli göç yasal çerçevede gerçekleşen hareketlilik olarak tanımlanırken, düzensiz göç hedef, transit ve kaynak ülkelerin düzenleme normlarının dışında meydana gelen insan hareketliliği olarak tanımlanmaktadır.⁷⁸ Düzenli göç yasal göç (legal migration) olarak da adlandırılabilirken, düzensiz göç kavramı yasa dışı göç (illegal migration) kavramı ile aynı anlamda değildir. Düzensiz göç; yasal yollardan bir ülkeye giriş yapan fakat vize süresini aşanları kapsadığı gibi yasa dışı göçü, insan kaçakçılığı (human smuggling) ya da insan ticareti (human trafficking) gibi devlet otoritesinin kontrolü dışında gelişen olayları içeren geniş bir kavramdır.

Kavramların birbiri yerine veya yanlış anlamda kullanılması ulusal ve uluslararası mevzuatlar arasındaki farklılıktan kaynaklanabilmektedir. Bugün Suriyelilerin Türk basınında “sığınmacı”, uluslararası basında ise “mülteci” olarak nitelendirilmeleri bu farklılığın bir göstergesidir. Türkiye’de, 1994 Yönetmeliği’ne göre en genel tanımıyla “Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle [...]” gelen kişiler sığınmacı olarak nitelendirilmektedir. Uluslararası mevzuatlarda ise sığınmacı, mülteci statüsü elde etmek için BMMYK’ye başvuran ve başvurusunun sonuçlanmasını bekleyen kişi olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle, Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne koymuş olduğu coğrafi çekincesini⁷⁹ kaldırmadığı için bugün hâlâ “Avrupa Konseyi üyesi ülkeler dışından gelen kişiler”e mülteci statüsünü tanımazken, coğrafi çekincesi bulunmayan ülkeler aynı kişilere mülteci statüsünü verebilmektedir. Bu nedenle

---

⁷⁸ “Irregular Migration”, European Commission, https://ec.europa.eu/home-affairs/content/irregular-migration-0_en [28.08.2018].

⁷⁹ Coğrafi Çekince: 1967 Protokolü ile ortadan kaldırılan fakat hali hazırda dört ülke (Türkiye, Madagaskar, Monako ve Kongo) tarafından sürdürülen, sadece Avrupa’da meydana gelen olaylar nedeniyle mülteci hakkı tanımayı öngören coğrafi kısıtlamadır.

ülkesindeki savaştan kaçan bir Suriyeli Türkiye'ye giderse "sığınmacı", eğer kabul görüp de Avrupa'nın herhangi bir ülkesine giderse mülteci olarak tanımlanmaktadır.⁸⁰

Kavramların birbiri yerine veya yanlış anlamda kullanılması ulusal mevzuatların yeterince incelenmemesinden ya da bilinmemesinden de kaynaklanabilmektedir.

Örneğin Türkiye'de 1994 yılında kabul edilen Yönetmeliğe göre **sığınmacı**

"ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için, vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı"

temsil etmektedir.⁸¹ 2013 yılında yapılan yenilikler sonucu sığınmacı kavramı Türk hukuk sisteminden kaldırılmış olup, bugün kavramının hukuki bir karşılığı olmaksızın alışkanlık olarak kullanılması söz konudur. Sığınmacı kavramını ortadan kaldıran yenilikler kapsamında, Türkiye'de geçerli olan uluslararası koruma çeşitleri; "mülteci", "şartlı mülteci", "ikincil koruma" ve "geçici koruma"⁸² şeklinde olmuştur. 2013 yılında kabul edilen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu⁸³'na göre **mülteci**;

⁸⁰ Göç politikası ayrı bir çalışmanın konusu olmakla birlikte, Avrupa Birliği'nin Suriye Krizi sonrası yaşanan insan hareketliliğine karşı sergilediği tavır eleştirilere açıktır. İnsanlar Avrupa sınırlarına erişmeden geri kabul anlaşmalarıyla göçü dışsallaştırma arayışları, sınırlara örülen duvarlar, yabancılara karşı kullanılan ırkçı söylem ve davranışlar deyim yerindeyse Avrupa'nın mültecileri hiç de dört gözle beklemediğinin göstergeleridir. Fakat buna rağmen sayıları az da olsa bir şekilde mülteci statüsü elde eden kişiler Türkiye'deki "sığınmacılara" kıyasla daha fazla sosyal-ekonomik hak elde etmiş olmaktadır.

⁸¹ "22127 Sayılı Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik", **Resmî Gazete**, 30 Kasım 1994, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22127.pdf> [28.08.2018].

⁸² Geçici koruma statüsü Soğuk Savaş'ın ortalarında Asya'da yaşanan savaşların/çatışmaların neticesinde ve savaşlar/çatışmalar nedeniyle bulunduğu yeri terk etmek durumunda kalan insanların güvenli yerlere yerleştirilmesi, temel insan haklarının korunması amacıyla ve statülerinin ne olacağına dair yaşanan belirsizlik ortamında uygulanmaya başlanmıştır. Konu ile ilgili BM 1994 yılında yayınladığı raporda, kişinin sığınma talep ettiği ülkeye kabulü, geri gönderilmemesi, uluslararası korumanın sağlanması ve insan haklarına saygılı bir biçimde muamele görmesi şeklinde geçici koruma statüsünün özellikleri belirtilmiştir. Geçici koruma statüsünün Avrupa'ya gelişi ise 1992 Yugoslavya Krizi çerçevesinde olmuştur. Bosna'da yaşanan savaş nedeniyle kitlesel bir biçimde hareket eden insanların sayısal boyutu mültecilik statüsü çerçevesinde tanımlanan hakların uygulanması bakımından hedef ülkeler için sorun teşkil etmiştir. Bu nedenle Bosna-Hersek'te yaşanan savaş nedeniyle kitlesel olarak göç eden kişiler 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan mülteci tanımına birebir uymalarına rağmen "Sözleşme dışı mülteciler" olarak nitelendirilmiş ve geçici koruma rejimi çerçevesinde ele alınmıştır. Türkiye'ye kitlesel biçimde göç etmiş Suriyeliler de tıpkı Bosna'yı terk eden insanlar gibi mültecilik yerine geçici koruma statüsüne sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdinç Yazıcı, Hıdır Düzkaya, "Misafirlikten Vatandaşlığa Türkiye'deki Suriyeli-Lerin Hukuki Statüsü: Türkiye ve Avrupa Birliği Mevzuatı Ekseninde Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, c. 6, s. 16 (2017): 424-434.

⁸³ 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013 Kanunu) için bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> [28.07.2018].

“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder.”

2013 Kanunu'nun üçüncü maddesinin b kısmında yapılan tanımlamalarda “Avrupa ülkeleri; Avrupa Konseyi üyesi olan ülkeler ile Cumhurbaşkanınca belirlenecek diğer ülkeleri kapsamaktadır” ifadesi yer almaktadır.⁸⁴ **Şartlı mülteci**; “Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle, mülteci tanımındaki şartlara haiz olduğunu iddia ederek, üçüncü ülkelere iltica etmek üzere Türkiye'den uluslararası koruma talebinde bulunan kişidir.” **İkincil koruma**;

“Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder.”⁸⁵

Geçici koruma ise “ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve haklarında bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemi yapılamayan yabancılara sağlanan korumayı ifade etmektedir.”⁸⁶ Bu bağlamda bugün Türkiye'de bulunan Suriyeliler geçici koruma kapsamında yer almaktadır.

---

⁸⁴ **Age.**

⁸⁵ “İkincil Koruma”, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmî İnternet Sayfası, http://www.goc.gov.tr/icerik3/ikincil-koruma_409_546_551 [28.08.2018].

⁸⁶ “Uluslararası Koruma Çeşitleri”, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmî İnternet Sayfası, http://www.goc.gov.tr/icerik3/uluslararasi-koruma-cesitleri_409_546_548 [28.08.2018].

Şekil 6: 2013 Kanunu Çerçevesinde Türkiye’de Uluslararası Koruma Çeşitleri

Murat Erdoğan, Metin Çorabatır, “Suriyeli Mülteci Nüfusunun Demografik Gelişimi, Türkiye’deki Eğitim, İstihdam Ve Belediye Hizmetlerine Yakın Gelecekte Olası Etkileri”, 6, https://igamder.org/uploads/belgeler/QUDRA_TURKEY%20RESEARCHREPORT_TR.pdf [03.01.2020].

Farklı kavramların kullanılmasının sakıncası ne olabilir diye sorulduğunda en önemli sorun elde edilecek haklar konusunda karşımıza çıkmaktadır. Bir kişiye “mülteci” statüsünün verilmesi o kişinin bir takım haklar elde etmesi anlamına gelmektedir.⁸⁷ De facto mülteci olan bir kişiye sığınmacı denilip, kişi sadece geri göndermeme ve uluslararası koruma haklarından yararlandığı zaman, o kişinin sosyal-ekonomik haklarının hedef ülkenin yasal düzenlemelerine bırakıldığı bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Kişinin Türkiye’de “sığınmacı”⁸⁸ olarak elde edeceği haklar bazı yeni yasaların çıkarılmasını gerektirecekken, aynı kişinin Avrupa’da mülteci olarak elde edeceği haklar zaten belli olacaktır.⁸⁹ Kısacası, bu karışık duruma ortak bir

⁸⁷ Mültecilere tanınan haklar; “din özgürlüğü, medeni haklardan yararlanma özgürlüğü, menkul ve gayrimenkul edinme hakkı, fikri ve sınai mülkiyet hakkı, dernek hakları, mahkemelerde taraf olma hakkı, çalışma hakkı, tarım, sanayi, sanat ve ticaret sahalarında iş yeri açmak ve şirket kurma hakkı, ihtisas mesleğini icra etmek hakkı, vesika hakkı, mesken edinme hakkı, eğitim hakkı sosyal yardım hakkı, sosyal sigorta ve çalışma mevzuatından yararlanma hakkı” olarak sıralanmıştır. Salih Efe, Orçun Ulusoy, **117 Soruda Mülteci Hakları**, (Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği, Nisan 2013), 40-41.

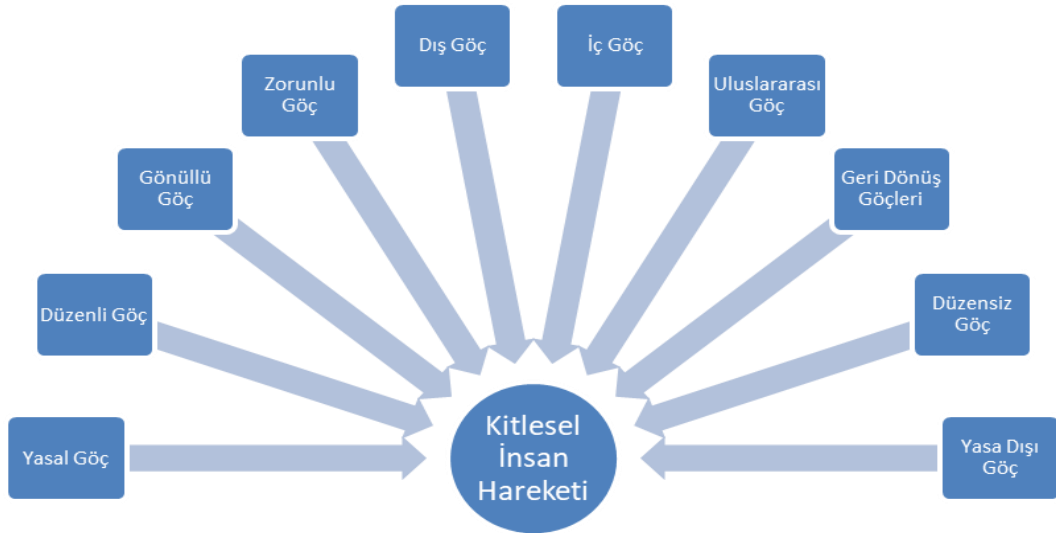
⁸⁸ “Sığınmacı” kelimesi 1994 Yönetmeliği’nde geçen anlamıyla, “Avrupa ülkeleri dışından gelen” kişileri ifade etmek için kullanılmıştır.

⁸⁹ Suriyelilerin Türkiye’ye giriş yaptığı 2011 yılından itibaren Suriyelilerin durumuna ilişkin kimlik verme, çalışma izni gibi birçok yeni düzenleme yapılmıştır. 2012 tarihinde kabul edilen “Türkiye’ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge” bu yeniliklerden bir tanesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Geçici Koruma”, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmî İnternet Sayfası, http://www.goc.gov.tr/icerik/gecici-koruma_409_558 [13.07.2018].

terminolojinin yokluğu da eklendiğinde, ülkelerin insan hareketliliğini kendi çıkarları doğrultusunda tanımlamalarına, sınırlarını keyfi olarak açıp kapatmalarına, hak ve özgürlükleri kısıtlamalarına zemin hazırlayan suiistimale açık bir alan ortaya çıkmaktadır.

Benzer şekilde literatürde kavramsal olarak üzerinde hemfikir olunan bir “kitlesele insan hareketliliği” tanımı bulunmamaktadır. Kitlesele insan hareketliliği kavramı Göç Terimleri Sözlüğünde kitlesele göç ya da toplu göç şeklinde adlandırılmakta ve “yüksek sayılarda ani insan hareketi” ya da “menşe ülke dışına (istisnai ve düzensiz) gruplar halinde hareket” şeklinde tanımlanmaktadır.⁹⁰ “Toplu göç”, “kitlesele göç”, “büyük göç hareketi” ya da “yüksek sayıda ani insan hareketi” olarak da tanımlanabilen kitlesele insan hareketliliği kavramı ayrıntılı biçimde tanımlanmaya muhtaçtır. “Kitlesele insan hareketi ne demektir? Özneleri kimlerdir? Kitleselelik nasıl ölçülebilir?” gibi sorular kavramın daha açık bir şekilde ne ifade ettiğinin anlaşılması bakımından önemlidir.

Bahsedilmesi gereken en önemli hususlardan biri, kitlesele insan hareketliliği kavramının niceliksel boyutunun tartışmaya açık olduğudur. İnsan hareketliliğinin “kitlesele” sayılabilmesi için bir alt sınır ya da üst sınır belirlenmeli midir? Söz konusu “araçsallaştırma” olduğunda bazı kriz örneklerinde onlarca bazılarında ise milyonlarca kişiden bahsedildiği için bu tez boyunca kitleselelik kavramı kişi sayısına bakılmadan ele alınacaktır.

Şekil 7: Kitlesele İnsan Hareketliliğini İşaret Eden Kavramlar

⁹⁰ Göç Terimleri Sözlüğü, 37 ve 56.

İnsan hareketliliğinin nedeni, yönü, süresi, sayısı, yarattığı etki, hareket halinde olanların kimliği ve hareketi gerçekleştirme şekilleri ne türde bir insan hareketliliği ile karşı karşıya olunduğunun anlaşılmasını kolaylaştıran kriterlerdir. Örneğin insan hareketliliğinin kapsadığı alana veya hareketliliğin yönüne bakılarak iç göç, dış göç ve uluslararası göç/küresel göç şeklinde tanımlamalar yapılabilir. Ya da hareketliliğin nedenine (doğal afetler/ insan eylemleri sonucunda meydana gelen afetler, siyasi göç, ekonomik göç) odaklanılarak bir kategorizasyon elde edilebilir. Hareketliliğin iradi ya da zorunlu; kısa süreli/geçici, dönemsel/periyodik ya da sürekli/kronik; yarattığı etki bakımından sorun oluşturan ya da sorun çözen olarak sınıflandırılması da mümkündür.⁹¹

Hareketliliğin nedeni, zamanı, yasallığı, boyutu, şekli, hareket halinde olan insanların özelliği gibi birden çok kıstas üzerinden de nitelendirmeler yapılabilmektedir. Yusuf Adıgüzel Göç Sosyolojisi adlı kitabında göçün tüm boyutlarını göz önüne alarak şöyle bir kategorizasyon yapmıştır:

Tablo 7: Göç Kriterleri

Amaç	Ekonomik	Ekonomik değil
Alanı	İç Göç	Dış Göç
Göçü Tetikleyen Unsur	Zorunlu	Gönüllü
Süre	Geçici	Kalıcı
Son Yerleşim Yeri	Transit	Yerleşik
Yasal Statü	Yasal	Yasa Dışı
Göçmen Özelliği	Vasıflı	Vasıfsız
Boyutu	Bireysel	Kitlesele

Adıgüzel, **age**, 20.

Nermin Abadan Unat ise göç literatüründe bir klasik haline gelen “Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa” başlıklı kitabında uluslararası göç kategorilerini; etnik kimliklerde çeşitlenme, illegal göç hareketlerinde artış, göçün ‘kadınlaşması’, yüksek nitelikli ‘geçici’ göçmenler, yatırımcı göçmenler, emekli göçü, iklime bağlı göç ve sınır aşırı çalışma göçü şeklinde sıralamıştır.⁹²

Tüm bu kıstaslar göz önüne alındığında, savaşlar, çatışmalar ve doğal afetlerin neden olduğu krizler ile kitlesele insan hareketliliği arasındaki ilişkinin incelendiği tez

⁹¹Nurcan Özgür Baklacioğlu, **Dış Politika ve Göç: Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçlerde Arnavutlar (1920-1990)** (İstanbul: Derin Yayınları, 2010), 127-141.

⁹² Nermin Abadan Unat, **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa**, 3. bs. (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2017), 352-353.

kapsamında, hareketliliğin ülke sınırlarını aşan, zorunlu, düzensiz ve kitlesel olan boyutu ele alınacaktır.

2.2.1. Kitlesel İnsan Hareketliliğinin Öznesi

Göç literatüründe yer alan ve hareketliliğe dair olan tüm kavramlar esasında kitlesel insan hareketliliğinin birer parçasıdır. Bu noktada iç göç, dış göç, tersine göç, geri dönüş göçleri gibi kavramlar⁹³ insan hareketliliğini işaret etmektedir. Her bir hareketliliğin özelliği örneğin hareketliliğin yönü farklı tanımlamaları gerektirmektedir. Örneğin iç göç olarak sayabileceğimiz yerinden edilmeler özne olarak “ülke içinde yerinden edilmiş kişi” kavramıyla ilgilenmemizi gerekli kılarken, uluslararası sınır aşarak gerçekleşen dış göç ise özne olarak “sığınmacı” ya da “mülteci” kavramlarıyla ilgilenmemizi gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla hareketliliğin yönü bir noktada hareketliliğin öznesini de belirlemektedir.

Tez kapsamında, kitlesel insan hareketliliğinin öznesi belirlenirken konu ile ilgili en önemli aktörlerden biri olan BMMYK dikkate alınmıştır. BMMYK adı gereği sadece mülteciler ile ilgilenildiği kanısını yaratsa da, Yüksek Komiserlik, Tüzüğü'nün 6. maddesi uyarınca mültecilerden daha geniş bir kitle ile ilgilenmekle yükümlü kılınmıştır. Madde 6 (B) uyarınca Yüksek Komiserlik'in yetkisi;

“İrki, dini, milliyeti ve siyasi düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağına dair haklı bir korku duyduğu için uyruğunu taşıdığı ülkenin veya eğer milliyeti yoksa, eskiden ikamet ettiği ülkenin dışında bulunan ve geri dönemeyen ya da uyruğunu taşıdığı ülkenin hükümetinin korumasından yararlanmak veya eğer milliyeti yoksa eskiden ikamet ettiği ülkeye dönmek istemeyen her kişiyi kapsar.”⁹⁴

Fakat aynı tüzüğü'nün 7. Maddesi (C kısmı), Birleşmiş Milletler'in diğer kurum ve organlarından yardım alan kişiler/kitleleri Yüksek Komiserlik'in yetki alanından da çıkartmaktadır.⁹⁵ Örneğin Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı'nın (The United Nations Relief and Works Agency for

---

⁹³ Türk Dil Kurumu'na göre kavram; bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı, mefhum, fehva, konsept, nosyonudur. Terim ise bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılahdır. Bu bağlamda kelimenin özüne dair bir tanımlama yapıyorsa “kavram”, kelimeyi betimleyici bir tanımlama yapıyorsa “terim” işaret edilmektedir. Bu tez çalışmasında, konu itibarıyla hali hazırda var olan kavram kargaşasını arttırmamak adına, hareketliliğe dair kullanılan tüm kelimelerden kavram-terim farklılığından bağımsız olarak, “kavram” şeklinde bahsedilecektir.

⁹⁴“Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Tüzüğü”, http://www.madde14.org/index.php?title=Birle%C5%9Fmi%C5%9F_Milletler_M%C3%BClteciler_Y%C3%BCksek_Komiserli%C4%9Fi_T%C3%BCz%C3%BCC%C4%9F%C3%BC [08.06.2018].

⁹⁵ Age.

Palestine Refugees in the Near East/UNRWA)⁹⁶ varlığı nedeniyle Yüksek Komiserlik Filistinli mültecileri yetki alanının dışında tutmaktadır.

BMMYK'nin resmî internet sitesinde “BMMYK koruması/yetkisi altında bulunan kişiler” (persons of concern) olarak bahsi geçen kategoriler, bu tez kapsamında, kitlesel insan hareketliliğini oluşturan özneler olarak ele alınacaktır. Bu doğrultuda, kitlesel insan hareketliliğinin özneleri ve tanımları şunlardır:⁹⁷

-Sığınmacılar (Asylum Seeker): Uluslararası koruma arayan ve mültecilik statüsü için yapmış olduğu başvurusu henüz sonuçlanmamış kişilerdir.

-Mülteciler (Refugees): Mültecilerin Statüsüne ilişkin 1951 Sözleşmesi, 1967 Protokolü, 1969 Afrika'daki Mültecilerin Sorunlarının Çeşitli Yönlerini Ele Alan Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi ve BMMYK Statüsü kapsamında bütünüleyici veya geçici korumaya sahip olan kişilerdir. 2007 yılından itibaren mülteci kavramı, “mülteci benzeri durumunda olan kişileri” de (people in a refugee-like situation) kapsamaktadır.

-Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler (Internally Displaced Persons-IDPs): Ülke içinde yerinden edilme, kişinin bulunduğu ülkenin sınırları içinde hareket halinde olmasını ifade etmektedir. [Yerinden edilmiş kişi ve mülteci kavramları çok genel olarak şu şekilde karşılaştırılabilir: Savaş, çatışma, doğal afet, insan hakları ihlalleri gibi “haklı” nedenlerle yaşadığı korku yüzünden kişi eğer Devletin uluslararası alanda tanınmış sınırları içerisinde hareket ederse “ülke içinde yerinden edilmiş” eğer uluslararası alanda tanınmış sınırlarını aşarsa “sığınmacı/mülteci” olarak tanımlanmaktadır.]

-Geri Dönüş Mültecileri (Returned Refugees): Geri dönüş mültecileri kavramı, güvenli ortam olduğu takdirde kendiliğinden menşe ülkelerine geri dönen ve buraya henüz tam anlamıyla uyum sağlayamamış önceden mülteci olarak tanımlanan kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır.

---

⁹⁶ UNRWA kapsamında 2018 verilerine göre Ürdün'de 10 adet, Lübnan'da 12 adet, Suriye'de 9 adet, Batı Şeria'da 19 adet ve Gazze Şeridi'nde 8 adet olmak üzere toplamda 58 adet resmî olarak kurulmuş mülteci kampı bulunmaktadır. Bu kamplarda yaşayan Filistinli mültecilerin sayısı ise yaklaşık olarak 5 milyondur. Bkz. “UNRWA”. The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East, <https://www.unrwa.org/> [17.12.2019].

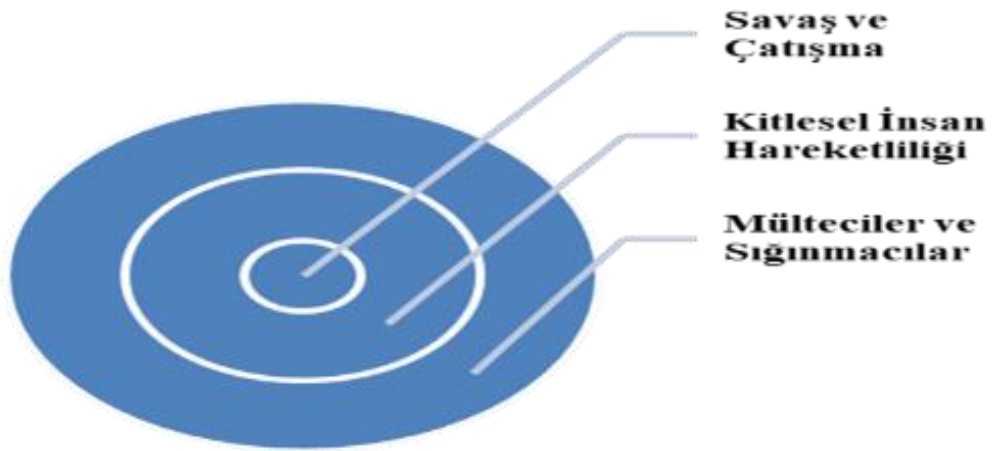
⁹⁷ “Persons of Concern”, http://popstats.unhcr.org/en/overview#_ga=2.207905042.1406310642.1496048190-368081586.1490345388 [02.05.2018].

-Geri Dönüş Yerinden Edilenleri (Returned IDPs): Geri dönüş yerinden edilenleri kavramı, BMMYK korumasından ve destek hizmetlerinden yararlanan ve menşe ülkesine ya da mutlak meskene yıl içerisinde geri dönen kişileri ifade etmektedir.

-Vatansızlar (Stateless Persons): Uluslararası hukuk herhangi bir devletin yasaları çerçevesinde vatandaş olarak sayılmayan kişileri “vatansız” olarak tanımlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu kişiler herhangi bir devletin uyruğuna sahip değildir.

-Diğerleri (Others of Concerns): Mülteci, sığınmacı, yerinden edilmiş, vatansız, geri dönüş mültecileri, geri dönüş yerinden edilenleri kategorilerine girmeyen ama gerek insani gerekse diğer nedenlerden dolayı BMMYK'nin koruması ya da destek hizmetleri altında bulunan kişiler “diğerleri” olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıda anılan her bir kavram bireysel olabileceği gibi kitlesel bir özelliğe de sahiptir. Tez kapsamında kitlesel insan hareketliliğinin öznesini savaşlar ve çatışmalar nedeniyle hayatta kalabilmek için bulunduğu yeri terk etmekten başka çaresi olmayan insanlar oluşturacaktır. Bu noktada mülteci, sığınmacı ve ülke içinde yerinden edilmiş kişi kavramları karşımıza çıkmaktadır. Fakat tez başlığında yer alan “uluslararası” kelimesi, çalışmanın sınırını çizmekte yani kitlesel insan hareketliliğinin öznesini belirlemektedir. Ülke içinde yerinden edilmiş kişiler bu nedenle çalışmanın kapsamı dışında bırakılacaktır. Kitleselliğin, uluslararasılığın, savaş ve çatışmanın söz konusu olduğu noktada mülteciler ve sığınmacılar tezin asıl öznesi olacak ve ayrıntılı biçimde incelenecektir.

Şekil 8: Savaş ve Çatışma – Kitlesel İnsan Hareketliliği Sarmalı

Kitlesel insan hareketliliğinin öznesini oluşturan mülteciler ve sığınmacılar özelinde hareketlilik, uluslararası bir sınır aşım eylemi ya da dış göç olarak nitelendirilebileceği gibi aynı zamanda zorunlu göç olarak da nitelendirilebilmektedir.

“Zorla/Zorunlu göç (forced migration) doğal ya da insan yapımı nedenlerden dolayı içerisinde yaşama ve refaha yönelik tehditleri de içeren bir zorlama unsuru bulunan göç hareketlerini tanımlamak için kullanılan genel terim (örn. Mültecilerin, ülkesinde yerinden edilmiş kişilerin hareketleri ve doğal, çevresel kimyasal, nükleer felaketler, açlık ya da kalkınma projeleri nedeniyle gerçekleşen hareketler)”

şeklinde tanımlanmaktadır.⁹⁸ Kitlesel insan hareketliliğinin öznesinin mülteciler ve sığınmacılar olarak ele alındığı tezde, hareketliliğin niteliği ise “zorunlu” olarak ele alınacaktır.

Bu noktada bahsedilmesi gereken diğer husus, doğal afetlerin de tıpkı savaşlar ve çatışmalar gibi insanlara hayatta kalabilmek için bulunduğu yeri terk etmekten başka çare bırakmadığıdır. Doğal afetler nedeniyle bulunduğu yeri terk etmek zorunda kalan insanların nasıl tanımlanacağı konusu tezin öznesi olmaları bakımından önemlidir. Bu kişiler “iklim/çevre mültecileri”⁹⁹ mi yoksa “çevresel nedenlerle yerinden edilen kişiler” midir? Eğer “iklim mültecileri” olarak tanımlanacak olurlarsa, tez kapsamında kitlesel insan hareketliliğinin bir parçası olacaklardır; “çevresel nedenlerle yerinden edilen kişi” olarak tanımlanacak olurlar ise konunun “uluslararası” sınırlandırması nedeniyle tez kapsamının dışında tutulacaklardır. Bu konuya ileride değinilecektir.

2.2.2. Sığınma Hakkı ve Mültecilik İle İlgili Atılan Kurumsal ve Hukuki Adımlar

Eski toplumların yazıtlarında ve kutsal metinlerde sığınma/iltica olgusunun yaklaşık üç bin beş yüz yıllık geçmişine dair izlerin olduğu ileri sürülmektedir.¹⁰⁰ Bu doğrultuda, Aztek Yazıtları’nda sığınanların korunmasına ve geri gönderilmemesine dair düzenlemelerin yer aldığı, Hitit Kralı’nın yapmış olduğu antlaşmalarda antlaşmanın yapıldığı ülkeden gelenleri geri göndermeyeceğini ifade ettiği, İslam

⁹⁸ **Göç Terimleri Sözlüğü**, 69.

⁹⁹ Günümüzde “çevre mültecileri” (enviromental refugee), “iklim mültecileri” (climate refugees), “iklim değişimi mültecileri” (climate change refugees) kavramları birbiri yerine kullanılmakla birlikte çevre mültecileri kavramı ilk kez 1985 yılında Essam El-Hinnawi tarafından Birleşmiş Milletler Çevre Programı Raporu’nda (UN Enviromental Programme Report) telaffuz edilmiştir. Buna göre; her zamanki yerleşim yerlerini kalıcı ya da geçici olarak yaşamlarını ve hayat kalitelerini riske atan bir çevresel tahribat dolayısıyla terk etmek zorunda kalan kişiler bazı kaynaklarda “çevre mültecileri” olarak adlandırılmaktadır. Bkz. Đurková ve diğ., **age**, 5. Fakat Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği bu tanıma uyan kişileri “mülteci” olarak nitelendirmemekte; doğal afetler nedeniyle yerlerinden olan kişileri “çevresel olarak yerinden edilmiş kişi” (enviromentally displaced persons) olarak tanımlamaktadır. Bkz. Zetter ve diğ., **age**, 4-11.

¹⁰⁰ Tefvik Odman, **Mülteci Hukuku** (Ankara: Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları No. 15, 1995), 5.

tarihinde ilk inananların Habeşistan'a sığınmaları gibi çeşitli örnekler verilmektedir.¹⁰¹ 1492 yılında İspanya'dan kaçan Sefarad Yahudilerinin Osmanlı İmparatorluğu'na sığınması da verilen bir diğer örnektir.

İnsan hareketliliği ve sığınma olgusu eskiden beri var olmakla birlikte, Dünya Savaşları, çatışmalar ve imparatorlukların dağılması gibi gelişmelerle XX. yüzyıl ve sonrası dönemde küresel bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Bu nedenle sığınma sorunu ile ilgili atılacak adımların da küresel nitelikte olması gerekliliği doğmuştur. Bu doğrultuda atılan adımların en önemlileri arasında sığınma hakkının net bir biçimde tanımlanması ve bu hakkın evrensel bir niteliğe taşınması sayılabilir.

Göç Terimleri Sözlüğü'nde sığınma hakkı (right of asylum) şu şekilde tanımlanmaktadır: "İki anlamda kullanılan genel bir terimdir: Sığınma verme hakkı (Devletler, sınırlarında bulunan kişilere kendi takdirine göre sığınma hakkı verebilir) ve sığınma kazanma hakkı (sığınma talep edilen Devlet veya takipçi Devletten bu hakkın kazanılması) anlamlarında kullanılmaktadır."¹⁰²

10 Aralık 1948 tarihli İHEB'in 14. Maddesinde "herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır"¹⁰³ denilerek sığınma hakkına yer verilmiştir. Aynı şekilde BM Genel Kurulu tarafından 14 Aralık 1967'de kabul edilen "Devlete Sığınmaya İlişkin Beyanname" (2312 (XXII) sayılı karar) sığınma hakkı ile ilgili şu maddeleri içermektedir:¹⁰⁴

"Madde 1: İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 14. Maddesinde geçen sığınma hakkına tüm devletler tarafından saygı gösterilecektir. Sığınma arama ve sığınma olanağından yararlanma hakkı hakkında, barışa karşı bir suç / bir savaş suçu, ya da insanlığa karşı bir suç, bu tip suçlarla ilgili hükümleri belirlemek için hazırlanan uluslararası belgelerde tanımlandığı şekilde suçları işlediğini düşünmek için ciddi nedenler bulunan herhangi bir kimse tarafından ileri sürülemez. Sığınma hakkı tanımaya ilişkin temellendirmenin değerlendirilmesi, sığınma hakkını tanıyan Devlete ait olacaktır.

Madde 3: Sözü edilen hiç kimse, sınırda reddedilme, ya da sığınma hakkı aradığı ülkeye daha önce girmiş ise sınır dışı edilme ya da zulme uğrayabileceği herhangi bir ülkeye zorla geri döndürülme gibi önlemlere maruz kalmayacaktır. Bu ilkeye istisna, ancak olağanüstü nedenler olan ulusal güvenlik ya da kitlesel nüfus akışı durumunda olduğu gibi nüfusun korumasını sağlama amacıyla tanınabilir. Bir Devlet herhangi bir durumda bu maddenin 1. Paragrafında belirtilen ilkeye istisnanın haklı çıkarılabileceğine karar verirse, ilgili kişiye uygun gördüğü koşullarda, geçici sığınma ya da başka yollarla bir başka ülkeye gitme olanağını tanıma olasılığını değerlendirecektir."

¹⁰¹ Odman, age, 6-11.

¹⁰² Göç Terimleri Sözlüğü, 49.

¹⁰³ "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", age, 74.

¹⁰⁴ "Devlete Sığınmaya İlişkin Beyanname", Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 2312 (XXII) sayılı kararı için bkz. http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_25.pdf [13.12.2018]. Ayrıca bkz. **2312 (XXII) Declaration on Territorial Asylum**, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2312\(XXII\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2312(XXII)) [13.12.2018].

XX. yüzyılın en önemli gündem maddelerinden biri olan sığınma sorununa çözüm bulmak adına atılan adımların yanı sıra, mülteciliğe dair hukuki ve kavramsal çerçeve de çizilmeye çalışılmıştır.

Milletler Cemiyeti döneminden itibaren BMMYK'nin kuruluşuna kadar geçen sürede mülteciler ile ilgili kurumsal olarak şu adımlar atılmıştır:¹⁰⁵

- Rus Mülteciler İçin Yüksek Komiserlik Ofisi (Office of the High Commissioner for Russian Refugees) (1921)
- Uluslararası Nansen Mülteciler Ofisi (International Nansen Office for Refugees) (1930)
- Almanya'dan Gelen Mülteciler İçin Yüksek Komiserlik (High Commissioner for Refugees coming from Germany) (1933)
- Mülteciler İçin Yüksek Komiserlik'i (High Commissioner for Refugees) (1938)
- Mülteciler Üzerine Hükümetlerarası Komite (Intergovernmental Committee on Refugees) (1933)
- Uluslararası Mülteci Örgütü-UMÖ (International Refugee Organization-IRO) (1947)

Yukarıda bahsedilen kurumsallaşma çabaları, bugün mültecilerin haklarının korunması noktasında sorumluluk üstlenen, Aralık 1949'da BM Genel Kurulu'nun 319 (IV) numaralı kararıyla¹⁰⁶ kurulup, 1951 yılında faaliyete geçen BMMYK'nin yapı taşı olmuştur.

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Protokol / 1967 Protokolü mülteciler ile ilgili en önemli metinler arasındadır. 148 ülke tarafından imzalanan 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre "mülteci" kavramı Madde 1'de;

"İşbu Sözleşme bakımından «mülteci» tâbiri aşağıda gösterilen şahıslara tatbik edilir:

1. 12 Mayıs 1926 ve 30 Haziran 1928 Anlaşmaları veya 28 Ekim 1933 ve 10 Şubat 1938 Sözleşmeleri ve 14 Eylül 1939 Protokolü yahut Milletlerarası Mülteci Teşkilâtı Anayasasına göre mülteci sayılan şahıs;

[...]

2. 1 Ocak 1951 den evvel cereyan eden hâdiseler neticesinde ve ırkı, dini, tâbiyeti, muayyen bir

¹⁰⁵ Elif Uzun, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK'nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri", **Göç Araştırmaları Dergisi**, c. 2, s. 2 (Temmuz-Aralık 2016): 62-66.

¹⁰⁶ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Aralık 1949 tarihli 319 (IV) numaralı kararı için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/319\(IV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/319(IV)) [10.05.2018].

içtimai gruba mensubiyeti veya siyasi kanaatleri yüzünden takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu memleket dışında bulunan ve işbu memleketin himayesinden istifade edemeyen veya mezkûr korkuya binaen istifade etmek istemeyen yahut tâbiyeti yoksa ve bahis konusu hâdiseler neticesinde evvelce mütaden ikamet ettiği memleket dışında bulunuyorsa, oraya dönemeyen veya mezkûr korkuya binaen dönmek istemeyen şahıs.”

şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰⁷

1967 Protokolü’nde 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin mülteci tanımında yer alan zaman (1951’den önce) ve mekân (Avrupa’da meydana gelen) kısıtlaması ortadan kaldırılmıştır.¹⁰⁸ Fakat imzacı devletlerden dört tanesi (Türkiye, Madagaskar, Monako ve Kongo) bugün hâlâ coğrafi kısıtlamayı sürdürmektedir.

1951 Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan mülteci olabilme niteliklerine uyan her birey mülteci statüsü elde edememektedir. Kişi hakkında eğer barışa ve insanlığa karşı bir suç ya da savaş suçu işleme, BM amaç ve ilkelerine aykırı eylemlerden dolayı suçlanma konularında ciddi şüpheler varsa ya da kişi BMMYK dışında başka bir BM organı tarafından korumaya altına alınmışsa mülteci statüsü elde edememektedir.¹⁰⁹

Mültecilik konusunun en temel metni sayılan 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin zaman ve mekân kısıtlaması 1967 Protokolü ile ortadan kaldırılıp mültecilik tanımı öncekine nazaran genişletilmiş olsa da, eleştiriler devam etmiştir. Günümüzde doğal afetler, çatışmalar ve savaşlar nedeniyle geri kalmış veya az gelişmiş ülkelerde yaşanan insan hareketliliğinin nasıl değerlendirileceğine/mülteci olarak tanımlanıp tanımlanmayacaklarına dair tartışmaların nedeni Sözleşmede yer alan mültecilik tanımının dar kapsamıyla ilgilidir. Buna ilaveten, tanımdan her ne kadar Avrupa kelimesi çıkartılmış olsa da, hâlâ Avrupa merkezli bir bakış açısının sürdüğüne dair eleştiriler de mevcuttur.¹¹⁰

14 Aralık 1950 tarih ve 428 (V) sayılı BM Genel Kurulu Kararı ekinde yer alan BMMYK Tüzüğü de mülteciler ilgi ilgili bir diğer önemli metindir:

“BMMYK Tüzüğündeki kriterlere uyan bir kimse, 1951 Sözleşmesine veya 1967 Protokolüne taraf olan bir ülkede bulunsun veya bulunmasın, ya da kendisini kabul eden ülke tarafından bu iki hukuki belgeden herhangi birine göre kendisine mülteci sıfatı tanınmış olsun veya olmasın,

¹⁰⁷“Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM_/d00/c002/km__00002024ss0053.pdf [08.05.2018].

¹⁰⁸“Mültecilerin Hukuk Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü”, [http://www.goc.gov.tr/files/files/M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%C4%B0N%20HUKUK%20STAT%C3%9CS%C3%9CNE%20C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0N%201967%20PROTOKOL%C3%9C\(1\).pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%C4%B0N%20HUKUK%20STAT%C3%9CS%C3%9CNE%20C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0N%201967%20PROTOKOL%C3%9C(1).pdf) [09.05.2018].

¹⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Odman, *age*, 124-146.

¹¹⁰ Ersan Barkın, “1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, c. 1, s. 1 (2014): 338, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/398152> [09.05.2018].

BM adına Yüksek Komiserlikçe sağlanan korunmaya hak kazanır. Yüksek Komiserliğin yetki alanına giren bu tür mültecilere genellikle ‘yetki alanındaki mülteciler’ denir.”¹¹¹

Kişi, Tüzükte yer alan kriterlere uyduğu ve “yetki alanındaki mülteci” olarak değerlendirildiği takdirde, 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin 33. Maddesi 1. Paragrafında yer alan “geri göndermeme” (non-refoulement) ilkesi kapsamına girmektedir. Buna göre, “hiçbir Taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade ("refouler") etmeyecektir.”¹¹²

1951 Cenevre Sözleşmesi, BMMYK Tüzüğü ve 1967 Protokolü’nden başka mültecilerle ilgili çeşitli bölgesel adımlar da atılmıştır. Afrika Birliği Örgütü’nün (Organization of African Unity-OAU) 10 Eylül 1969’da kabul ettiği Afrika’daki Mültecilerin Sorunlarının Çeşitli Yönlerini Ele Alan Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi bu adımların bir örneğidir. Sözleşmede mültecilik tanımı 2. Bölüm Madde 1’de şu şekilde yapılmıştır:¹¹³

“Kendi menşe ülkesinin ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde, dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle, menşe ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülke dışında bir başka yerde sığınma aramak için daimi ikamet ettiği yeri terk etmeye zorlanan herkes için geçerli olacaktır.”

Orta ve Güney Amerika’da da mültecilere ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin Orta Amerika, Meksika ve Panama’daki Mültecilerin Yasal ve İnsancıl Problemlerden Korunması Hakkında Uluslararası Konferans Dizisi sonucunda yayınlanan 1984 Cartagena Mülteciler Bildirisi’ne göre,¹¹⁴

“[...] mülteci tanımı ya da kavramı, 1951 Sözleşmesinin ve 1967 Protokolünün öğelerini içerdiği gibi, bunun yanı sıra, yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri, ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri, ya da özgürlükleri tehdit altında olduğu için ülkelerinden kaçan kişileri de kapsayacaktır.”

¹¹¹ “**Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında Elkitabı**”, (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Şubat 2013), 7, Şubat 2013. <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa66404> [09.05.2018].

¹¹² “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, **age**.

¹¹³ “**Afrika’daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen ABÖ (Afrika Birliği Örgütü) Sözleşmesi**”, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 4, <http://www.igamder.org/wp-content/uploads/2015/03/afrika-birli%C4%9Fi-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BC-m%C3%BCteci-haklar%C4%B1-s%C3%B6zle%C5%9Fmesi.pdf> [09.05.2018].

¹¹⁴ “**1984 Cartagena Mülteciler Bildirisi**”, <http://sorular.rightsagenda.org/Uploads/MULTECI%20MEV/1984%20CARTAGENA%20M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%20B%C4%B0LD%C4%B0R%C4%B0S%C4%B0.pdf> [09.05.2018].

18 Kasım 1977 tarihli Avrupa Konseyi Ülkesel Sığınma Bildirisi'nde ise 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan ölçütlerin yanı sıra “insancıl nedenlerle” sığınma hakkının tanınması gerektiği öngörülmüştür.¹¹⁵

27 Mart 1994 tarihinde Arap Ülkeleri Birliği Konseyi tarafından kabul edilen Arap Devletlerinde Mültecilerin Durumunu Düzenleyen Arap Sözleşmesi'nde ise 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne atıf da yapılarak mültecilik daha geniş bir kapsamda tanımlanmıştır.¹¹⁶

“Ülkesine yönelik savaş, işgal ya da yabancı denetimi, ya da ülkenin bütününde ya da bir bölümünde kamu düzeninin ciddi biçimde bozulmasıyla sonuçlanan doğal afet ya da yıkıcı olayların meydana gelmesi nedenleriyle, mense ülke, yer veya daimi ikameti dışında bir ülkede sığınma aramak zorunda kalan herhangi bir kimse” mülteci olarak tanımlanmaktadır.

2.2.3. İklim Mültecileri” Tartışması

Doğal afet olarak tanımlanan durumsal değişiklik, herhangi bir bölgede ortaya çıkması ihtimali bilinmesine ve gereken önlemler alınmış olmasına rağmen ortaya çıkması engellenemeyen, yerel ve merkezi yönetimlerin müdahale yeteneklerini aşan, sonuçları ve etkisi bakımından ortaya çıktığı bölgedeki ekonomik, sosyal veya siyasi yapıyı, gelişimi önemli ölçüde etkileyen doğa olaylarını betimlemektedir.¹¹⁷ Bu doğrultuda, aşırı sıcaklık, böcek istilası, deprem, fırtına, kıtlık, kuraklık, orman yangınları, salgın hastalık, sel, toprak kayması, tsunami, tufan ve volkanik aktiviteler doğal afet olarak tanımlanmaktadır.

“Afet” kelimesi TDK tarafından “çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım” şeklinde, “doğal afet” kelimesi ise “insan eliyle önlenemeyen sel, fırtına, deprem, dolu vb. felaketlerin her biri” olarak tanımlanmıştır.¹¹⁸ Buradan yola çıkıldığında, bireysel hataların ve yine insanların oluşturduğu yanlış politikaların sebep olabileceği orman yangınları, kıtlık ve kuraklık gibi felaketleri doğal afet olarak tanımlamak mümkün mü? Bu noktada doğal yollardan oluşan ve insanların sebep olduğu afetler şeklinde bir

¹¹⁵“Declaration on Territorial Asylum”, Council of Europe, <http://www.refworld.org/pdfid/3ae6b3611c.pdf> [09.05.2018].

¹¹⁶ “Arap Ülkelerinde Mültecilerin Durumunu Düzenleyen Sözleşme”, http://www.madde14.org/index.php?title=Arap_%C3%9Clkelerinde_M%C3%BCltecilerin_Durumunu_D%C3%BCzenleyen_S%C3%B6zle%C5%9Fme [09.05.2018].

¹¹⁷ **Human Rights and Natural Disasters Operational Guidelines and Field Manual on Human Rights Protection in Situations of Natural Disaster**, (Washington, DC: Brookings-Bern Project on Internal Displacement, 2008), 1.

¹¹⁸“Afet/Doğal Afet”. Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bc08e0fd14019.30212775 [27.08.2018].

ayrım yapmak ya da en azından ikisi arasında bir fark olduğunun bilincinde olmak gerekmektedir. Bu ayrımın yapılması araçsallaştırma faaliyetlerinin izlerini sürebilmek açısından önemlidir. Doğal yollarla ya da kendiliğinden meydana gelen deprem, volkanik faaliyet, aşırı sıcaklık gibi durumlarda “insani” ilkeler ön planda olacağından araçsallaştırma faaliyetlerine az rastlanmaktadır. Kıtık, yangın, kuraklık gibi insan yapımı felaketlerde (Yemen Krizi’nde görüleceği üzere, Suudi Arabistan’ın öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Yemen’i abluka altına aldığı dönemde uluslararası yardımın ulaştırılamaması sonucunda insanların kıtlık tehlikesiyle karşı karşıya kalması gibi)¹¹⁹ ise “siyasi” nedenler ön planda olabileceğinden araçsallaştırma faaliyetlerine daha sık rastlanmaktadır.

Yıkıcı etkileri nedeniyle afetler, insanlara hayatta kalmak için kaçmaktan başka çare bırakmadığından, çoğu durumda göç etmeyi/bulunulan yeri uluslararası bir sınır aşarak ya da aşmadan terk etmeyi zorunlu hale getirmektedir. Günümüzde yaşanan küresel ısınma ve iklim değişikliği nedeniyle yaşanan afet sayısı ve bununla bağlantılı olarak hareket eden insan sayısı da artmaktadır. Doğal afetler, 2008-2012 yılları arasında dünya genelinde 143.9 milyon kişinin yerinden edilmesine neden olmuştur.¹²⁰ IDMC verilerine göre, 2008 yılından itibaren her yıl yaklaşık 25.3 milyon kişi doğal afetler nedeniyle yerinden olmaktadır.¹²¹

Şekil 9: 1994-2013 Yılları Arasında Kaydedilen Doğal Afet Sayısının Coğrafi Dağılımı

¹¹⁹ “Yemen Facing 'Largest Famine in Decades' if Blockade isn't Lifted, UN Aid Chief Says”, **Deutsche Welle**, 9 Kasım 2017, <https://www.dw.com/en/yemen-facing-largest-famine-in-decades-if-blockade-isnt-lifted-un-aid-chief-says/a-41308061> [08.08.2018].

¹²⁰ “Global Estimates 2012: People Displaced by Disasters”. The Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) Report (Temmuz 2013): 11, <http://www.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/2012-global-estimates-corporate-en.pdf> [21.05.2018].

¹²¹The Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC), <http://staging.internal-displacement.org/internal-displacement/context-of-displacement/disasters-and-climate-change/> [21.05.2018].

“The Human Cost of Natural Disasters 2015: A Global Perspective”, Centre for Research on the Epidemiology of Disasters – CRED, 11, <https://reliefweb.int/report/world/human-cost-natural-disasters-2015-global-perspective> [14.08.2018].

Şekil 9’da 1994-2013 yılları arasında kaydedilen doğal afet sayısının coğrafi dağılımını göstermektedir. Doğal afetler ile çatışmalar/savaşlar arasında birbirini besleyen bir ilişki söz konusu olabilmektedir. Örneğin kuraklığın yarattığı kaynak paylaşımı sorunu nedeniyle çatışmacı bir ortam oluşabilirken, çatışma sonucu doğanın tahribatı ile de afetler meydana gelebilmektedir. İkisinin birbirini beslemediği durumlarda da doğal afetler ve çatışmalar/savaşlar insan yaşamını benzer şekilde olumsuz etkilemektedir. Örneğin her iki kriz durumunda hem yoksul ülkeler hem de krizi yaşayan toplumdaki savunmasız gruplar daha çok zarar görmektedir. Yarattıkları maddi ve manevi yıkıma ilaveten, doğal afet ve çatışma/savaş durumlarının belki de en önemli ortak noktası insan hareketliliğini tetiklemeleridir.

Doğal afetlerin ve çatışmaların/savaşların ulusal sınırların içinde ve/veya ulusal sınırların ötesinde insan hareketliliğini tetiklediği yadsınamaz bir gerçektir. Yarattıkları sonuçlar bakımından benzer şekilde insan hareketliliğini tetiklese de, tam da bu noktada ikisi arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. Örneğin doğal afet nedeniyle yerinden olan kişiler çatışma/savaş nedeniyle yerinden olan kişilere kıyasla daha hızlı bir şekilde evlerine dönebilmektedir. Afet sonrası oluşan hareketlilikte ulusal sınırları aşan afetzedelerin oranı ülke içinde yer değiştiren afetzedelere kıyasla daha az olmaktadır.¹²² Çatışmalar ve savaşlar sonucu oluşan hareketlilikte ise ulusal sınırları aşan insan oranı daha fazla olmakla birlikte, 2011 Suriye Krizi’nde olduğu gibi aynı krizde hem mültecilik hem de ülke içinde yerinden edilme durumları yüksek oranlarda gözlemlenebilmektedir. Doğal afet ile çatışma/savaş arasındaki bir diğer farkın uluslararası yardımları kabul etme konusunda olduğu söylenebilir. Ulusal hükümetlerin çatışmaların/savaşların yaratmış olduğu yerinden edilme durumlarından ziyade “daha az siyasi” olan doğal afetlerin yaratmış olduğu yerinden edilme durumlarında uluslararası yardımları kabul etmeleri daha olasıdır.¹²³ Son olarak, askerî kuvvetlerin krizlere müdahalesi konusunda da algısal bir farklılık söz konusu olabilmektedir. Çatışma/savaş durumlarında çok uluslu askerî kuvvetlerin kriz bölgesindeki varlığı tarafsızlık ve bağımsızlık ilkesine aykırı olarak algılanabilirken,

---

¹²² Elizabeth G. Ferris, **The Politics of Protection: The Limits of Humanitarian Action**, (Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2011), 206.

¹²³ Ferris, **age**, 206.

“daha az siyasi” olan doğal afet durumlarında askerî kuvvetlerin varlığı daha kabul edilebilir olmaktadır.¹²⁴

Doğal afetlerin daha ziyade ülke sınırları içinde hareketlilik yarattığı kabul edilirse, doğal afetler ve çatışmalar sonucu gözlemlenen ülke içinde yerinden edilme sayıları karşılaştırılabilir. Örneğin 2016 yılında doğal afetler nedeniyle yerinden edilen insan sayısı 24,2 milyon iken, aynı yıl çatışma kaynaklı yerinden edilme sayısı 6,9 milyondur.¹²⁵ 2017 yılı verilerine göre, çatışmalar ve doğal afetler nedeniyle yerinden edilme sayısı 143 ülke genelinde toplamda 30,6 milyon kişi iken bu yerinden edilmelerin 11.8 milyonu çatışmalar; 18,8 milyonu ise doğal afetler nedeniyle gerçekleşmiştir. Yalnızca 2017 yılı verisi bile başlı başına doğal afetlerin tıpkı çatışmalar ve savaşlar gibi ve hatta onlardan fazla bir biçimde insan hareketliliğine yol açtığını göstermektedir.

Çatışmaların ve doğal afetlerin yaratmış olduğu yerinden edilme sayıları yıllara kıtalara ve hatta bölgelere göre farklılık göstermektedir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, 2017 yılında doğal afetler nedeniyle yerinden edilen kişi sayısı çatışmalar nedeniyle yerinden edilen kişi sayısının on katından fazladır. 2017 yılında Asya, Amerika ve Avrupa kıtalarında meydana gelen doğal afetler, çatışma ve savaşlara kıyasla daha fazla yerinden edilmelere sebep olmuştur.

Tablo 8: 2017 Yılında Bölgelere Göre Çatışma ve Doğal Afet Kaynaklı Yerinden Edilmeler

Bölgeler-2017 Yılı	Çatışma Kaynaklı Yerinden Edilme Sayısı	Doğal Afet Kaynaklı Yerinden Edilme Sayısı
Sahra Altı Afrika	5.5 milyon kişi	2.6 milyon kişi
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	4.5 milyon kişi	233 bin kişi
Doğu Asya ve Pasifik	705 bin kişi	8.6 milyon kişi
Güney Asya	634 bin kişi	2.8 milyon kişi
Amerika	457 bin kişi	4.5 milyon kişi
Avrupa ve Orta Asya	21 bin kişi	66 bin kişi
Toplam	1 Milyon 817 bin 10 kişi	18 milyon 799 bin kişi

Bu tablo Ülke İçinde Yerinden Edilme Merkezi (IDMC) verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Global Report on Internal Displacement 2018”, <http://www.internal-displacement.org/global-report/grid2018/> [21.05.2018].

¹²⁴ Ferris, *age*, 207.

¹²⁵ “Global Report on Internal Displacement 2017”, <http://www.internal-displacement.org/global-report/grid2017/#download> [07.06.2018].

Doğal afetlerin insan hareketliliğine yol açtığı kabul edilmekle birlikte, hareketlilik halinde olan insanların nasıl tanımlanması gerektiği ve yapılacak tanıma göre hangi hakları elde edecekleri konusunda literatürde bir fikir ayrılığı söz konusudur. Sel, deprem, volkanik faaliyetler gibi doğal afetler ya da insan eylemi sonucunda oluşan nükleer kazalar, kimyasal felaketler ve çevre kirliliği gibi afetler nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan kişilerin nasıl tanımlanması gerektiğine/bu kişilere mülteci statüsünün verilip verilmemesine dair iki farklı görüş mevcuttur:

Doğal afetler nedeniyle hareket halinde olan insanlara mülteci statüsünün verilmesi gerektiğini savunanlara göre afetzedeler birer mültecidir ve “iklim mültecileri” (climate refugees), “çevre mültecileri” (enviromental refugee) ya da “iklim değişimi mültecileri” (climate change refugees) şeklinde adlandırılmalıdır. “Çevre mültecileri” kavramı doğal afet sayısının giderek artmaya başladığı 1970’li yıllardan itibaren telaffuz edilmeye başlamıştır. 1985 yılında Essam El-Hinnawi BM Çevre Programı Raporu’nda (UN Enviromental Programme Report) yerleşim yerlerini kalıcı ya da geçici olarak yaşamlarını ve hayat kalitelerini riske atan bir çevresel tahribat dolayısıyla terk etmek zorunda kalan kişileri “çevre mültecileri” olarak tanımlamıştır.¹²⁶

Doğal afetler nedeniyle bulunduğu yeri terk etmek zorunda kalan kişilerin mülteci olarak tanımlanmasına karşı çıkan görüşün dikkat çekici aktörlerinden biri BMMYK’dır. Yüksek Komiserlik, doğal afetler nedeniyle yaşadığı yeri terk eden kişileri “mülteci” olarak nitelendirmemekte; onları “çevresel olarak yerinden edilmiş kişi” (enviromentally displaced persons) olarak tanımlamaktadır.¹²⁷ Yüksek Komiserlik’in bu kişileri mülteci olarak nitelendirmemesinin bir nedeni olarak “doğal afet” sözcüğünün 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan mülteci tanımında yer almaması gösterilmektedir. Sözleşmedeki tanımda geçen “haklı sebeplerden dolayı zulme uğrama korkusu” ve “ülke dışında bulunma” hali de afetzedelerin mülteci tanımının dışında tutulma nedenleri arasındadır.¹²⁸ Buna ilaveten, mültecilik tanımı genişletildiği anda bu statüye erişebilecek kişi sayısında yaşanacak artışın devletleri mültecilere yönelik atılacak adımlarda isteksiz hale getirebileceği yönündeki endişeler

---

¹²⁶ Āurková ve diğ., **age**, 6.

¹²⁷ Zetter ve diğ., **age**, 7-8.

¹²⁸ Nuray Ekşi, “İklim Mültecileri”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, c. 2, s. 2 (Temmuz-Aralık 2016): 22.

de Yüksek Komiserlik'in "mülteci" yerine "çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişi" kavramını tercih etmesinin nedeni olarak görülmektedir.¹²⁹

BMMYK tezin temel kaynaklarından biri olduğu için Yüksek Komiserlik tarafından kabul edilen tanım çerçevesinde, bu tez kapsamında da doğal afetler nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan kişiler mülteci olarak tanımlanmayacaktır. "Çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler" eğer uluslararası krizlerde araçsallaştırılmaya konu oluyorsa, o noktada tezin kapsamına dâhil edilecektir.

2.2.4. XX. Yüzyıldan Günümüze İstatistiklerle Kitlese İnsan Hareketliliği

Küresel göç hareketliliği genel itibariyle I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönem/sömürgecilik dönemi, iki dünya savaşı arası dönem ve II. Dünya Savaşı sonrası dönem şeklinde zaman dilimlerine ayrılarak incelenmektedir.¹³⁰ Küresel göç hareketliliğinin tarihi, nedenleri ve çeşitleri ayrı birer çalışmanın konusu olmakla birlikte, bu tezde XX. yüzyılda ve XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşen/gerçekleşmekte olan insan hareketliliği niceliksel olarak ele alınacaktır. Hareketliliğin niceliksel boyutu araçsallaştırma faaliyetleri ile ilgili fikir sunabilmesi bakımından önemlidir.

XX. yüzyılda dünya, savaşlara, imparatorlukların yıkılmasına, sömürgelerin dağılmasına, yeni ulus devletlerin kurulmasına, Soğuk Savaş'a, ekonomik krizlere, iç çatışmalara ve soykırımlara şahit olmuştur. Hal böyle olunca, insan hareketliliği de bu yüzyılın kaçınılmaz bir parçası haline gelmiş ve giderek küresel bir soruna dönüşmüştür. Uluslararası alanda hareketliliğe ve beraberinde getirdiği sorunlara dair önceki dönemlere nazaran daha kalıcı hukuki ve kurumsal düzenlemeler XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hayata geçirilmiştir.

IOM'un verileri incelendiğinde, insan hareketliliğinin giderek arttığı gözlemlenmektedir. Bu artışta savaşlar, çatışmalar ve doğal afetler kadar terör örgütlerinin faaliyetleri, küreselleşmenin etkisiyle ulaşımın, iletişimin ve etkileşimin artması, refah düzeyleri arasındaki orantısızlığın insanları daha iyi şartları bulmaya itmesi gibi faktörler de etkili olmuştur. Aşağıdaki tabloda sürekli artış halinde olan

---

¹²⁹ Gökay Özerim, "Çevresel Göçlerden Doğal Afet Sonrası Göçlere: Uluslararası Toplum ve Uluslararası Aktörler Ekseninde Bir Değerlendirme", **Afetlerle Kalkınma: Tecrübeler, Politikalar ve Beklentiler**, ed. Murad Tiryakioğlu (Ankara: Efil Yayınevi, 2016): 297.

¹³⁰ Stephen Castles, Mark J. Miller, **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 195, 2008), 67-128.

uluslararası göçmen nüfusunun sürekli artan dünya nüfusuna oranının hemen hemen sabit kaldığı görülmektedir:

Şekil 10: Uluslararası Göçmen Nüfusunun Dünya Nüfusuna Oranı

“World Migration Report 2018: Chapter 2”, International Organization for Migration, 4, https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en_chapter2.pdf [06.06.2018].

Dünya genelinde göç eğiliminin doğudan batıya güneyden kuzeye doğru bir yönde seyrettiği bilinmektedir. Fakat savaş, çatışma ve doğal afetler söz konusu olduğunda hareketliliğin yönü güvenli olan alanlara doğru evirilmektedir. Savaş, çatışma ve afet kaynaklı krizlerde insanlar, hayatta kalma içgüdüleri ile hareket ettiklerinden dolayı ilk olarak neresi güvenli ise oraya doğru yol almaktadır. Güvenli yere ulaşmak için bazen krizin yaşandığı ülkenin sınır komşusuna doğru harekete geçmek bazen de botlarla okyanusa açılmak gerekebilmektedir.

Şekil 11: Dünya Genelinde Sıklıkla Kullanılan Göç Rotaları

World Economic Forum, <https://www.weforum.org/agenda/2017/10/we-need-to-get-better-at-integrating-migrants-into-our-cities-here-s-how/> [08.09.2018].

İnsan hareketliliği tarihin her döneminde gözlemlenebilirken, hareketliliğin öznesi/hareketlilik halinde olan kişilerin sıfatı hareketliliğin gerçekleştiği konjonktüre göre değişebilmektedir. Örneğin savaş, çatışma veya doğal afet dönemlerinde hareket halinde olan insanlar mülteci, sığınmacı veya yerinden edilmiş kişi olarak tanımlanır iken, görece barışın ve huzurun hâkim olduğu dönemlerde hareket halinde olan insanlar genelde ekonomik kaygılarla hareket halinde olduğu varsayılan göçmen veya geri dönen kişi olarak tanımlanmaktadır.

BMMYK'nin 1951 yılı itibariyle kayıt altına aldığı insan hareketliliği verileri incelendiğinde, 1990-2018 yılları arasında kayıt altına alınmış hareketlilik halinde olan insan sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 9: 1990-2018 Yılları Arasında Kayıt Altına Alınan KitleSEL İnsan Hareketliliği Miktarı

Yıl	Persons of Concern (milyon)	Mülteci Sayısı	Sığınmacı Sayısı	Ülke İçinde Yerinden Edilen Sayısı	Geri Dönüş Sayısı	Vatansız Sayısı	Diğerleri
1990	17.54	17.395.979	-	-	139.122	-	-
1991	19.04	16.854.795	-	-	2.184.728	-	-
1992	20.08	17.838.074	-	-	2.243.056	-	-
1993	21.39	16.325.525	-	4.198.400	861.092	-	-
1994	24.11	15.753.691	-	5.322.990	3.037.003	-	-
1995	20.36	14.896.087	-	4.286.690	1.173.720	-	-
1996	20.29	13.357.087	-	4.853.712	2.076.646	-	-
1997	19.02	12.015.350	-	4.573.112	1.026.858	-	1.404.100
1998	19.15	11.480.860	-	5.063.880	1.223.647	-	1.138.545
1999	19.79	11.687.226	-	3.968.648	2.647.535	-	1.491.144
2000	21.87	12.129.572	947.926	5.998.501	1.136.547	-	1.653.851
2001	19.90	12.116.835	943.980	5.096.502	703.397	-	1.039.516
2002	20.89	10.594.055	1.093.824	4.646.641	3.605.077	-	953.323
2003	17.01	9.592.795	996.488	4.181.701	1.332.728	-	905.344

2004	19.52	9.573.397	885.249	5.426.539	1.580.769	1.455.860	597.044
2005	21.05	8.661.994	802.174	6.616.791	1.624.980	2.383.651	960.366
2006	32.86	9.877.703	741.291	12.795.268	2.597.793	5.805.943	1.045.409
2007	31.68	11.390.930	741.110	13.740.317	2.800.758	2.938.541	68.615
2008	34.46	10.489.812	825.043	14.442.227	1.965.379	6.573.466	166.856
2009	36.47	10.396.538	989.169	15.628.057	2.481.018	6.559.573	411.698
2010	33.92	10.549.681	837.445	14.697.804	3.120.859	3.463.070	1.255.579
2011	35.44	10.404.804	897.021	15.473.378	3.777.711	3.477.101	1.411.848
2012	35.85	10.497.957	942.797	17.670.368	2.071.427	3.335.777	1.329.607
2013	42.87	11.699.279	1.164.449	23.925.555	1.770.736	3.469.278	836.100
2014	54.96	14.385.316	1.804.465	32.274.619	1.949.414	3.492.263	1.052.767
2015	63.91	16.121.427	3.224.966	37.494.172	2.518.729	3.687.764	870.740
2016	67.75	17.187.488	2.826.508	36.627.127	7.063.374	3.242.207	803.134
2017	71.44	19.941.347	3.090.898	39.118.516	4.896.352	2.796.204	1.596.189
2018	74.79	20.360.562	3.503.284	41.425.147	2.906.740	2.820.348	3.775.858

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "İnsan Hareketliliği", The UN Refugee Agency UNHCR. http://popstats.unhcr.org/en/overview#_ga=2.48780002.573492120.1504082116-368081586.1490345388 [28.08.2018].

Kitlesel insan hareketliliğinin öznesi denildiği anda birçok farklı kategori söz konusu olabilmektedir. Önceden de belirtildiği gibi, tez konusu kapsamında, hareketliliğinin "uluslararası" bir boyutu olması bakımından yukarıdaki tabloda yer alan öznelerden mültecilere ve sığınmacılara odaklanılacaktır.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere, 1990-2018 yılları arasında BM koruması altındaki kişi sayısında 2010 yılından itibaren gözlemlenen sürekli artış dikkat çekicidir. 2010 yılından itibaren yaşanan bu artışta, Arap İsyanları'nın ve Suriye'deki iç savaşın etkili olduğu iddia edilebilir. Bu durumda 2010 yılı öncesindeki dalgalanmalar nasıl açıklanmalıdır? Tablo incelendiğinde, BM koruması altındaki kişi sayısının arttığı yılların öncesinde uluslararası bir krizin de yaşandığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, 1990-1996 yılları arasındaki artışta Irak, Ruanda Yugoslavya, Sierra Leone, Somali, Gürcistan, İsrail-Lübnan, Haiti ve Zaire gibi soykırımların da yaşandığı iç savaşların ve krizlerin etkili olduğu söylenebilir. 2000 yılında yaşanan artış öncesinde 1999 Kosova, 2002'deki artış öncesinde 2001 Afganistan, 2004'teki

artış öncesinde 2003 Irak, 2006'daki artış öncesinde 2005 Çad-Sudan, 2009'daki artış öncesinde ise 2006 İsrail-Filistin ve 2008 Rusya-Gürcistan krizleri yaşanmıştır. Koruma altındaki insan sayısındaki dalgalanma ile krizlerin meydana geldiği yılların büyük oranda örtüşmektedir. Yani krizlerin gerçekleştiği yılların hemen ertesi yılında koruma altındaki kişi sayısında artış söz konusu olmuştur. Tablo, mülteci ve sığınmacı sayıları özelinde incelendiğinde ise böyle bir durum olmadığı, krizlerin yaşandığı yılların ertesi yılında mülteci ve sığınmacı sayılarında bir artışın yaşanmadığı hatta bazen sayıların düşüşe geçtiği görülmektedir.

Tez kapsamında hazırlanan uluslararası kriz listesi (tablo 6) ile yukarıdaki insan hareketliliğinin sayısal verilerini barındıran tablo birlikte ele alındığında, yaşanan kriz sayısı ile mülteci ve sığınmacı sayıları arasında ters bir orantının olduğu göze çarpmaktadır. Burada 2006 yılının öncesinde ve sonrasında mülteci, sığınmacı sayılarında görülen dalgalanma dikkat çekicidir. 1990 yılından 2006 yılına kadar geçen sürede mülteci sayısı yaklaşık olarak yedi buçuk milyon azalırken, on altı adet savaş ve çatışma kaynaklı uluslararası kriz yaşanmıştır. Aynı süre zarfında sığınmacı sayısının da yaklaşık olarak iki yüz bin azaldığı görülmektedir. 2006 yılından 2018 yılına kadar geçen sürede ise mülteci sayısı yaklaşık olarak on buçuk milyon artarken, on adet savaş ve çatışma kaynaklı uluslararası kriz yaşanmıştır. Bu süre zarfında sığınmacı sayısına da yaklaşık olarak iki milyon yedi yüz elli bin kişi eklenmiştir. Görüldüğü gibi, on altı krizin yaşandığı sürede mülteci, sığınmacı sayıları azalmış; on krizin yaşandığı sürede ise mülteci ve sığınmacı sayıları artmıştır. Bu doğrultuda, “kriz ve mülteci, sığınmacı sayıları arasındaki ters orantı ile araçsallaştırma faaliyetleri arasında bir bağ kurmak mümkün müdür?”, “2006 yılından sonra neler yaşanmıştır ki böyle bir tablo ortaya çıkmıştır?”, “Mültecilik ve yerinden edilme durumlarında çatışma ve savaş dışında hangi faktörler etkilidir? Bu noktada doğal afetler açıklayıcı olabilir mi?” gibi sorulara da cevap aranacaktır.

Çalışmanın bir sonraki alt başlığında araçsallaştırma kavramı anlatılacak, akabindeki bölümde ise sayılar arasındaki ters orantının araçsallaştırma faaliyetleri ile bir ilişkisinin olup olmadığı yukarıdaki sorular ışığında irdelenecektir.

2.3. Araçsallaştırma Kavramı

Literatürde araçsallaştırma kavramının tanımlanması noktasında gözlemlenen eksiklikten yola çıkılarak, tezin bu alt başlığında araçsallaştırma kavramından ne

anlaşıldığı anlatılacak ve özgün bir kavramsal tanımlama yapılacaktır. Bu doğrultuda, kavramın içeriğine dair daha net bir tablo ortaya koymak adına, sırasıyla araçsallaştırma faaliyetlerini yürüten aktörlerden ve araçsallaştırma faaliyetlerinin izlerinin sürülebileceği alanlardan bahsedilecektir.

2.3.1. Araçsallaştırmanın Tanımı

Araçsallaştırma, bir şeye ulaşmak için başka bir şeyi araç olarak kullanma şeklinde tanımlandığı anda kelimenin çok geniş bir biçimde hem olumlu hem de olumsuz anlamları olabilmektedir. Örneğin okullarda eğitim verebilmek için kitap basılması kelimenin olumlu anlamıyla basit bir araçsallaştırma örneği olarak değerlendirilebilir. Ya da savaş bölgesinden kaçan çocukların eğitim hayatlarının devam etmesi için geldikleri ülkelerde onlara uygun eğitimlerin verilmesi, toplumsal uyumun sağlanması adına olumlu bir araçsallaştırma örneğidir. Araçsallaştırma kavramı her ne kadar kelimenin olumlu anlamıyla da kullanılabilen bir kavram olsa da, kavramın olumsuz anlamda kullanımı daha yaygındır. Nemalanmak, çıkar sağlamak, kötüye kullanmak, fayda elde etmek, manipüle etmek gibi olumsuzlukları çağrıştıran araçsallaştırma kavramı, tez kapsamında kelimenin olumsuz anlamıyla kullanılacaktır.

Literatürde “sömürmek”, “istismar etmek”, “şantaj yapmak”, “pazarlık unsuru haline getirmek” gibi fiillerle ifade edilen durumların “araçsallaştırma” kavramının yerine kullanıldığı gözlemlenmiştir. Ancak anılan kavramlar her ne kadar araçsallaştırma kavramını işaret ediyor olsalar da, her biri arasında bir takım farklılıklar da mevcuttur. Örneğin TDK sömürmeyi “bir kimseden veya bir şeyden haksız ve sürekli çıkarlar sağlamak”¹³¹ şeklinde tanımlarken istismarı “birinin iyi niyetini kötüye kullanma, sömürme”¹³² şeklinde tanımlamaktadır. Yine TDK tarafından şantaj “herhangi bir çıkar sağlamak amacıyla bir kimseyi, kendisiyle ilgili lekeleyici, gözden düşürücü bir haberi yayma veya açığa çıkarma tehdidiyle korkutma”¹³³ pazarlık ise “bazı kolaylıklar elde etmek veya daha iyi bir çözüme varmak amacıyla yapılan görüşme”¹³⁴ şeklinde tanımlanmaktadır. Fakat bu şekilde yapılan

---

¹³¹“Sömürmek”, Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=somurmek> [10.10.2018].

¹³²“İstismar”, Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=istismar> [10.10.2018].

¹³³“Şantaj”, Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=santaj> [10.10.2018].

¹³⁴“Pazarlık”, Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=pazarlik>[10.10.2018].

tanımlamalar, bu tez özelinde kavramların içeriğine dair sınırlı bir bilgi vermektedir. Örneğin yukarıda yer alan şantaj kavramının tanımı tez özelinde çok yetersiz kalmakta, daha geniş kapsamlı tanımlamalar yapmayı gerekli kılmaktadır. Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi'nin yapmış olduğu şantaj tanımının tezin kapsamına daha uygun olduğu düşünüldüğünden, tezde bu tanım dikkate alınacaktır. Proje şantajı “kriz analiz ve yönetim sürecinde savunmacı tarafın strateji belirlerken askerî olmayan fakat karşı tarafta kararlılık ve direnç olarak algılanmasına yol açacak baskı/etki tekniklerinden yararlanması durumu”¹³⁵ olarak ifade etmektedir.

Araçsallaştırma kavramını çağrıştıran sömürü, istismar, şantaj ve pazarlık gibi kavramları birbirinden farklı şekillerde tanımlanmakta olup, kavramların her biri araçsallaştırma kavramının birer parçası ve somut göstergesi niteliğindedir. Güncel olması bakımından Suriyeliler üzerinden bir örneklendirme yapılarak kavramlarla neyin anlatılmak istendiği daha net bir biçimde ifade edilebilir. Suriyelilerin gittikleri ülkelerde sigortasız ve yerellerden daha düşük bir ücretle çalıştırılması sömürüdür. Savaş bölgesine yardım ulaştırmakla görevli kişilerin Suriyeli kadınlardan bu yardımların “karşılığını” istemesi istismardır. Milyonlarca Suriyeliye ev sahipliği yapan bir ülkenin komşularıyla ilişkilerinde istediğini elde edemediği takdirde sınır kapılarını açma tehdidinde bulunması şantajdır. Milyonlarca Suriyelinin bulunduğu bir ülkenin komşularıyla ve/veya uluslararası örgütlerle olan ilişkisinde kendi çıkarları doğrultusunda elde edeceği bir kazanım karşılığında, Suriyelileri ulusal sınırları içinde tutma sözü vermesi pazarlıktır. Tüm bunların hepsi esasında araçsallaştırmanın birer parçasıdır.

Şekil 12: Araçsallaştırmanın Emleri

¹³⁵“Şantaj”, Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası, <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/dictionary-for-crisis-management/179-santaj> [10.10.2018].

TDK'nın sözlüğünde yer almayan araçsallaştırma kavramı, tez özelinde yukarıda anılan tüm kavramları kapsayan daha geniş bir kavram olarak değerlendirilecektir. **Araçsallaştırma kavramı; herhangi bir özneyi, nesneyi veya durumsal değişikliği asıl bağlamından kopartarak çoğu kez var olan etik değerlere¹³⁶aykırılık oluşturacak şekilde başka bir işlevi yerine getirmek için kullanma eylemi olarak tanımlanacaktır.** Buna göre, herhangi bir aktör bir özneyi, nesneyi ve/ya durumsal değişikliği özünden ayırarak kendi özel/özgün amaç ve/ya çıkarlarını gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanıyor ise bu durumda araçsallaştırma ilişkisinden söz edilebilir. Tez kapsamında düşünüldüğünde, bir aktör kitlesel insan hareketliliğinin yarattığı durumsal değişikliği mevcut uluslararası hukuk kuralları ve etik değerler doğrultusunda hakkaniyetli bir biçimde, adil bir çözüme ulaştırmaya çalışmak yerine onu bir araca dönüştürüp kendi hedef ve beklentisi doğrultusunda kullanıyorsa, o aktör kitlesel insan hareketliliğini araçsallaştırıyor demektir. Diğer bir ifadeyle, esasında “insani bir krizi işaret eden kitlesel insan hareketliliğinin aktörlerin çıkarlarını maksimize etmesine aracı olma hali” araçsallaştırmanın görünürlüğünü ortaya koymaktadır.

Araçsallaştırma kavramının ölçülmesi/ortaya çıkartılması noktasında odak noktası değiştirilerek farklı şekillerde analizler yapılabilmektedir. Araçsallaştırma faaliyetini gerçekleştiren özne/aktör üzerinden, araçsallaştırmanın gerçekleştirilme amacına ve gerçekleştirildiği araçlara bakılarak ya da yarattığı etkiye/sonuçlara odaklanılarak objektif analizler yapılabilmektedir. Araçsallaştırma faaliyetlerine dair iyi/kötü, olumlu/olumsuz, ahlaki/ahlaki değil veya insani/insani değil şeklinde bir takım değerlere odaklanıldığında ise subjektif analizler yapmak mümkün olmaktadır. Tezde araçsallaştırmayı gerçekleştiren özne/aktör, araçsallaştırma faaliyetlerinin amacı, araçları, etki ve sonuçları üzerinden objektif bir analiz yapmaya çalışılacaktır.

---

¹³⁶ Araçsallaştırma kavramı olumsuz anlamıyla kullanıldığı noktada, krizlerde kamu vicdanını ve hatta bireysel vicdanları sarsan araçsallaştırma faaliyetleriyle karşılaşıldığı anlarda ahlaki tartışmalar da gündeme gelmektedir. Uluslararası düzende evrensel hukuk ilkeleri çerçevesinde genel kabul gören kuralların ki bu kurallar her zaman yazılı olmak zorunda değildir, esnetilme hali araçsallaştırmayı işaret etmektedir. Araçsallaştırma davranışı ya da “mağdurun mağduriyetinden yararlanma hali” ahlaki açıdan kusurlu bir durumdur. Araçsallaştırma faaliyetleri artıkça/gözlemlenir hale geldikçe konunun ahlaki boyutu giderek daha fazla tartışılır hale gelmektedir. Savaş ve afet durumlarında yapılan yardımlardan yola çıkarak insani etik (humanitarian ethics) kavramını tartışan çalışma için bkz. Hugo Slim, **Humanitarian Ethics: A Guide to the Morality of Aid in War and Disaster**, (New York: Oxford University Press, 2015).

Özne/aktör, amaç/araç, etki ve sonuçlar üzerinden yapılan ölçümde önemli olan, uluslararası sistemde yer alan aktörlerden hangilerinin araçsallaştırma faaliyetinde bulunduğu ve bu faaliyetleri nasıl gerçekleştirdiklerinin saptanmasıdır. Bu noktada araçsallaştırmayı ölçme kısmı bir takım yapısal zorlukları da beraberinde getirmektedir. Örneğin savaş, çatışma ya da doğal afetten kaynaklı krizlerden doğan insan hareketliliğinin araçsallaştırılması noktasında, aktörler bu durumu araçsallaştırdıklarının farkında olmayabilirler veya araçsallaştırma faaliyetlerine bilmeden katkı sağlıyor olabilirler. Ayrıca bilinçli bir şekilde gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetlerinin aktörler tarafından açıkça beyan edilmesini beklemek de rasyonel bir davranış sayılmayacaktır. Bu nedenle araçsallaştırmanın izleri aranırken resmî bir karara/beyana ulaşamadığında, bir aktörün insan hareketliliğini araçsallaştırıp araçsallaştırmadığı ve bunu neden/nasıl yaptığı gerek eylemi gerekse söylemi üzerinden anlaşılabilir.

Aktörlerin araçsallaştırma faaliyetlerini gerçekleştirdiklerinin farkında olmaması ya da bilinçli olarak yapılan bu faaliyetlerin açıkça kabul edilmemesi dışında, araçsallaştırmanın objektif bir biçimde ölçülmesi noktasında karşılaşılan bir diğer zorluk nesnel-güvenilir veri sorunudur. Araçsallaştırma eyleminin/söyleminin en nihayetinde resmî/gayri resmî bir dış politika kararı sonucu ortaya çıktığı düşünüldüğünde, devletlerden ve uluslararası örgütlerden farklı olarak, sivil toplum kuruluşları ve terör örgütleri gibi aktörlerin dış politikalarına dair nesnel bilgilere ulaşmak yapısal olarak mümkün görünmemektedir. Bu nedenle sivil toplum kuruluşları ve terör örgütlerinin yürüttükleri araçsallaştırma faaliyetleri yazılı/görsel haberler ve raporlar yoluyla sonuçları üzerinden incelenebilir ki bu da bir noktada inanılabilirliği açısından sorunlu olacak ve öznel veri sorununu beraberinde getirecektir.

Araçsallaştırma, uluslararası kriz ile kitlesel insan hareketliliği ilişkisi çerçevesinde net bir biçimde gözlemlenebilmektedir. Uluslararası krizlerden doğan bir kitlesel insan hareketliliği veya kitlesel insan hareketliliğinin neden olduğu bir uluslararası kriz söz konusu olduğunda, araçsallaştırma faaliyetleri eylem üzerinden gerçekleşebileceği gibi özne üzerinden de gerçekleşebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, eylem olarak hareketliliğin kendisinin araçsallaştırma stratejisinin bir parçası olduğu durumlarda kaç kişinin hareket halinde olduğunun bir önemi kalmamaktadır. Hareketliliğin öznesi üzerinden gerçekleşen araçsallaştırmada ise nitelik ve “kim?” sorusu ön plana çıkmaktadır.

Uluslararası kriz, kitlesel insan hareketliliği ve araçsallaştırma faaliyetleri arasında bazen döngüsel bir ilişki söz konusu olup her üçü de birbirinin nedeni veya sonucu olabilirken, bu döngüsel ilişkinin oluşmadığı örnekler de mevcuttur. Söz gelimi insanların gündelik yaşamlarını engellemeyen, hayati tehlike yaratmayan kriz durumlarının insan hareketliliği yaratma ihtimali oldukça azdır. Örneğin uluslararası kriz niteliği kazanmış uluslararası sularda korsanlık faaliyetleri gibi krizler kitlesel insan hareketliliğine yol açmamaktadır, dolayısıyla araçsallaştırma faaliyetlerine rastlama olasılığı oldukça azdır. Bir diğer ifadeyle, insanların hayatta kalma içgüdülerini tetikleyen savaş, çatışma ve doğal afet kaynaklı uluslararası krizlerde, insanların hayatta kalma içgüdülerini tetiklemeyen uluslararası krizlere kıyasla, araçsallaştırma faaliyetlerine rastlanması daha olasıdır.

Uluslararası kriz, insan hareketliliği ve araçsallaştırma döngüsü hayatta kalma içgüdülerini tetikleyip insan hareketliliği yaratan krizlerde de farklılık gösterebilmektedir. Uluslararası krizlerde aktörler insani değerler çerçevesinde politikalar yürütüyorsa araçsallaştırma düzeyi azalır; aktörler kendi çıkarları doğrultusunda politikalarını şekillendiriyorlarsa araçsallaştırma düzeyi yükselir. Bu durumda savaş ve çatışma kaynaklı uluslararası krizlerdeki araçsallaştırma faaliyetlerinin düzeyi doğal afet kaynaklı krizlerdekine kıyasla daha yüksektir.

Deprem gibi doğal afetler süresi/devamlılığı bakımından uzun soluklu savaş ve çatışmalardan farklı olarak bir anda meydana gelmekte ve sonlanmaktadır. Kriz süresinin farklılığı araçsallaştırma faaliyetlerinin düzeyini de etkilemektedir. (H4b. Devletlerarası [askerî] çatışma ve rekabetten kaynaklanan insani krizlerin süresi doğal afetlerden kaynaklanan krizlerden daha uzun süreli olduğu için krizin araçsallaştırılma olasılığı/düzeyi daha yüksektir.) Sürenin görece kısa ve krizin tetikleyicisinin doğa olduğu örneklerde aktörlerin “insancıl” kaygılarla hareket etme ihtimali yüksek olup, araçsallaştırma düşük seviyede seyredebilmektedir. Kriz süresinin görece uzun ve muhatabın devlet veya uluslararası örgütler olduğu savaş ve çatışma kaynaklı krizlerde ise aktörlerin “insancıl” kaygılardan ziyade çıkarları doğrultusunda hareket etme ihtimali yüksek olup, araçsallaştırma da yüksek düzeyde seyredebilmektedir.

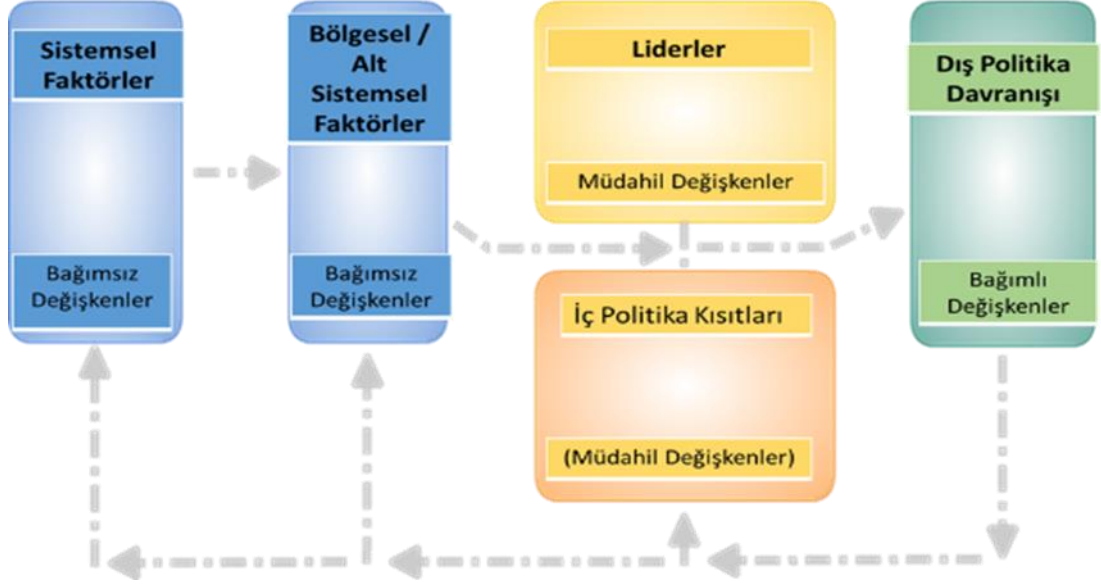
Savaş ve çatışma kaynaklı krizler eğer zamana yayılmış ve tekrarlayan çatışma/kriz özellikleri sergiliyor ise bu tür krizlerde genellikle kitlesel insan hareketliliğinin seyrinde de bir dalgalanma görülmektedir. Sorun ortadan kaldırılamadığı/tam olarak çözülemediği için tırmanma dönemlerinde hareket halinde olan insan sayısında bir

artış söz konusu olmaktadır. (H4. Uluslararası krizlerin çözüm süreci uzadığında ve kriz askerleştiğinde krizin neden olduğu kitlesel insan hareketliliği artar ve araçsallaştırma düzeyi yükselir.) Krizlerden etkilenen insanları güvende tutma çabaları ise araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırlayabilmektedir. Buna ilaveten, tekrarlayan kriz özelliğine sahip örneklerde araçsallaştırma faaliyetleri genelde yüksek düzeyde seyredip bizzat araçsallaştırmanın kendisi uluslararasılaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, tekrarlayan çatışmaların sürekli mültecilik ve yerinden edilmişlik durumları yaratması araçsallaştırma faaliyetlerinin uzun soluklu olmasına ve dış politika, iç politika, sosyal-ekonomik, sağlık ve organize suç gibi birçok farklı alanda ortaya çıkmasına yol açmaktadır (H4a). Bu nedenle Filistin Meselesi gibi tekrarlayan çatışma örneklerinde uluslararası kriz-insan hareketliliği-aracsallaştırma döngüsü kolaylıkla gözlemlenebilmektedir.

Kitlesel insan hareketliliği düzeyinin yüksek/hareketliliğe katılan insan sayısının milyonlara varacak kadar fazla olduğu uluslararası krizlerde, bu durum aktörlerin faydalanabileceği kişi sayısının da fazla olacağı anlamına geldiğinden, araçsallaştırma ihtimali yükselmektedir (H3/H3a). Benzer şekilde, krizin yaşandığı kaynak ülkeden hedef ülkeye doğru çok sayıda insanın hareket ettiği örneklerde, mülteci kamplarının kurulması gerekir ise bu durumda da araçsallaştırma ihtimali yükselmektedir (H5). Zira mülteci kamplarının kurulmasının ve işletilmesinin ortaya çıkaracağı yeni ekonomik döngü ve kamplara ulaşan insani yardımların dağıtılması noktasında yaşanacak denetim eksikliği gibi durumlar araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırlamaktadır (H5a/H5c). İlaveten, hedef ülkeye ulaşan ve mülteci kamplarında yaşayan kişilerin “iyi niyetli mülteci”ler olup olmadığının anlaşılabilmesi durumu da kampları farklı amaçlar uğruna kullanılmaya yani araçsallaştırılmaya açık hale getirebilmektedir (H5b).

Son olarak, araçsallaştırma kararının en nihayetinde bir dış politika kararı olduğu kabul edildiğinde, cevaplanması gereken sorular şunlar olmaktadır: Araçsallaştırma kararını kim vermektedir? Aktörler araçsallaştırma kararını neden almaktadır veya bu kararın verilmesinde etkili olan faktörler nelerdir? Araçsallaştırma kararın olası sonuçları neler olabilir? Bir başka açıdan, örneğin dış politikada bir araçsallaştırma tercihindense söz edildiğinde, “aracsallaştırma kararının verilmesinde karar alıcının kendisi mi, iç siyaset mi yoksa uluslararası sistem mi etkili olmuştur?” sorusu önem kazanmaktadır. Literatüre bakıldığında, neo-klasik realizm bu sorulara yeterli

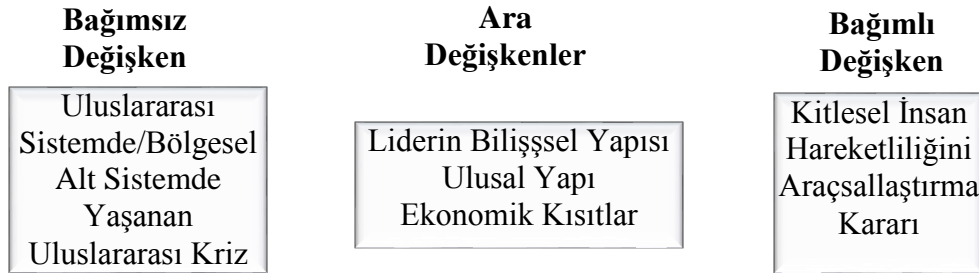
açıklamayı sunmaktadır.¹³⁷ Neo-klasik realizme göre, bir dış politika kararının oluşmasında uluslararası sistemin yapısı kadar karar alıcıların düşünsel/bilişsel yapısı ve karar alımını etkileyecek ekonomik kısıt gibi ulusal faktörler de etkili olmaktadır. Kısacası neo-klasik realizmde dış politika kararı analiz edilirken ara değişkenlerin rolü de hesaba katılmaktadır.¹³⁸

Şekil 13: Neo-Klasik Realizme Göre Dış Politika Kararı Oluşum Süreci

Aksu, *Türk Dış Politikasında*, 28.

Araçsallaştırma kararı bağımlı, uluslararası sistem/bölgesel alt sistem ise bağımsız değişken olarak ele alındığında, siyasi karar alıcı/lider ve onun kararını etkileme potansiyeline sahip olan ulusal yapı, ekonomik kısıtlar, liderin davranışsal-bilişsel özellikleri gibi faktörler de kararın alınmasında etkili olan ara değişkenler olmaktadır.

Kitlesel insan hareketliliği ile karşı karşıya kalan bir ülke açısından düşünüldüğünde, toplumun kendisi de ara değişken olarak ele alınabilir. Diğer bir ifadeyle, ev sahibi

¹³⁷ Neo-klasik realizm üzerine okuma metni önerisi için bkz. Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, c. 51, s. 1 (1998): 144-172.

¹³⁸ Aksu, *Türk Dış Politikasında*, 27-28.

toplum hareketlilik öznelinin kültürel yapısı (konuşulan dil, inanç sistemleri), ekonomiye veya demografik yapıya etkileri gibi birçok faktör nedeniyle hareketliliğin engellenmesi ya da teşvik edilmesi yönünde karar alım sürecinde etki sahibi olabilmektedir. Bu da ara değişkenlerin araçsallaştırma kararının verilmesi noktasındaki etkisini göstermektedir.

Burada dikkatten kaçırılmaması gereken nokta, karşılıklı etkileşimle birlikte bir döngünün var olduğudur. Diğer ifadeyle, kontrol edilemeyen uluslararası/bölgesel alt sistem düzeyinde yaşanan bir uluslararası krizden doğan kitlesel insan hareketliliği, aktörleri bu hareketliliğe karşı kendi politikasını belirlemek zorunda bırakmaktadır. Bu noktada karar alıcı birim ve yapının karşılıklı etkileşimi ile doğan tercihi yani bağımlı değişken olan kitlesel insan hareketliliğini araçsallaştırma kararı, yeniden yapıyı ve sistemi etkilemektedir. İnsan hareketliliği bağımsız değişken olarak ele alındığında ise araçsallaştırma faaliyetleri sonucunda ortaya yeni uluslararası krizler çıkabilmektedir ki bu durumda uluslararası krizler bağımlı değişken haline gelmekte yani yukarıdaki döngü tersine işlemektedir.

2.3.2. Araçsallaştırmanın Aktörleri

Uluslararası ilişkiler disiplininde süregiden tartışmalardan bir tanesi analiz seviyesi (level of analysis) ve analiz birimi (unit of analysis) tartışmasıdır. Bu tartışma, incelenecek olan konunun nasıl çalışılacağına/hangi metotla ve hangi bağlamda ele alınacağına ve neyin/hangi aktörün veya objenin inceleneceğine dairdir.¹³⁹ Analiz birimi denildiğinde bir varlıktan bahsedilmektedir ki bu varlık disiplinden disipline ve hatta aynı disiplin içinde yer alan farklı teorik çerçevelere göre değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin uluslararası ilişkiler disiplini özelinde realizm çerçevesinde analiz birimi olarak sadece devletler ele alınırken, liberalizme göre devletin yanında baskı grupları, uluslararası örgütler ve hatta bireyler de birer analiz birimidir yani uluslararası sistemin temel aktörleridir. Kısacası, araçsallaştırma faaliyetlerini yürüten aktörlerden bahsederken, ortaya konan teorik çerçeve bağlamında analiz birimi tartışmalarını da dikkate almak gerekmektedir.

Aktör kavramı birçok farklı şekilde tanımlanabilmektedir. Sönmezoğlu'na göre, “[...] aktörü tanımlarken bağımsızlık ve egemenlik gibi doğrudan devleti niteleyen terimler

---

¹³⁹ Nuri Yurdusev, “‘Analiz Seviyesi’ ve ‘Analiz Birimi’: Bir Ayrım Argümanı”, **Uluslararası İlişkiler**, c. 4, s. 16 (Kış 2007-2008): 4.

yerine, otonomi gibi devlet-dışı birimleri de kapsayabilen bir terimi kullanmak daha uygun olacaktır.”¹⁴⁰ Bu açıdan aktör kavramı, en genel ifadeyle, uluslararası sistemde otonom davranabilme yeteneği sergileyen ve diğer aktörlerin davranışlarını etkileyebilen birimler şeklinde tanımlanabilir. Buradaki “otonom” kelimesi kilit kelime niteliğindedir çünkü bu doğrultuda “uluslararası sistemde yer alan aktörler kimlerdir?” şeklinde bir soru sorulduğunda, sorunun cevabı sadece “devletler” olmayacaktır. Bugün uluslararası sistemde yer alan aktörler denildiğinde, otonom davranabilme yeteneğine sahip olan devletlerden, uluslararası örgütlerden, sivil toplum kuruluşlarından, terör örgütleri de dâhil olmak üzere gruplardan ve hatta bireylerden bahsedilmektedir.

Uluslararası sistemde yer alan aktörler nitelikleri bakımından farklı şekillerde adlandırılabilirler. Bu nedenle aynı aktörün farklı yerlerde farklı şekillerde kategorize edildiği görülebilmektedir. Örneğin bir sivil toplum kuruluşu olan Sınır Tanımayan Doktorlar (Médecins Sans Frontières/MSF) bazı yerlerde “hükümetlerdışı uluslararası kuruluş” olarak nitelendirilirken bazı yerlerde “silahsız devlet-dışı aktör” olarak anılmaktadır.

Aşağıdaki tablo sistemde yer alan aktörlerin nitelendirilmesine bir örnek olarak incelenebilir:

Tablo 10: Uluslararası Sistemde Yer Alan Aktörler

	Hükümetleri Temsil Etmeyen Ulusal Nitelikli Aktörler	Hükümetleri Temsil Etmeyen Uluslararası Nitelikli Aktörler	Hükümetlerin Temsil Edildiği Uluslararası Nitelikli Aktörler
Devletler	-Bireyler	-Uluslararası Uzmanlık Kuruluşları	-Evrensel/Küresel Örgütlenmeler
	-Gruplar	-Çok Uluslu/Uluslararası Şirketler -Siyasal Nitelikli Hükümetlerarası Kuruluşlar	-Blok Tipi Örgütlenmeler/Entegrasyon Hareketleri

¹⁴⁰ Sönmezoğlu, age, 21.

		-Hükümetler-dışı Uluslararası Kuruluşlar	
--	--	--	--

Bu tablo Faruk Sönmezoğlu'nun Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi başlıklı kitabı çerçevesinde hazırlanmıştır. Bkz. Sönmezoğlu, **age**, 17-69.

Kriz dönemlerinde hangi aktörlerin araçsallaştırma faaliyetlerine müdahil olabileceği, krizlerin meydana geliş nedenine göre farklılık gösterebilmektedir. Diğer bir ifadeyle, savaş ve çatışma kaynaklı uluslararası krizlere müdahil olan ve araçsallaştırma faaliyetleri yürüten aktörler ile doğal afet kaynaklı uluslararası krizlere müdahil olan ve araçsallaştırma faaliyeti yürüten aktörler arasında hem sayısal hem de niteliksel olarak bir takım farklılıklar mevcuttur. Örneğin savaş ve çatışma kaynaklı krizlere müdahil olan aktörler arasında genellikle devletler, uluslararası örgütler, terör örgütleri ve hatta bireyler yer alırken; doğal afet kaynaklı krizlere müdahil olan aktörler arasında daha ziyade afetin yaşandığı devletin komşuları ve insani yardım kuruluşları yer almaktadır. Buna ilaveten, krizlerin çıkış nedenine göre muhatap alınan aktörler de birbirinden farklı olabilmektedir. Söz gelimi krizin tetikleyicisinin doğa olduğu örneklerde muhatap olunan taraf ne bir devlet ne de bir uluslararası örgüttür. Krizin tetikleyicisinin savaş veya çatışma olduğu örneklerde ise devlet veya uluslararası örgüt gibi bir muhatap söz konusudur.

Savaş, çatışma ve doğal afet gibi durumların yarattığı insani krizler söz konusu olduğunda konuya müdahil olan aktörlerin hem sayıları artmakta hem de niteliği çeşitlenmektedir. Krize müdahil olan aktör sayısı ne kadar fazla olursa araçsallaştırmanın olasılığı da bir o kadar artmaktadır. Krize müdahil olan aktörlerin niteliksel farklılığı ise farklı çıkarların bir araya gelmesi manasına geldiğinden araçsallaştırma faaliyetlerinin çeşitlenmesine yol açmaktadır. Örneğin meydana gelen bir kitlesel insan hareketliliğinin yol açtığı sorunların çözümü, hareketlilikten etkilenen devletler ile bölgesel/uluslararası örgütler arasında bir pazarlık unsuru haline gelebilmektedir. Ayrıca “güvenli” yerlere yasa dışı yollardan gitmeye çalışan insanlar insan kaçakçılarının/tüccarlarının, organ mafyalarının, fuhuş çetelerinin ya da terör örgütlerinin istismarına maruz kalabilmektedir. Dolayısıyla hareketliliğin öznesini oluşturan mağdur kesimin hem devletler tarafından hem de uluslararası örgütler, STK, terör örgütleri gibi uluslararası sistemde yer alan devlet-dışı aktörler tarafından farklı amaçlar doğrultusunda araçsallaştırılması söz konusu olabilmektedir.

Araçsallaştırma kavramını daha net bir biçimde ifade etmek adına A. Donini makalesinde yardımların araçsallaştırılması örnekleri üzerinden araçsallaştırmanın aktörlerini sıralamıştır. Aşağıdaki tablo yazarın makalesi doğrultusunda hazırlanmıştır.

Tablo 11: Araçsallaştırmanın Aktörleri

Devlet (States)	Devlet-Dışı (Non-State)	Kurumlar (Agencies)	Diğer (Other)
Donör/Yabancı Devlet	Devlet-Dışı Silahlı Aktörler	Uluslararası Örgütler	Birey
Ev Sahibi Devlet			Medya
Üçüncü Taraf Devlet	Yerel Halk	Hükümet-Dışı Uluslararası Örgütler	Dini Gruplar
		İnsan Hakları Grupları	Özel Sektör Aktörleri
			Siyasi Partiler

Bu tablo Antonio Donini'nin makalesi doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. Donini, *age*, 7-10.

Literatürdeki aktör tartışmaları doğrultusunda yapılacak olan her bir sınıflandırma konunun ana hatlarından uzaklaşılmasına neden olabileceğinden, bu tez kapsamında araçsallaştırma faaliyetini yürüten aktörler devlet ve devlet-dışı olmak üzere iki ana başlık altında incelenecektir.

2.3.2.1. Devletler

Modern uluslararası sistemin doğuşunu 1648 tarihli Vestfalya Antlaşması (Westphalia Treaty) olarak kabul eden uluslararası ilişkilerdeki Ortodoks yaklaşım,¹⁴¹ sistemin başat aktörü olarak devleti görmektedir. Devleti sistemin başat aktörü kılan en önemli özelliklerinden biri, devletin egemenliği tekelinde tutmasıdır. “Egemenlik, uluslararası göç açısından devletin göçü kontrol ve yönetme noktasında dayandığı ‘otorite’, uluslararası göçü anlamlı kılan ulusal ‘sınırlar’, dolayısıyla sınırlarla belirli toprak parçası ve içeridekilerle dışarıdakiler arasındaki farkı olanaklı kılan belli bir ‘nüfusa’ işaret etmesi açısından önemlidir.”¹⁴² Devletin aktör olarak sistemdeki konumunun

¹⁴¹ Ortodoks yaklaşım/kuram; bilimsel jargon içerisinde genel olarak kabul gören yaklaşıma/kurama verilen addir. Uluslararası ilişkiler disiplininin Ortodoks kuramı realizm olarak kabul edilmektedir. Gökhan Bacık, *Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007), 16.

¹⁴² N. Ela Gökalp Aras, “Yeniden Müzakere Edilen Güvenlik ve Sınırlar Bağlamında Uluslararası Göç ve Güvenliğe Avrupa Birliği Penceresinden Eleştirel Bir Bakış”, *Uluslararası İlişkilerde Göç*:

sorgulanması her şeyden önce egemenlik kavramı ile ilgidir.¹⁴³ Diğer bir ifadeyle, egemenlik kavramının aşınması devletin başat aktör durumundaki konumunun sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Devletin başat aktör konumunu sarsan belki de en somut gelişme olarak, devletin üyesi olduğu uluslararası örgütlere egemenliğinin bir kısmını devretmesi sayılabilir.¹⁴⁴

Uluslararası ilişkiler disiplininde yaşanan teorik tartışmalar¹⁴⁵ çerçevesinde devletin konumunun nasıl değiştiği gözlemlenebilmektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse, pozitivist dönemde devlet uluslararası ilişkilerin en temel aktörü olarak verili kabul edilirken, post-pozitivist dönemde devlet verili olarak kabul edilmemiş, sorunsallaştırılmıştır. Çok uluslu şirketlerin ortaya çıkışı, uluslararası örgütlerin sayılarındaki artış, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve insan hakları gibi konuların devletin tekelden çıkıp daha geniş bir yelpazede daha fazla aktörün katılımıyla ele alınmaya başlanması gibi gelişmeler devletin aktör olarak konumuna yönelik bakış açısını değiştirmiştir.

Küreselleşmenin etkisinin had safhada yaşandığı günümüzde birden çok aktörün uluslararası sisteme dâhil olması ve devletin bazı durumlarda egemenliğini paylaşmak zorunda kalması, onun eski konumunu yitirdiği iddialarının ortaya atılmasına ve hatta “ulus devletin sonu mu gelecek?” gibi soruların sorulmasına neden olmaktadır. Fakat tüm bunlara rağmen, devletin hâlâ güçlü bir aktör olduğu yönünde iddialar da vardır. Örneğin John H. Herz konu ile ilgili 1968 yılında yayınlanan makalesinde, uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerin evrenselcilikten ziyade ülkesel devleti (territorial state) ve karşılıklı bağımlılıktan ziyade kendi kendine yeterliliği (self-sufficiency) pekiştirdiğini savunmuş ve durumu “yeni ülkesellik” (new territoriality) olarak

---

Olgular, Aktörler ve Politikalar, ed. N. Aslı Şirin Öner, Suna Gülfer İhlamur Öner (İstanbul: Der Yayınları, 2018): 49.

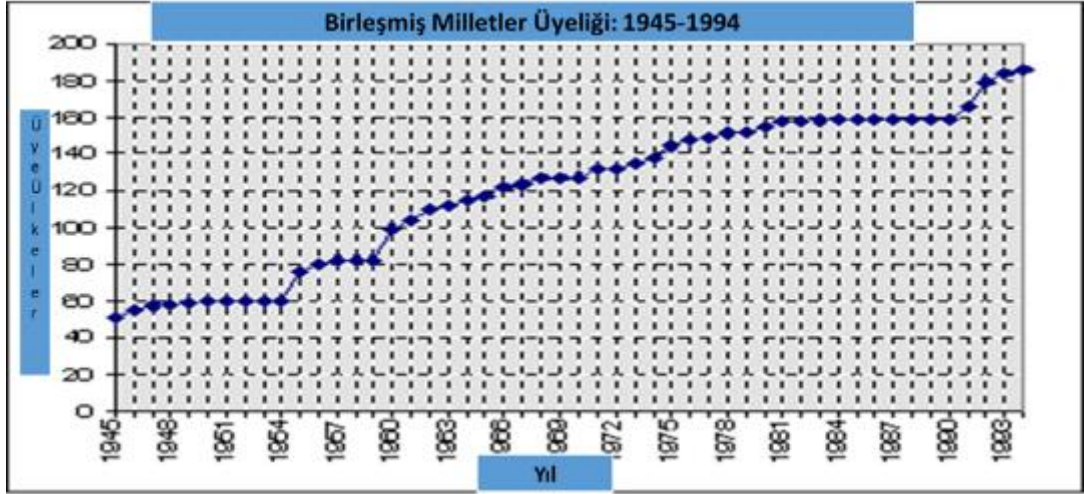
¹⁴³ Bülent Şener, “Küreselleşme Döneminde Ulus-Devlet ve Egemenlik Olguları”, **Tarih Okulu Dergisi**, c. 7, s: XVIII (Haziran 2014): 63-72.

¹⁴⁴ Bir devletin herhangi bir uluslararası örgüte üyeliği söz konusu olduğunda ortaya çıkan yetki/egemenlik devri tartışmalarına örnek için bkz. Erdem Özlük, Fazlı Doğan, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerini Egemenlik Devri Tartışmaları Üzerinden Okumak”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, c. 9, s.1 (2010): 125-146.

¹⁴⁵ Uluslararası ilişkiler disiplininde realizm-idealizm, gelenekselcilik-davranışsalcılık ve pozitivism-post-pozitivism olmak üzere üç büyük tartışma olduğu genel kabul görmekte birlikte, tartışmaların üçten fazla olduğunu iddia edenler de vardır. Örneğin Ole Wæver birinci tartışma (realizm-idealizm), ikinci tartışma (davranışsalcılar-gelenekselciler), üçüncü tartışma (paradigmalararası tartışma: realizm-çöğülcülük-yapısalcılık ya da realizm-liberalizm-marksizim) ve dördüncü tartışma (neo-realist/neo-liberal-reflektivistler) olmak üzere dört tartışmadan söz etmektedir. Bkz. Ole Wæver, “Figures of International Thought: Introducing Persons Instead of Paradigms,” **The Future of International Relations: Masters in the Making**, ed. Iver B. Neumann and Ole Wæver (London: Routledge, 1997): 5-12.

adlandırmıştır.¹⁴⁶ Aynı şekilde Michael Mann da 1993 yılında yayınlanan makalesinde ulus devletin farklılaştığını, geliştiğini fakat sonunun gelmediğini savunmuştur. Yazara göre, XX. yüzyılda devletin savaşları yönlendirme, iletişimin alt yapısını sağlama, makro-ekonomik planlamalar yapma, demokrasinin bir parçası olma gibi güçlerinden bazıları zayıflasa da, diğerleri gelişmektedir.¹⁴⁷

“Ulus-devlet olarak adlandırılan siyasi yapılanma biçimi günümüzden yaklaşık iki yüzyıl önce, bugün içermekte olduğu tüm kavram ve kurumlarla birlikte ortaya çıkmış ve hemen ortaya çıkışından itibaren cazip bir siyasi örgütlenme modeli konumuna yükselmiştir.”¹⁴⁸ İmparatorlukların dağıldığı ve dekolonizasyon sürecinin tamamlandığı dönemlerde ortaya çıkan yeni devletlerin örgütlenme biçimlerine bakıldığında, ulus devlet modelinin hâlâ tercih edilen cazip bir model olduğu ve sonunun gelmediği anlaşılmaktadır. Savaşların önlenmesi ve barışın sağlanması adına atılan her bir adımda devletleri esas alan ve tüm üye devletlerin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuş olan BM’nin üye sayısının giderek artması ve bugün iki yüze yaklaşması bunun göstergesidir.

Şekil 14: 1945-1994 Yılları Arasında Birleşmiş Milletler Üye Sayısı

1945-1994 yılları arasında 185 devlet Birleşmiş Milletler üyesi iken, 2011 yılı itibariyle bu sayı 193'e ulaşmıştır. Bkz. “United Nations Member States”, <http://www.worldometers.info/united-nations/> [19.11.2017].

¹⁴⁶ John H. Herz, “The Territorial State Revisited: Reflections on the Future of the Nation-State”, *Polity*, c. 1, s. 1 (Güz, 1968): 13.

¹⁴⁷ Michael Mann, “Nation-States in Europe and Other Continents: Diversifying, Developing, Not Dying”, *Daedalus*, c. 122, s. 3 (Yaz, 1993): 137.

¹⁴⁸ Ozan Erözden, “Ulus-Devletin Geleceği”, *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*, ed. Faruk Sönmezoğlu (İstanbul: Der Yayınları, 1998): 1.

Devlet aktörünü uluslararası ilişkilerin başat aktörü olarak gören bakış açısının hâkim olduğu Soğuk Savaş döneminde göç konusu, yüksek politika (high politics) kapsamında değil, alçak politika (low politics) kapsamında ele alınmıştır. Bu bağlamda, “ulus-devlet merkezli bakış açısı göçü sınır aşan bir ‘sorun’ alanı olarak ele alırken, vatandaşlık ve sosyal refah rejimlerine meydan okuyan bir olgu olarak görmektedir.”¹⁴⁹ Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte, ulus devletin aktör olarak biricikliği ve ulus devletin geleceği üzerine yapılan tartışmalar ve yüksek-alçak politika ayrımının flulaşması, konular arasında geçişkenliği sağlamıştır. Ulus-devlet merkezli bakış açısı bu dönemde göçü bir güvenlik sorununa dönüştürerek yüksek politika alanına taşımıştır.

Özetle, bugün devlet denildiği zaman uluslararası sistemde aktör olarak biricikliği tartışmaya açık hale gelmiş fakat etkisi yadsınamaz bir aktörden bahsedilmektedir. 1990 sonrası dönemde meydana gelen etnik çatışmalar, iç savaşlar ve federasyonların dağılma süreçleri yeni ulus devletlerin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Uluslararası sistemde yer alan devletlerin sayılarındaki artış, devletin aktör olarak biricikliğini pekiştirdiği anlamına gelmemektedir. Örneğin kitlesel insan hareketliliği-uluslararası kriz-araçsallaştırma ilişkisi söz konusu olduğunda, incelenen örneklerin hepsinde devlet aktörü ile karşılaşılmasına rağmen, incelenen hiçbir örnekte devlet aktörünün tek başına var olmadığı, sahada devlet-dışı aktörlerin de etkili olduğu gözlemlenmiştir. Araçsallaştırma ilişkisi kapsamında devlet-dışı aktörlere sıklıkla rastlanıldığından, tezde kriz durumlarında gözlemlenen araçsallaştırma faaliyetleri devlet ve devlet-dışı olmak üzere her iki aktör çeşidi özelinde incelemeye değer görülmüştür.

2.3.2.2. Devlet-Dışı Aktörler

“Güncel uluslararası ilişkilerde devlet dışı aktörler sıralanırken terör örgütleri, yasadışı suç örgütleri, hatta kimi durumlarda bireyler de ‘aktör’ olarak kabul edilebilmektedir. Bu niteliği ile devlet-dışı aktör tanımı gereği tartışmalı bir nitelendirmedir.”¹⁵⁰ Devlet-dışı aktör kavramı dar anlamıyla uluslararası kuruluşları, çokuluslu şirketleri ve hükümet-dışı kuruluşlar (non-governmental organizations/NGOs) ifade ederken, geniş anlamıyla ise bunların yanı sıra herhangi bir devletin vatandaşı olmayan ve dolayısıyla

---

¹⁴⁹ Suna Gülfer İhlamur Öner, “Yöntemsel Milliyetçilik Bağlamında İnsan Hareketliliği ve Uluslararası İlişkiler”, **Uluslararası İlişkilerde Göç: Olgular, Aktörler ve Politikalar**, ed. N. Aslı Şirin Öner, Suna Gülfer İhlamur Öner (İstanbul: Der Yayınları, 2018): 22.

¹⁵⁰ “Devlet-Dışı”, Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası.

herhangi bir devletin kontrolü altında bulunmayan vatansızları, silahlı grupları ve ulus-ötesi suç örgütlerini de kapsamaktadır.¹⁵¹

Devlet-dışı aktörler arasında uluslararası örgütler hem kriz durumlarındaki etkileri hem de devlet aktörü ile ilişkileri bakımından önemli bir yere sahiptir. “Bir uluslararası örgüt ‘bağımsız ve egemen devletlerin veya hükümetler-dışı kuruluşların küresel ya da bölgesel ölçekte, genel ya da özel amaçlara ulaşma doğrultusunda iş birliğini sağlamak için kurdukları yapılar, mekanizmalar ve süreçler’ biçiminde tanımlanabilir.”¹⁵² Uluslararası örgütler coğrafi bakımından küresel ve bölgesel olarak ikiye ayrılabilirken, hükümetleri temsil edip etmemeleri bakımından hükümetlerarası veya hükümetler dışı olarak da kategorize edilebilmektedir.

Tablo 12: Uluslararası Örgütlerin Kategorizasyonu

Hükümetlerin Temsil Edildiği Uluslararası Örgütler		Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler
Küresel Nitelikli Uluslararası Örgütler	Bölgesel Nitelikli Uluslararası Örgütler	Uluslararası Af Örgütü, Sınır Tanımayan Doktorlar, Sınır Tanımayan Gazeteciler, İnsan Hakları İzleme Örgütü...
Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler	Avrupa Konseyi, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (North American Free Trade Agreement/NAFTA), Arap Birliği (The League of Arab States/LAS), Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü, OAU vd.	

Bu tablo Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ’ın Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler kitabı çerçevesinde hazırlanmıştır. Bkz. Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, 6. bs. (İstanbul: Alfa Yayınları, Ekim 2014).

Savaşlardan, çatışmalardan ve doğal afetlerden kaynaklanan insani kriz anlarında uluslararası örgütler gerek hükümetleri temsilen gerekse bağımsız birer aktör olarak krizlere müdahil olabilmektedir. Buna ilaveten, hükümetlerin temsil edildiği fakat ulusaşırı/ulusötesi (supranational/transnational) nitelikte olan uluslararası örgütlenmeler de mevcuttur.

¹⁵¹ Kemal Başlar, **Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar: Vestfalya-Sonrası Süreçte Küresel Sivil Toplum**, (Ankara: USAK Yayınları, 2005), 173.

¹⁵² Hasgüler, Uludağ, *age*, 19.

Uluslararası örgütlerin dışında uluslararası hukuk kişisi (aktörü) olarak kabul edilen devlet-dışı aktörlerden de söz edilmektedir. Bu aktörler Papalık, Malta Egemen Düzeni, Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı, çok uluslu ortaklıklar/ulusötesi şirketler, ulusal kurtuluş hareketleri, ulusötesi suç örgütleri, bireyler ve etnik gruplar şeklinde sıralanmaktadır.¹⁵³

Diğer yandan devlet-dışı aktörler silahlı olup olmamaları üzerinden de kategorize edilebilmektedir. Bu doğrultuda silahlı devlet-dışı aktör (armed non-state actor) denildiğinde, amaçları doğrultusunda şiddet kullanma kapasitesi ve isteğine sahip olan, herhangi bir resmî kurumla bağı bulunmayan, siyasi ve askerî operasyon çerçevesinde belli bir otonomiye sahip yapılar anlaşılmaktadır.¹⁵⁴

Özetle, birbirinden farklı şekillerde kategorize edilebilen devlet-dışı aktörler, tıpkı devlet aktörü gibi gerek sahada var olmaları gerekse kamuoyu yaratıp uluslararası toplumun dikkatini çekmeleri bakımından uluslararası kriz-kitlesel insan hareketliliği ve araçsallaştırma ilişkisi kapsamında önemli bir etkiye sahiptir.

2.3.3. Araçsallaştırmanın Alanları

Araçsallaştırma faaliyetleri farklı aktörler tarafından birbirinden farklı alanlarda gerçekleştirilebilmektedir. Devlet ve devlet-dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetleri güvenlik, iç politika, dış politika, ekonomi, sağlık, organize suç, basın ve gıda sektörü gibi hayatın her alanında karşımıza çıkabilmektedir.

Çalışmanın bu alt başlığında araçsallaştırma faaliyetlerini en belirgin şekilde ortaya çıkarabileceği düşünülen alanlar ulusal güvenlik-dış politika, iç politika, sosyal-ekonomik, sağlık ve organize suç olarak ele alınacak ve bu alanlarda gözlemlenen araçsallaştırma faaliyetleri somut örnekler üzerinden anlatılacaktır.

Araçsallaştırma faaliyetlerinin sadece bir aktör tarafından bahsedilen alanların sadece birinde gerçekleştirilmesi söz konusu olabileceği gibi gerek aktör sayısı gerekse araçsallaştırmanın gözlemlendiği alanlar açısından daha karmaşık durumlar da söz konusu olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bazı kriz örneklerinde araçsallaştırma faaliyetlerinin tek bir aktör tarafından tek bir alanda bazı kriz örneklerinde ise birden çok aktör tarafından birden çok alanda gerçekleştirilmesi mümkündür. Bu durum tezin

---

¹⁵³ Başlar, *age*, 180-202.

¹⁵⁴ Ulrich Schneckener, “Armed Non-State Actors and the Monopoly of Force”, **Revisiting the State Monopoly on the Legitimate Use of Force**, ed. Alyson Bailes, Ulrich Schneckener, Herbert Wulf (The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), 2007): 10.

ilerleyen bölümlerinde, kriz örneklerindeki araçsallaştırma faaliyetleri analiz edildikçe, daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır.

2.3.3.1. Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Alanı

Soğuk Savaş sonrasındaki dönemde küresel siyasette gözlemlenen değişim sonucunda ekonomi, çevre, kimlik gibi daha geniş bir çerçevede yeni tehditler tanımlanmış ve güvenlik kavramının farklı açılardan değerlendirilip içeriğinin genişletilmesi söz konusu olmuştur.¹⁵⁵ Bu dönemde, “Soğuk Savaş döneminin klasik ‘ulusal güvenlik’ yaklaşımından terörizm, düzensiz göç ve organize suçlar gibi yeni tehdit türleriyle genişletilen ‘toplumsal güvenlik’ gibi kavramlara yöneliş olmuştur.”¹⁵⁶ Bu bağlamda güvenlik kavramı, uluslararası sistemin güvenliği, bölgesel/alt sistemlerin güvenliği, devletlerin güvenliği toplumların güvenliği ve bireylerin güvenliği şeklinde hem uluslararası sistemin kendisi hem de sistemde yer alan her bir aktör özelinde ele alınmaya başlanmıştır.

Güvenlik kavramı farklı şekillerde tanımlanabilmekle beraber, genel olarak, güvenlik kavramından bahsedilebilmesi için “varlığın korunması ve sürdürülmesi bakımından bir (ya da birkaç) içsel tehdidin ve/veya dışsal bir (ya da birkaç) tehdidin ve/veya bu türden algılamaların ve tahminlerin bulunması gerekmektedir.”¹⁵⁷ 1990’lardan itibaren güvenlik çalışmalarında önemli bir dönüşümün yaşanmasını sağlayan Kopenhag Okulu’nun temsilcilerinden Barry Buzan, güvenlik kavramının askerî ve siyasi alanların yanı sıra ekonomi, çevre ve toplum alanlarında da acil eylem çağrısında bulunan tehditlere referans yaptığını ifade etmektedir.¹⁵⁸ Okulun bir diğer temsilcisi olan Ole Waever’in maddeselden ziyade bir söz eylem (security as a speech act) olarak gördüğü güvenlik kavramına ilişkin yapmış olduğu tanım ise “devletlerin birbirini tehdit ettikleri, birbirlerinin egemenliğine meydan okudukları, birbirleri üzerinde

---

¹⁵⁵ Gencer Özcan, “Doksanlı Yıllarda Türkiye’nin Değişen Güvenlik Ortamı”, **En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, ed. Gencer Özcan, Şule Kut (İstanbul: Buke Yayınları, 2009): 13-14.

¹⁵⁶ Aras, **age**, 47.

¹⁵⁷ Beril Dedeoğlu, “**Uluslararası Güvenlik ve Strateji**”, (İstanbul: Derin Yayınları, 2003), 10.

¹⁵⁸ Barry Buzan, “Rethinking Security After the Cold War”, **Cooperation and Conflict**, c. 32, s.5 (1997): 15, <http://www.mhamchi.yolasite.com/resources/Rethinking%20Security%20after%20the%20Cold%20War.pdf>, [30.09.2019].

iradelerini gerçekleştirmeye ve bağımsızlıklarını korumaya çalıştıkları bir alan” şeklindedir.”¹⁵⁹

B. Buzan ve O. Waever gibi isimlerin literatüre kazandırdığı ve güvenliği devletin bekasını ilgilendiren konularla sınırlayan anlayış çerçevesinde geliştirdikleri güvenlikleştirme kuramı (securitization theory) çerçevesinde güvenlikleştirme ve güvenlikdışılaştırma (desecuritization) kavramlarından da bahsetmek gerekmektedir. Buna göre, karar alıcılar herhangi bir konuyu güvenlik meselesi olarak değerlendirdiklerinde konu güvenlik meselesine dönüşmekte yani güvenlikleştirilmektedir.¹⁶⁰ Benzer şekilde, bir konu karar alıcılar tarafından güvenlik alanından çıkartıldığında güvenlikdışılaştırılmış olmaktadır. Bu noktada “alımlayıcı/dinleyici kitle” (audience) de önemlidir. Alımlayıcı/dinleyici kitle bir konuyu tehdit olarak kabul ettiği takdirde konu güvenlikleştirilmiş olmaktadır.¹⁶¹ Örneğin insan hareketliliği konusunun giderek bir güvenlik meselesi haline gelmesinde “[...] ağırlıklı olarak 11 Eylül ve sonrasında Avrupa’daki terörist saldırılar ve Avrupa’nın yüzleştiği finansal kriz gibi gelişmeler ‘dinleyici’yi ikna eden koşulları yaratmıştır.”¹⁶² Bu bakımdan, güvenlikleştirmenin başarısında alımlayıcı kitlenin rolü büyüktür.

1990 sonrasında güvenliğin sadece devletleri ilgilendiren değil aynı zamanda toplumları ve bireyleri de ilgilendiren bir kavram olduğunun tartışıldığı dönemde yaşanan bir diğer önemli gelişme, insan güvenliği (human security) kavramının BM tarafından kapsamlı bir şekilde ortaya konması olmuştur. BM Kalkınma Programı (UNDP) kapsamında 1994 yılında hazırlanan raporda insan güvenliğine yönelik tehditler yedi kategoride (ekonomi, gıda, sağlık, çevre, birey, toplum ve siyasi) sıralanmıştır.¹⁶³ Aynı raporda kontrolsüz nüfus artışı, ekonomik fırsat eşitsizliği, uluslararası göç, çevresel bozulmalar, uyuşturucu üretimi ve trafiği ve uluslararası

---

¹⁵⁹ Ole Waever, “Securitization and Desecuritization”, **On Security**, ed. Ronnie D. Lipschutz (New York: Columbia University Press, 1998): 3.

¹⁶⁰ Waever, **age**, 6-8.

¹⁶¹ Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde, **Security: A New Framework for Analysis**, (Boulder: Lynne Rienner, 1998), 25, https://www.uni-erfurt.de/fileadmin/public-docs/Internationale_Beziehungen/BA_Einfuehrung_in_die_IB/BUZAN%20+%20WAEVER+%20WILDE_%201998_Security_CH%201+2.pdf [03.04.2017].

¹⁶² Nazif Mandacı ve Gökay Özerim, “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi”, **Uluslararası İlişkiler**, c. 10, s. 39 (Güz 2013): 108.

¹⁶³ “Human Development Report (1994)”, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), 23-24, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf [17.05.2020].

terörizm ise insan güvenliğine yönelik uluslararası düzeydeki tehditler olarak ele alınmıştır.¹⁶⁴

Kısacası, yukarıdaki bilgiler ışığında, ulusal güvenliğin yanında toplumsal bütünlüğü ilgilendiren ve bireylerin hayatlarını etkileyen her şeyin güvenlik başlığı altında ele alınabileceği söylenebilir. Bu doğrultuda, sadece askerî boyutuyla ele alınmayıp aktörlerin temel değer ve öncelikleri açısından risk algısı oluşturan gıdadan sağlığa kadar birçok farklı alanı kapsayan inşacı bir güvenlik anlayışından bahsedilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, insan hareketliliğinin bir güvenlik meselesi haline gelmesinde, devleti sistemin başat aktörü olarak gören realizmdeki yüksek-alçak politika ayrımının flulaşmasının, güvenliğin inşa edilen bir kavrama dönüşüp tanımının ve kapsamının genişlemesi bakımından da eleştirel güvenlik anlayışının etkili olduğu söylenebilir.

Soğuk Savaş sonrasında soyut düzlemde güvenliğin kavramı değişip dönüşürken ve uluslararası sistem yeniden şekillenirken, somut düzlemde ise sistemdeki belirsizliklerden yararlanan aktörlerin güç mücadeleleri, etnik çatışmalar, savaşlar ve dış müdahaleler önceki dönemlere kıyasla giderek daha fazla miktarda insanın hareket etmesine neden olmuştur. İnsan hareketliliği IOM'un verileri doğrultusunda beş yıl arayla incelendiğinde; 1990'da yüz elli üç, 1995'te yüz altmış nokta yedi, 2000'de yüz yetmiş iki nokta altı, 2005'te yüz doksan nokta beş milyon kişinin hareket halinde olduğu görülmektedir. Hareketlilik 2010 yılında iki yüz yirmi; 2015 yılında iki yüz kırk sekiz nokta dokuz; 2019 yılında ise iki yüz yetmiş bir nokta altı milyon kişiye ulaşmıştır.¹⁶⁵

İnsan hareketliliği konusu niceliksel ve niteliksel boyutlarıyla uluslararası toplumun ana gündem maddeleri arasında yerini alırken, 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen saldırıların insan hareketliliğine yönelik algıda bir kırılma yarattığı söylenebilir.¹⁶⁶ İnsan hareketliliğinin sıklıkla terör ile bağlantılandırıldığı bu tarihten itibaren hareketliliğe dâhil olan neredeyse her bir özneye potansiyel bir terörist gözüyle bakılmış, güvenlik önlemleri had safhaya çıkartılarak insan hareketliliği engellenmeye çalışılmıştır. Bir diğer ifadeyle, 21. yüzyılda insan hareketliliği konusu devlet aktörü

---

¹⁶⁴ **age**, 34.

¹⁶⁵ Migration Data Portal, https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2019 [16.03.2020].

¹⁶⁶ 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör saldırıları ve küresel çapta gerçekleşen insan ve para hareketliliğine dair tartışmalar ile ilgili bir okuma önerisi için bkz. Robin Cohen, **Migration and its Enemies: Global Capital, Migrant Labour and the Nation-State**, (İngiltere: Ashgate Publishing Company, 2006).

açısından bir güvenlik tehdidi ve kontrol edilmesi hatta engellenmesi gereken bir durum haline gelmiştir. Sınır denetimleri ve geri kabul anlaşmaları bu bakış açısının somut birer göstergesi sayılabilir.

İnsan hareketliliği kimi zaman beklenmedik kimi zaman da sayısal açıdan kontrol edilemeyen bir yapıya sahip olabildiğinden, hedef ülkelerin ulusal güvenliklerini tehdit edebilen bir özelliğe bürünüp devletlerin dış politikalarını şekillendirebilmektedir. İnsan hareketliliğinin devletlerin dış politikalarını doğrudan etkileyebilmesinin yanında, araçsallaştırma faaliyetlerinin de en net biçimde görüldüğü alanların başında dış politika alanı gelmektedir. G. Özerim, hareketlilik ile dış politika bağlantısını şu şekilde kurmuştur: Sınır ve sığınmacı politikaları aracılığıyla bölgesel çatışmalara müdahil olma, hedef ülkelerle vize politikaları aracılığıyla uzlaşma ve akrabalık politikalarıyla etki alanını genişletmek.¹⁶⁷ Bu açıdan bakıldığında, dış politika alanındaki araçsallaştırma faaliyetleri hedef ya da kaynak ülkeye yönelik askerî müdahaleler, anlaşmalar, bir takım maddi kazançlar elde etmeye yönelik pazarlıklar, kriz bölgesine yapılan yardımların engellenmesi/dağıtılmaması, uygulanan göç politikaları veya sınır denetimleri şeklinde somut olarak kendini göstermektedir.

İnsan hareketliliği meydana geldiğinde devletlerin güvenliği noktasında sınır denetimi önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Egemenlik kavramıyla yakından ilintili olarak, kimlerin sınırlardan geçip geçemeyeceğine karar veren aktör devlet aktörüdür. Kitlesele insan hareketliliğinin söz konusu olduğu durumlarda devlet aktörü sınır denetimi yapmadığı takdirde; ulusal güvenliğine tehdit oluşturacak bir biçimde mülteci akınları, mülteci savaşçılar ve organize suç ağları ile karşı karşıya kalabilmektedir.¹⁶⁸ Bu nedenle insan hareketliliği söz konusu olduğunda, devletler sınırlarından kimlerin geçebileceğine dair göç politikaları kapsamında araçsallaştırma faaliyetlerine de zemin hazırlayabilen bir takım kurallar ortaya koymaktadır. Bu kurallar genel hatlarıyla; sınırsız geçiş, teşvikli geçiş, seçici geçiş, istenmeyen geçiş ve yasak geçiş başlıkları altında toplanmaktadır.¹⁶⁹ Sınırsız geçiş, Afganistan-Pakistan örneğinde görüldüğü gibi aynı etnik gruba mensup olan kişilerin sınır ötesi

---

¹⁶⁷ Özerim, "Stretching, Opening or Sealing...", 165-166.

¹⁶⁸ Fiona B. Adamson, "Crossing Borders: International Migration and National Security", **International Security**, c. 31, s. 1 (Yaz, 2006): 176-178.

¹⁶⁹ Myron Weiner, "On International Migration and International Relations", **Population and Development Review**, c. 11, s. 3 (Eylül, 1985): 444.

hareketliliği; teşvikli geçiş 1960'lerde Batı Avrupa'nın Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelerden iş gücü talep etmesi gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır. Seçici geçişle bazı hükümetlerin aile birleşmelerine izin verdiği ya da belli bir miktarda ve bazı özelliklere sahip olan mültecileri kabul ettiği; istenmeyen geçişle bazı hükümetlerin sınırdan geçişleri hukuken yasakladığı durumlarda karşılaşılmaktadır. Yasak geçiş kategorisi ise Japonya gibi devletlerin uzun süreli geçişleri etkili bir biçimde yasaklaması ve hatta yabancıların vatandaşlık hakkı elde etmelerini imkânsız hale getirmesi gibi durumları işaret etmektedir.

Kitlesel insan hareketliliği konusunun nasıl bir güvenlik meselesi haline getirildiğini ve sınırların nasıl denetim altına alınmaya çalışıldığını görebilmek için AB'nin insan hareketliliği konusuna dair politikaları incelenebilir. AB, insan hareketliliğinin yasa dışı ve düzensiz biçimiyle mücadele kapsamında Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik ve iş birliği çerçevesinde ortak bir sınır politikası geliştirmeye çalışmıştır.¹⁷⁰ Güvenlik odaklı yaklaşım kapsamında Avrupa Sınır ve Güvenlik Birimi'ni eski adıyla Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (European Border and Coast Guard Agency/FRONTEX); iş birliği odaklı yaklaşım kapsamında da sınırların geçirgenliği ve ülkelerarası iş birliğini hedefleyen İnterreg'i oluşturmuştur. Fakat 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen saldırılar, Avrupa'nın insan hareketliliğine bakış açısında bir kırılma yaratmıştır. 11 Eylül Saldırıları, "hem Avrupa'nın dış sınırlarının korunması için AB içinde alınacak 'acil' önlemlerin hayata geçirilmesi (bilgi toplama, kimlik tespiti, bilgi paylaşımı ve kurumlar ya da devletlerarası iş birliği konularına yoğunlaşma) hem de göç kontrol araçlarının üçüncü ülkelere kaydırılarak kontrolün dışsallaştırılması sonuçlarını doğurmuştur."¹⁷¹ Bu süreçte, Arap İsyanları ve özellikle Suriye Krizi neticesinde Avrupa'ya doğru yönelen insan hareketliliği de AB'nin göç politikalarında güvenlik odaklı yaklaşıma ağırlık vermesine neden olmuştur. Bu doğrultuda, AB 1980'lerde geliştirmeye başladığı göç politikasının bir ayağı olan dışsallaştırma sürecini hayata geçirmiştir.¹⁷² "Dışsallaştırma, göç politikaları açısından, iltica ve göç alanındaki AB politikalarının AB sınırlarını aşacak şekilde AB

---

¹⁷⁰ AB'nin göç politikaları ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Fatma Yılmaz Elmas, **Avrupa Kapı Duvar: Göç Yaklaşımında Söylem-Eylem Tutarsızlığı** (Ankara: USAK Yayınları, Nisan 2016).

¹⁷¹ Yılmaz Elmas, **age**, 169.

¹⁷² AB'nin 1980 sonrası dönemde üç sütun üzerine kurduğu göç politikalarının içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. "Common European Asylum System", European Commission, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum_en [17.05.2020].

üyesi olmayan ülkelerin ilgili politika ve uygulamalarında da yer bulması”¹⁷³ anlamına gelmektedir. AB'nin üçüncü ülkeler ile imzaladığı geri kabul anlaşmaları dışsallaştırma sürecinin bir parçası mahiyetindedir.

Özetle, Soğuk Savaş sonrası dönemde insan hareketliliği konusu esasında bir güvenlik sorunu olarak ele alınmıştır. Bu dönemde güvenliğin salt devletleri ilgilendiren bir konu olmaktan çıkıp bireyleri ve toplumları ilgilendiren konuları da içermesi buna ilaveten kavramın sosyal olarak inşa edilebilmesi tez kapsamında ele alınan araçsallaştırma kavramı açısından oldukça önemlidir. Devletler ve devlet-dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetleri incelenirken, uluslararası göçlerin insani güvenliğe yönelik uluslararası tehditler arasında sayıldığı, ayrıca hedef ülkelerin toplumları açısından düşünüldüğünde tehditlerin sosyo-ekonomik, çevresel ve toplumsal olarak ele alındığı akılda tutulmalıdır.

Hareketlilik ile terör arasında bağ kurulmaya devam ettiği sürece güvenlik odaklı bakış açısının değişmesi pek mümkün görünmemektedir. Hareketliliğin tehdit olarak değerlendirilmesi aktörleri bir takım tedbirler almaya yönlendirmektedir. Bu tedbirler ilk olarak hareketliliği sınırları kapatarak ya da geri kabul anlaşmaları aracılığıyla engellemek şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İleride örneklendirileceği üzere, insan hareketliliğinin engellenmesi/engellenmemesi konusu üzerinden dış politika alanında araçsallaştırma faaliyetlerinin izlerini sürmek mümkündür.

2.3.3.2. İç Politika Alanı

Bir ülkenin güvenliği “dışarı” ile ilgili olduğu kadar aynı zamanda “içerisi” ile de ilgili bir kavramdır. İçeriye ilgilendiren konular ile dışarı ile ilgili gelişmeler arasında katı bir ayırmadan ziyade bilakis geçişkenlik ve etkileşim söz konusudur.¹⁷⁴ Bu nedenle uluslararası krizlerde kitlesel insan hareketliliğinin araçsallaştırılması konusu dışarıdan olduğu kadar içeriden de bir okumayı gerektirmektedir.

Müslüman ve Rum halklarının zorunlu bir biçimde yer değiştirdiği Türk-Yunan nüfus mübadelesi ya da İsrail devletinin kuruluş sürecinde Yahudi toplumun hareketliliği

---

¹⁷³ Gökalp Aras, **age**, 54.

¹⁷⁴ “İçerinin” ve “dışarının” birbiri ile nasıl bir etkileşim halinde olduğu, Gencer Özcan'ın “Altmışlı Yıllarda ‘Dış’ Politika” başlıklı makalesi üzerinden okunabilir. Özcan bu makalesinde 1960'lı yıllarda değişen dünya siyasetinin Türk dış politikası üzerindeki etkisini incelemiştir. Bkz. Gencer Özcan, “Altmışlı Yıllarda ‘Dış’ Politika”, **Türkiye'nin 1960'lı Yılları**, ed. Mete Kaan Kaynar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017): 217-256.

gibi örneklerde görüldüğü üzere, insan hareketliliği olgusu devlet aktörü açısından etnik dengeyi değiştirmeye yarayacak bir araç şeklinde uluslaşma/homojenleşme süreçlerinin bir parçası olabilmektedir. Anılan örnekler devletlerin iradeleri doğrultusunda gerçekleşen bir hareketliliği işaret etse de, günümüzde insan hareketliliği genellikle hedef ülkeler açısından bakıldığında iradeleri dışında gerçekleşmekte bu nedenle de ulusal güvenliğe bir tehdit olarak algılanmaktadır. Myron Weiner 1993 yılına yazmış olduğu makalede göç-güvenlik ilişkisini insan hareketliliğinin göç veren ve göç alan ülke açısından bir tehdit oluşturduğu durumlar üzerinden incelemiştir. Yazara göre, mültecilerin ya da göçmenlerin tehdit olarak görülmesi; kendi ülkelerinde rejim karşıtı olmaları, göç alan ülkede siyasi tehdit/güvenlik riski veya kültürel, ekonomik ve sosyal açıdan problem olarak algılanmaları ya da göç alan ülkenin mültecileri veya göçmenleri kaynak ülkeye karşı bir tehdit aracı olarak kullanması durumlarında ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁵

“Güvende olma” veya ”güvende olmama” durumları aktörlerin karşılaştıkları somut tehditler veya tehdit algılamalarıyla yakından bağlantılıdır. “Göç eyleminden kaynaklanan tehditleri herhangi bir şekilde sınıflandırma çabası ‘gerçek’ ve ‘algılanan’ tehditler arasında ayırım yapmaya ya da tehdit paranoyalarına ve ırkçılık* ve yabancı düşmanlığı olarak adlandırılabilir kitlel endişelere yol açmaktadır.”¹⁷⁶ Kitlel insan hareketliliği ile karşılaşıldığı anda, güvende olup olmama durumunu etkileyen algısal ve somut tehditler şu şekilde örneklendirilebilir:

---

¹⁷⁵ Myron Weiner, “Security, Stability, and International Migration”, **International Security**, c. 17, s. 3 (Kış, 1992-1993): 105-106.

* Irkçılık kavramı günümüzde sadece insanların ten rengi ile ilgili bir kavram olarak karşımıza çıkmamaktadır. 1970’lerden itibaren sıklıkla tartışılan ve Etienne Balibar tarafından “ırksız ırkçılık” olarak da adlandırılan “yeni-ırkçılık” (neo-racism) kavramı bugün özellikle “yabancılar” söz konusu olduğunda gözle görünür hale gelmektedir. Dilsel, dinsel her türlü farklılığı “düşman” olarak gören, kültürel bir boyuta da sahip olan bu kavram, ev sahibi toplumun vatandaşı olan “ötekileri” etkilediği kadar “dışarıdan” gelen insan hareketliliği öznelere de hedef almaktadır. Tezin konusu kapsamında yeni ırkçılık kavramının mültecilerin ve sığınmacıların hedef ülkelerde kötü manada “kullanılmalarının” yolunu açtığı ve araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırladığı söylenebilir. Kavram ile ilgili bazı okumalar için bkz. Hatice Çoban Keneş, ““Yeni Irkçılığın ‘Kırlı’ Ötekileri; Kürtler, Aleviler, Ermeniler”: Politik ve Toplumsal Sistem Irkçı-Ayrımcı ise Medya da Bu Sistemin Parçasıdır”, **Independent Türkçe**, 22 Temmuz 2020, <https://www.indyturk.com/node/214946/r%C3%B6portaj/%E2%80%9Cyeni-%C4%B1rk%C3%A7%C4%B11%C4%B11%C4%B11%C4%9F%C4%B1n-%E2%80%98kiri%E2%80%99-%C3%B6tekileri-k%C3%BCrtler-aleviler-ermeniler%E2%80%9D-politik-ve> [22.10.2020]. Bkz. Baskın Oran, “Türkiye’de Irkçılık Yok Ama Yeni Irkçılık Her Zerremizde”, **Artı Gerçek**, 11 Haziran 2020, <https://artigercek.com/yazarlar/baskinoran/turkiye-de-irkcilik-yok-ama-yeni-irkcilik-her-zerremizde> [22.10.2020]. Ayrıca bkz. Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, **İrk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler**, çev. Nazlı Ökten (İstanbul: Metis Yayınları, Eylül 2000).

¹⁷⁶ Weiner, “Security, Stability...”, 104.

Aktörlerin “öteki” olarak algıladıkları özneler bazı durumlarda bir tehdit unsuruna dönüşebilmektedir. Hal böyle olunca, “ötekinin” varlığı her türlü güvenlik tedbirini almayı gerekli kılmaktadır. İnsan hareketliliği gerçekleştiğinde hareketliliğin kaynağı olan ülkenin hedef ülkeler nezdinde “öteki” olarak algılandığı durumlarda, hareketliliğin hedef ülkeler açısından bir güvenlik sorununa dönüşmesi muhtemeldir. Buna örnek olarak, tarihsel süreçte birbirlerini “öteki” olarak tanımlayan iki komşu ülke (A ve B ülkeleri) ele alınabilir. A ülkesinin yaşayacağı ve B ülkesine doğru insan hareketliliği yaratacak herhangi bir kriz anında; birinci seçenek olarak B ülkesi sıkı bir göç politikası izleyerek sınır kapılarını A ülkesinin vatandaşlarına açmayabilir. İkinci seçenek olarak, B ülkesinin sınır kapılarını açması durumunda, “öteki” olarak algılanan A ülkesinin vatandaşları ev sahibi ülkenin ekonomisine, toplumsal huzura vs. karşı tehdit unsuru olarak görülebilir ve A ile B ülkelerinin vatandaşları arasında çatışmacı ilişkilere zemin hazırlanabilir. (H6b. Kitlesele insan hareketliliği uluslararası düzeyde gerçekleşir ise kaynak ülke ile hedef ülke(ler) arasında çatışmacı bir ilişki doğar.)

Algısal düzeyde yaşanan güvenlik sorunlarının yanında, uluslararası krizlerin yaratmış olduğu kitlesele insan hareketlilikleri, hedef ülkeler nezdinde somut birer güvenlik sorununa da dönüşebilmektedir. Özellikle krizin etkilerinin had safhada hissedildiği dönemlerde ani ve kitlesele olarak gerçekleşen insan hareketliliği, hedef ülkelerde asayiş problemleri yaratabilmektedir. Örneğin savaş, çatışma ve doğal afetlerden kaynaklanan krizler sırasında insan hareketliliği ani ve kitlesele olarak gerçekleştiği için, hedef ülkenin sınırlarından geçen her bir bireyin kimlik kontrolünü yapmak oldukça zorlaşmaktadır. Kimlik kontrolü en azından gelenlerin gerçekten mağdur olup olmadığını ya da mülteci kamplarını kendi çıkarları doğrultusunda askerî kamp olarak kullanma niyetlerinin olup olmadığını ipuçlarını vermesi bakımından önemlidir. Kimlik kontrolünün gerçekleşmediği durumlarda, çoğunluğu kamp dışında yaşayan ve bazen sayıları milyonları bulan kimliksiz insanlar, hedef ülkeler açısından sınırları içerisinde kontrol edilmesi zor ve somut bir tehdit unsuru anlamına gelebilmektedir.

Uluslararası krizler nedeniyle meydana gelen insan hareketliliği kaynak ülke ile hedef ülke arasında kimliksele farklılığın olduğu örneklerde iç politikada entegrasyon veya asimilasyon şeklinde araçsallaştırma faaliyetlerine konu olabilmektedir. Toplumsal uyumun kimliksele farklılıklara rağmen sağlanabildiği durumlar, hedef ülke açısından

araçsallaştırma faaliyetlerinin olumlu manada işletilmesi olarak görülebilir. Toplular arasında ortak bir payda bulunmadığı ve dolayısıyla toplumsal uyumun gerçekleşemediği durumlarda ise hedef ülkeler açısından araçsallaştırma faaliyetlerinin olumsuz manada işletilmesi söz konusu olmaktadır. Bu durumlarda hareketliliğin öznelere dışlanabilmekte veya ev sahibi topluma kültürel, dinsel veya dilsel açılardan uyum sağlamaya zorlanabilmektedir. Örneğin hareketliliğe dâhil olan okul çağındaki çocukların eğitim aracılığıyla asimile edilip ev sahibi ülkenin kendi değer ve öncelikleri doğrultusunda yetiştirilmesi ve ülke açısından potansiyel bir insan gücü haline getirilmesi, çocukların olumsuz anlamda araçsallaştırılma faaliyetlerine konu olmaları anlamına gelmektedir.¹⁷⁷

Tüm bunlara ilaveten, hedef ülkelerin kitlesel insan hareketliliği öznelere sınırlarından içeri kabul ettikleri ve kaynak ülkedeki krizin kısa sürede çözüme kavuşturulamadığı örneklerde, “misafir”lerin “kalıcı” hale gelmesi ve bununla birlikte hedef ülke topraklarında gerçekleşen evlilikler ve doğumlar vatandaşlık tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Tartışma esasında “vatandaşlık kan bağıyla mı (jus sanguinis ilkesi) yoksa ülke topraklarında doğmakla mı (jus soli ilkesi) elde edilir?” sorusu ile başlamaktadır. Avrupa özelinde, çoklu vatandaşlık uygulamaları, vatandaşlığa kabulde belirli bir süre o ülkede ikamet etme, o ülkenin dilini konuşma ve/veya o ülkenin tarihini bilme gibi şartları sağlama yükümlülüğü vatandaşlık hakkının elde edilme sürecinin bir parçasıdır.¹⁷⁸ Fakat savaş, çatışma ve doğal afet durumlarında kitlesel bir biçimde aniden ortaya çıkan insan hareketlilikleri söz konusu olduğunda, devletlerin vatandaşlık hakkı verme hususunda pek de istekli davrandıkları söylenememektedir. “Göçün ilk döneminin en erken evresinde göçmenlere vatandaşlık hakkı vererek onları entegre etmeye çalışan devletler, bu stratejinin başarısız olması sonucunda onu ters yüz ederek entegrasyonu vatandaş olmadan tamamlanması gereken bir süreç haline getirmişlerdir.”¹⁷⁹ Bunun yanında ilerideki bölümlerde örneklendirileceği gibi bazı durumlarda bu konu araçsallaştırma faaliyetlerinin bir

---

¹⁷⁷ Hareketliliğe katılan çocukların farklı şekillerde asimile edildiğine dair basına yansıyan haberler için bkz. “Avrupa Çocuk Sığınmacıları Hristiyanlaştırıp Asimile Ediyor”, **Fars Haber Ajansı**, 24 Nisan 2016, 24 Nisan 2016. <http://tr.farsnews.com/world/news/13950205000700> [29.10.2018]. Zeynep Koçak, “Danimarka’nın Yeni Gettoları”, **Bağımsız Gazetecilik Platformu**, 25 Temmuz 2018, <http://platform24.org/yazarlar/3217/danimarka-nin-yeni-gettolari> [29.10.2018].

¹⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Narin Tezcan, “Avrupa’da Göçün Etkisiyle Şekillenen Vatandaşlık Kanunları”, **Uluslararası İlişkilerde Göç: Olgular, Aktörler ve Politikalar**, ed. N. Aslı Şirin Öner, Suna Gülfer İhlamur Öner (İstanbul: Der Yayınları, 2018): 89-105.

¹⁷⁹ Tezcan, **age**, 103.

parçası olabilmekte; vatandaşlık hakkı verme vaatleri ev sahibi ülkenin yerel veya genel seçim süreçlerinde bir oy devşirme aracı olarak kullanılabilir.

2.3.3.3. Sosyal-Ekonomik Alan

Soğuk Savaş döneminde özellikle 1960'lı yıllardan itibaren insan hareketliliğinin göç alan ülkeler tarafından iş gücüne sağlayacağı katkı üzerinden değerlendirildiği söylenebilir. Bu doğrultuda vasıflı/vasıfsız düzenli işçi göçleri iki kutuplu dönemin önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Ekonomik nedenlerle gerçekleşen insan hareketliliği bir noktada gönüllülük esasına dayanmaktadır; göç eden kişiler (burada göçmenler) az çok karşılaşılabilecekleri şartları tahmin edip hareket etmektedir. Buna karşın savaş, çatışma ve afetlerin tetiklediği insan hareketliliği durumlarında, kitleler halinde hedef ülkelere yönelen insanların (burada sığınmacı/mülteciler)¹⁸⁰ çok fazla seçeneği bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, göçmenlerden farklı olarak sığınmacılar ve mülteciler güvenli olan yerlere ulaşip hayatlarını idame ettirme noktasında ekonomik kaygılardan ziyade hayatta kalmak gibi daha yaşamsal kaygılarla hareket etmektedirler. Kriz durumlarında hayatta kalmak için kitleler halinde hareket eden kişiler, belki normal zamanda göçmen olarak tercih bile etmeyecekleri ülkelerde içinde buldukları durum gereği elverişsiz şartlar altında çalışmak zorunda kalabilmektedirler. Bu durumda ekonomi alanında gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetleri ile karşılaşılabilmektedir.

Ekonomi alanında rastlanan araçsallaştırma faaliyetlerinin büyük bir kısmının kayıt dışılık ve ucuz iş gücü üzerinden işlediği görülmektedir. Kitlesele insan hareketliliği öznelerinin hiçbir sosyal güvence olmadan ve genellikle yereldekilerin yarı fiyatına çalıştırılması işverenler tarafından gerçekleştirilen ve sıklıkla rastlanılan bir araçsallaştırma örneğidir. Bu tarzda gerçekleştirilen araçsallaştırmalar işsizlik probleminin olduğu ülkelerde aynı zamanda yereller açısından işlerinin ellerinden alındığına dair bir algı oluşmasına neden olup¹⁸¹, yereller ile gelenler arasında çatışmacı bir ortama zemin de hazırlayabilmektedir. (H7. Kitlesele insan hareketliliği

---

¹⁸⁰ Burada kişilere BMMYK tarafından mülteci statüsü verilir verilmemesine bakılmaksızın, savaş, çatışma ve afet durumlarında oluşan krizler nedeniyle hareket halinde olan her bir birey "sığınmacı/mülteci" olarak anılmıştır.

¹⁸¹ 2011 Suriye Krizi'nden doğan insan hareketliliğinin hedef ülkeleri arasında yer alan Türkiye'de yapılan bir araştırmada yerellerin Suriyelileri iş kaybının ve ücretlerdeki azalmanın nedeni olarak gördüğü tespit edilmiştir. Bkz. Oytun Orhan ve Sabiha Senyücel Gündoğar, "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri", **Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)**, No. 196 (Ocak 2015), <https://orsam.org.tr/tr/suriyeli-siginmacilarin-turkiye-ye-etkileri/> [23.05.2020].

iyi yönetilemediği takdirde (hedef ülkelerdeki toplumsal dengeler gözetilmediği zaman) ırkçı söylem ve eylemleri tetikler, çatışma ortamı doğurur.)

Kitlesel insan hareketliliğinin yönetimi noktasında kurulan mülteci kampları veya yardım kampanyaları da ekonomi alanında araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırlamaktadır. Yardım örgütlerinin artan sayısı, yardım kuruluşu adı altında birçok yeni yapılanmanın meydana gelmesi, yardımın yerine ulaştırılması noktasında bu trafikten nemalanan araçların ortaya çıkması, kamplarda verilecek hizmetler bağlamında yeni iş kollarının oluşması vb. gelişmeler araçsallaştırma faaliyetlerine uygun bir ortam yaratmaktadır.

İnsan hareketliliği konusu sadece hedef ülkelerin bir problemi midir yoksa uluslararası düzeyde bir takım adımlar atılması mı gerekmektedir? İnsan hareketliliği söz konusu olduğu anda hedef ülkeler genellikle mali yükten bahsetmektedir. Krizlerin yarattığı insan hareketliliğinin uluslararası toplumun bir problemi olduğu dolayısıyla hedef ülkeler her ne kadar sınırlarını bu insanlara açmış olsalar da, mali yükün uluslararası toplum tarafından paylaşılması gerektiği ev sahibi ülkelere dillendirilmektedir. Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi'nin (The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs/OCHA) verilerine göre, kriz bölgelerindeki ihtiyaçların karşılaşabilmesi için 2007'de yaptığı 4.4 milyon miktarındaki bağış çağrısının 3.7 milyonu, 2018'de ise yaptığı 24.9 milyon miktarındaki bağış çağrısının sadece 13.9 milyonu karşılanmıştır.¹⁸² Hedeflenen bağış miktarının giderek artması fakat elde edilen miktara bir türlü ulaşamaması insani krizlerden etkilenen kaynak ve hedef ülkelerin ekonomik açıdan sıkıntı çekmesi anlamına gelmektedir. BM Genel Kurulu'nda Aralık 2018'de hukuki bağlayıcılığı bulunmayan fakat hem insani hem de kalkınma yardımlarını kapsayacak şekilde ev sahibi ülkelerin yükünü hafifletmeyi amaçlayan Mülteciler Küresel Paketi (Global Compact on Refugees)¹⁸³ konu ile ilgili önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

---

¹⁸²“The Global Humanitarian View 2018”, **age**, 9-18, <http://interactive.unocha.org/publication/globalhumanitarianoverview/> [17.12.2018].

¹⁸³ Mülteciler Küresel Paketi ile dört temel amaca ulaşmak hedeflenmiştir. Bunlar; ev sahibi ülke üzerindeki baskıyı azaltmak, mültecilerin özgüvenlerini arttırmak, üçüncü ülkeye erişim seçeneklerini genişletmek ve kaynak ülkeye güvenli bir şekilde geri dönülebilmesi için oradaki şartların iyileştirilmesine destek sağlamaktır. Bkz. “Towards a Global Compact on Refugees”, <https://www.unhcr.org/towards-a-global-compact-on-refugees.html> [17.12.2018].

2.3.3.4. Sağlık ve Organize Suç Alanı

Savaş, çatışma ve doğal afet gibi insan yaşamını doğrudan tehdit eden ve kitlesel insan hareketliliğine neden olan kriz durumlarında sağlık alanında gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetlerine birçok farklı şekilde rastlanabilmektedir. Krizden mağdur olanların hareket halinde olduğu örneklerde sağlık alanında gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetlerinin genellikle mağdurların bedeni üzerinden, krizden mağdur olanların hareket etmediği örneklerde gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetlerinin genellikle insani yardımlar üzerinden yürütüldüğü gözlemlenmektedir. Hareket etmek isteyip de edemeyen mağdurların ise hareketlilik eyleminin kendisi üzerinden araçsallaştırıldığı gözlemlenmektedir.

Krizden mağdur olanların hareket halinde olduğu örneklerde mağdurlar hedef ülkeler açısından sağlık alanında ulusal güvenliği tehdit edici bir durum oluşturabilmektedir. Bu alanda gözlemlenen araçsallaştırma faaliyetleri mağdurların fiziksel ve ruhsal hastalıklarının tedavisine yönelik atılan adımlarda karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, uzun süreli yolculuklar neticesinde akınlar halinde hedef ülkelere yönelen mağdurların hedef ülkelerde uzun yıllar boyunca karşılaşılmamış olan bazı hastalıkları (çocuk hastalıkları gibi) beraberlerinde getirdiği durumlarda, bu kişiler vardıkları yerlerde bir sağlık tehdidi haline gelebilmektedir.¹⁸⁴ Fiziksel olarak beraberlerinde getirdikleri hastalıklara ve kendi kronik rahatsızlıklarına ilaveten, mağdurların yaşadıkları travmaların da bir sağlık sorunu olarak ele alınması ve tedavi edilmesi gerekmektedir. Ayrıca hareketlilik öznelerinin hedef ülkenin sağlık prosedürüne göre eksik olan aşularının yapılması, fiziksel, ruhsal tedavilerine yönelik olarak verilecek sağlık hizmeti veya yeni bir ilaç üretimi ekstra bir maliyet anlamına gelmektedir. Hal böyle olunca, gelenlerin fiziksel ve ruhsal bir takım sağlık problemleri hedef ülkeler açısından hem halk sağlığını bozucu bir güvenlik sorunu hem de bir maliyet anlamı taşımaktadır.

İnsani kriz örneklerinde mağdurların bir kısmı hedef ülkelere yönelirken bir kısmı da ülkelerinde kalmaktadır. Mağdurların hareket etmeyip kaynak ülkede kaldığı örneklerde atılan ilk adım, kriz bölgesine tıbbi yardımın ve gıda yardımının

---

¹⁸⁴ Konu ile ilgili okuma önerisi için bkz. BD Gushulak, J Weekers ve DW MacPherson, “Migrants And Emerging Public Health Issues in a Globalized World: Threats, Risks And Challenges, An Evidence-Based Framework”, **Emerging Health Threats Journal**, c. 2 (2009): 1-12. Ayrıca bkz. Philip Hunter, “The Refugee Crisis Challenges National Health Care Systems”, **EMBO Reports**, c. 17, s. 4 (2016): 492-495.

ulaştırılması ve barınma olanaklarının sağlanması olmaktadır. Kriz gerçekleşir gerçekleşmez ilk adımda/kısa vadede en kolay biçimde rastlanabilecek araçsallaştırma faaliyetleri tam da bu alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni herhangi bir insani kriz anında sağlık ve gıda malzemelerinin ilk başta karşılanması gereken elzem ihtiyaçlar olma özellikleri olabilir. Bu zorunlu durum araçsallaştırma faaliyetlerine açık bir alan yaratmaktadır.

Kriz bölgelerine ulaşıldığında öncelikli olarak kriz mağdurlarının sağlık hizmetlerine ve gıdaya ulaşması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda seyyar hastaneler kurulmakta, toplanan insani yardımlar mağdurlara dağıtılmaktadır. Bir sonraki bölümde örneklendirileceği üzere, insani değerlerin ön planda tutulduğu bu adımlar, dışarıdan görüldüğü gibi her zaman “saf duygular” çerçevesinde sadece mağdurlar düşünülerek atılmamaktadır. Sağlık hizmeti verebilmek adına kurulan seyyar hastaneler veya barınma ihtiyacını karşılamak için kurulan mülteci kampları yardımı yapan aktörler açısından araçsallaştırma faaliyetlerin merkezi haline gelebilmektedir. Yardımı alan mağdurlar da aynı şekilde bu durumdan nemalanabilmektedir. İleride aktarılacağı üzere, kamplara ulaşan gıda ve sağlık malzemelerine bazı kriz örneklerinde “kamp ağaları” şeklinde nitelendirilebilecek kimseler tarafından el konulduğu ve bu malzemelerin kamp sakinlerine fahiş fiyatlarla satıldığı görülmektedir. Ya da yardımı dağıtan aktörlerin özellikle kadın mağdurlardan bunun “karşılığını” istemesi söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla sağlık alanında gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetlerinin krizden etkilenenler de dâhil olmak üzere çok geniş bir aktör yelpazesine sahip olduğu söylenebilir.

Tüm bunlara ilaveten, savaş, çatışma ve afet durumlarının yarattığı çaresizlik nedeniyle kriz bölgesinden uzaklaşma çabaları mağdurların organize suç¹⁸⁵ çetelerinin ellerine düşmelerine, insan kaçakçıları veya insan tüccarları tarafından araçsallaştırılmasına neden olabilmektedir. Örneğin, ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir biçimde anlatılacağı üzere, para karşılığında çoğu zaman güvenli olmayan ulaşım

---

¹⁸⁵ Organize suç kavramı; siyasi amaç taşımayan, hiyerarşik ve tekeli özelliğe sahip, dışlayıcı ve kısıtlı üyelik anlayışında olan, kendi kendini idame ettiren ve alt kültür oluşturan, illegal şiddet kullanımına yatkın, açık kurallar ve düzenlemelerle yönetilen bir olgu/süreç olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Klaus von Lampe, “Definitions of Organized Crime”, <http://www.organized-crime.de/OCDEF1.htm#un> [07.11.2019]. Ayrıca bkz. “United Nations Convention Against Transnational Organized Crime and The Protocols Thereto”, <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf> [07.11.2019].

araçlarına bindirilerek güvenli ülkelere gitmek isteyen mağdurların araçsallaştırılması sıklıkla basına yansımaktadır. Yine aynı şekilde insani krizlerde, organ mafyalarının kriz bölgelerindeki faaliyetleri de sağlık alanındaki araçsallaştırma faaliyetlerinin örneklerindedir.

3. 1990 SONRASI ULUSLARARASI KRİZLERDE KİTLESEL İNSAN HAREKETLİLİĞİNİN ARAÇSALLAŞTIRILMASININ ANALİZİ

14 Aralık 1950 tarihinde kurulan ve çalışmaları neticesinde 1954 ve 1981 yıllarında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen BMMYK'nin odak noktası öncelikle Avrupa kıtası olmuştur. 1960'lı yıllarda dekolonizasyon süreciyle birlikte Yüksek Komiserlik'in ilgisi Afrika kıtasına yönelmiştir. 1970'li yıllarda sömürgelerin dağılmasının yarattığı etki Asya kıtasını tesiri altına almış ve böylece Yüksek Komiserlik'in faaliyet alanı daha da genişlemiştir. 1980'li yıllarda süper güçler arasında rekabetin yeniden alevlenmesi sonucunda oluşan krizlerin yarattığı insan hareketliliği ve Afrika kıtasında yaşanan kuraklık Yüksek Komiserlik'in ana gündem maddeleri olmuştur.¹⁸⁶ Soğuk Savaş ardılı dönemde yani 1990'lı yıllarda ise Yüksek Komiserlik Avrupa'da, Afrika'da ve Asya'da meydana gelen ve birbiri ardını izleyen acil durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde hareket halinde olan insan sayısı 1951 yılından bu yana görülmeyen bir seviyeye ulaşmıştır. En önemli gündem maddelerinden arasında terör ve teröre karşı savaş olan 2000'li yıllarda insan hareketliliği miktarı artmaya devam etmiştir. 2010 yılı sonrası dönemde ise farklı kıtalarda meydana gelen birden fazla yeni kriz hareket halinde olan insan sayısını oldukça yüksek bir düzeye taşımıştır.

Tablo 13: BMMYK Verilerine Göre 1951-2018 Yılları Arasında 10 Yıllık Dönemlerde İnsan Hareketliliği Sayısı

Yıl	Persons of Concern/ BMMYK Koruması Altındaki Kişi Sayısı
1951	2.12 milyon kişi
1960	1.66 milyon kişi
1970	2.48 milyon kişi
1980	9.23 milyon kişi
1990	17.54 milyon kişi
2000	21.87 milyon kişi
2010	33.92 milyon kişi
2018	74.79 milyon kişi

Bu tablo BMMYK verilerine göre hazırlanmıştır. Bkz. "BM İstatistikleri", http://popstats.unhcr.org/en/overview#_ga=2.153215482.370971243.1547453054-1290066138.1512465717 [14.01.2019].

¹⁸⁶ "UNHCR'nin Tarihçesi", <https://www.unhcr.org/tr/unhcrnin-tarihcesi> [10.01.2019].

Yukarıdaki tabloda BMMYK koruması altındaki kişi sayısının on yıllık dönemler halinde giderek nasıl arttığı görülmektedir. (H1. Bir krizde tehdit doğrudan ve/ya dolaylı olarak insanların varoluşlarına yönelik ise insan hareketliliğine neden olur./ H1a. Savaşlar, çatışmalar ve doğal afet durumları insanların varoluşsal kaygılarını tetiklediğinden kitlesel insan hareketliliğine yol açar.)

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere, bugün BMMYK'nin koruması altında olan insan sayısı Yüksek Komiserlik'in kurulduğu zamana kıyasla yaklaşık olarak otuz üç kat artmıştır. Bu artışta 1990 yılı kırılma noktası olarak değerlendirilebilir zira bu yılda BMMYK koruması altında bulunan insan sayısı önceki on yıla kıyasla iki kat artmış ve sonraki on yıllık dönemlerde artmaya devam etmiştir. 1990 yılı sonrasında BMMYK'ye ihtiyaç duyan insan sayısındaki artışta yaşanan etnik çatışmalar ve savaşlar, 2000'li yılların ortalarına doğru gözlemlenen insan hareketliliği artışında ise bunların yanında küresel ısınmanın giderek daha fazla hissedilen etkisi ile birlikte (özellikle yerinden edilmeler kapsamında) doğal afetler de açıklayıcı olabilmektedir.

Tezin bu bölümünde ilk olarak Soğuk Savaş ardılı dönemde kitlesel insan hareketliliği yaratan uluslararası krizlerin hangileri olduğu ve yarattıkları hareketliliğin ne boyuta ulaştığına yer verilecektir. İkinci olarak ise bu insan hareketliliğinin hangi alanlarda hangi aktörler tarafından ve ne şekilde araçsallaştırıldığı analiz edilmeye çalışılacaktır.

3.1. 1990 Sonrası Dönemde Yaşanan Uluslararası Krizler

Tezin bu başlığı altında ilk olarak, Soğuk Savaş ardılı dönemde meydana gelen ve insan hareketliliği yaratan uluslararası krizlerden askerî ve siyasi nitelikte olanlara odaklanılacaktır. Bu doğrultuda krizlerin ana hatları kısaca ortaya konacak ve ne boyutta bir insan hareketliliği yarattıklarından bahsedilecektir. İkinci olarak da insan hareketliliğinin bir diğer nedeni olan doğal afetlere odaklanılacaktır. Doğal afetlerle ilgili olarak karşılaşılan veri sıkıntısına değinilecek ve doğal afetlerin çalışmaya nasıl dâhil edileceği anlatılacaktır.

3.1.1. Askerî-Siyasi Krizlerdeki Kitlesel İnsan Hareketliliğinin İstatistikleri

Uluslararası krizler ve bu krizlerin insani boyutu söz konusu olduğunda, literatürde birden çok ve bazen birbiri ile çelişen veriler dikkat çekmektedir. Daha önce de

bahsedildiği gibi, bu veriler arasında doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmak ve tezin ana hatlarından sapmamak adına esas itibarıyla BMMYK ile uluslararası krizlerin askerî-güvenlik boyutuna odaklanan ICBP temel kaynak olarak kabul edilmiştir. Yine önceden bahsedildiği üzere, Yüksek Komiserlik’in ve Kriz Davranışları Projesi’nin kitlesel insan hareketliliği yaratan kriz listeleri tez kapsamında tek başına yeterli olmadığından, yeni bir kriz listesi hazırlama gereği duyulmuştur. Bununla bağlantılı olarak ICBP ve BMMYK listelerindeki krizlerden hangilerinin neden seçilmediği anlatılacaktır. Akabinde bu kaynaklar doğrultusunda hazırlanan listede yer alan her bir krizin kısa özetleriyle birlikte kara sınırı olan komşu ülkelere ne boyutta bir insan hareketliliğini tetiklediği niceliksel olarak ifade edilecektir. İlerleyen bölümlerde, bu verilerden yola çıkılarak insan hareketliliğinin ulaştığı boyut ile araçsallaştırma faaliyetlerinin düzeyi arasında bir bağ kurulup kurulamayacağı sorgulanacaktır. BMMYK krizlerin neden olduğu kitlesel insan hareketliliğinin özneleri ile ilgilenen en önemli aktörlerin başında gelmektedir. Yüksek Komiserlik’in resmî internet sayfasında yer alan “acil durumlar” kategorisi 2010 yılı sonrasındaki dönemi kapsamakta olup, on üç adet krizi işaret etmektedir.

Tablo 14: BMMYK Nezdinde 2010 Yılı Sonrasındaki “Acil Durumlar” Listesi

1	2011 Suriye
2	2013 Güney Sudan
3	2013 Orta Afrika Cumhuriyeti
4	2014 Irak
5	2014 Nijerya
6	2014 Venezuela
7	2015 Burundi
8	2016 Avrupa
9	2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti
10	2017 Myanmar
11	2017 Yemen
12	2018 Orta Amerika
13	2020 Covid-19

Bu tablo BMMYK resmî internet sitesinde yer alan “acil durumlar” kategorisine göre düzenlenmiştir. Bkz. “BM Acil Durumlar”, <http://www.unhcr.org/emergencies.html> [27.05.2020].

Yukarıdaki tabloda yer alan krizlerden bazıları tezin kapsamı dışında tutulacaktır. Bunlar; 2014 Irak, 2014 Venezuela, 2018 Orta Amerika ve 2020 Covid-19 krizleridir.

Yaklaşık olarak üç milyon kişinin ülke içinde yerinden edilmesine, yaklaşık iki yüz elli bin kişinin mülteci durumuna gelmesine neden olan 2014 Irak Krizi,¹⁸⁷ mültecilikten ziyade yerinden edilen kişiler bağlamında bir krizi işaret ettiğinden kapsam dışında tutulmuştur. 2014 Venezuela Krizi esas itibariyle sosyal ve ekonomik temelli olması, 2018 Orta Amerika Krizi ise sosyo-ekonomik temele sahip olup aynı zamanda cinsiyete dayalı şiddetten kaynaklanan yerinden edilmeleri işaret etmesi bakımından tezin kapsamı dışında tutulmuştur. Dünyayı etkisi altına alan 2020 Covid-19 Krizi ise yeni geliştiği ve bu nedenle etkileri tam anlamıyla ölçülemeyeceği için tezin kapsamına alınmamıştır. Kısacası bu üç kriz her ne kadar insan hareketliliği yaratmış ya da yaratıyor olsa da, hareketliliği tetikleyen dinamiklerin farklılığı ve araçsallaştırma faaliyetlerinin gözlemlenebileceği sürenin yetersizliği nedeniyle tezin kriz listesi dışında tutulmuştur.

Tablo 15: Uluslararası Kriz Davranışları Projesi’nin Kriz Özetlerinde “Mülteci”, “Göç” ve “İnsani” Kelimelerinin Geçtiği Krizlerin Listesi

“Mülteci” Kelimesi Geçen Krizler	“Göç” Kelimesi Geçen Krizler	“İnsani” Kelimesi Geçen Krizler
1990 Ruanda-Uganda	1992 Yugoslavya	1992 Gürcistan Abhazya
1991 Liberya-Sierra Leone	1993 İsrail-Lübnan	1993 İsrail-Lübnan
1992 Yugoslavya	2002 Perejil Adası	1994 Haiti Askerî Rejimi
1992 Irak Uçuşa Yasak Bölge		1994 Irak Kuveyt
1993 İsrail-Lübnan		1996 Kuzey Kore
1994 Haiti Askerî Rejimi		1996 Zaire İç Savaşı
1996 Zaire İç Savaşı		1999 Doğu Timor
1999 Kosova		2005 Kuzey Kore
1999 Doğu Timor		2006 İsrail-Lübnan
2003 Hayfa İntihar Saldırısı		2011 Libya
2006 Çad-Sudan		
2011 Libya		
2014 Kırım		

Bu tablo Uluslararası Kriz Davranışları Projesi’nin resmî internet sayfasında yayınlanan kriz özetleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. International Crisis Behavior Project (ICBP) Resmî İnternet Sayfası, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/> [15.01.2019]. Ayrıca bkz. ICBP Resmî İnternet Sayfası, <https://sites.duke.edu/icbdata/data-collections/> [15.01.2019].

BMMYK’nin yanı sıra tezin temel kaynaklarından bir diğeri olan ICBP tarafından yapılan araştırmada ise 1918 ile 2015 yılları arasında otuz beş tanesi tekrarlayan çatışma

¹⁸⁷ “Iraq Emergency”, The UN Refugee Agency UNHCR, <https://www.unhcr.org/iraq-emergency.html> [27.05.2020].

olmak üzere dört yüz yetmiş altı adet uluslararası kriz saptanmıştır.¹⁸⁸ Dört yüz yetmiş altı adet krizden seksen dört tanesi Proje'nin yayınlanan çalışmaları kapsamında 1990-2015 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu krizlerin içerisinde kitlesel insan hareketliliği kavramı kapsamında Soğuk Savaş ardılı dönem özelinde yapılan taramada “mülteci” kelimesinin geçtiği on üç adet kriz, “göç” kelimesinin geçtiği üç adet kriz ve “insani” kelimesinin geçtiği on adet kriz saptanmıştır.¹⁸⁹

Yukarıdaki tabloda dikkat çekici olan bir nokta şudur: Bazı krizlerin kitlesel insan hareketliliği yarattığı net bir biçimde ortadayken, ICBP'nin o krizlere dair yapmış olduğu özetlerde insan hareketliliği ile ilgili herhangi bir kelimeye rastlanmamaktadır. Bu duruma 2011 Suriye Krizi örnek olarak gösterilebilir. Buna ilaveten bazı krizlerde, 2003 Hayfa İntihar Saldırısı örneğinde, kitlesel insan hareketliliğinin öznelere mülteci kelimesi kullanılmış olsa da, kriz herhangi bir şekilde mültecilik ve sığınma gibi kitlesel bir insan hareketliliği yaratmamıştır. Ya da 2014 Kırım Krizi'nde olduğu gibi her ne kadar mülteci kelimesi kullanılmış olsa da, kriz daha ziyade ülke içinde yerinden edilmeye yol açmıştır. Dolayısıyla bu tür krizler de tezin kapsamı dışında kalmıştır.

Tüm bu nedenlerden dolayı tez özelinde BMMYK ve ICBP'nin insan hareketliliği yaratan kriz listelerinden yola çıkarak yeni bir kriz listesi oluşturma gereği duyulmuştur. Aşağıdaki tabloda tez kapsamında dikkate alınacak olan 1990-2018 yılları arasında kitlesel insan hareketliliği yaratan krizler Tablo 16'daki gibidir.

Tablo 16: 1990-2018 Yılları Arasında Kitlesel İnsan Hareketliliği Yaratan Uluslararası Krizlerin Listesi

1	1990 Irak-Kuveyt Krizi
2	1990 Ruanda-Uganda Krizi

¹⁸⁸ Uluslararası Kriz Davranışları Projesi'nin krizlere dair verileri resmî internet sayfasında kronolojik olarak yer almaktadır. Proje kapsamında 1918-2007 yılı arasındaki süreçte 455 adet kriz listelenmiştir. Proje çalışmasının devamı ise 2007-2015 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde 6 tanesi 2014-2015 yılları arasında 15 tanesi ise 2007-2014 yılları arasında olmak üzere toplamda 21 adet kriz eklenmiştir. Böylelikle Proje kapsamında 1918-2015 yılları arasında incelenen kriz sayısı 476 olmuştur. Bkz. ICBP Resmî İnternet Sayfası, <https://sites.duke.edu/icbdata/data-collections/> [15.01.2019].

¹⁸⁹ Uluslararası Kriz Davranışları Projesi krizleri askerî ve güvenlik odaklı olarak ele almaktadır. O nedenle Proje kapsamında incelenen uluslararası krizlerin sayısı her ne kadar 476 adet olsa da, bunların içerisinde ekonomik, hukuksal, çevresel veya insani krizler yer almamaktadır. Bu noktada tüm kriz çeşitlerini ele alacak başka kriz listeleri oluşturmak da mümkündür. Fakat tez kapsamında ele alınan hareketlilik öznelere (mülteci-sığınmacı) ekonomik ve hukuksal gibi diğer kriz türlerinden ziyade askerî ve güvenlik odaklı kriz türleri ile bağlantılı olduğundan tezde Uluslararası Kriz Davranışları Projesi esas alınmıştır. Proje, uluslararası krizlerin neden tetiklendiği noktasında askerî ve güvenlik odaklı bir bakış açısına sahip olduğu için kitlesel insan hareketliliği konusu ancak krizlerin sonucunda karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle 476 adet krizin içerisinde 1990 sonrası dönemi kapsayacak şekilde kitlesel insan hareketliliğine ve/veya hareketliliğin öznelere dair yaptığımız taramada kriz sayısı oldukça azalmaktadır.

3	1991 Liberya-Sierra Leone Krizi
4	1992 Yugoslavya Krizi
5	1992 Somali Krizi
6	1992 Gürcistan Krizi
7	1993 İsrail-Lübnan Krizi
8	1994 Haiti Krizi
9	1996 Zaire Krizi
10	1998 Etiyopya-Eritre Krizi
11	1999 Kosova Krizi
12	1999 Doğu Timor Krizi
13	2001 Afganistan Krizi
14	2002 Irak Krizi
15	2005 Çad-Sudan Krizi
16	2006 İsrail-Lübnan Krizi
17	2008 Rusya-Gürcistan Krizi
18	2011 Libya Krizi
19	2011 Suriye Krizi
20	2011 Güney Sudan Krizi
21	2013 Orta Afrika Cumhuriyeti
22	2014 Nijerya
23	2015 Burundi
24	2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti
25	2017 Myanmar
26	2017 Yemen

Bu tablo Uluslararası Kriz Davranışları Projesi'nin ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kriz listeleri birleştirilerek oluşturulmuştur.

Tezin bu kısmında yukarıdaki listede yer alan savaş ve çatışma kaynaklı uluslararası krizlerin kısa özetleriyle birlikte, BMMYK tarafından kayıt altına alınmış olan kişileri kapsayacak şekilde ne boyutta bir insan hareketliliği yarattığı ortaya konacaktır. Burada belirtilmesi gereken, krizin yaşandığı ülkeden kara sınırına sahip komşu ülkelere doğru gerçekleşen insan hareketliliğinin dikkate alındığıdır. (Sadece 1994 Haiti Krizi kapsamında ABD kara sınırına sahip olmasa da krizle bağlantılı olması bakımından deniz aşırı komşu ülke olarak ele alınmıştır.) Diğer bir ifadeyle, aşağıda yer alan tablolar kaynak ülke ile kara sınırı bulunan komşu ülkelere yönelik olarak gerçekleşen insan hareketliliğinin boyutunu göstermektedir. Buradan hareketle insan hareketliliğinin sadece tablolarda yer alan ülkelerle sınırlı olduğu anlamı çıkartılmamalıdır. Son olarak, aşağıda yer alan tablolar BMMYK verileri doğrultusunda hazırlandığından ve bu verilerde sığınmacılara dair bilgiler 2000 yılından itibaren kayıt altına alındığından, sığınmacılarla ilgili verilere 2002 Irak Krizi ve sonrasında yer verilecektir.

İnsan hareketliliğinin boyutu krizlerin genel özeti ile birlikte şu şekildedir:¹⁹⁰

1990 Irak-Kuveyt Krizi: Irak'ın Kuveyt'i işgali Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk krizi olarak anılmaktadır. Kriz, Irak'ın Kuveyt'i kendi vilayeti olarak görmesi ve konjonktürden yararlanıp Ağustos 1990'da ülkeyi ilhak etmesi ile başlamıştır. Gerek krizin yaşandığı coğrafya gerek Soğuk Savaş ardılı dönemde kurulmaya çalışılan dengeler Irak ile Kuveyt arasında yaşanan dış politika krizinin uluslararası bir krize dönüşmesine neden olmuştur. ABD öncülüğünde yirmi sekiz devletten oluşan koalisyon, BM'nin hem Irak'a yönelik yaptırım kararlarını hem de Irak'ın ilhakı sonlandırmaması üzerine 17 Ocak 1991 tarihli müdahaleye izin veren 678 sayılı kararını desteklemiştir.¹⁹¹ Çöl Fırtınası Operasyonu” (Operation Desert Storm) olarak adlandırılan müdahalede ilk olarak hava saldırıları düzenlenmiş, Saddam Hüseyin'in geri adım atmaması üzerine de Şubat ayında karadan ve denizden saldırılar başlatılmıştır.¹⁹² Saldırıların neticesinde Bağdat yönetimi BM kararlarını kabul etmiştir.

Her ne kadar savaş son bulmuş olsa da, “Körfez Krizi'nin temel aktörleri arasında gerçekleşen devletlerarası çatışma (interstate violence) ülke içi çatışmaya (intrastate violence) yol açmıştır.¹⁹³ Bu süreçte Güney Irak'tan Şiiler, Kuzey Irak'tan da Kürtler olmak üzere Türkiye sınırına doğru yaklaşık dört yüz elli bin, İran sınırına doğru da bir buçuk milyona yakın olmak üzere toplamda iki milyon civarında bir insan hareketliliği meydana gelmiştir.¹⁹⁴ Savaş sonrası oluşan insan hareketliliği ile ilgili olarak BM, sivil

---

¹⁹⁰ Kriz dönemlerindeki insan hareketliliğinin yılına, hareketlilik öznelerine, hareketliliğin kaynağına ve hedef ülkesine dair verilere BMMYK resmî sitesinden ulaşılabilmektedir. Tez kapsamında krizlerin yarattığı insan hareketliliğine dair bilgiler BMMYK verileri üzerinden tablolandırılmıştır. Bunun nedeni bilgilerin tek bir kaynaktan alınmak suretiyle kendi içinde tutarlı olmasını sağlamaktır. Kızılhaç, Kızılay gibi krizlere müdahil olan diğer aktörlerin kendi verilerini de eklemek veri karmaşası yaratma ve konunun amacından sapmasına yol açma riskleri nedeniyle tercih edilmemiştir. Buna ilaveten, BMMYK verilerinde hareketlilik öznelerinden sığınmacı kategorisine ait veriler her kriz özelinde ve her yıl bazında olacak şekilde kayıt altına alınmamıştır. Örneğin 1990'lı yıllarda meydana gelen krizlerdeki sığınmacılara dair herhangi bir veri bulunamamıştır. Bir diğer husus, ulusal ve uluslararası mevzuatlar arasındaki farklılıklardan dolayı yaşanan kavram karmaşasının burada da karşımıza çıkmasıdır. Örneğin BMMYK'nin 2011 Suriye Krizi ile birlikte Türkiye'ye doğru gerçekleşen insan hareketliliğine dair verileri incelendiğinde, mülteci kategorisinde milyonlu, sığınmacı kategorisinde ise yüzlü sayılar dikkat çekmektedir. Oysa Türkiye açısından milyonlu sayılar mültecilere değil sığınmacılara aittir. Son olarak, tüm bu verilerin kayıt altına alınmış olan kişileri gösterdiği unutulmamalıdır. Kayıtdışı sorununu göz önüne alındığında, tez boyunca ortaya konan insan hareketliliği verilerinin esasında çok daha büyük bir boyutta olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁹¹ Birleşmiş Milletler'in 678 sayılı kararı için bkz. [https://undocs.org/S/RES/678\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/678(1990)) [04.02.2019].

¹⁹² Irak Krizi'nin tırmanma dönemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Michael Brecher, **Crisis in World Politics: Theory and Reality**, (Pergamon Press, 1993), 409-477.

¹⁹³ Brecher, **Crisis in World Politics**, 455.

¹⁹⁴ M. R. Alborzi, **Evaluating the Effectiveness of International Refugee Law: The Protection of Iraqi Refugees**, (Martinus Nijhoff Publishers, 2006), 225.

halka yönelik baskıların sonlandırılması ve yardım kuruluşlarına engel olunmaması çağrısı yaparak 688 sayılı kararı almıştır.¹⁹⁵ “[...] 688 sayılı Irak kararına gerekçe olarak Irak’taki şiddetin dış sonuçları (mülteci krizi) gösterilmiş, üstelik bu karar açık olarak kuvvet kullanımına onay vermemiş, sadece o yönde uygulanmıştır.”¹⁹⁶ Koalisyon güçleri bu karar metninde yetkilendirilmemiş olmalarına rağmen, karardan birkaç gün sonra hem İran ve Türkiye’ye yönelik insan hareketliliğini durdurmak hem de yardımların dağıtılmasını sağlamak amacıyla 36. paralelin kuzeyini uçuşa yasak bölge (no fly zone) ilan etmiş ve 1991 yılından 2003 yılına kadar sürecek bir güvenli bölge oluşturmuşlardır.¹⁹⁷

Tablo 17: 1990 Irak-Kuveyt Krizi ve Irak’tan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	1989 Yılı	1990 Yılı	1991 Yılı	1992 Yılı	1993 Yılı
İran	500.000	1.113.291	1.218.379	1.250.057	645.000
Türkiye	1.690	1.400	28.049	11.437	4.944
Suriye	-	3.825	3.990	5.400	35.453
Suudi Arabistan	-	-	32.857	27.684	24.025
Kuveyt	-	-	20.000	19.879	20.000
Ürdün	-	15	310	160	62
Toplam	501.690	1.118.531	1.283.585	1.314.617	729.484

Türkiye mevzuatında Irak’tan gelen kişiler, Cenevre Sözleşmesi’ne konan coğrafi çekince gereği mülteci değil sığınmacı olarak nitelendirilmektedir. Fakat burada mülteci olarak ele alınmışlardır. Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

1990 Ruanda-Uganda Krizi: Afrika’nın Göller Bölgesi’nde yaşayan ve aynı dili konuşan iki etnik grup Hutular ve Tutsiler arasındaki uyuşmazlık sömürge dönemine kadar uzanmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında Almanya’nın, 1916 yılından bağımsızlığa kadar geçen sürede ise Belçika’nın kontrolünde olan bölgede Tutsiler, çoğunluk olan Hutuları yönetir konumda olmuşlardır. Sömürge döneminde iki etnik grup arasında fiziksel özellikleri üzerinden örneğin Tutsiler uzun boylu ve ince burunlu iken Hutular kısa boylu ve şişmandır gibi bir genelleme yapılmıştır.¹⁹⁸ Bu tarz ırkçı fikirler iki grup arasında ayrımların körüklenmesine neden olmuştur. Ruanda’da etnik kavga bağımsızlıktan önce 1959 yılında Hutu ayaklanması ile başlamış ve 1962 yılındaki

¹⁹⁵ Birleşmiş Milletler’in 688 sayılı kararı için bkz. [https://undocs.org/S/RES/688\(1991\)](https://undocs.org/S/RES/688(1991)) [04.02.2019].

¹⁹⁶ Türkmen, *age*, 149.

¹⁹⁷ Naim Demirel, “Birleşmiş Milletler Güvenlik Bölge Uygulaması”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, s. 8 (2016): 116.

¹⁹⁸ Vamık Volkan, *Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre*, (Ankara: Bağlam Yayınları, 1999), 23.

bağımsızlık ilanından sonra da iktidar mücadelesi şeklinde devam etmiştir. Hutuların yönetimi ele geçirmesiyle birlikte, komşu ülke olan Burundi'ye, Zaire'ye, Tanzanya'ya ve Uganda'ya doğru bir Tutsi hareketliliği söz konusu olmuştur.

1980'li yıllarda Tutsilerin Uganda'da kurmuş olduğu Ruanda Yurtsever Cephesi'nin (Rwandan Patriotic Front-RPF) 1990 yılında Hutu yönetimindeki Ruanda'ya saldırması ile çatışmalar başlamıştır.¹⁹⁹ Ağustos 1993'teki barış girişimini uygulamak adına Birleşmiş Milletler Ruanda Yardım Misyonu (United Nations Assistance Mission For Rwanda/UNAMIR) Ekim ayında Ruanda'ya gelmiştir. Fakat 1994 yılında Ruanda Cumhurbaşkanı Juvenal Habyarimana'nın uçak kazasında ölmesinin ardından çatışmalar şiddetlenmiş, BM Barış Gücü ülkeden çekilmiş ve Hutuların yönetiminde olan Ruanda ordusu Tutsilere ve ılımlı Hutulara karşı soykırım uygulamıştır.²⁰⁰ Yurtsever Cephe'nin Ruanda'da iktidarı ele geçirmesi üzerine ise Hutular, Zaire başta olmak üzere komşu ülkelere doğru hareket etmişlerdir. Bu hareketlilik 1996 Zaire Krizi'nin de tetikleyici unsuru olacaktır.

Tablo 18: 1990 Ruanda-Uganda Krizi ve Ruanda'dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	1990 Yılı	1991 Yılı	1992 Yılı	1993 Yılı	1994 Yılı	1995 Yılı
Zaire	12.596	50.930	50.929	53.490	1.252.837	1.100.642
Burundi	242.200	243.943	245.612	245.548	278.092	153.000
Uganda	82.156	84.010	85.806	97.000	97.000	6.450
Tanzanya	22.297	50.000	50.012	51.942	626.196	547.976
Toplam	358.894	428.883	432.359	447.980	2.254.125	1.808.068

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

1991 Liberya-Sierra Leone Krizi: Sierra Leone-Liberya krizi fiili olarak Charles Taylor'un önderliğindeki Liberya Ulusal Vatansız Cephesi'nin (The National Patriotic Front of Liberia/NPFL) Sierra Leone'ye yapmış olduğu sınır ötesi saldırıda yirmi beş kişinin hayatını kaybetmesi ile tetiklenmiştir.²⁰¹ 1989 yılında Liberya'da başlayan iç savaş 1994 yılında sona doğru yaklaşırken, Sierra Leone'deki durum giderek

¹⁹⁹"1990 Ruanda-Uganda Krizi", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?criso=394> [30.01.2019].

²⁰⁰ **The State of The World's Refugees 2000: Fifty Years of Humanitarian Action**, (New York: Oxford University Press, 2001), 245.

²⁰¹"1991 Liberya-Sierra Leone Krizi", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?criso=395> [19.02.2019].

kötüleştirmiştir.²⁰² Sierra Leone'deki iç savaş Ruanda örneğindeki gibi etnik temelli olmaktan ziyade daha çok kaynakların paylaşımı ile ilgilidir. Sierra Leone'de tek partili siyasi hayattan çok partili hayata 1991 yılında geçilmiştir. Bu demokratik hamle sonrasında iktidara gelenler ülkedeki kurumları çökertmiş, yolsuzluk ise ekonomik açıdan işsizlik başta olmak üzere birçok problemi beraberinde getirmiştir.²⁰³ Elmaslarıyla ünlü ülkenin ekonomik ve siyasi olarak içinde bulunduğu kötü gidişattan faydalanan ve 1997-2003 yılları arasında Liberya devlet başkanlığı yapacak olan savaş lordu Charles Taylor tarafından desteklenen Devrimci Birleşik Cephe (Revolutionary United Front/RUF)²⁰⁴ 1991 yılında yönetime karşı isyan başlatmıştır.²⁰⁵ Mart ayında başlayan iç savaş, dört yüz elli binden fazla Sierra Leonelinin komşu ülkeler Gine'ye ve Liberya'ya kaçmasına ve yaklaşık iki milyon kişinin de ülke içinde yerinden edilmesine neden olmuştur.²⁰⁶

Uluslararası baskılar neticesinde seçimlerin yeniden yapılmasının gündeme geldiği 1996 yılında RUF seçimlerin parçası olmayı reddederek çatışmalardan yana taraf olmuştur. Seçimleri kazanan T. Kabbah hükümet ile RUF arasında aynı yıl Abidjan'da imzalanan barış anlaşması da şiddeti önleyememiş ve T. Kabbah hükümeti darbe ile görevden uzaklaştırılmıştır. 1998 yılında Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (Economic Community of West African State/ECOWAS) kuvvetlerinin de desteğiyle T. Kabbah yeniden göreve gelmiştir. 1999 yılında RUF'un ordudaki muhaliflerle birlikte başkent Freetown'u işgal etmesi Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu İzleme Grubu (Economic Community of West African States Monitoring Group/ECOMOG) tarafından püskürtülmüştür.²⁰⁷ Birleşmiş Milletler Sierra Leone Gözlemci Misyonu (The UN Observer Mission in Sierra Leone/UNOMSIL) 1998 yılından itibaren krize müdahil olmuştur. BM denetiminde imzalanan Lome Barış

---

²⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz. Haluk Hastürk, "Liberya'da Özgürlük ve Ölüm: Bir İç Savaşı Anlamak", **Birikim**, s. 175-176 (Kasım-Aralık 2003): 67-79.

²⁰³ "Country Profiles: Sub-Saharan Africa – Sierra Leone", United Kingdom Foreign & Commonwealth Office, (25 Şubat 2009), <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20090323150415/http://www.fco.gov.uk/en/about-the-fco/country-profiles/sub-saharan-africa/sierra-leone/?profile=history&pg=3> [16.02.2019].

²⁰⁴ Bkz. "Sierra Leone: Charles Taylor and the Sierra Leone War", Amnesty International Press Briefing, 4 August 2010, <https://www.amnesty.org/download/Documents/36000/afr510062010en.pdf> [19.02.2019].

²⁰⁵ "Country Profiles: Sub-Saharan Africa – Sierra Leone", **age**.

²⁰⁶ "Sierra Leonean Refugee Operation", UNHCR Global Report 1999, <https://www.unhcr.org/3e2d4d6711.html> [18.02.2019].

²⁰⁷ Abu Bakarr Bah, "The Contours of New Humanitarianism: War and Peacebuilding in Sierra Leone", **Africa Today**, c. 60, s. 1 (Güz 2013): 10-12, <https://www.jstor.org/stable/10.2979/africatoday.60.1.3> [20.02.2019].

Anlaşması ile RUF hükümette yerini almışsa da, RUF'un 2000 yılında BM barış gücüne saldırması ve başkenti tekrar işgal etme tehditlerinde bulunması üzerine Mayıs 2000'de İngiliz ordusu ülkeye müdahalede bulunmuştur.²⁰⁸ Müdahale sonrasında RUF yöneticileri yakalanmış, Lome Barış Anlaşması'nın yürürlüğe konması ve ülkedeki durumun normalleşmesi maksadıyla BM ülkedeki varlığını gözlemci sıfatını kaldırarak Birleşmiş Milletler Sierra Leone Misyonu (United Nations Mission in Sierra Leone-UNAMSIL) şeklinde devam ettirmiştir.

Tablo 19: 1991 Liberya-Sierra Leone Krizi ve Sierra Leone'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	1991 Yılı	1996 Yılı	1998 Yılı	2000 Yılı	2001 Yılı
Gine	142.601	248.827	297.231	310.024	95.527
Liberya	100.000	120.001	96.273	69.266	54.717
Toplam	242.601	368.828	393.504	379.290	150.244

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

1992 Yugoslavya Krizi: Soğuk Savaş sonrası dönemde mikro milliyetçi eğilimlerin yükselişe geçişi,²⁰⁹ altı cumhuriyet (Bosna-Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Makedonya, Slovenya ve Sırbistan) ve Sırbistan'da bulunan iki özerk bölgeden (Kosova ile Voyvodina) oluşan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılma sürecinde etkili olmuştur. 1991 yılında Slovenya'nın ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri federasyon içerisindeki etnik ve dini uyuşmazlıkların çatışmaya dönüşmesine neden olmuştur. Yugoslavya Halk Ordusu (The Yugoslav People's Army/Jugoslovenska Narodna Armija/JNA) ve Sırp paramiliterlerinin illegal olarak nitelendirdikleri bağımsızlık ilanlarına karşı başlattıkları mücadele Slovenya'da görece kısa sürmüşse de, yaklaşık beş yüz bin Sırp azınlığın yaşadığı Hırvatistan'da görece uzun süreli ve kanlı olmuştur. "Etnik temizlik" kavramına tanık olunan Hırvatistan'da sadece 1991 yılında yaklaşık yirmi bin kişi hayatını kaybetmiş, iki yüz bin üzerinde kişi mülteci konumuna gelmiş ve üç yüz elli bin kişi de ülke içinde yerinden edilmiştir.²¹⁰ AB²¹¹ ve

²⁰⁸ "Country Profiles: Sub-Saharan Africa – Sierra Leone", **age**.

²⁰⁹ Yugoslavya'daki ulusçuluk tartışmaları için bkz. İlhan Uzgel, "Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması", http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/47/1/20_ilhan_uzgel.pdf [20.02.2019].

²¹⁰ **The State of The World's Refugees**, 218.

²¹¹ AB, Yugoslavya Krizi bağlamında bazı kaynaklarda Avrupa Topluluğu olarak anılmaktadır. Avrupa Topluluğu ya da Avrupa Ekonomik Topluluğu 7 Şubat 1991 tarihinde imzalanan Maastricht Antlaşması ile birlikte Avrupa Birliği adını almıştır. Antlaşma her ne kadar 1993 yılında yürürlüğe girmiş olsa da, burada 1991 yılında başlayıp 1995 yılına kadar devam eden süreç kapsamında krize müdahil olan Avrupalı devletlerin AB olarak anılması tercih edilmiştir. Birlik'in kurucu antlaşmaları ve tarihçesi için

BM gibi bölgesel ve küresel aktörlerin konuya müdahil olmasıyla birlikte uluslararası niteliğe bürünen kriz, Hırvatistan ve Sırbistan açısından BM gözetiminde 3 Ocak 1992 tarihinde yürürlüğe giren ateşkes ile birlikte son bulmuştur.²¹²

Slovenya ve Hırvatistan'ın ardından, 2 Mart 1992 yılında gerçekleştirilen ve Bosnalı Sırp'ların boykot ettikleri referandumda Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatlar bağımsızlık lehine oy kullanıp AB'den tanınma talebinde bulunmuşlardır.²¹³ Bosna'nın bağımsızlık ilanı Bosnalı Müslümanlar ve Hırvatlar ile JNA ve Bosnalı Sırp'lar arasında "Bosna Krizi" olarak da anılan çatışmalara neden olmuştur. 1992 yılının Nisan ayının sonunda Bosna'nın doğusundaki yerleşim yerlerinde yaşayan Müslüman ve Hırvat halkın yüzde doksan beşe yakını evlerini terk etmeye zorlanmış, Sırp kuvvetlerinin Bosna Hersek'in üçte ikisini kontrol altına aldığı Haziran ayının ortasında ise yaklaşık bir milyon kişi evlerini terk etmiştir.²¹⁴ 1993 yılında yeniden şiddetlenen çatışmalarda Bosnalı Müslümanlar ile Bosnalı Hırvatlar birbirlerine karşı savaşmış, "etnik temizlik" bu kez Bosna'da kendini göstermiştir.²¹⁵ 1992-1995 yılları arasında süren çatışmalara uluslararası aktörler farklı şekillerde müdahil olmuşlardır. BM güvenli bölgeler (safe-areas) oluşturmuş ve Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (United Nations Protection Force/UNPROFOR) ile birlikte bölgede varlığını göstermiştir. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization/NATO) kuvvetleri BM Koruma Gücü'ne sınırlı miktarda askerî destek sağlamış ve Bosnalı Sırp'lara karşı hava saldırılarında bulunmuştur. AB, ABD ve Rusya da krize gerek askerî gerekse diplomatik olarak müdahil olmuşlardır. Binlerce kişinin öldüğü, yerlerinden edildiği ve komşu ülkelere kaçtığı, krize müdahil olan aktörlerin çatışmaları önlemekte yetersiz kalmakla/çifte standart uygulamakla eleştirildiği, Srebrenitsa gibi katliamların yaşandığı Bosna Krizi, 21 Kasım 1995 yılında imzalanan Dayton Anlaşması ile son bulmuştur.²¹⁶

Tablo 20: Slovenya-Hırvatistan Krizi ve Slovenya ve Hırvatistan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

---

bkz. "Founding Treaties", EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-founding.html> [03.06.2020].

²¹² "1992 Yugoslavya Krizi (I)", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=397> [20.02.2019].

²¹³ "1992 Yugoslavya Krizi (II)", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=403> [20.02.2019].

²¹⁴ **The State of The World's Refugees**, 218.

²¹⁵ Robert Bideleux and Ian Jeffries, **The Balkans: A Post-Communist History**, (Routledge, 2007), 344-349.

²¹⁶ "1992 Yugoslavya Krizi (II)", **age**.

	1991 Yılı	1992 Yılı	1993 Yılı	1994 Yılı	1995 Yılı
Sırbistan	-	166.910	176.262	86.919	245.565
Avusturya	-	-	-	-	-
Macaristan	-	-	129	17	-
İtalya	-	-	-	-	10.099
Bosna-Hersek	-	-	-	-	-
Toplam	-	166.910	176.391	86.936	255.664

Bu tablodaki veriler Sloven ve Hırvat mültecilerin o ülkelerdeki toplam sayısını göstermektedir. Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 21: Bosna Krizi ve Bosna'dan Sınır Komşusu Ünelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	1992 Yılı	1993 Yılı	1994 Yılı	1995 Yılı
Sırbistan	349.280	200.901	98.200	84.747
Hırvatistan	-	287.000	183.600	193.544
Toplam	349.280	487.901	281.800	278.291

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

1992 Somali Krizi: İtalyan Somalisi ve İngiliz Somalisi olarak bilinen iki bölgenin 1960 yılında birleşmesi sonucunda Somali devleti uluslararası arenadaki yerini almıştır. 1969 yılında darbe ile yönetimi ele geçiren Muhammed Siad Barre'nin 1991 yılına kadar süren iktidarı, muhaliflere karşı işkenceler ve tutuklamalar ile birlikte anılmaktadır.²¹⁷ "1991 yılının başından itibaren Somali'nin iç savaşa sürüklenmesi ve devlet sisteminin çöküşü, ülkede öteden beri hüküm süren aşiret rekabetine ve Siad Barre hükümetinin bu rekabeti şiddet yoluyla kışkırtmasına dayanmaktadır."²¹⁸ Siad Barre'yi iktidardan uzaklaştıran iki aşiretin daha sonra iktidarı ele geçirmek amacıyla birbirleriyle savaşmaya başlaması, devlet sisteminin çökmesi, hukukun ve kurumların işlevsizleşmesi, şiddet ve güç mücadelelerine dayanan siyasi krize ek olarak yağmalama ve tarım bölgelerinin çatışmalardan etkilenmesi gibi gelişmeler Somali'de açlığa yani insani bir krize neden olmuştur.²¹⁹ Somali ile hemen hemen aynı dönemde Avrupa'da baş gösteren iç savaşta sahnede olan BM, Afrika Boynuzu'nda bu gelişmeler yaşanırken

²¹⁷"Somalia", The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html> [28.02.2019].

²¹⁸ Türkmen, *age*, 144.

²¹⁹ Terrence Lyons and Ahmed I. Samatar, *Somalia: State Collapse, Multilateral Invention and Strategies for Political Reconstruction*, (Washington: Brookings Institute, 1995), 14-24.

sessiz kaldığı ve Somali'deki faciadan ziyade Bosna'daki “zenginlerin savaşıyla” ilgilendiği gerekçesiyle eleştirilmiştir.²²⁰

Eleştiriler ve uluslararası toplumdaki tepkiler sonrasında harekete geçen BM Güvenlik Konseyi, “ilk defa sadece insancıl nedenlere dayanarak” yardımların yerine ulaştırılmamasından kaynaklanan açlık nedeniyle net bir biçimde askerî müdahaleye izin veren 794 sayılı kararı oybirliği ile 3 Aralık 1992 tarihinde almıştır.²²¹ Bu doğrultuda ülkeye yapılan yardımların ihtiyaç sahiplerine güvenli bir biçimde ulaşabilmesi için Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu (United Nations Operation in Somalia/UNOSOM) oluşturulmuştur. 794 sayılı karar doğrultusunda ABD önderliğindeki Birleşik Eylem Gücü (United Task Force/UNITAF) Aralık 1992'de “Umut Harekâtı” (Operation Restore Hope) adı verilen müdahaleyi gerçekleştirmiştir. Fakat müdahale Somali'deki durumu iyileştirmemiş aksine insancıl müdahale süreci içerisinde askerî çatışmaya dönüşmüş ve siyasi bir başarısızlık yaratmıştır.²²² BM Barış Gücü 1995 yılında ülkeden çekilmiştir.

Tablo 22: 1992 Somali Krizi ve Somali'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	1991 Yılı	1992 Yılı	1993 Yılı	1994 Yılı	1995 Yılı
Kenya	95.887	285.619	219.049	206.268	172.164
Etiyopya	513.950	406.147	228.139	269.739	305.351
Cibuti	84.628 kişi	20.000	17.682	20.602	21.321
Toplam	694.465	711.766	464.870	496.609	498.836

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

1992 Gürcistan Krizi: 1931 yılında Gürcistan'ın sınırları içinde otonom bir cumhuriyet haline gelen Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin statüsü, Gürcistan 1991 yılında bağımsızlığını ilan edince tartışmalı hale gelmiştir. Gürcistan bağımsız olduktan sonra 1978 Anayasası yerine Abhazya'nın statüsünün belli olmadığı 1921 Anayasasına döndüğünü ilan edince, Abhazlar buna itiraz etmiş ve Gürcistan ile eşit statüde sayıldıkları 1925 Abhaz Anayasası'na dönmek istemişlerdir.²²³ Bu uyuşmazlık 1992

²²⁰Trevor Rowe, “Aid to Somalia Stymied”, **Washington Post**, 29 Temmuz 1992, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1992/07/29/aid-to-somalia-stymied/b681218f-a8c1-475c-af03-bc33e8f2ab50/> [03.06.2020].

²²¹ Türkmen, **age**, 144. Ayrıca bkz. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 794 sayılı Somali Kararı, [https://undocs.org/S/RES/794\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/794(1992)) [22.02.2019].

²²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkmen, **age**, 150-159.

²²³ Marcel de Haas, **Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century: Putin, Medvedev and Beyond**, (London: Routledge, 2010), 137.

yılında Gürcistan ordusu ile Abhazlar arasında çatışmaların başlamasına neden olmuştur. Rusya'nın çatışma bölgelerinde yaşayan Rusların hayatları tehlikeye girdiği anda “gerekli tedbirleri” alacağına dair uyarıda bulunması üzerine Gürcistan'ın topraklarındaki Rus silahlarının ve askerî ekipmanlarının kontrolünü ele geçireceğini açıklamıştır.²²⁴ Çatışmalar devam ederken Abhazya bölgesine insani yardım taşıyan bir Rus uçağının düşürülmesi ve Rus askerlerinin öldürülmesi gibi gelişmeler neticesinde kriz Gürcistan ile Rusya arasına taşınmıştır. Yaklaşık üç yüz bin kişinin ülke içinde yerinden edilmesine neden olan Gürcü-Abhaz çatışmaları devam ederken, Gürcistan ile Rusya arasında kriz dostluk ve iş birliği amacıyla yapılan bir takım görüşmeler ile aşılmaya çalışılmıştır. Rusya'nın arabuluculuğu ile Gürcüler ile Abhazlar arasında 27 Temmuz 1993 tarihinde bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır.²²⁵ Fakat yapılan ateşkes, uyuşmazlığı ortadan kaldırmadığı için Rusya'nın ve Birleşmiş Milletler Gürcistan Gözetimci Misyonu'nun (United Nations Observer Mission in Georgia/ UNOMIG) gözetiminde Gürcistan ile Abhazya arasında devam eden görüşmelere rağmen taraflar arasındaki şiddet zaman zaman alevlenmiştir.

Tablo 23: 1992 Gürcistan-Abhazya Krizi Sonucu Gürcistan'dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	1991	1992	1993	1994
Azerbaycan	-	-	-	-
Türkiye	-	-	-	-
Rusya	-	-	-	-
Ermenistan	-	-	6.000	5.000
Toplam	-	-	6.000	5.000

Abhazya ülke statüsünde olmadığından dolayı BMMYK verilerinde Abhazların hareketliliğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Kriz döneminde sadece Gürcistan'dan sınır komşusu ülkelere doğru gerçekleşen hareketlilik kayıt altına alınmıştır. Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

1993 İsrail-Lübnan Krizi: İsrail ile Lübnan arasındaki ilişkiler 1978 yılından 1993 yılına kadar “düşük yoğunluklu savaş” kavramı üzerinden ilerlemiştir. 1993 yılında yaşanan krizin tetiklenme nedeni beş İsrail askerinin Hizbullah tarafından Lübnan'ın güneyinde İsrail'in kurduğu güvenli bölgede öldürülmesi olmuştur. Lübnan sınırına asker yığan İsrail, Hizbullah'ın saldırılarının devam etmesi üzerine “Sorumluluk Operasyonu“ (Operation Accountability) adıyla saldırılara karşılık vermiştir. İsrail'in

²²⁴“1992 Gürcistan Krizi”, International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=407> [25.02.2019].

²²⁵ Dov Lynch, **Russian Peacekeeping Strategies in the CIS: The Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan**, (USA: St. Martin's Press Inc., 2000), 136.

amacının Lübnan'ın güneyinde yaşayan insanların bu saldırılar sonucunda Beyrut'a doğru hareket etmesini sağlamak ve Lübnan hükümetini Hizbullah'ın İsrail'e yönelik saldırılarını durdurması için zorlamak olduğu iddia edilmiştir.²²⁶ Saldırılar ile yaklaşık olarak bir buçuk milyon Lübnanlının bulunduğu yeri terk etmek zorunda kalması sonucunda BM, İsrail'i büyük bir mülteci sorunu yaratmakla suçlamıştır.²²⁷ Kriz, ABD aracılığıyla gerçekleşen ateşkes ile son bulmuşsa da, sınır bölgesindeki gerilim zaman zaman tırmanmıştır.

Tablo 24: 1993 İsrail-Lübnan Krizi ve Lübnan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	1992 yılı	1993 yılı	1994 yılı
Suriye	-	-	-
İsrail	-	-	-
Toplam	-	-	-

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin İsrail-Lübnan Krizi'ndeki insan hareketliliğine dair verilerinin kayıt altına alınmamış olması UNRWA'nın varlığı ile ilgili olabilir. BMMYK resmi internet sitesinde 1992-1994 yılları arasında Lübnan'dan sınır komşusu ülkelere doğru herhangi bir mülteci hareketliliği kaydedilmemiştir. Bu durum krizin mültecilik durumları yaratmadığı ve/veya yerinden edilmelere neden olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu çalışma kapsamında veri tutarlılığı gözetildiğinden BMMYK dışındaki kaynaklara başvurulmamıştır. Bu nedenle bu tablo herhangi bir veri barındırmamaktadır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

1994 Haiti Krizi: Haiti'de ilk kez 16 Aralık 1990 yılında yapılan demokratik seçimler sonucunda iktidara gelen Jean Bertrand Aristide yönetimi Eylül 1991'de gerçekleşen askerî darbe ile görevden uzaklaştırılmıştır. 1991-1994 yılları arasında Haiti, baskı ve insan hakları ihlalleri ile birlikte anılmış, bu süreçte yaklaşık olarak üç bin sivil hayatını kaybetmiş ve Haitililerin birçoğu botlarla ABD'ye doğru harekete geçmiştir.²²⁸ Haitililerin kitlesel biçimde gerçekleştirdiği hareketlilik ABD nezdinde krizin tetikleyicisi olmuştur. Temmuz 1994'te BM Güvenlik Konseyi Haiti'deki askerî yönetimin görevden uzaklaştırılması adına "gerekli tüm tedbirlere" başvuracağını beyan ettiği 940 sayılı kararı almıştır.²²⁹ Güvenlik Konseyi'nin kararında yer alan "gerekli tüm

²²⁶ "1993 İsrail-Lübnan Krizi", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=409> [26.02.2019].

²²⁷ David Hoffman, "Israeli Offensive Draws Criticism", **Washington Post**, 29 Temmuz 1993, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1993/07/29/israeli-offensive-draws-criticism/858316ca-b431-42fc-8c63-bfcd86e7425a/?noredirect=on&utm_term=.bd6b0304f391 [26.02.2019].

²²⁸ 1-9 Temmuz 1994 tarihleri arasında yaklaşık olarak 12 bin 300 kişi (boat people) kurtarılarak önce Panama'daki geçici kampa sonra da Küba'daki ABD donanma üssüne gönderilmiştir. Bkz. "1994 Haiti Krizi", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=411> [28.02.2019].

²²⁹ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 940 Sayılı Kararı için bkz. [https://undocs.org/S/RES/940\(1994\)](https://undocs.org/S/RES/940(1994)) [28.02.2019].

tedbirler” ifadesi Haiti’ye askerî bir müdahale anlamına gelmiştir. Haiti’ye müdahale kararı ilk defa uluslararası barışa yönelik açık bir tehdit veya uluslararası barışı bozacak herhangi bir ihlal olmaksızın, insan hakları ihlalini durdurma ve demokrasiyi koruma ihtiyacı çerçevesinde egemen bir devlete müdahale etme ve hükümeti ortadan kaldırma şeklinde gerçekleşmiştir.²³⁰ Barışçıl çözüm yollarının bir neticeye varmaması üzerine, ABD önderliğindeki çok uluslu askerî müdahale 19 Eylül 1994’te gerçekleştirilmiş ve J. B. Aristide görevine geri dönmüştür.²³¹ Böylelikle kriz son bulmuştur.

Tablo 25: 1994 Haiti Krizi ve Haiti’den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	1991 Yılı	1992 Yılı	1993 Yılı	1994 Yılı	1995 Yılı
Dominik Cumhuriyeti	1.558	497	1.243	1.217	947
ABD	23	197	2.132	6.947	9.279
Toplam	1.581	694	3.375	8.164	10.226

Haiti Krizi genel itibariyle insan hareketliliğinin neden olduğu bir kriz olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle insan hareketliliği verileri hem Dominik Cumhuriyeti (kara sınırı bulunan komşu ülke) hem de ABD (hareketlilikten bölgedeki diğer ülkelere kıyasla görece daha fazla etkilenen ülke) özelinde incelenmiştir. Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

1996 Zaire Krizi: 1996 Zaire Krizi, uzun soluklu olmamakla birlikte, tekrarlayan çatışma niteliğindedir. Bunun nedeni, krizin 1990 yılında yaşanan Ruanda-Uganda Krizi ve akabinde gelişen olaylar sonucu meydana gelen insan hareketliliği neticesinde tetiklenmiş olmasıdır. Ruanda’da Hutular ile Tutsiler arasında başlayan çatışmalarla birlikte 1994 yılında soykırıma varan süreçte Ruanda’dan sınır komşusu ülkelere doğru Tutsi hareketliliği yaşanmıştır.²³² İki etnik grup arasında çatışmalar sürerken silahlı ve çoğunluğu Tutsilerden oluşan Yurtsever Cephe’nin ülkeye geri dönmesiyle birlikte Tutsiler ülkede yönetimi ele geçirmiştir.²³³ Bu kez Hutular Zaire başta olmak üzere sınır komşusu ülkelere doğru kitlesel olarak hareket etmiş, Zaire’de kurulan mülteci kampı radikal Hutular için askerî bir üs haline gelmiştir.

²³⁰ Henry F. Carey, “U.S. Domestic Politics and the Emerging Humanitarian Intervention Policy: Haiti, Bosnia and Kosovo”, *World Affairs*, c. 164, s. 2 (Güz 2001): 73.

²³¹ Haiti Krizi’nde atılan diplomatik adımlarla ilgili okuma önerisi için bkz. Kate Doyle, “Hollow Diplomacy in Haiti”, *World Policy Journal*, c. 11, s. 1 (Bahar, 1994): 50-58.

²³² Ruanda’da yaşananlara dair bir okuma önerisi için bkz. Romeo Dallaire, *Shake Hands With the Devil: The Failure of Humanity in Rwanda*, (Canada: Carroll & Graf Publishers, 2004).

²³³ “1996 Zaire Krizi”, International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=421> [26.02.2019].

Savaşçı mülteciler konusu Ruanda-Zaire ikili ilişkisinde bir krize neden olurken, Hutu-Tutsi çatışmalarının Zaire'ye sıçraması da Zaire'de bir iç savaşa yol açmıştır. Radikal Hutuların (İnterahamwe militanlarının) Ruanda'ya sınır ötesi saldırılarda bulunabilmek için etnik Tutsileri (Banyamulenge) sınır bölgesinden uzaklaştırmaya çalışmaları ve bu bölgeye yerleşmeye başlamaları Zaire'deki çatışmaların tetikleyici unsuru olmuştur. Radikal Tutsiler ve Zaire'nin/Kongo'nun Özgürleşmesi İçin Demokratik Kuvvetler İttifakı (Alliance of Democratic Forces for the Liberation of Zaire/Congo-ADFL) Zaire'nin ülke bütünlüğünü tehdit ederek Hutu mülteci kampına ve Zaire ordusuna saldırılarda bulunmuştur. Zaire'deki mülteci kamplarının varlığını tehdit olarak algılayan Ruanda'nın bu durumu kendi lehine kullanmaya çalışması ise ülke içi krizi devletler düzeyine taşımıştır.²³⁴ Zaire ordusu ve ADLF arasındaki çatışmalar sürerken, Zaire parlamentosu ülkedeki tüm Tutsileri sınır dışı etme çağrısında bulunmuştur. Bu çağrının ertesinde, ADLF, Ruanda ordusunun desteği ile birlikte, mülteci kamplarından birinin bulunduğu Goma'yı ve iki ülke arasında yer alan Kivu Gölü'nün kuzeyi ile güneyini kontrol altına almıştır. Ruanda ile Zaire arasındaki çatışmalar neticesinde Kivu bölgesinde yaklaşık olarak bir milyon Ruandalı Hutu ve yüz kırk üç bin Burundili Hutu yerinden olmuştur.²³⁵ ADLF'nin mültecilerin Ruanda'ya geri dönmesi için ilan ettiği ateşkes ile birlikte bu kez Zaire'den Ruanda'ya doğru bir insan hareketliliği başlamıştır. Geri dönüşler, uluslararası kamuoyunda mülteciler ile ilgili oluşan hassasiyet nedeniyle Fransa'nın ve İspanya'nın Zaire'nin doğusuna BM destekli kuvvetlerin gönderilmesine dair yapmış olduğu teklifin askıya alınmasına da neden olmuştur. Fakat ateşkesin sona ermesiyle birlikte çatışmalar tekrar başlamıştır. Zaire'deki durumun daha da kötüleşmesi ve uluslararası arenadan gelen baskılar neticesinde Zaire cumhurbaşkanı Mobutu Sese Seko ateşkes talep etmiş ve barış görüşmeleri başlamıştır. Böylelikle I. Kongo İç Savaşı olarak da anılan 1996 Zaire Krizi, barış görüşmeleri sonucunda otuz iki yıllık görevinden ayrılan M. S. Seko'nun yerine isyancı lider Laurent Desire Kabila'nın geçmesi ve ülkenin adının tekrar Kongo Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştirilmesi ile son bulmuştur.²³⁶

---

²³⁴ Abbas H. Gnamo, "The Rwandan Genocide and the Collapse of Mobutu's Kleptocracy", **The Path of a Genocide: The Rwanda Crisis from Uganda to Zaire**, ed. Howard Adelman, Astri Suhrke (United States of America: Transaction Publishers, 1999): 330-348.

²³⁵ "1996 Zaire Krizi", **age**.

²³⁶ M. S. Seko görevde bulunduğu süre içerisinde 1971 yılında ülkenin Demokratik Kongo Cumhuriyeti olan adını Zaire olarak değiştirmiştir. L. D. Kabila'nın göreve gelmesiyle birlikte, ülke tekrar Demokratik Kongo Cumhuriyeti adını almıştır.

Tablo 26: 1996 Zaire Krizi ve Zaire'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	1995 yılı	1996 Yılı	1997 Yılı	1998 Yılı
Ruanda	4.559	15.397	27.105	31.967
Burundi	20.000	20.000	20.000	23.085
Uganda	12.313	28.611	14.246	5.350
Tanzanya	16.022	55.214	74.313	58.282
Güney Sudan/Sudan	-	-	1.000	334
Orta Afrika Cumhuriyeti	-	-	210	683
Kongo Cumhuriyeti	-	-	10	305
Angola	10.846	9.341	9.322	10.399
Zambiya	13.320	14.180	13.031	12.195
Toplam	77.060	142.743	146.206	142.600

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

1998 Etiyopya-Eritre Krizi: Eritre, 1993 yılında yapılan referandumda bağımsızlık lehine sonuç çıkınca Etiyopya'dan ayrılmıştır. Eritre'nin bağımsızlık ilanı iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik sorunlara çözüm üretmemiş aksine sınır anlaşmazlığı sıcak çatışmaya sebep olmuştur. Badme Bölgesi'nin hangi ülkeye ait olduğuna dair yaşanan anlaşmazlık 1998 yılında Etiyopya-Eritre Savaşı'nın tetikleyici unsuru olmuştur.²³⁷ Her iki ülkenin de aynı bölgenin kendine ait olduğunu iddia etmesi ABD, Ruanda, AB, BM gibi aktörlerin barışa yönelik çabalarını boşa çıkarmıştır. Savaş süresince her iki taraf da ülkesinde yaşayan karşı tarafın etnik kökenine sahip insanları sınır dışı etmiş ve insani bir krize neden olmuştur.²³⁸ 6 Mayıs 1993 tarihinde başlayan çatışmalar ancak 12 Aralık 2000'de tarafların OAU'nun sunmuş olduğu barış planını imzalamasıyla son bulmuştur.²³⁹

Tablo 27: 1998 Etiyopya-Eritre Krizi ve Eritre'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	1997 Yılı	1998 Yılı	1999 Yılı	2000 Yılı	2001 Yılı
Etiyopya	-	-	-	3.276	4.212
Cibuti	-	-	-	-	-
Sudan	315.030	342.295	342.129	367.735	324.546
Toplam	315.030	342.295	342.129	371.011	328.758

²³⁷ İbrahim Nassır, "Etiyopya ve Eritre Arasındaki Sınır Krizi", **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi (ANKASAM)**, c. 2, s. 1 (Mayıs 2018): 129-130.

²³⁸ "The Horn of Africa War: Mass Expulsions and the Nationality Issue", Human Rights Watch Report, c. 15, s. 3 (Ocak 2003).

²³⁹ "1998 Etiyopya-Eritre Krizi".

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 28: 1998 Etiyopya-Eritre Krizi ve Etiyopya’dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	1997 Yılı	1998 Yılı	1999 Yılı	2000 Yılı	2001 Yılı
Eritre	-	-	-	-	-
Somali	622	333	130	555	567
Cibuti	2.000	1.924	1.582	1.508	1.428
Sudan	44.284	35.559	35.396	34.132	16.120
Kenya	8.634	8.099	8.191	4.053	13.541
Toplam	55.540	45.915	45.299	40.248	31.656

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

1999 Kosova Krizi: Kosova Krizi, Yugoslavya’nın dağılma sürecinin bir parçasını oluşturmaktadır. 1913 yılından beri Sırbistan’ın bir parçası olan Kosova, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti içerisinde 1974 Anayasası ile özerk bir bölge haline gelmiştir. Yugoslavya’nın 1990’lı yıllardaki dağılma sürecinin etkileri Kosova’ya da yansımış, nüfusun yaklaşık yüzde doksanının Arnavut olduğu bölgede Ocak 1998’de Sırp güçleri ile Kosovalı Arnavutların direniş gücü olarak nitelendirilen Kosova Kurtuluş Ordusu (Kosovo Liberation Army-Ushtria Çlirimtare e Kosovës/UÇK) arasında çatışmalar başlamıştır.²⁴⁰ Çatışmaların başlamasıyla birlikte, BM Güvenlik Konseyi hem Sırp’ları hem de Kosova Kurtuluş Ordusu’nu kınamış, silah ambargosu kararıyla birlikte ilave önlemlerin alınacağını belirtmiştir.²⁴¹ Krize BM’nin yanında NATO da en başından beri müdahil olmuş ve taraflar arasındaki müzakerelerin başarısız sonuçlanması neticesinde 24 Mart 1999 tarihinde Slobodan Miloseviç liderliğindeki Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’ne yönelik hava saldırılarını başlatmıştır. Çatışmalar sivil kayıplara neden olurken aynı zamanda Arnavutluk’a doğru bir insan hareketliliğini de tetiklemiştir. Kosovalıların sınır komşusu ülkelere doğru akını krizin daha da büyümesi yönünde endişeleri arttırmış ve krizi bir an önce sonlandırmak adına birçok arabuluculuk girişimleri yapılmıştır. Arabuluculuk girişimleri sonucunda 9 Haziran 1999 tarihinde NATO ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti arasında yapılan teknik anlaşmanın akabinde, Sırp’lar geri çekilmeyi tamamlamış, UÇK silah bırakmış ve kriz

²⁴⁰“1999 Kosova Krizi”, International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=430> [08.03.2019].

²⁴¹ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 1998 tarihli 1160 sayılı silah ambargosu içerikli kararı için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1160\(1998\)](https://undocs.org/S/RES/1160(1998)) [08.03.2018].

NATO önderliğinde oluşturulan çok uluslu barış gücünün bölgeye göndermesiyle birlikte son bulmuştur.²⁴²

Tablo 29: 1999 Kosova Krizi ve Kosova'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	1998 Yılı	1999 Yılı	2000 Yılı
Arnavutluk	22.324	3.918	507
Makedonya	900	21.000	8.878
Hırvatistan	368	3.414	1.543
Bosna-Hersek	10.000	26.054	13.260
Romanya	7	12	379
Bulgaristan	15	189	110
Macaristan	486	2.520	2.344
Toplam	34.100	57.107	27.021

Kosova 17 Şubat 2008 tarihinde tek taraflı bağımsızlık ilan etmiştir. Ülke uluslararası arenada tanınma sorunu yaşamaktadır. BMMYK'nin resmî sitesinde Kosova ismi tek başına ülke olarak geçmemekle birlikte, ülkeler listesinde "Serbia and Kosovo (S/RES/1244 (1999))" şeklinde bir kategori mevcuttur. Kosova o tarihte bağımsızlık ilanında bulunmadığı için krizin yarattığı insan hareketliliği Sırbistan'ın sınır komşuları olan ülkeler bazında ele alınmıştır. Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

1999 Doğu Timor Krizi: Avusturalya ve Endonezya arasında yer alan ada ülkesi Doğu Timor, 1975 yılında Endonezya tarafından işgal edilmiş ve 1999 yılına kadar ülkede Endonezya'nın hâkimiyeti söz konusu olmuştur.²⁴³ 1999 yılında Endonezya bölgede referandum yapılacağını ilan etmiş ve halk, Doğu Timor'un Endonezya'dan bağımsızlığı lehine oy kullanmıştır.²⁴⁴ Referandumun sonucunda Endonezya ordusu içindeki bir kesim tarafından desteklenen Endonezya yanlısı milis kuvvetler ile bağımsızlık yanlıları arasında çatışmalar başlamıştır. Çatışmalar komşu ülke Avusturalya için krizi tetiklemiş ve neticede Avusturalya'nın önderliğindeki on dokuz ülkeden oluşan Doğu Timor Uluslararası Barış Gücü (The International Force for East Timor/INTERFET) bölgede barışın ve güvenliğin yeniden tesis edilmesi, yerinden edilmiş kişilere insani yardımın sağlanması ve mültecilerin korunması amacıyla krize müdahil olmuştur.²⁴⁵ Taraflar arasındaki çatışmalar ve bölgeye yapılan müdahale birçok insanın yerinden edilmesine ve mülteci durumuna gelmesine neden olmuştur. 1999

²⁴² Funda Keskin, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", **Uluslararası İlişkiler**, c. 3, s. 12 (Kış 2006-2007): 57-58. Ayrıca KFOR hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <https://jfcnaples.nato.int/kfor/about-us/history> [08.03.2019].

²⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dilşad Türkmenoğlu Köse, "Doğu Timor: Yeni Devlet Eski Kaos", **Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları**, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016): 517-523.

²⁴⁴ "1999 Doğu Timor Krizi", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?criso=432> [11.03.2019].

²⁴⁵ "1999 Doğu Timor Krizi", **age**.

yılında başlayan kriz ancak Endonezya'nın Doğu Timor'daki hâkimiyetinden vazgeçmesi ile son bulmuştur. Çatışmaların başladığı 1999 yılından Doğu Timor'un bağımsızlık ilan ettiği 2002 yılına kadar Birleşmiş Milletler Doğu Timor Geçici İdaresi (United Nations Transitional Administration in East Timor/UNTAET) adadaki varlığını sürdürmüştür.²⁴⁶ 27 Eylül 2002 tarihinde ise Doğu Timor, Timor Leste adı ile BM'nin 191. üye ülkesi olmuştur.²⁴⁷

Tablo 30: 1999 Doğu Timor Krizi ve Doğu Timor'dan Komşu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	1999 Yılı	2000 Yılı	2001 Yılı	2002 Yılı
Endonezya	162.472	122.202	73.042	28.097
Avustralya	-	-	-	-
Toplam	162.472	122.202	73.042	28.097

Doğu Timor ada ülkesi olduğu için sınır komşusu ülkeler yerine bölge ülkelerini kast edecek şekilde “komşu ülkeler” ifadesi kullanılmıştır. Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2001 Afganistan Krizi: Afganistan'ın 27 Aralık 1979 tarihinde Sovyetler Birliği'nin işgaline uğraması, ülkede Sovyet karşıtlığının yükselmesine ve çeşitli direniş örgütlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dünyanın her yerinden Müslümanlara Sovyet karşıtı direnişe katılma çağrısında bulunan gruplardan bir tanesi El-Kaide adıyla bilinen Usame Bin Ladin önderliğindeki terör örgütü olmuştur. Sovyetlerin Afganistan işgalini sonlandırmasının ardından Suudi Arabistan'a dönen Usame Bin Ladin, 1991 Körfez Savaşı ile birlikte faaliyetlerini Sudan'da sürdürmeye başlamış ve 1996 yılında Afganistan'a geri dönerek Taliban yönetimindeki bölgeye yerleşmiştir.²⁴⁸ El-Kaide terör örgütü, 1990'lı yıllarda zaman zaman ABD'ye yönelik bir takım saldırılar gerçekleştirmişse de, bu saldırıların en çok yankı ve tepki uyandıranı 2001 yılında yaşanmıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen terör saldırıları²⁴⁹ hem ABD hem de Afganistan için krizin tetikleyici unsuru mahiyetinde olmuştur. Yaklaşık üç bin kişinin hayatını kaybettiği saldırılar sonrasında ABD, “teröre karşı savaş” ilan etmiş ve Afganistan'daki

²⁴⁶ Doğu Timor hakkında BM Geçici Yönetimi kuran 1999 tarihli 1272 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1272\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1272(1999)) [11.03.2019].

²⁴⁷ Yusuf Çınar, “Çatışma Sürecinden Devlet İnşasına: Doğu Timor”, **Bilge Strateji**, c. 8, s.15 (Güz 2016): 98.

²⁴⁸ Jason Burke, **Al-Qaeda: The True Story of Radical Islam**, (New York: St. Martin's Press, 2004), 1-22.

²⁴⁹ Konu ile ilgili bir okuma önerisi için bkz. Noam Chomsky, **11 Eylül ve Sonrası: Dünya Nereye Gidiyor?** çev. Taylan Doğan-Nuri Ersoy, 3 bs. (İstanbul: Aram Yayıncılık, 2004).

Taliban yönetimini El-Kaide'yi desteklemekle suçlamıştır.²⁵⁰ NATO, tek bir üye devlete yapılan saldırıyı her bir üye devlete yapılmış sayan kurucu antlaşmasının beşinci maddesi gereği krize direkt müdahil olmuştur. 7 Ekim 2001 tarihinde ABD önderliğindeki Koalisyon Güçleri “Sonsuz Özgürlük Operasyonu” (Enduring Freedom Operation) adıyla Afganistan'a hava saldırılarına başlamıştır. Saldırlar sonucu Taliban yönetimden uzaklaştırılmış ve Afganistan'ın yeniden inşası kapsamında 5 Aralık 2001 tarihinde BM öncülüğünde Bonn Antlaşması imzalanmıştır.²⁵¹ Kriz Taliban'ın yönetimden uzaklaştırılması, Hamid Karzai liderliğinde yeni bir yönetimin kurulması ve ülkede güvenliği sağlamak için oluşturulan Uluslararası Güvenlik Destek Gücü'nün (International Security Assistance Force/ISAF) NATO'ya devredilmesi ile birlikte son bulmuştur. Fakat hem müdahalenin kendisi hem de müdahale sonrasında başlayan yeniden inşa süreci boyunca yaşanan istikrarsızlık ve terör saldırıları birçok kişinin yerinden edilmesini ve mülteci konumuna gelmesini önleyememiştir. Her ne kadar kriz sonlanmış olsa da, Afganistan hâlâ mülteci üreten ülke konumundadır.

Tablo 31: 2001 Afganistan Krizi ve Afganistan'dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2000 Yılı	2001 Yılı	2002 Yılı
Pakistan	2.000.000	2.197.821	1.226.569
İran	1.482.000	1.482.000	1.104.909
Türkmenistan	1.450	1.515	1.263
Tacikistan	15.354	15.336	3.427
Özbekistan	8.348	9.569	5.716
Çin	1	1	8
Toplam	3.507.153	3.706.242	2.341.892

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2002 Irak Krizi: 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen terör saldırılarından sonra “teröre karşı savaş” ilan eden ABD, “[...] bugün bile El-Kaide örgütü ile Irak otoriteleri arasında bir bağ olduğuna dair herhangi bir kanıt bulunamamakla birlikte, anti-terörizm retoriğini Bağdat yönetimine yöneltmiştir.”²⁵² Irak yönetiminin İran'a ve Kürtlere karşı kimyasal silah kullanmış olması ve Saddam Hüseyin'in 1998 yılından itibaren Birleşmiş

²⁵⁰“2001 Afganistan Krizi”, International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?criso=434> [11.03.2019].

²⁵¹ 5 Aralık 2001 tarihli Bonn Antlaşması'nın tam metni için bkz. “Agreement on Provisional Arrangements in Afghanistan Pending The Re-Establishment of Permanent Government Institutions”, **The Washington Post Online**, 5 Aralık 2001, <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/world/texts/bonnagreement.html> [15.03.2019].

²⁵² Alborzi, **age**, 48-49.

Milletler Gözetim, Tahkik ve Denetim Komisyonu'na (United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission/UNMOVIC) izin vermemesi ABD nezdinde Irak'ı Afganistan'dan sonraki hedef haline getirmiştir.²⁵³ BM Güvenlik Konseyi Kasım 2002'de aldığı 1441 sayılı kararda Irak'tan kimyasal, biyolojik, nükleer silahları ve balistik füze sistemleri ile ilgili ayrıntılı bilgi vermesi istenmiştir.²⁵⁴ İran ve Kuzey Kore ile birlikte “Şer Eksenini” (Axis of Evil) içinde anılan Irak, her ne kadar UNMOVIC müfettişlerinin geri dönüşlerini kabul edeceğini beyan edip BM yetkililerine silahlar konusunda bir rapor hazırlamış olsa da, rapor yeni bilgiler içermediği gerekçesiyle yetersiz bulunmuştur. Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden ABD ve İngiltere Irak'a karşı kuvvet kullanımından yanayken, diğer üyeler Irak'a silahsızlanması için biraz daha zaman vermektense yana olmuşlardır. Fakat ABD, BM onayını beklemeden Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu'nu (Operation Iraqi Freedom) Mart 2003'te başlatmıştır.²⁵⁵ II. Körfez Savaşı olarak da anılan operasyon ile birlikte birçok insan yerinden edilmiş ve mülteci durumuna gelmiştir. Saddam Hüseyin yönetiminin Mayıs 2003'te devrilmesiyle birlikte kriz son bulmuştur.

Tablo 32: 2002 Irak Krizi ve Irak'tan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2001 Yılı	2002 Yılı	2003 Yılı	2004 Yılı
İran	386.000	201.671	150.196	93.173
Türkiye	585	376	267	125
Suriye	1.677	1.716	2.435	14.391
Suudi Arabistan	5.091	5.109	706	440
Kuveyt	304	419	417	418
Ürdün	942	1.069	965	889
Toplam	394.599	210.360	154.986	109.436

Türkiye mevzuatında Irak'tan gelen kişiler Cenevre Sözleşmesi'ne konan coğrafi çekince gereği mülteci değil sığınmacı olarak nitelendirilmektedir. Fakat burada BMMYK'nin verilerine göre mülteci olarak ele alınmışlardır. Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2002 Irak Krizi'nin sona ermesi insan hareketliliğinin de sona erdiği anlamına gelmemektedir. Ülke 2014 yılında BMMYK'nin acil durumlar listesine girmiştir. Ülkedeki istikrarsızlık ve terör örgütlerinin faaliyetleri daha ziyade ülke içinde yerinden

²⁵³“2002 Irak Krizi”, International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=440> [21.03.2019].

²⁵⁴Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1441 Sayılı Kararı için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1441\(2002\)](https://undocs.org/S/RES/1441(2002)) [21.03.2019].

²⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkmen, *age*, 221-229.

edilmelere sebebiyet verdiği için, insan hareketliliğinin devam ettiği akıldaki tutulmakla birlikte, 2014 Irak Krizi tezin kapsamı dışında tutulmuştur.

Tablo 33: 2002 Irak Krizi ve Irak'tan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Sayısı

	2001 Yılı	2002 Yılı	2003 Yılı	2004 Yılı
İran	-	-	-	-
Türkiye	939	583	561	1.422
Suriye	161	248	382	-
Suudi Arabistan	23	11	-	-
Kuveyt	4	62	60	21
Ürdün	4.571	3.507	6.517	12.078
Toplam	5.698	4.411	7.520	13.521

Sığınmacılara dair veriler her krizde bulunamamaktadır. Buna ilaveten 2002 Irak Krizi özelinde İran'da bulunan sığınmacılara dair BMMYK'de kayıt altına alınmış bir veri yoktur. Bu durumda İran'da hiç Iraklı sığınmacı olmadığı anlamına gelmemekte olup, BMMYK dışındaki diğer kaynaklardan araştırılabilir. Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 34: 2002 Irak Krizi ve Irak'tan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2001 Yılı	2002 Yılı	2003 Yılı	2004 Yılı
İran	386.000	201.671	150.196	93.173
Türkiye	1.524	959	828	1.547
Suriye	1.838	1.964	2.817	14.391
Suudi Arabistan	5.114	5.120	706	440
Kuveyt	308	481	477	439
Ürdün	5.513	5.480	7.482	12.967
Toplam	14.683	215.675	162.506	122.957

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2005-2009 Çad- Sudan Krizi: Orta Afrika'da yer alan iki komşu ülke Çad ve Sudan 2005 ile 2009 yılları arasında beş kez kriz yaşamıştır. Bu krizlerde her iki ülkenin iç siyasetinde yaşadığı sorunların da etkisi büyük olmuştur. Çad Devlet Başkanı Idriss Deby'nin 2005 yılında anayasada değişikliğe gitmek istemesi hükümet güçleri ile isyancılar arasında çatışmalara neden olmuştur. Sudan ise ülkenin Çad ile sınırında yer alan Darfur'da²⁵⁶ 2003 yılında başlayan isyanlar neticesinde hükümet tarafından

²⁵⁶ Darfur Sorunu hakkında okuma önerisi için bkz. Johan Brosché, "Darfur-Dimensions and Dilemmas of a Complex Situation" (Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University, 2008).

desteklenen Cancevitler²⁵⁷ ile yereller arasındaki çatışmalara sahne olmuştur. Her iki ülke kendi içinde çatışmalar yaşarken, taraflar arasında yaşanan krizlerde her iki taraf da birbirlerini isyancıları desteklemekle suçlamıştır. Örneğin 2005 yılında isyancıların Sudan sınırına yakın bir yerde Çad ordusuna saldırması, Çad tarafından Sudan'ın isyancıları desteklemek suretiyle ülkenin iç işlerine müdahale etmesi olarak algılanmış ve iki ülke arasında bir krizi tetiklemiştir.²⁵⁸ Çad'ın iddialarını reddeden Sudan ise Çad hükümetini Darfur'daki isyancıları destekleyip onlara mühimmat sağlamakla suçlamıştır. Taraflar İslam Konferansı Örgütü ve Afrika Birliği'nin arabuluculuğu ile Şubat 2006'da Libya'da bir araya gelerek, birbirlerine karşı hasmane tavırlarda bulunmayacaklarına ve karşı tarafın isyancılarını ülkelerine kabul etmeyeceklerine dair bir anlaşmaya varmışlardır.

Şubat 2006'da imzalanan Tripoli Anlaşması krizin Nisan ayında yeniden tetiklenmesini engelleyememiştir. Nisan ayında Çad'ın isyancı örgütü olan Birleşik Değişim Cephesi'nin (United Front For Change/FUC) ülkenin Sudan ile sınırının bulunduğu doğuda saldırılarını şiddetlendirmesi ve başkente saldırması sonucunda Çad yine Sudan'ı isyancıları desteklemekle suçlamıştır.²⁵⁹ Sudan ile diplomatik ilişkileri kesip sınırı kapatan Çad'ın tepkisi siyasi düzeyde kalmış ve askerî bir noktaya taşınmamıştır. Dolayısıyla ikinci kriz askerileşmeden arabuluculukla sona ermiştir.

Mart 2007'de Sudan tarafından desteklenen Cancevit militanlarının Çad'ın doğusundaki köylere saldırması taraflar arasındaki üçüncü krizin tetikleyicisi olmuştur.²⁶⁰ Sudanlı isyancılar ile Çad güvenlik güçleri arasında kısa süreli çatışmalar yaşansa da, taraflar krizi tırmandırmamış ve arabuluculuk faaliyetleri neticesinde ortak bir askerî ve güvenlik komitesinin kurulması kararıyla birlikte kriz sonlandırılmıştır.

Dördüncü kriz yine isyancıların desteklenmesi konusunda ortaya çıkmış ve bu kez Sudan, Çad'ı topraklarına girmekle ve Darfur'daki iki mevziye hava saldırısı düzenlemekle suçlamıştır.²⁶¹ Taraflar arasındaki çatışma Darfur'daki insani krizi daha

---

²⁵⁷ Cancevit/Cancavit (Janjaweed) kelimesi; Darfur'daki isyancılarla mücadele etmesi amacıyla Sudan hükümeti tarafından desteklenen ve silahlı süvari olarak da anılan Afrikalı Arap kabilelerden oluşan milis güçleri ifade etmekte kullanılmaktadır.

²⁵⁸ "2005-2009 Çad-Sudan Krizi (I)", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=447> [27.03.2019].

²⁵⁹ "2005-2009 Çad-Sudan Krizi (II)", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=449> [27.03.2019].

²⁶⁰ "2005-2009 Çad-Sudan Krizi (III)", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=453> [27.03.2019].

²⁶¹ "2005-2009 Çad-Sudan Krizi (IV)", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=455> [27.03.2019].

da kötüleştirmiş ve daha fazla sivilin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Darfur'daki sorunu çözmek adına yapılan girişimlere bölge ülkelerinin yanı sıra BM, OAU, AB ve İran gibi aktörler de müdahil olmuş ve neticede Çad ile Sudan 13 Mart 2008 tarihinde Dakar Anlaşması'nı imzalamıştır.²⁶² Anlaşmanın uygulanmasından sorumlu tutulan ve her ay toplanması öngörülen Temas Grubu²⁶³ taraflar arasında devam eden çatışmalara rağmen faaliyetlerini sürdürmüşse de, istenilen sonuç elde edilememiş ve 2009 yılında beşinci kriz yaşanmıştır.

Mayıs 2009'da Sudan tarafından desteklenen Direniş Güçleri Birliği'nin (Union of Resistance Forces/URF) Sudan'dan Çad topraklarına geçmesi beşinci krizin tetikleyici unsuru olmuştur. Çad hükümeti Sudan'ı isyancıları desteklemekle suçlamış ve çatışmalar sonucu isyancıları Sudan topraklarına kadar takip edecek bir operasyon düzenlemiştir. Suçlamaları reddeden Sudan hükümeti ise Çad'ı topraklarına hava saldırısı düzenlemekle suçlayarak bu davranışı savaş nedeni olarak gördüğünü ve tekrarlandığında saldırılara karşılık vereceğini belirtmiştir.²⁶⁴ Tarafların Aralık 2009'da önceki anlaşmaları tekrar uygulamaya koymak konusunda hemfikir olmaları neticesinde Libya'nın arabuluculuğu ile gerilim azaltılmıştır. Kriz öncesi duruma geçiş ise Şubat 2010'da Çad Devlet Başkanı Idriss Deby'nin Sudan'ı ziyaret edip Cumhurbaşkanı Ömer El Beşir ile bir araya gelerek, birbirlerini hedef almayacaklarına ve de isyancıları desteklemeyeceklerine dair anlaşmaları sonrasında olmuştur.

Tablo 35: 2005-2009 Çad-Sudan Krizleri ve Çad'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2005 Yılı	2006 Yılı	2007 Yılı	2008 Yılı	2009 Yılı
Sudan	5.023	25.023	45.024	41.202	41.138
Nijerya	61	62	57	112	178
Nijer	120	132	132	137	136
Kamerun	39.303	7.095	5.974	8.773	8.342
Orta Afrika Cumhuriyeti	822	930	1.018	1.059	1.201
Libya	10	8	8	8	21
Toplam	45.339	33.250	52.213	51.291	51.016

²⁶² 13 Mart 2008 tarihli Dakar Anlaşması için bkz. "Dakar Agreement Between Chad and Sudan Signed in Dakar (Senegal) On 13 March 2008", http://www.sudantribune.com/spip.php?iframe&page=imprimable&id_article=26406 [29.03.2019].

²⁶³ Temas Grubu; Libya, Kongo, Senegal, Gabon ve Eritre gibi bölge ülkelerinden, anlaşmanın garantörü olan BM, AB, OAU, İslam Konferansı Örgütü, Fransa, ABD ve İngiltere gibi aktörlerden oluşmaktadır.

²⁶⁴ "2005-2009 Çad-Sudan Krizi (V)", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://people.duke.edu/~kcb38/ICB/v11summaries/Chad-SudanV.pdf> [27.03.2019].

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 36: 2005-2009 Çad-Sudan Krizleri ve Çad’dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği

	2005 Yılı	2006 Yılı	2007 Yılı	2008 Yılı	2009 Yılı
Sudan	3	-	-	1	12
Nijerya	8	7	16	12	24
Nijer	7	2	1	15	18
Kamerun	1.197	1.404	466	864	295
Orta Afrika Cumhuriyeti	414	627	625	322	213
Libya	15	51	65	546	248
Toplam	1.644	2.091	1.170	1.760	810

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 37: 2005-2009 Çad-Sudan Krizleri ve Çad’dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2005 Yılı	2006 Yılı	2007 Yılı	2008 Yılı	2009 Yılı
Sudan	5.026	25.023	45.024	41.203	41.150
Nijerya	69	69	73	124	202
Nijer	127	134	133	152	154
Kamerun	40.500	8.499	6.440	9.637	8.637
Orta Afrika Cumhuriyeti	1.236	1,557	1.643	1.381	1.414
Libya	25	59	73	554	269
Toplam	46.983	35.341	53.386	53.051	51.826

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 38: 2005-2009 Çad-Sudan Krizleri ve Sudan’dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2005 Yılı	2006 Yılı	2007 Yılı	2008 Yılı	2009 Yılı
Çad	228.836	233.025	242.555	267.966	262.194
Mısır	13.446	12.157	10.499	10.146	9.818
Etiyopya	73.927	66.980	35.493	25.913	23.516
Eritre	748	752	729	111	117
Orta Afrika Cumhuriyeti	19.960	7.900	4.170	4.411	4.488
Libya	3	10	181	372	919
Toplam	336.920	320.824	293.627	308.919	301.052

Güney Sudan 9 Temmuz 2011 tarihinde bağımsızlığını ilan ederek BM’nin 193. üyesi olmuştur. Çad ile Sudan arasındaki krizlerin yaşandığı tarihlerde Güney Sudan ayrı bir ülke olmadığı için Sudan’ın sınır komşusu ülkeler listesine eklenmemiştir. Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 39: 2005-2009 Çad-Sudan Krizleri ve Sudan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği

	2005 Yılı	2006 Yılı	2007 Yılı	2008 Yılı	2009 Yılı
Çad	-	-	8	11	11
Mısır	10.191	12.521	13.226	13.137	11.984
Etiyopya	-	16	14	10	120
Eritre	48	59	63	-	-
Orta Afrika Cumhuriyeti	369	403	408	141	143
Libya	19	671	646	1.585	537
Toplam	10.627	13.670	14.365	14.884	12.795

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 40: 2005-2009 Çad-Sudan Krizleri ve Sudan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2005 Yılı	2006 Yılı	2007 Yılı	2008 Yılı	2009 Yılı
Çad	228.836	233.025	242.563	267.977	262.205
Mısır	23.637	24.678	23.725	23.283	21.802
Etiyopya	73.927	66.996	35.507	25.923	23.636
Eritre	796	811	792	111	117
Orta Afrika Cumhuriyeti	20.363	8.303	4.578	4.552	4.631
Libya	22	681	827	1.957	1.456
Toplam	347.608	324.494	307.992	323.803	313.847

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2006 İsrail-Lübnan Krizi: Arap-İsrail çatışmaları, uluslararası ilişkilerde akla ilk gelen tekrarlayan çatışma örneklerinden olup, 1947 yılından 2006 yılına kadar yirmi sekiz adet uluslararası krize sebebiyet vermiştir.²⁶⁵ 2006 yılında yaşanan kriz Hizbullah'ın Lübnan sınırını geçerek İsrail ordusuna saldırması, üç İsrailli askeri öldürüp iki askeri esir almasıyla tetiklenmiştir. Birleşmiş Milletler Lübnan Geçici Görev Gücü'nün (United Nations Interim Force In Lebanon/UNIFIL) varlığına rağmen sınırda taraflar arasında yaşanan gerginlik, Hizbullah'ın bu saldırısıyla birlikte sıcak çatışmaya dönüşmüştür. İsrail, Lübnan'ın Hizbullah'ın yaptığı saldırının sonucuna katlanacağını ifade etmiş, havadan ve denizden abluka uygulayarak Lübnan'ın güney kesimine karadan, havadan ve denizden saldırılar düzenlemiştir.²⁶⁶ Birçok kişinin yerinden

²⁶⁵"2006 İsrail-Lübnan Krizi", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?criso=451> [01.04.2019].

²⁶⁶"2006 İsrail-Lübnan Krizi", age.

edilmesine neden olan çatışmalar esnasında İsrail ile Hizbullah arasında yaşanırken, krizin diğer tarafı olan Lübnan kuvvet kullanımından ziyade görüşme ve arabuluculuk ile krizi yönetmeye çalışmıştır. Uluslararası aktörlerin krizi sonlandırma çabaları, ancak çatışmaların başlamasından yaklaşık olarak iki ay sonra BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 1701 sayılı kararın taraflarca kabul edilmesi ile birlikte karşılık bulmuştur.²⁶⁷

Tablo 41: 2006 İsrail-Lübnan Krizi ve Lübnan'dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2005 Yılı	2006 Yılı	2007 Yılı
Suriye	4	5	4
İsrail	-	-	-
Toplam	4	5	4

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin İsrail-Lübnan Krizi'ndeki insan hareketliliğine dair verilerinin bu denli az olmasının UNRWA'nın varlığı nedeniyle Filistinli mültecilerin yetki alanı dışında tutulması ile ilgili olduğu söylenebilir. Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 42: 2006 İsrail-Lübnan Krizi ve Lübnan'dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2005 Yılı	2006 Yılı	2007 Yılı
Suriye	6	27	29
İsrail	3	4	6
Toplam	9	31	35

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 43: 2006 İsrail-Lübnan Krizi ve Lübnan'dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2005 Yılı	2006 Yılı	2007 Yılı
Suriye	10	32	33
İsrail	3	4	6
Toplam	13	36	39

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2008 Rusya-Gürcistan Krizi: Gürcistan 1991 yılında ilan etmiş olduğu bağımsızlık kararından itibaren özerk bölge olan Güney Osetya ve özerk cumhuriyetler olan Abhazya ve Acaristan'daki ayrılıkçı hareketlerle mücadele etmiş ve zaman zaman Rusya ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrılıkçı hareketler nedeniyle Gürcistan ile Rusya

²⁶⁷Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1701 sayılı kararı için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1701\(2006\)](https://undocs.org/S/RES/1701(2006)) [01.04.2019].

1992 ve 2004 yıllarında karşı karşıya gelmiştir. Daha önce bahsedilen 1992 Krizi'nin aksine 2004 yılında yaşanan kriz herhangi bir şekilde kitlesel insan hareketliliği yaratmamış olsa da, 2008 yılındaki krizi tetikleme bakımından önemlidir.

2004 yılında Gürcistan Acaristan'daki durumla baş edebilmiş fakat diğer iki bölgede herhangi bir uzlaşma sağlanamayınca Gürcü ordusu Güney Osetya sınırına konuşlandırılmıştır. Güney Osetya'daki Rus nüfusun varlığı Rusya'nın krize müdahil olmasına neden olmuş ve kriz bir anda Gürcistan ile Rusya arasında taşınmıştır. Gürcistan açısından Güney Osetya'nın bağımsızlık ilan edip Rusya tarafından bu ilanın tanınmasına yönelik girişimleri krizin tetikleyici unsuru olmuştur. Gürcistan Rusya'yı etnik çatışmayı körüklemekle itham ederken, Rusya da Gürcistan'ı Güney Osetya ile aralarında var olan anlaşmaları ihlal etmekle ve sınıra asker yığıp krizi tırmandırmakla suçlayarak yaşanacak herhangi bir çatışmanın Gürcistan ile Güney Osetya arasında ulusal düzeyde değil de Gürcistan ile Rusya arasında uluslararası düzeyde gerçekleşeceğini belirtmiştir.²⁶⁸ Tarafların birbirlerini tehdit etmeleri ile söylemsel düzeyde yaşanan gerilim 2004 yılında sıcak çatışmaya dönüşmemiş ve kriz Rusya'nın katıldığı görüşmelerde Gürcistan ile Güney Osetya arasında silahları bırakma (demilitarization agreement) anlaşmasının yapılmasıyla birlikte son bulmuştur.

2008 yılında yaşanan kriz ise 1990'larda Güney Osetya'ya ve Abhazya'ya gönderilmiş olan Rus Barış Güçleri'nin varlığı ile ilgili olarak yaşanmıştır. Rusya'nın tek taraflı olarak aldığı Abhazya'da Gürcü nüfusunun yaşadığı kesimlerdeki barış gücünü artırma kararı, 2008 yılındaki krizin tetikleyici unsuru olmuştur. Kararın alınmasından birkaç ay sonra Güney Osetya'da patlamalar yaşanmış ve bu patlamalar Gürcistan'a göre Rusya'nın bölgedeki varlığını meşru kılmak adına Rusya tarafından, Güney Osetya'ya göre de Gürcistan'ın gizli servisi tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁶⁹ Güney Osetya'nın patlamalar sonrasında savaş hazırlıklarına başlaması ve Rusya'nın 7 Ağustos'ta Güney Osetya'ya asker yığılması Gürcistan açısından krizi tırmandırmıştır. Gürcistan'ın cevap olarak on beş günlük savaş durumu ilan etmesi ise Rusya açısından krizi tırmandıran gelişme olmuştur. Gürcistan ile Abhazya'daki ayrılıkçılar ve Ruslar arasında sıcak çatışma yaşanırken, barış gücünü ve etnik Rusları koruma amacıyla olduğunu iddia eden Rusya BM Güvenlik Konseyi'ni acil toplantıya çağırmıştır. "Ağustos

---

²⁶⁸ "2008 Rusya-Gürcistan Krizi", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=445> [05.04.2019].

²⁶⁹ "Russo-Georgian War", International Crisis Behavior Data Viewer, <http://people.duke.edu/~kcb38/ICB/v11summaries/Russo-GeorgianWar.pdf> [05.04.2019].

Savaşı/08.08.08 Savaşı” olarak da anılan ve beş gün süren savaş, AB ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın (Organization for Security and Co-operation in Europe-OSCE) arabuluculuk çabaları sonucunda imzalanan ateşkes anlaşması ile son bulmuştur.

Tablo 44: 2008 Rusya-Gürcistan Krizi ve Gürcistan’dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2007 Yılı	2008 Yılı	2009 Yılı
Türkiye	-	-	1
Rusya	205	670	2.329
Ermenistan	1	1	8
Azerbaycan	-	-	-
Toplam	206	671	2.338

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 45: 2008 Rusya-Gürcistan Krizi ve Gürcistan’dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği

	2007 Yılı	2008 Yılı	2009 Yılı
Türkiye	-	1	-
Rusya	483	630	790
Ermenistan	-	123	9
Azerbaycan	-	-	-
Toplam	483	754	799

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 46: 2008 Rusya-Gürcistan Krizi ve Gürcistan’dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2007 Yılı	2008 Yılı	2009 Yılı
Türkiye	-	1	1
Rusya	688	1.300	3.119
Ermenistan	1	124	17
Azerbaycan	-	-	-
Toplam	689	1.425	3.137

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2011 Libya Krizi: 2010 yılında Tunus’ta başlayan “Arap İsyanları”nın bölge ülkelere etkisi Mısır’dan sonra Libya’da gözlenmiş, Libyalılar Ocak 2011’de hem yolsuzluğa ve yerel sorunlara dikkat çekmek hem de daha fazla siyasi özgürlük elde edebilmek adına gösteriler yapmıştır. Muammer Kaddafi’nin bu gösterilere verdiği tepki olayların bir devletin iç meselesi olarak kalmayarak uluslararası bir krize dönüşmesine neden

olmuştur. Krize giden süreçte, Libya’da daha fazla özgürlük talebiyle başlayan gösteriler ülke geneline yayılarak Trablus’ta ve Bingazi’de M. Kaddafi yönetimine karşı bir hal almıştır. M. Kaddafi yönetimi hükümet karşıtı gösterilere şiddet yoluyla cevap verince çok sayıda insan hayatını kaybetmiş ve komşu ülkelere doğru kitlesel bir biçimde insan hareketliliği başlamıştır. Libya’da hükümetin sivil halka yönelik tutumu nedeniyle harekete geçen uluslararası aktörler, M. Kaddafi yönetimini kınamış ve halka karşı kuvvet kullanımının bir an önce sonlandırılması çağrısında bulunmuştur. M. Kaddafi’nin göstericilere karşı merhametsiz olacağına, istifa etmeyeceğine ve hatta ülkeyi terk etmeyeceğine yönelik açıklamaları ve kuvvet kullanımının devamı ABD, İngiltere, Kanada, Fransa, Katar ve İtalya için krizin tetikleyici unsuru olmuştur.²⁷⁰

BM’nin 2005 yılında kabul ettiği “Koruma Sorumluluğu” (Responsibility to Protect/R2P/RtoP)²⁷¹ ilkesi askerî anlamda ilk kez 2011 yılında Libya’da uygulanmıştır.²⁷² BM Güvenlik Konseyi almış olduğu 1970 sayılı kararda sivilleri korumak adına Libya’ya yönelik silah ambargosunun ve seyahat yasağının uygulanması ve M. Kaddafi ile hükümet üyelerinin mal varlıklarının dondurulması gibi yaptırımlar sıralanmıştır.²⁷³ BM Güvenlik Konseyi’nin almış olduğu uçuşa yasak bölge uygulamasına ve bu bağlamda tüm askerî tedbirlerin alınmasına dair 1973 sayılı karar Libya açısından krizin tetikleyici unsuru olmuştur.²⁷⁴ 1973 sayılı karara rağmen ülkede halka yönelik şiddetin son bulmaması üzerine sivilleri korumak adına Libya’ya askerî müdahale gerçekleşmiştir. NATO, AB, Afrika Birliği, LAS gibi birçok aktörün müdahil olduğu Libya hükümeti ile muhalifler ve uluslararası aktörler arasında yaşanan kriz, 20

---

²⁷⁰“Libyan Civil War”, International Crisis Behavior Data Viewer, <http://people.duke.edu/~kcb38/ICB/v11summaries/LibyanCivilWar.pdf> [09.04.2019].

²⁷¹ Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect-R2P/RtoP) ilkesi 2001 yılında Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu tarafından hazırlanan Koruma Sorumluluğu Raporu 2005 yılında BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nde oybirliği ile kabul edilmiştir. İnsani müdahale konusunu yeniden gündeme getiren ilkeye göre kendi vatandaşlarının can güvenliğini sağlayamayan ve ağır insan hakları ihlallerinde bulunan devletler uluslararası toplum adına Güvenlik Konseyi ile karşı karşıya kalacaktır. BM tarafından insan hakları ihlalinde bulunan devletlere karşı devletin rızasızın kullanılan kuvvetin altı adet şartı belirlenmiştir ve bu şartlar; doğru otorite, haklı neden, doğru müdahale, son çare, orantılılık, makul beklenti olarak sıralanmıştır. Bkz. “The Responsibility to Protect”, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, (Aralık 2001): 32, <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf> [11.11.2019].

²⁷² “Koruma Sorumluluğu” ilkesi hakkında okuma önerisi için bkz. Menent Savaş Cazala, “Koruma Sorumluluğu’nun Normatif Statüsü”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, c. 13, s. 50 (Temmuz 2018): 65-89.

²⁷³ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 1970 sayılı kararı için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1970\(2011\)](https://undocs.org/S/RES/1970(2011)) [09.04.2019].

²⁷⁴ Askeriden ziyade siyasi bir kriz çözümüne ihtiyaç olduğunu savunan Rusya ve Çin, 1973 sayılı kararda çekimser yönde oy kullanmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 1973 sayılı kararı için bkz. [https://undocs.org/S/RES/1973\(2011\)](https://undocs.org/S/RES/1973(2011)) [09.04.2019].

Ekim 2011’de M. Kaddafi’nin öldürülmesi neticesinde muhalefetin lehine son bulmuştur. Fakat ilerleyen süreçte, M. Kaddafi yönetimine karşı savaşan muhalif grupların bu kez kendi aralarında başlayan iktidar mücadelesinin yeniden bir çatışma ortamı yaratması ve Irak ve Şam İslam Devleti/İslam Devleti (İŞİD) terör örgütünün Libya’da varlık göstermesi yerinden edilmeleri ve sınır dışına doğru gerçekleşen insan hareketliliğini yeniden tetiklemiştir.

Tablo 47: 2011 Libya Krizi ve Libya’dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2010 Yılı	2011 Yılı	2012 Yılı
Tunus	-	1.049	-
Cezayir	6	6	-
Nijer	-	-	-
Çad	-	500	500
Mısır	3	8	5
Sudan	-	1	2
Toplam	9	1.564	507

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 48: 2011 Libya Krizi ve Libya’dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği

	2010 Yılı	2011 Yılı	2012 Yılı
Tunus	-	2	5
Cezayir	-	17	44
Nijer	-	5	4
Çad	-	11	11
Mısır	4	10	4
Sudan	-	1	-
Toplam	4	46	68

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 49: 2011 Libya Krizi ve Libya’dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2010 Yılı	2011 Yılı	2012 Yılı
Tunus	-	1.051	5
Cezayir	6	23	44
Nijer	-	5	4
Çad	-	511	511
Mısır	7	18	9
Sudan	-	2	2
Toplam	13	1.610	575

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2011 Suriye Krizi: Aralık 2010’da Tunus’ta başlayan ve adeta domino etkisiyle bölgedeki diğer ülkelere sıçrayan eylemler, Suriye’de kendini Mart 2011’de göstermiştir. “Arap Baharı” olarak da adlandırılan isyanlar, Suriye açısından deyim yerindeyse “Arap Kışı”na dönüşmüş, sokağa çıkan halkın demokrasi talepleri Beşşar Hafız el-Esad yönetimi tarafından şiddet yoluyla bastırılmaya çalışılınca ülkede iç savaşın fitili ateşlenmiştir.²⁷⁵ 2012 yılının Haziran ayında Suriye’nin bir Türk jetini hava sahası ihlali yaptığı gerekçesiyle düşürmesi ve Ekim ayında Türkiye’nin Akçakale ilçesinde beş sivilin Suriye’den atılan havan mermisi ile hayatını kaybetmesi sonucunda Suriye Krizi bir dış politika krizine evrilmiştir.²⁷⁶ Kriz yerel düzeyde seyredirken Türkiye ile Suriye arasında bir dış politika krizine evrilmiş, krizin dış politika krizinden uluslararası krize dönüşmesinde ise büyük ölçüde ABD tarafından “kırmızı çizgi” olarak nitelendirilen kimyasal silah kullanımı²⁷⁷ ve kitlesel biçimde gerçekleşen insan hareketliliği etkili olmuştur.²⁷⁸ Krizin uluslararasılaşmasında etkili olan insan hareketliliği, krizin yaklaşık beş buçuk milyon kişinin ülkeyi terk etmesine ve yaklaşık altı buçuk milyon kişinin ülke içinde yerinden edilmesine neden olması bakımından, BMMYK Yüksek Komiseri Filippo Grandi tarafından “günümüzün en büyük mülteci krizi” olarak nitelendirilmektedir.²⁷⁹ Suriye’de yaşanan krizin ABD ile Rusya arasında bir vekâlet savaşına (proxy war) dönüşmesi²⁸⁰ ve krizin bir türlü sonlandırılmaması insani krizi derinleştirmekte, insan hareketliliğini sürekli kılmaktadır.

---

²⁷⁵ 2011 Suriye Krizi hakkında hem devam eden bir kriz olması ve hem de krizin yol açtığı “mülteci krizi” nedeniyle makale, analiz, haber, kitap, rapor gibi çok çeşitli yayınlar bulunmaktadır. Suriye Krizi hakkında ayrıntılı bilgi için bakılabilecek yayınlardan bazıları şunlardır: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Suriye Krizi’ne dair almış olduğu kararlar için bkz. “UN Documents for Syria”. Suriye Krizi’nin bölge ülkelere olan etkilerine dair BM ile hükümet-dışı örgütlerin iş birliği çerçevesinde oluşturulan “The Regional Refugee and Resilience Plan (3RP)”, <http://www.3rpsyriacrisis.org/> [12.06.2019]. Suriye Krizi ile ilgili okuma önerileri için bkz. **Suriye: Çatışma ve Uluslararası Hukuk**, ed. Fatma Taşdemir (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, Nisan 2016). Fehim Taştekin, **Suriye: Yıkıl Göt, Diren Kal**, 6. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, Aralık 2016). Hüsnü Mahalli, **Diren Suriye: Siyasal İslam Projesi Çöktü... Biz Kazandık!** (Destek Yayınları, 2014).

²⁷⁶ “Syria-Turkey Border Incidents”, International Crisis Behavior Data Viewer. <http://people.duke.edu/~kcb38/ICB/v11summaries/Syria-TurkeyBorderIncidents.pdf> [17.04.2019].

²⁷⁷ “Syria Chemical Weapons”, International Crisis Behavior Data Viewer. <http://people.duke.edu/~kcb38/ICB/v11summaries/SyriaChemicalWeapons.pdf> [17.04.2019].

²⁷⁸ Suriye Krizi’nin yerel düzlemden uluslararası düzleme taşınma sürecini örnek olay incelemesi metoduyla analiz eden ayrıntılı bir çalışma için bkz. Mehmet Turan Çağlar, “Yerelden Uluslararası Düzlemlere Suriye Krizinin Dönüşümü” (Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

²⁷⁹ “Syria Emergency”, The UN Refugee Agency UNHCR, <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html> [17.04.2019].

²⁸⁰ “Syria’s Metastasising Conflicts”, International Crisis Group. Middle East Report No. 143 (27 Haziran 2013), <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/syria-s-metastasising-conflicts.pdf> [17.04.2019].

Tablo 50: 2011 Suriye Krizi ve Suriye'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2011 Yılı	2012 Yılı	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Türkiye	19	248.466	585.601	1.557.899	2.503.549	2.823.987	3.424.237	3.622.366
Ürdün	193	238.798	585.304	623.112	628.223	648.836	653.031	676.283
Lübnan	124	126.939	851.284	1.147.494	1.062.690	1.005.503	992.127	944.181
İsrail	-	-	1	1	1	1	-	-
Irak	323	63.586	212.809	234.196	244.642	230.836	247,057	252.526
Toplam	659	677.789	2.234.999	3.562.702	4.439.105	4.709.163	5.316.452	5.495.356

Türkiye ulusal mevzuatı gereği/ 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne koymuş olduğu coğrafi çekince nedeniyle dolayı Suriyelileri mülteci olarak tanımlamasa da BMMYK verilerinde Türkiye'deki Suriyeliler mülteci kategorisinde ele alınmıştır. Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 51: 2011 Suriye Krizi ve Suriye'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği

	2011 Yılı	2012 Yılı	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Türkiye	205	200	110	250	297	180	163	112
Ürdün	2.618	491	-	-	-	-	-	-
Lübnan	367	242	331	417	15	10	8	5
İsrail	-	-	-	-	-	-	-	-
Irak	1.391	1.185	1.164	1.225	-	-	-	-
Toplam	4.581	2.118	1.605	1.892	312	190	171	117

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 52: 2011 Suriye Krizi ve Suriye'den Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2011 Yılı	2012 Yılı	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Türkiye	224	248.666	585.711	1.558.149	2.503.846	2.824.167	3.424.440	3.622.478
Ürdün	2.811	239.289	585.304	623.112	628.223	648.836	653.031	676.283

Lübnan	491	127.181	851.615	1.147. 911	1.062. 705	1.00 5.51 3	992. 135	944.1 86
İsrail	-	-	1	1	1	1	-	-
Irak	1.714	64.771	213.973	235.4 21	244.6 42	230. 836	247, 057	252.5 26
Toplam	5.240	679.907	2.236.6 04	3.564. 594	4.439. 417	4.70 9.35 3	5.31 6.62 3	5.495. 473

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2011 Güney Sudan: 1955 yılında Sudan'ın güneyinde başlayıp iç savaşa neden olan ayrılıkçı hareketler, 1972 yılında imzalanan ve Sudan'ın güneyini özerk bir bölge haline getiren Addis Ababa Anlaşması ile son bulmuştur.²⁸¹ 1983 yılında Sudan hükümetinin anlaşmayı sonlandırması üzerine ülke, Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (The Sudan People's Liberation Movement/Army-SPLM/A) öncülüğünde ikinci kez iç savaş sürecine girmiştir. Çatışmalar 2005 yılında muhalif SPLM/A ile Ulusal Kongre Partisi (National Congress Party-NCP) arasında imzalanan Kapsayıcı Barış Anlaşması (Comprehensive Peace Agreement) ile sonlandırılmıştır.²⁸² Güney Sudan'ın otonomisini garanti altına alan anlaşmada, altı yıllık geçiş süreci öngörülmüş ve sürecinin sonunda Güney Sudan'a bağımsızlık için referandum hakkı tanınmıştır. Benzer bir şekilde, anlaşmada taraflar arasında anlaşmazlığın yaşandığı Abyei bölgesi için de ayrı bir referandum hakkı tanınmıştır.

Ocak 2011'de yapılan referandum sonucunda Sudan'ın güneyinin bağımsızlık lehine oy vermesiyle başlayan süreç aynı zamanda Mayıs 2011'de başlayan krize giden yolu aralamış, Sudan ile Güney Sudan Abyei bölgesinin statüsünün belirsizliği nedeniyle karşı karşıya gelmiştir. Abyei bölgesinde Sudan'a karşı düşük seviyede seyreden isyanların Güney Sudan tarafından desteklenmesi ve isyancıların Sudanlı askerleri öldürmesi Sudan açısından krizin tetikleyici unsuru olmuştur.²⁸³ Sudan'ın Abyei bölgesinin neredeyse tamamını ele geçirmesi ise o dönemde henüz resmen bağımsız bir devlet olmayan Güney Sudan açısından krizi tetiklemiştir. Çatışmalar sürerken BM ve Afrika Birliği Yüksek Düzey Uygulama Paneli (African Union High Level

²⁸¹ 27 Şubat 1972 tarihinde imzalanan Addis Ababa Anlaşması'nın tam metni için bkz. "The Addis Ababa Agreement on The Problem of South Sudan", United Nations Peacemaker, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SD_720312_Addis%20Ababa%20Agreement%20on%20the%20Problem%20of%20South%20Sudan.pdf [30.05.2020].

²⁸² "Sudan-South Sudan", International Crisis Data Viewer, <http://people.duke.edu/~kcb38/ICB/v11summaries/Sudan-SouthSudan.pdf> [30.05.2020].

²⁸³ "Sudan-South Sudan", age.

Implementation Panel-AUHIP) gibi uluslararası aktörlerin arabuluculuk çabaları ile Haziran ayında taraflar bir araya gelmiş ve BM'nin gözlemci statüsü ile bölgede var olmasını kabul etmiştir. Temmuz 2011'de Güney Sudan resmen bağımsız olurken, BM Abyei Geçici Güvenlik Gücü (United Nations Interim Security Force in Abyei-UNIFSA) bölgede konuşlanmıştır. Aralık 2011'de taraflar arasında tekrar yükselen gerilimle birlikte Sudan, Güney Sudan'ın petrol transferine ambargo uygulamış, çatışmalar 2012 yılında da devam etmiştir. AUHIP'in arabuluculuğu neticesinde Eylül 2012'de taraflar petrol, sınır bölgesinin silahsızlandırılması gibi konular odağında anlaşmaya varmış ve kriz sona ermiştir. Anlaşma Abyei'nin statüsünü belirlememiş, bölge işgal edilmemiş olmakla birlikte teknik olarak Sudan'ın parçası olarak kalmıştır.

Güney Sudan'ın 2013 yılında BMMYK'nin acil durumlar listesine girmesinin nedeni ise Sudan'la yaşanan krizden ziyade SPLM/A'nın kendi içinde ikiye bölmesiyle ülkede başlayan iç savaş olmuştur.²⁸⁴ Yaklaşık iki milyon kişinin ülke içinde yerinden edildiği ve yüzde altmış üçünü çocukların olduğu yaklaşık bir buçuk milyon kişinin de sığınmacı, mülteci durumuna geldiği çatışmalar, 2018 yılında Hartum Deklarasyonu ile sonlandırılmıştır.²⁸⁵ Deklarasyona rağmen insani kriz sürerken, “çocukların mülteci krizi” (“children’s refugee crisis”) olarak da nitelendirilen Güney Sudan kaynaklı insan hareketliliği Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development/OECD) tarafından Suriye’den ve Afganistan’dan sonra dünyadaki üçüncü büyük mülteci krizi olarak değerlendirilmektedir.²⁸⁶

Tablo 53: 2011 Güney Sudan Krizi ve Güney Sudan’dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2012 Yılı	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Orta Afrika Cumhuriyeti	-	-	-	40	4.912	2.049	2.573
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	-	-	1.790	5.597	66.672	88.970	95.704
Etiyopya	58.715	71.506	251.791	281.508	338.774	421.373	422.135

²⁸⁴ “South Sudan Emergency”. The UN Refugee Agency UNHCR, <https://www.unhcr.org/south-sudan-emergency.html> [30.05.2020].

²⁸⁵ “Güney Sudan’ın Siyasi Görünümü”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, http://www.mfa.gov.tr/guney-sudan_in-siyasi-gorunumu.tr.mfa [30.05.2020]. Ayrıca bkz. “South Sudan Refugee Crisis”, USA for UNHCR the UN Refugee Agency, <https://www.unrefugees.org/emergencies/south-sudan/> [01.06.2020].

²⁸⁶ “Responding to Refugee Crises: Lessons from Evaluations in South Sudan as a Country of Origin”, OECD Development Cooperation Working Papers, September 2017.

Kenya	16.77 4	19.93 0	89.22 6	95.671	87.141	111.510	115.202
Sudan	-	-	115.4 51	194.404	297.168	772.715	852.080
Uganda	11.13 5	22.51 0	157.0 53	199.359	639.007	1.037.4 12	788.848
Toplam	86.62 4	113.9 46	615.3 11	776.579	1.433.6 74	2.434.0 29	2.276.54 2

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 54: 2011 Güney Sudan Krizi ve Güney Sudan'dan Sınır Komşusu Sığınmacı Hareketliliği

	2012 Yılı	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Orta Afrika Cumhuriyeti	-	-	4	-	3	9	-
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	-	-	4	5	8	17	4.229
Etiyopya	21	27	65	439	47	494	400
Kenya	17.830	26.246	248	94	1.250	102	83
Sudan	1	2	-	-	-	-	-
Uganda	-	2.755	833	919	948	486	439
Toplam	17.852	29.030	1.154	1.457	2.256	1.108	5.151

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 55: 2011 Güney Sudan Krizi ve Güney Sudan'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2012 Yılı	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Orta Afrika Cumhuriyeti	-	-	4	40	4.915	2.058	2.573
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	-	-	1.794	5.602	66.68 0	88.98 7	99.933
Etiyopya	58.736	71.533	251.856	281.947	338.8 21	421.8 67	422.535
Kenya	34.604	46.176	89.474	95.765	88.39 1	111.6 12	115.285
Sudan	1	2	115.451	194.404	297.1 68	772.7 15	852.080
Uganda	11.135	25.265	157.886	200.278	639.9 55	1.037. 898	789.287

Toplam	104.476	142.976	616.465	778.036	1.435.930	2.435.137	2.281.693
---------------	----------------	----------------	----------------	----------------	------------------	------------------	------------------

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2013 Orta Afrika Cumhuriyeti: 1960 yılında Fransa’dan bağımsızlığını kazanan ve birçok askerî darbeye tanıklık eden Orta Afrika Cumhuriyeti’ndeki krizin temeli, esasında 2003 yılında gerçekleşen darbe ile iktidara gelen Francois Bozize dönemine dayanmaktadır. Aşırı otoriter bir düzen kuran F. Bozize, ülke nüfusunun yaklaşık yüzde on beşini oluşturan Müslümanlara karşı baskıcı politikalar uygulayınca, toplumda din temelli bir gerginliği körüklemiştir. Çoğunlukla Müslümanların yaşadığı bölgede hükümete karşı ayaklanan silahlı milisler, 2012 yılında “Seleka Koalisyonu” adı altında bir araya gelerek, Mart 2013’te F. Bozize’nin iktidarına son vermişlerdir.²⁸⁷ Devrik lider F. Bozize’nin silah ve para yardımı yaptığı “anti-Balaka” olarak adlandırılan Hıristiyan milis gruplar ise Müslümanlara ve Seleka üyelerine yönelik saldırılar gerçekleştirmiş ve Seleka Koalisyonu’nun Eylül 2013’te dağılması ile birlikte şiddet eylemlerini arttırmıştır.²⁸⁸ Siyasi ve ekonomik krizin din faktörü ile birleşmesi neticesinde insanların giderek daha fazla kutuplaştırıldığı Orta Afrika Cumhuriyeti’nde şiddetin artması üzerine, BM Güvenlik Konseyi Aralık 2013’te 2127 sayılı kararı almıştır.²⁸⁹ Böylelikle BM Güvenlik Konseyi, üç bin beş yüz askerden oluşan Orta Afrika Cumhuriyeti Uluslararası Destek Misyonu’nun (International Support Mission in the Central African Republic/MISCA) ülkeye gönderilmesini ve bir yıllık süre sonunda bunun kapsamlı bir BM barış gücüne dönüştürülmesini kararlaştırmıştır. Yine aynı kararlar MISCA’yı her türlü tedbirle destekleme yetkisine sahip olan Fransa, yaklaşık olarak bin altı yüz askerini Orta Afrika Cumhuriyeti’ne göndermiştir. Şiddeti sonlandırmak için silahsızlanma politikası izleyen Fransa’nın bu politikasını sadece Seleka üyelerine yönelik uygulaması, Fransa’nın tarafsızlığının sorgulanmasına ve Müslümanların Fransa’ya cephe alarak tepki göstermesine neden olmuştur.²⁹⁰ Şiddetin Müslüman ve Hıristiyan haklı etkilediği ülkede, yaklaşık olarak iki milyon civarında kişi yardıma muhtaç durumdayken, yaklaşık yedi yüz seksen beş bin kişi de evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Şiddetin sona ermemesi, iktidar mücadelesinin devam etmesi

²⁸⁷ “Orta Afrika Cumhuriyeti’nde Dini Çatışmalar”, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM), <https://ankasam.org/orta-afrika-cumhuriyetinde-dini-catismalar/> [17.04.2019].

²⁸⁸ Serhat Orakçı, “Orta Afrika Cumhuriyeti Kriz Raporu”, İnsani Yardım Vakfı (İHH), 7.

²⁸⁹ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 2127 sayılı kararı için bkz. [https://undocs.org/S/RES/2127\(2013\)](https://undocs.org/S/RES/2127(2013)) [17.04.2019].

²⁹⁰ Orakçı, *age*, 8.

ve istikrarsızlık ortamı, Fransa'nın silahsızlanma politikasının başarısızlığı gibi etmenler krize diğer aktörlerin de müdahil olmasının yolunu açmıştır. AB dışişleri bakanları 2014 yılının Ocak ayında yaptıkları toplantıda ülkeye asker göndermek konusunda mutabakata varmış, altı ay sürmesi ve başkent ile sınırlı olması planlanan operasyona bin askerin katılmasını kararlaştırmıştır.²⁹¹ Fakat ne askerî müdahale ne taraflar arasında yapılan görüşmeler ne de imzalanan Sant-Egidio Anlaşması krizin sonlandırılmasında etkili olmuştur. Mayıs 2017'den itibaren artan şiddet nedeniyle Orta Afrika Cumhuriyeti, BMMYK'nin acil durumlar kategorisinde yer almaktadır.

Tablo 56: 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti Krizi ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nden Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Çad	80.545	91.783	63.397	70.223	76.653	102.087
Sudan	2.183	4.113	1.439	1.579	2.277	6.995
Kamerun	103.892	220.702	267.463	283.602	248.843	274.688
Güney Sudan	1.634	2.040	1.882	1.853	1.869	2.006
Kongo Cumhuriyeti	10.084	21.695	23.664	24.474	26.403	24.696
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	53.385	68.165	107.929	102.489	181.917	172.011
Toplam	251.723	408.498	465.774	484.220	537.962	582.483

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 57: 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti Krizi ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nden Sınır Komşusu Ükelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği

	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Çad	95	1.527	1.276	491	469	1.490
Sudan	2	3	5	5	6	5
Kamerun	5.903	9.404	3.856	2.559	4.744	6.533
Güney Sudan	3	4	1	-	-	-
Kongo Cumhuriyeti	122	95	2.216	4.322	4.388	5.507
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	68	66	1	57	180	619
Toplam	6.193	11.099	7.355	7.434	9.787	14.154

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

²⁹¹"EUROGENDFOR Mission in Central African Republic". Ayrıca bkz. Emine Akçadağ Alagöz, "AB'nin Orta Afrika Cumhuriyeti'ne Müdahalesi".

Tablo 58: 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti Krizi ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nden Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2013 Yılı	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Çad	80.640	93.310	64.673	70.714	77.122	103.577
Sudan	2.185	4.116	1.444	1.584	2.283	7.000
Kamerun	109.795	230.106	271.319	286.161	253.587	281.221
Güney Sudan	1.637	2.044	1.883	1.853	1.869	2.006
Kongo Cumhuriyeti	10.206	21.790	25.880	28.796	30.791	30.203
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	53.453	68.231	107.930	102.546	182.097	172.630
Toplam	257.916	419.597	473.129	491.654	547.749	596.637

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2014 Nijerya: Nijerya, Nijer, Kamerun ve Çad ile birlikte Çad Gölü Havzası'ndaki mülteci krizinin bir parçasını oluşturmaktadır. Ülkede Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında yaşanan çatışmalara²⁹² ilaveten, salgın hastalıklar, yoksulluk ve terör saldırıları insan hareketliliğinin tetikleyici unsurları arasındadır. Radikal İslamcı terör örgütü Boko-Haram'ın özellikle 2009 yılı sonrasında ülkenin kuzeydoğusunda gerçekleştirdiği terör saldırıları nedeniyle yaşanan hareketlilik insani bir krize evrilmiştir. Nijerya'daki insan hareketliliğinden etkilenen sınır komşusu ülkeler aynı zamanda Boko-Haram'ın Çad Gölü Havzası'ndaki saldırılarıyla da mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu bağlamda Çad, Kamerun, Benin, Nijer ve Nijerya tarafından 1998 yılında oluşturulan Çok Uluslu Ortak Mücadele Gücü (Multinational Joint Task Force/MNJTF) faaliyetlerini Boko-Haram ile mücadele çerçevesinde sürdürmeye devam etmektedir.²⁹³ Yaklaşık iki milyon kişinin ülke içinde yerinden edilmesine ve yaklaşık yedi yüz bin kişinin sınır komşusu ülkelere hareket etmesine neden olan insani kriz nedeniyle Nijerya, 2014 yılında BMMYK tarafından acil durumlar listesine alınmıştır.²⁹⁴

Tablo 59: 2014 Nijerya Krizi ve Nijerya'dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
--	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

²⁹² Wolfgang Gieler, Zafer Akbaş, "Nijerya: Afrika'nın En Kalabalık Ülkesinde Dinsel ve Etnik Çatışma", *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016): 207-214.

²⁹³ "Çok Uluslu Ortak Mücadele Gücü" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz." Multinational Joint Task Force (MNJTF)", <https://www.globalsecurity.org/military/world/int/mnjtf.htm> [24.04.2019].

²⁹⁴ "Nigeria Emergency", The UN Refugee Agency UNHCR, <https://www.unhcr.org/nigeria-emergency.html> [24.04.2019].

Nijer	30.000	68.321	105.501	108.470	118.868
Çad	2.930	5.689	7.777	9.541	11.310
Kamerun	39.968	71.840	88.706	85.319	102.287
Benin	-	-	-	-	-
Toplam	72.898	145.850	201.984	203.330	232.465

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 60: 2014 Nijerya Krizi ve Nijerya’dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği

	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Nijer	1	11	-	9	135
Çad	15	842	819	-	23
Kamerun	41	22	5	9	39
Benin	-	-	5	5	9
Toplam	57	875	829	23	206

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 61: 2014 Nijerya Krizi ve Nijerya’dan Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Nijer	30.001	68.332	105.501	108.479	119.003
Çad	2.945	6.531	8.596	9.541	11.333
Kamerun	40.009	71.862	88.711	85.328	102.326
Benin	-	-	5	5	9
Toplam	72.955	146.725	202.813	203.353	232.671

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2015 Burundi: 1962 yılında Belçika’dan bağımsızlığını kazanan Burundi’de Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte bir iç savaş yaşanmıştır.²⁹⁵ 1993 yılında Hutular ile Tutsiler arasında başlayan iç savaş ancak 2000 yılında imzalanan Aruşa Anlaşması ile son bulmuştur.²⁹⁶ İç savaşı sonlandıran Aruşa Anlaşması aynı zamanda 2015 yılında yaşanan krizin temelini oluşturmaktadır. Anlaşmaya göre, Cumhurbaşkanlığı Hutular ile Tutsiler arasında on sekiz ayda bir her bir etnik gruptan olmak üzere sırasıyla değiştirilecek ve Cumhurbaşkanı hangi etnik gruba mensup ise

²⁹⁵ Kemal İnat, İsmail Numan Telci, “Burundi: ‘Orta Doğu’ Afrika’da Etnik Çatışma”, **Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları**, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016): 101-108.

²⁹⁶ Aruşa Anlaşması’nın tam metni için bkz. “Arusha Peace and Reconciliation Agreement for Burundi”, United Nations Peacemaker, <https://peacemaker.un.org/node/1207> [24.04.2019].

yardımcısı diğer etnik gruba mensup biri olacaktır.²⁹⁷ 2005 ve 2010 yıllarında cumhurbaşkanı olarak seçilen Pierre Nkurunziza, 2015 yılında tekrar cumhurbaşkanı olarak aday olup seçilince ülkede siyasi bir kriz meydana gelmiştir. P. Nkurunziza'nın üçüncü dönemi protestolara ve başarısız bir darbe girişimine sebebiyet vermiştir. Ülkedeki siyasi krize ek olarak ekonomik sıkıntılar, hastalıklar ve gıda sorunu insan hareketliliğini tetiklemiştir. Siyasi kriz, Doğu Afrika Ekonomik Topluluğu (East African Community/EAC) aracılığıyla başlatılan diyalog süreci ve anayasal değişiklik ile cumhurbaşkanının görev süresini yedi yıl ve iki dönem olacak şekilde revize ederek aşılmaya çalışılsa da, insani kriz hâlâ devam etmekte, ülke BMMYK'nin acil durumlar listesinde yer almaktadır.²⁹⁸

Tablo 62: 2015 Burundi Krizi ve Burundi'den Sınır Komşusu Ünelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Tanzanya	155.755	230.850	251.227	221.354
Ruanda	70.848	82.886	88.209	68.280
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	23.163	36.332	44.450	43.010
Toplam	249.766	350.068	383.886	332.644

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 63: 2015 Burundi Krizi ve Burundi'den Sınır Komşusu Ünelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği

	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Tanzanya	96	155	24.455	18.382
Ruanda	104	128	116	95
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	329	524	225	529
Toplam	529	807	24.796	19.006

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 64: 2015 Burundi Krizi ve Burundi'den Sınır Komşusu Ünelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Tanzanya	155.851	231.005	275.682	239.736
Ruanda	70.952	83.014	88.325	68.375

²⁹⁷ "Burundi'nin Siyasi Görünümü", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, http://www.mfa.gov.tr/burundi_nin--siyasi--gorunumu.tr.mfa [24.04.2019].

²⁹⁸ "Burundi Situation", The UN Refugee Agency UNHCR, <https://www.unhcr.org/burundi-situation.html> [24.04.2019].

Demokratik Kongo Cumhuriyeti	23.492	36.856	44.675	43.539
Toplam	250.295	350.875	408.682	351.650

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti: 1996 yılında yaşanan I. Kongo İç Savaşı neticesinde M. S. Seko iktidarını deviren ve ülkenin adını Demokratik Kongo Cumhuriyeti olarak değiştiren L. D. Kabila'nın ülkedeki askerler, diplomatlar ve mülteciler dâhil olmak üzere her türlü yabancı unsuru sınır dışı etmek istemesi yeni bir krize yol açmıştır.²⁹⁹ L. D. Kabila'nın bu kararı ülkedeki Tutsiler tarafından tepki ile karşılanmış ve Tutsilerin yönetimindeki Ruanda'nın krize müdahil olmasına yol açmıştır. Kriz kısa süre içerisinde tırmanarak savaşa dönüşmüş ve II. Kongo Savaşı, yaklaşık olarak beş yıl içerisinde beş milyon insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Savaşta Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin yanında Çad, Libya, Mali, Angola, Zimbabve, Namibya gibi ülkelerin yer alması buna karşılık Ruanda, Uganda ve Burundi gibi ülkelerin ittifak yapması yani bölgedeki diğer ülkelerin savaşa müdahil olması neticesinde bu savaş, “Afrika'nın Dünya Savaşı” ya da “Büyük Afrika Savaşı” olarak anılmaktadır. 2002 yılında yapılan ateşkes ve imzalanan barış anlaşması ile savaş sona erse de, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin doğusunda ve kuzeyinde bulunan gerillaların varlığı Ruanda, Uganda ve Burundi'nin güvenlik endişelerini giderememiştir. Hal böyle olunca, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ile Ruanda 2004 yılında yeni bir kriz yaşamıştır. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren ve Ruanda hükümeti tarafından desteklenen muhalif grup Kongo Demokrasi Atılımı'nın (Congolese Rally for Democracy/RDC) Bukavu şehrini işgal etmesi üzerine L. D. Kabila Ruanda'yı suçlamış ve seferberlik ilan ederek Ruanda açısından krizi tetiklemiştir.³⁰⁰ Taraflar arasında yeniden gerçekleşecek bir savaşın bölgesel istikrara etkisi uluslararası toplumda endişe yaratmış ve BM, ABD, AB, Afrika Birliği gibi aktörler hemen krize müdahil olmuştur. 1999 yılından beri Demokratik Kongo'da faaliyet gösteren Birleşmiş Milletler Kongo Misyonu'nun (United Nations Mission in

²⁹⁹ “2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti Krizi (I)”, International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=426> [25.04.2019].

³⁰⁰ “2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti Krizi (I)”, **age**. Ayrıca bkz. “2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti Krizi (II)”, International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=444> [25.04.2019].

the Democratic Republic of Congo/MONUC)³⁰¹ yetkileri genişletilerek asker sayısı arttırılmıştır.

Arabuluculuk faaliyetleri sonucunda Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki milis güçlerin silahsızlandırılması karşılığında Ruanda'nın tek taraflı geri çekilmesiyle birlikte kriz sonlanmıştır. Bu doğrultuda Şubat 2005'te kurulan Ruanda-Demokratik Kongo Cumhuriyeti Ortak Sınır İnceleme Mekanizması (the Rwanda-DRC Joint Border Verification Mechanisms) etkili olmuştur. Ayrılıkçı hareketlerle, istikrarsızlıkla, maddi sıkıntılarla ve aids, ebola, kolera, sıtma gibi salgın hastalıklarla mücadele eden Demokratik Kongo Cumhuriyeti, 2017 yılında bu kez siyasi bir kriz ile insan hareketliliğinin tetiklenmesine sahne olmuştur. Temmuz 2017'de o yıl yapılması beklenen devlet başkanlığı seçimlerinin yapılmayacağına açıklanması ve dolayısıyla L. D. Kabila'nın oğlu Joseph Kabila'nın görev süresi dolmasına rağmen başkanlık görevinde kalması krizi tetiklemiştir.³⁰² Gösterilerin güvenlik güçleri tarafından şiddet yoluyla bastırılmasına ilaveten ülke genelinde farklı silahlı grupların etnik temelli saldırılarda bulunması insan hareketliliğine yol açmıştır. Her ne kadar 30 Aralık 2018'de gerçekleştirilen seçimleri ana muhalefet partisinin adayı Felix Tshiseked kazanmış olsa da, ülkede deyim yerindeyse sular durulmamıştır.³⁰³ Ülke bugün BMMYK acil durumlar listesinde yer almaktadır.

Tablo 65: 2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti Krizi ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Zambiya	21.338	34.928	41.490
Güney Sudan	14.476	14.961	15.617
Ruanda	73.147	82.750	77.044
Uganda	205.363	226.192	303.092
Burundi	57.055	61.867	70.941
Tanzanya	50.324	56.906	56.561

³⁰¹ Temmuz 1999'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1279 sayılı kararı ile kurulan Birleşmiş Milletler Kongo Misyonu (United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo-MONUC), 2010 yılında Güvenlik Konseyi'nin 1925 sayılı kararı doğrultusunda Demokratik Kongo Barışı Koruma Misyonu (United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo-MONUSCO) olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Bkz. "MONUC: United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo", <https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/monuc/> [25.04.2019].

³⁰² "Democratic Republic of Congo", Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/democratic-republic-congo> [25.04.2019]. Ayrıca bkz. "Democratic Republic of Congo in Crisis", Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/blog-feed/democratic-republic-congo-crisis> [25.04.2019].

³⁰³ Bkz. Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde Seçimler ve İktidar Mücadelesi", Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), <https://www.afam.org.tr/kongo-demokratik-cumhuriyetinde-secimler-ve-iktidar-mucadelesi/> [25.04.2019].

Angola	12.944	38.516	37.077
Kongo Cumhuriyeti	12.284	12.316	11.285
Orta Afrika Cumhuriyeti	4.708	4.025	1.547
Toplam	451.639	532.461	614.654

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 66: 2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti Krizi ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nden Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği

	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Zambiya	1.983	2.884	1.790
Güney Sudan	2	-	6
Ruanda	320	314	318
Uganda	16.692	16.214	9.607
Burundi	2.750	2.737	4.847
Tanzanya	8.229	19.548	21.122
Angola	500	500	498
Kongo Cumhuriyeti	1.599	1.872	2.737
Orta Afrika Cumhuriyeti	246	472	301
Toplam	32.321	44.541	41.226

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 67: 2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti Krizi ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nden Sınır Komşusu Ülkelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Zambiya	23.321	37.812	43.280
Güney Sudan	14.478	14.961	15.623
Ruanda	73.467	83.064	77.362
Uganda	222.055	242.406	312.699
Burundi	59.805	64.604	75.788
Tanzanya	58.553	76.454	77.683
Angola	13.444	39.016	37.575
Kongo Cumhuriyeti	13.883	14.188	14.022
Orta Afrika Cumhuriyeti	4.954	4.497	1.848
Toplam	483.960	577.002	655.880

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2017 Myanmar: Myanmar eski adıyla Burma/Birmanya, zaman zaman Müslüman azınlığa yönelik uyguladığı politikalar ile gündeme gelmektedir.³⁰⁴ Myanmar’ın bu

³⁰⁴ Myanmar ile ilgili okuma önerisi için bkz. Özkan Gökcan, “Myanmar (Burma): Karanlıkta Yazılan Tarih”, **Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları**, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016): 531-545.

politikaları arasında Arakanlılara vatandaşlık hakkı vermemek ve onlara yasa dışı göçmen muamelesi yapmak yer almaktadır. Kendilerini Arakanlıları Myanmar devletinin zulmüne karşı koruma amacıyla olan bir örgüt şeklinde tanımlayan Arakan Rohingya Kurtuluş Ordusu (Arakan Rohingya Salvation Army/ARSA) hükümetin Müslüman azınlığa yönelik politikalarına karşı silahlı mücadele başlatmış ve 2016 yılından beri zaman zaman saldırılar düzenlemiştir.³⁰⁵ Ağustos 2017’de ARSA’nın polis noktasına düzenlediği saldırı sonrasında Myanmar ordusunun Arakan eyaletinde (Rakhine) başlattığı operasyon, bölgede yaşayan Rohingya Müslümanlarının hareketliliğine yol açmış ve insani bir krizi tetiklemiştir.³⁰⁶ Ağustos ayında yaklaşık altı yüz yetmiş bir bin Rohingyalı şiddetten ve insan hakları ihlallerinden kaçarak Bangladeş’e doğru hareket etmiştir.³⁰⁷ Rohingyalı Müslümanlar ya da Arakanlı Mülteci Krizi olarak farklı şekillerde anılan bu kriz nedeniyle Myanmar bugün BMMYK’nin acil durumlar listesinde yer almaktadır.

Tablo 68: 2017 Myanmar Krizi ve Myanmar’dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2017 Yılı	2018 Yılı
Bangladeş	932.204	906.635
Çin	-	-
Hindistan	18.089	18.813
Laos	-	-
Tayland	99.982	97.603
Toplam	1.050.275	1.023.051

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 69: 2017 Myanmar Krizi ve Myanmar’dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği

	2017 Yılı	2018 Yılı
Bangladeş	-	-
Çin	-	-
Hindistan	3.152	2.064
Laos	-	-
Tayland	254	-

³⁰⁵ “Myanmar Krizi: Arakan Rohingya Kurtuluş Ordusu Kim?”, **BBC News Türkçe**, 6 Eylül 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41172871> [25.04.2019].

³⁰⁶ “Myanmar”, International Crisis Group, <https://www.crisisgroup.org/asia/south-east-asia/myanmar> [25.04.2019].

³⁰⁷ “Rohingya Refugee Emergency at a Glance: The Influx to Bangladesh is one of the Largest and Fastest-Growing Refugee Crises in Decades”, The UN Refugee Agency UNHCR, <https://unhcr.maps.arcgis.com/apps/Cascade/index.html?appid=5fdca0f47f1a46498002f39894fcd26f> [25.04.2019].

Toplam	3.406	2.064
---------------	--------------	--------------

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 70: 2017 Myanmar Krizi ve Myanmar’dan Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2017 Yılı	2018 Yılı
Bangladeş	932.204	906.635
Çin	-	-
Hindistan	21.241	20.877
Laos	-	-
Tayland	100.236	97.603
Toplam	1.053.681	1.025.115

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda mülteci ve sığınmacı sayıları toplanarak hazırlanmıştır. Bkz. “Population Statistics”, The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

2017 Yemen: 22 Mayıs 1990 tarihinde Kuzey Yemen ve Güney Yemen’in birleşmesi ile kurulan Yemen Cumhuriyeti, 2010 yılında başlayan “Arap İsyanları”ndan etkilenen ülkeler arasındadır. Şubat 2011’de halkın reform talebiyle başkent Sanaa’da sokağa çıkmasıyla birlikte başlayan süreçte, Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih düzenlenen saldırıda yaralanarak Suudi Arabistan’a gitmiştir. Tedavi sürecinde Suudi Arabistan’da Körfez İşbirliği Teşkilatı tarafından başlatılan Yemen Barış Planı anlaşmasını imzalayan A. Salih, cumhurbaşkanlığı görevini yardımcısı Abid Rabbu Mansur Hadi’ye devretmiştir.³⁰⁸ Şubat 2012’de yapılan seçime tek aday olarak giren M. Hadi’nin cumhurbaşkanı olarak seçilmesi ülkeye istikrarı getirememiştir çünkü Husiler/Hutiler³⁰⁹ geçiş sürecinde oluşturulan Ulusal Diyalog Konferansı olarak anılan diyalog sürecinden ayrılmıştır. Şubat 2014’te Husi lider Abdumelik el-Huti’nin, Cumhurbaşkanı M. Hadi’yi protesto etme çağrısı yapması üzerine Husiler hükümet binalarını işgal etmeye başlayınca ülkede kriz tırmanmıştır. Mart 2015’te Cumhurbaşkanı M. Hadi, Husi işgallerine karşı Körfez ülkelerine dış müdahale yapma çağrısında bulunmuştur. Suudi Arabistan’ın önderliğinde oluşturulan Onlu Koalisyon tarafından Zafer/Kararlılık

³⁰⁸Ali Semin, “Yemen Krizi, Husiler ve İran-Körfez Güç Mücadelesi”, 2, <http://www.bilgesam.org/incele/2074/-yemen-krizi--husiler-ve-iran-korfez-guc-mucadelesi/#.XMancmgzBIU> [29.04.2019].

³⁰⁹Husiler/Hutiler 1991 yılında başkent Sanaa’nın kuzeyinde Saade vilayetinde Bedrettin Bin Emireddin el-Husi önderliğinde Mümin Gençler adıyla bir örgüt kurmuşlardır. Örgüt 2004 yılında silahlı milis gücü haline gelmiş ve Husiler ile güvenlik güçleri arasında çatışmalar başlamıştır. Arap İsyanları’na kadar geçen sürede zaman zaman çatışmaların devam ettiği Yemen’de Husiler de 2011’deki sokak hareketlerine katılmıştır. Uygur Kumbul, “Yemen’de İç Savaş ve Huti İsyanı”, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM), <https://ankasam.org/yemende-ic-savas-ve-huti-isyani/> [29.04.2019]. Ayrıca Husiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. “Yemen: Defusing the Saada Time Bomb”, Crisis Group Middle East Report No.86, (27 May 2009), <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/yemen/yemen-defusing-saada-time-bomb> [29.04.2019].

Fırtınası Operasyonu adıyla Yemen'e hava saldırıları düzenlenmiştir. Çatışmaların yaklaşık yirmi iki milyon kişiyi insani yardıma muhtaç hale getirdiği Yemen Krizi,³¹⁰ İran ile Suudi Arabistan arasında bir vekâlet savaşı olarak da görülmektedir ki bu da krizi derinleştirmekte ve insani krizi daha da büyük boyutlara taşımaktadır. 2014 yılında başlayan ve giderek daha da kötüleşen insani kriz nedeniyle ülke bugün BMMYK acil durumlar listesinde yer almaktadır.

Tablo 71: 2017 Yemen Krizi ve Yemen'den Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci Hareketliliği

	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Suudi Arabistan	-	4	7	9	27
Umman	-	-	-	-	-
Toplam	-	4	7	9	27

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 72: 2017 Yemen Krizi ve Yemen'den Sınır Komşusu Ükelere Doğru Sığınmacı Hareketliliği

	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Suudi Arabistan	1	-	-	-	42
Umman	-	-	-	-	-
Toplam	1	-	-	-	42

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tablo 73: 2017 Yemen Krizi ve Yemen'den Sınır Komşusu Ükelere Doğru Mülteci ve Sığınmacı Hareketliliği Toplamı

	2014 Yılı	2015 Yılı	2016 Yılı	2017 Yılı	2018 Yılı
Suudi Arabistan	1	4	7	9	69
Umman	-	-	-	-	-
Toplam	1	4	7	9	69

Bu tablo BMMYK verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. "Population Statistics", The UN Refugee Agency, http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].

Tez kapsamında yapılan araştırmalar neticesinde 1990-2018 yılları arasında kitlesel olarak bir insan hareketliliği (daha da özelinde kitlesel olarak bir mülteci, sığınmacı akımı) yaratan askerî, siyasi krizler yukarıda sıralanmıştır. Çalışmanın sınırını oluşturan

³¹⁰"Yemen Emergency", The UN Refugee Agency UNHCR, <https://www.unhcr.org/yemen-emergency.html> [29.04.2019].

yirmi sekiz yıllık süre zarfında insan hareketliliği yaratan kriz sayısı elbette ki oluşturulan listedeki kriz sayısından çok daha fazla bir miktardadır. Fakat çalışmanın odak noktası krizlerin uluslararasılaşması ve sınır aşan bir insan hareketliliği yaratması kapsamında mülteciler, sığınmacılar olduğu için liste yukarıdaki krizler ile sınırlı kalmış, ülke içinde yerinden edilme yaratan krizler bu bağlamda listeye alınmamıştır. Buna ilaveten kitlesel insan hareketliliğinin öznesi bakımından (mülteci, sığınmacı) incelenen krizler sosyal, ekonomik ya da hukuksal nitelikten ziyade askerî, siyasi ve güvenlik odaklı olmuştur.

Tez kapsamında oluşturulan ve esasında askerî, siyasi ve güvenlik niteliğine sahip olup kitlesel bir biçimde insan hareketliliği yaratan krizler yirmi altı adettir. Kitlesel insan hareketliliği yaratan krizlerin gösterildiği liste, birçok farklı açıdan yeniden ele alınabilir. En basit haliyle, liste on iki tanesi 2000 yılı öncesinde, on dört tanesi de 2000 yılı sonrasında meydana gelen krizler olmak üzere ikiye ayrılabilir. Daha da ayrıntılı bir biçimde incelenecek olursa, liste coğrafi açıdan, krizin tekrarlayan bir çatışma niteliğinde olup olmaması bakımından ve müdahil olan aktörler üzerinden yeniden oluşturulabilir. Aşağıda, kitlesel insan hareketliliği yaratan krizler meydana geldikleri coğrafyaya göre tablolaştırılmış ve akabinde tekrarlayan çatışma özelliğine sahip olan krizlerden bahsedilmiştir. Son olarak, krizler evrensel ve bölgesel olmak üzere askerî ve siyasi anlamda uluslararası örgüt müdahalesine sahne olup olmamaları bakımından incelenmiştir.

Tablo 74: Kitlesel İnsan Hareketliliği Yaratan Savaş/Çatışma Kaynaklı Uluslararası Krizlerin Coğrafi Dağılımı

Kıta/Bölge	1990-2000 Yılları Arası	2000-2018 Yılları Arası	Toplam Kriz Sayısı
Afrika	5 adet kriz; Ruanda, Sierra Leone, Somali, Zaire, Eritre	8 adet kriz; Libya, Güney Sudan, Orta Afrika Cumhuriyeti, Nijerya, Burundi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Yemen	13
Amerika/Kuzey Amerika	1 adet kriz; Haiti	-	1
Asya/Uzak Doğu & Güney Kafkasya	2 adet kriz; Gürcistan, Doğu Timor	3 adet kriz; Afganistan, Gürcistan, Myanmar	5
Asya/Ortadoğu	2 adet kriz; Kuveyt, Lübnan	3 adet kriz; Irak, Lübnan, Suriye	5

Avrupa/Balkanlar	2 adet kriz; Yugoslavya, Kosova	-	2
Toplam:	12 adet kriz	14 adet kriz	26 adet kriz

Bu tablo tez kapsamında oluşturulan savaş ve çatışma kaynaklı krizlerin listesi esas alınarak hazırlanmıştır.

Tez kapsamında hazırlanan kitlesel insan hareketliliği yaratan uluslararası krizlerin listesi incelendiğinde, krizin taraflarını oluşturan aktörlerin ele alınan 1990 sonrası dönemde birkaç kez karşı karşıya geldikleri saptanmıştır. Bu krizlerin bazıları tekrarlayan çatışma özelliğine sahipken, aynı taraflar arasında meydana gelen her kriz bu özelliği taşımamaktadır. Bu nedenle ICBP'nin tekrarlayan çatışma özelliğine sahip krizlerin listesi incelenerek tez kapsamında ele alınan krizlerden hangilerinin bu özelliğe sahip olduğunun belirtilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu doğrultuda Arap-İsrail, Ruanda-Zaire (Demokratik Kongo Cumhuriyeti), Gürcistan-Rusya, Irak-Kuveyt, Irak Rejim Değişimi ve Yugoslavya genel başlığı altındaki krizler tekrarlayan çatışma niteliğine sahiptir.³¹¹ Buna ilaveten, tez kapsamında ele alınan krizlerin bazıları hem tekrarlayan çatışma hem de gelişen kriz (progressive crisis)* özelliğini taşımaktadır. Örneğin 1990 sonrası dönem dikkate alınarak incelenen Etiyopya-Eritre, Çad-Sudan, Yemen gibi yıllar içerisinde yinelenen krizler hem tekrarlayan çatışma başlığı altında da hem de mevcut durumda kriz sonlanmadığı için gelişen kriz başlığı altında incelenebilir. Krizlerden tekrarlayan çatışma özelliğine sahip olmayıp sadece gelişen kriz şeklinde nitelendirilebilecek olanlar ise istikrarın sağlanamadığı ve tarafların mutabık olduğu bir sonuca ulaşılamayan Suriye, Afganistan, Libya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Nijerya, Burundi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Myanmar gibi krizlerdir.

Son olarak, kitlesel insan hareketliliğine neden olan uluslararası krizlerin listesi, bölgesel ve/veya evrensel bir örgütün müdahalesinin olup olmaması bakımından ve

³¹¹Burada anılan ve tekrarlayan çatışma niteliğine sahip olan Arap- İsrail krizleri tezin süre kısıtı açısından 1990 sonrası dönem itibarıyla ele alınmıştır. Aynı şekilde Irak-Kuveyt örneği tez kapsamında sadece 1990'daki kriz itibarıyla ele alınmış, tekrarlayan çatışma niteliğini oluşturan Bubiyan (1990) ve Irak'ın askerî birlik konuşlandırması (1994) krizleri insan hareketliliği yaratmaması bakımından tezin kapsamı dışında tutulmuştur. Irak rejim değişimi örneğinde ise sadece 2002 yılındaki kriz kitlesel insan hareketliliği yarattığı için ele alınmış, konu ile ilgili 1990'lı yıllarda tekrarlayan çatışma niteliğini oluşturan krizler kapsam dışında tutulmuştur. Teze konu olan tekrarlayan çatışmalar hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Michael Brecher, **The World of Protracted Conflicts**, (London: Lexington Books, 2016).

* En geniş haliyle gelişen kriz (süreğen kriz) kavramı; krize neden olan etkenlerin zamana yayılarak geliştiği ve taraflar arasında tırmanma eğilimi gösterdiği, kriz yönetim sürecinin tamamlanmadığı türden krizler olarak tanımlanabilir. Bkz. "Gelişen Kriz". Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası.

müdahale varsa müdahalenin ne şekilde gerçekleştiği üzerinden şu şekilde yeniden kategorize edilebilir:

Tablo 75: Uluslararası Krizlere En Etkili Biçimde Müdahil Olan Evrensel ve Bölgesel Örgütler

Krizin Adı	Evrensel Örgüt Müdahalesi (BM)	Bölgesel Örgüt Müdahalesi
1990 Irak-Kuveyt	Var (Askerî Müdahale)	Var (Çoklu, en etkili LAS; Yaptırım)
1990 Ruanda-Uganda	Yok	Var (Afrika Birliği; Arabuluculuk)
1991 Liberya-Sierra Leone	Yok	Var (Çoklu, en etkili diğer; Arabuluculuk)
1992 Yugoslavya (Hırvatistan-Slovenya ve Bosna Krizleri)	Var (Yaptırım ve Emergency military force)	Var (Çoklu, en etkili Avrupa Konseyi ve NATO Eylem Çağrısı ve emergency military force)
1992 Somali	Var (Askerî Müdahale)	Var (Afrika Birliği)
1992 Gürcistan	Var (Gözlemci Grup)	Yok
1993 İsrail-Lübnan	Var (Kınama)	Yok
1994 Haiti	Var (Askerî Müdahale)	Yok
1996 Zaire	Var (Muhalifler tarafından eylem çağrısı/Call for action by adversaries)	Yok
1998 Etiyopya-Eritre	Var (Gözlemci Grup, Muhalifler tarafından eylem çağrısı Call for action by adversaries)	Var (LAS; Arabuluculuk)
1999 Kosova	Var (Yaptırım)	Var (NATO Emergency military force)
1999 Doğu Timor	Var (Askerî Müdahale)	Yok
2001 Afganistan	Var (Arabuluculuk)	Var (NATO; Kanıt toplama Fact-finding)
2002 Irak	Var (Muhalifler tarafından eylem çağrısı Call for action by adversaries)	Var (LAS; Görüşme)
2005 Çad-Sudan (2006 ve 2007 krizleri ile birlikte)	Var (Muhalifler tarafından eylem çağrısı Call for action by adversaries)	Var (Afrika Birliği; Arabuluculuk)
2006 İsrail-Lübnan	Var (Emergency military force)	Var (LAS; Eylem Çağrısı)
2008 Rusya-Gürcistan	Var (Tavsiye Kararı)	Var (AB ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı; Arabuluculuk)
2011 Libya	Var (Uçuşa Yasak Bölge Uygulaması)	Var (LAS, İslam Konferansı Örgütü, Afrika Birliği; Müdahale Çağrısı ve NATO; Müdahale)

2011 Sudan-Güney Sudan	Var (Barışı koruma misyonu)	Var (Afrika Birliği; Arabuluculuk, AB)
2011 Suriye (Türk jetinin düşürülmesi ve kimyasal silahlar özelinde)	Var (Kınama ve Soruşturma)	Var (Çoklu, en etkili NATO)
2013 Orta Afrika Cumhuriyeti	Var (Karar)	Var (Çoklu, en etkili AB; Müdahale ve Afrika Birliği; Müdahale, Barış Gücü)
2014 Nijerya	Var (Yaptırım)	Var (Çoklu, en etkili Afrika Birliği ve Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu)
2015 Burundi	Var (Arabuluculuk)	Var (Çoklu, en etkili Doğu Afrika Topluluğu ve Afrika Birliği)
2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Var (1999'dan beri bölgede var olan BM Kongo Misyonu'nun yetkilerini genişleterek asker sayısını arttırmak)	Var (Çoklu; en etkili AB ve Afrika Birliği)
2017 Myanmar	Var (Yardım Çağrısı)	Yok
2017 Yemen	Var (Ateşkesi Denetleme)	Var (Körfez İşbirliği Teşkilatı)

Bu tablonun 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti Krizi'ne kadarki bölümü Uluslararası Kriz Davranışları Projesi'nin resmî internet sitesinde yayınlanan kriz özetleri doğrultusunda ve sadece Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin faaliyetleri çerçevesinde hazırlanmıştır. Bkz. International Crisis Behavior Project (ICBP) Resmî İnternet Sayfası, **age**. 2013 sonrasındaki krizlere dair bilgiler BM'nin tüm organları dikkate alınarak ve çeşitli kaynakların da yardımıyla hazırlanmıştır. Bkz. "BM Acil Durumlar", **age**. Ayrıca bkz. Peace Insight, <https://www.peaceinsight.org/> [07.05.2019].

Özetle, 1990 sonrası dönemde meydana gelen ve kitlesel insan hareketliliği yaratan savaş, çatışma kaynaklı uluslararası krizlerin hangileri olduğu ve ne boyutta bir insan hareketliliğine yol açtıkları yukarıda anlatılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki alt başlığında doğal afetlerin yarattığı insan hareketliliğinden bahsedilecektir.

3.1.2. Doğal Afetlerdeki Kitlesel İnsan Hareketliliği Bilançosu

1990 sonrası dönemde insan hareketliliğini tetikleyen unsurlar arasında ilk sırada genelde savaşlar ve çatışmalar sayılırken, 2000'li yıllarla birlikte küresel ısınmanın artan etkisi neticesinde bu sıralamaya iklim değişikliği de eklenmiş, doğal afetler insan hareketliliğinin/yerinden edilmelerin en önemli nedenlerinden biri haline gelmiştir.

IOM tarafından yayınlanan 2013 Dünya Göç Raporu'nda (World Migration Report) göre insan hareketliliğinin nedenleri şu şekilde sıralanmıştır:³¹²

-Ekonomik faktörler (insan hareketliliğinin “çekici faktörleri” (pull factors) olarak yüksek yaşam standartları, iş imkânları)

-Yönetişim ve kamu hizmetleri (uluslararası düzeyde gerçekleşen insan hareketliliğinin “itici faktörleri” (push factors) olarak kötü yönetim, yolsuzluk, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği)

-Demografik dengesizlikler (doğum oranlarının yüksek olduğu az gelişmiş ülkelerdeki işsizlik sorunu ve aynı zamanda yaşlı nüfusun yoğun olduğu gelişmiş ülkelerde yabancı işçiye duyulan ihtiyacın artışı)

-Çatışmalar (siyasi veya dini nedenlerden, doğal kaynakların paylaşımındaki adaletsizlikten, bireysel özgürlüklerin eksikliğinden, cinsiyete/etnik kimliğe/dine dayalı ayrımcılıktan vs. doğan çatışmalar)

-Çevresel Faktörler (deprem ve sel gibi doğal afetler, endüstriyel kazalar, iklim değişikliği)

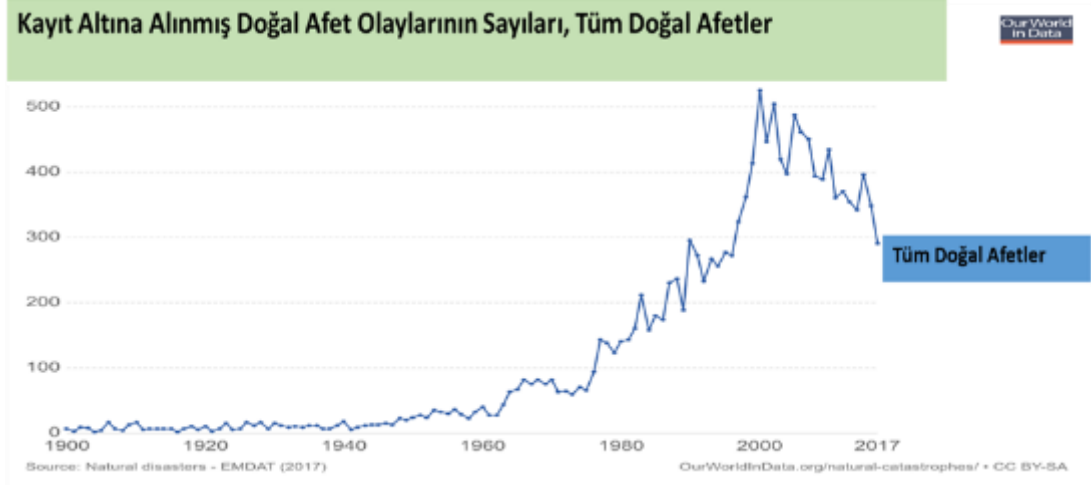
-Ulus ötesi ağlar (sosyal ve kültürel açıdan “çekici faktör” olarak daha önceden giden bireylerin diğer aile bireylerini yanlarına çekmesi)

Raporda görüldüğü üzere, doğal afetler konusu çevresel faktörler başlığı altında insan hareketliliğini tetikleyen unsurlar arasında yer almıştır. Doğal afetler tarih boyunca insan hayatını etkileyip insan hareketliliğini tetikleyen bir olgu olmuş olsa da, afetlerin yaratmış olduğu insan hareketliliğinin boyutu BM tarafından ancak 2008 yılı itibariyle kayıt altına alınmaya başlanmıştır. 2008 yılı öncesindeki döneme ait veriler genellikle hareketlilikten ziyade afetlerin yaratmış olduğu can ve mal kaybına dairdir. BM dışındaki kaynaklarda doğal afetlerin yıllara, coğrafi bölgelere, doğal afetin çeşidine göre dağılımlarını bulmak mümkündür. Bu kaynaklardan bir tanesi olan Uluslararası Acil Durum Veri Tabanı (The International Disasters Database/EM-DAT) 1900 yılından 2018 yılına kadar kayıt altına alınmış olan doğal afetlerin sayıları yer almaktadır. Örneğin 1990 yılında kayıt altına alınmış doğal afet sayısı iki yüz yetmiş sekiz iken, bu sayı 1995’de iki yüz kırk sekiz, 2000’de dört yüz on bir, 2005’te dört yüz otuz iki, 2010’da üç yüz doksan üç, 2015’te üç yüz seksen ve son olarak 2018’de iki

---

³¹²“World Migration Report 2013”, International Organization for Migration (IOM): 33-34, https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr2013_en.pdf [02.09.2019].

yüz seksen iki olarak kaydedilmiştir.³¹³ Aşağıda kayıt altına alınmış doğal afet sayılarının yıllara göre grafiğe dökülmüş hali yer almaktadır.

Şekil 15: 1900-2018 Yılları Arasında Kayıt Altına Alınmış Doğal Afet Sayısı

Doğal afet kelimesi; deprem, volkanik faaliyet, sel, kuraklık, aşırı sıcaklık, toprak kayması, çöl fırtınası, yangın gibi doğa olaylarını içermektedir. Bkz. "Number of Reported Disaster Events", Our World in Data, <https://ourworldindata.org/natural-disasters#number-of-reported-disaster-events> [01.07.2019].

Aşağıdaki tablo her ne kadar tez kapsamı dışında tutulan kitlesel insan hareketliliği öznelerinden bir tanesi olan ülke içinde yerinden edilen kişilerin sayısını gösteriyor olsa da, doğal afetlerin de çatışmalar gibi ve hatta onlardan daha fazla miktarda insan hareketliliği yarattığını göstermesi bakımından önemlidir. (H1b. Doğal afetler de tıpkı savaşlar ve çatışmalar gibi ve hatta bazen onlardan daha büyük boyutlarda insan hareketliliğine yol açar.) IDMC tarafından 2008 yılı itibarıyla yapılan istatistiklere göre çatışmalar/şiddet ve doğal afetler nedeniyle ülke içinde yerinden edilen kişi sayısı şu şekildedir:

Tablo 76: Ülke İçinde Yerinden Edilen Kişi Sayısı (2008 Sonrası)

Yıl	Çatışma ve Şiddet Kaynaklı Ülke İçinde Yerinden Edilen Kişi Sayısı	Doğal Afet Kaynaklı Ülke İçinde Yerinden Edilen Kişi Sayısı
2008	4.600.000	38.241.000
2009	6.501.000	16.733.000
2010	2.892.000	42.350.000
2011	3.531.000	15.016.000
2012	6.555.000	32.363.000
2013	8.157.000	22.130.000
2014	10.887.000	19.122.000

³¹³“Our World in Data”, <https://ourworldindata.org/natural-disasters#number-of-reported-disaster-events> [01.07.2019].

2015	8.989.000	19.193.000
2016	6.918.000	24.217.000
2017	11.773.000	18.778.000
2018	10.780.000	17.188.000
2019	8.554.000	24.855.000

Bu tablo Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi'nin verileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bkz. The Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) Resmî İnternet Sayfası, <http://www.internal-displacement.org/database/displacement-data> [13.07.2020].

Önceden de bahsedildiği üzere, literatürde doğal afetlerin neden olduğu hareketliliğe katılan insanların mülteci olarak mı yoksa yerinden edilen kişi olarak mı tanımlanması gerektiğine dair bir tartışma mevcuttur. Tezin temel kaynaklarından biri olan BM bu kişileri mülteci olarak değil de çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişi olarak tanımladığından, doğal afetlerin neden olduğu insan hareketliliği öznesi gereği bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Fakat yine de, doğal afetler söz konusu olduğunda tıpkı savaşlarda ve çatışmalarda olduğu gibi meydana gelen insan hareketliliğinin araçsallaştırılması söz konusu olabildiğinden, doğal afetler çalışmanın tamamen kapsamı dışında tutulmamıştır.

Tez kapsamında 1990 sonrası dönemde meydana gelen doğal afet verilerinde, insan hareketliliğinin boyutundan ziyade afetlerin neden olduğu can ve mal kaybının kayıt altına alınmış olduğu tespit edilmiştir. Buna ilaveten “doğal afet” denildiğinde depremden kuraklığa, orman yangınından böcek istilasına kadar çok geniş ve çeşitli bir yelpazeden söz edilmektedir. Doğal afet tanımı göz önüne alındığında, bir yıl boyunca gerçekleşen her bir afet çeşidi özelinde bu afetlerin ne boyutta bir insan hareketliliğine yol açtığı net bilgisine ulaşmak neredeyse imkânsız bir durumdur. Diğer bir ifadeyle, 1990-2018 yılları arasındaki yirmi sekiz yıllık süreçte dünya genelinde gerçekleşen her bir doğal afetin yıllara göre ne boyutta bir insan hareketliliğine neden olduğunu ortaya koymak hem oldukça güçtür hem de başka bir çalışmanın konusu olabilir. Dolayısıyla bir önceki başlıkta savaş ve çatışma kaynaklı uluslararası krizlerin neden olduğu insan hareketliliğinin boyutuna dair sayısal veriler üzerinden yapılan tablolar doğal afetler için yapılamamıştır.

Özetle, tez kapsamında doğal afetler insan hareketliliğinin öznesi ve hareketliliğin sayısal boyutundan ziyade yaratmış oldukları hareketliliğinin araçsallaştırma faaliyetlerine nasıl konu olduğu üzerinden ele alınacaktır. Bu noktada bir sonraki bölümde yapılacak olan analizde, doğal afetler konusuna insan hareketliliğini

araçsallaştıran aktörler ve araçsallaştırma faaliyetlerinin gözlemlendiği alanlar bazında davalar, ulusal/uluslararası raporlar ve izlenen politikalar ışığında yer verilecektir.

3.2. 1990 Sonrasında Kitlesele İnsan Hareketliliğine Yol Açan Uluslararası Krizlerde Araçsallaştırmanın Aktörleri, Alanları ve Nedenleri

Soğuk Savaş ardılı dönemde birçok kıtada kitlesele biçimde insan hareketliliği yaratan yeni krizler ortaya çıkmış ve zaman zaman Soğuk Savaş döneminin tekrarlayan çatışmaları da yeniden tetiklenmiştir. XXI. yüzyılın başında 11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan saldırılar ise insan hareketliliğine yönelik bakış açısını şekillendiren en önemli gelişmelerden bir tanesi olmuştur. Dönemin ABD Başkanı George W. Bush'un "teröre karşı savaş" ilanıyyla başlayan süreçte, insan hareketliliği konusu adeta bir tehdit unsuru; hareketliliğin özneleri ise potansiyel birer terörist olarak değerlendirilmiş ve kriminalize edilir/suçla ilişkilendirilir hale gelmiştir. "[...] Özellikle son on yılda artan terörizm ve yükselen mikro milliyetçilikler göçün birey güvenliği perspektifinden çok bir 'sınır güvenliği' ve 'ulusal güvenlik' çerçevesinde değerlendirilmesi eğilimini de beraberinde getirmiştir."³¹⁴ Bir diğere ifadeyle, insan hareketliliğinin yönetimi noktasındaki motivasyonun kaynağı gözle görünür bir biçimde insani değerlerden ziyade güvenlik endişeleri olmaya başlamıştır. Bu sürecin bir sonucu olarak mültecilerin ulaştıkları yerlerde karşılaştıkları sorular, kim olduklarına ya da ne tür bir zulümden kaçtıklarına dair olmaktan ziyade onların gelişlerindeki "gerçek/saklı" niyeti sorgulamaya yönelik olmaya başlamıştır.³¹⁵ (H6. Kitlesele insan hareketliliği hedef ülkelerde güvenlik kaygılarına neden olur.)

Her ne kadar insan hareketliliği konusu ulus devletlerin güvenliği açısından bir takım endişeleri beraberinde getiriyor olsa da, hareketliliğin neden olduğu insani krizlerin küresel çapta ve ortak çabalarla insani değerler çerçevesinde yönetilmesi için bir takım adımlar atılmıştır. 10 Aralık 2018 tarihinde kabul edilen Küresel Göç Mutabakatı (Global Compact for Migration) ya da "Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç için Küresel Mutabakat Metni" (Global Compact For Safe, Orderly And Regular Migration) bu adımlardan bir tanesidir. Metnin yasal bir bağlayıcılığı bulunmasa da, insani krizlerin önüne geçebilmek için kaynak ülkeler ile hedef ve transit ülkeler arasında iş birliğinin

---

³¹⁴ Gonca Oğuz Gök, "Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç-Güvenlik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KOSBED)*, 31 (2016): 72.

³¹⁵ Michael Humphrey, "Refugees: An Endangered Species?", *Journal of Sociology*, c. 39, s. 1 (2003): 40.

vurgulanması önemlidir.³¹⁶ BM Genel Kurulu tarafından 17 Aralık 2018 tarihinde kabul edilen Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakat (Global Compact on Refugees) insani krizlerin ortak çabalarla yönetilmesi noktasında atılan adımlardan bir diğeridir. Hareketliliğinin neden olduğu insani krizlerin yönetimi noktasında sorumluluk paylaşımının vurgulandığı bu mutabakat yasal olarak bağlayıcı bir metin değilse de, hem hareket halinde olan insanların hem de ev sahibi toplumların krizden daha az etkilenmeleri konusunda küresel çapta iş birliği yapılması gerektiğini vurgulaması bakımından oldukça önemlidir.³¹⁷

Yukarıda anılan iki metinde de görüldüğü üzere, insan hareketliliğinin yönetimi noktasında gerek hareketliliğin özneleri gerekse ev sahibi toplumlar açısından şartları iyileştirici bir takım adımlar atılmıştır. Fakat her iki metnin yasal bir bağlayıcılığının olmaması sorumluluk paylaşımı noktasında aktörleri deyim yerindeyse vicdanları ile baş başa bırakmakla birlikte, araçsallaştırma faaliyetlerine de zemin hazırlayan bir ortam yaratmaktadır.

Uluslararası toplumun en önemli gündem maddelerinden biri haline gelen insan hareketliliği konusunun uluslararası krizler ve araçsallaştırma kavramı ile ilişkisini ortaya çıkartmak bu tezin amacı olmuştur. İki ana hat üzerine kurulu olan tez çalışmasının birinci ayağı “insanları kitlesel bir biçimde hareket ettiren motivasyon nedir?”, “kişiler hangi durumlarda akınlar halinde neden evlerini terk ederler?”, “kitlesel ve aniden gelişen hareketlilikte etkili olan faktörler nelerdir?” minvalindeki sorular etrafında oluşturulmuştur. Neticede savaşların, çatışmaların ve doğal afetlerin sınır aşan bir şekilde, çoğu zaman ani bir biçimde kitlesel insan hareketliliğine neden olduğu kanısına varılmıştır. Bu doğrultuda, tez çalışmasına konu olan 1990 sonrası dönemden günümüze kadar geçen süre zarfında, kitlesel insan hareketliliğine neden olan savaş, çatışma kaynaklı uluslararası krizler araştırılmış ve sayıları yirmi altı³¹⁸ olarak saptanmıştır. Daha önce de bahsedildiği üzere, çalışmanın odak noktası araçsallaştırma kavramı olduğu için doğal afetlerin yaratmış olduğu insan hareketliliği sadece

---

³¹⁶ “Global Compact for Migration: Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration”, https://refugeemigrants.un.org/sites/default/files/180713_agreed_outcome_global_compact_for_migration.pdf [22.10.2020].

³¹⁷ “Report of the United Nations High Commissioner for Refugees: Global Compact on Refugees”, **United Nations**, Supplement No. 12 (A/73/12 (Part II)), 2018, https://www.unhcr.org/gcr/GCR_English.pdf [22.10.2020].

³¹⁸ Doğal afetlerin yaratmış olduğu insan hareketliliğinin boyutu savaş, çatışma kaynaklı krizlerde yapıldığının aksine, her bir afet özelinde araştırılmamıştır.

araçsallaştırma faaliyetlerine rastlanabilecek davalar ve yayınlanmış raporlar üzerinden ele alınacaktır. Tez çalışmasının ikinci ayağı ise krizlerden doğan insan hareketliliğinin kimler tarafından, neden ve ne şekilde araçsallaştırıldığı gibi sorular etrafında şekillenmiştir.

Tezin bu başlığı altında kitlesel insan hareketliliğine neden olan uluslararası krizlerde ve uluslararası krizlere neden olan insan hareketliliklerinde araçsallaştırma faaliyetlerinin izleri sürülecektir. Yöntem olarak, öncelikle bu faaliyetleri gerçekleştiren aktörlerin hangileri olduğundan bahsedilecektir. Akabinde araçsallaştırma faaliyetlerine ilk bakışta rastlanabilecek alanlar (dış politika, iç politika, sosyal-ekonomik, sağlık ve organize suç) başlığı altına kriz örnekleri yerleştirilecektir. Krizlerdeki insan hareketliliğinin ve insan hareketliliğinin neden olduğu krizlerin hangi alanlarda araçsallaştırmaya konu olduğu örneklerle anlatıldıktan sonra “aktörler uluslararası krizlerden doğan kitlesel insan hareketliliğini neden araçsallaştırırlar?” sorusundan yola çıkılarak araçsallaştırmanın nedenleri sorgulanacaktır. En sonda sonuç kısmıyla birlikte bunun etkileri ve ahlaki boyutu değerlendirilecektir.

3.2.1. Kitlesel İnsan Hareketliliğini Araçsallaştıran Aktörler

Aktör kavramı genel itibarıyla devletler ve devlet-dışı aktörler şeklinde ele alınabilir.³¹⁹ Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayan süreçte, birçok devlet-dışı aktörün ortaya çıkması egemen devletlerin uluslararası ilişkilerdeki başat konumunun sorgulanmasına neden olmuştur. Yeni süreçte dünyanın hemen hemen her coğrafyasında karşılaşılan savaşlar, çatışmalar ve bunların neden olduğu insani krizler devlet-dışı aktörleri daha fazla görünür kılmıştır.

Her bir insani krizde yer alan devlet ve devlet-dışı aktörlerin hangileri olduğunu saptamak başka bir çalışmanın konusu olabilir. Bu bölümde yapılmak istenen, aktörlerin tezin odak noktası olan araçsallaştırma kavramı çerçevesinde incelenmesidir. Bu doğrultuda, tezde ele alınan uluslararası krizler kapsamında devlet-dışı aktörlerin sayısal artışına dair veriler ortaya konacaktır. Belirtilmesi gereken, uluslararası hükümetler-dışı kuruluşlardan (international non-governmental organisations-INGOs), NGO'lardan, hükümetlerarası kuruluşlardan (inter-governmental organisations-IGOs), silahlı

---

³¹⁹ Devlet-dışı aktörlerle ilgili tanımsal tartışmalara dair okuma önerisi için bkz. Filiz Çulha Zabçı, “Devlet-Dışı Örgütler (NGO's): Tanımlayıcı Bir Çerçeve”, **Kültür ve İletişim**, c. 3, s. 2 (2000).

gruplardan, özel şirketlerden ve bireylerden tek tek bahsetmek yerine hepsinin en genel ifadeyle devlet-dışı aktörler olarak ifade edileceğidir.

İncelenen krizlerde savaşların ve çatışmaların ve hatta doğal afetlerin insan hareketliliğinde büyük bir artışa neden olduğu görülmüştür. İnsan hareketliliğindeki artış, konu ile ilgilenen aktörlerin sayısal olarak artışını da beraberinde getirmiştir. Aktörlerin sayısal olarak artmasının araçsallaştırma kavramı ile ilişkisi dolaylı olmakla birlikte, bize önemli bir veri sunmaktadır. Örneğin Türkiye’de Suriyelilerle ilgilenen NGO’lara dair yapılan bir çalışmada, uluslararası yardım kampanyası yürüten elli iki, mülteci kamplarındaki temel ihtiyaçları karşılayan kırk iki, insani yardım sağlayan on sekiz, araştırma ve raporlama hizmeti veren yedi olmak üzere toplamda iki yüz on dört adet NGO’dan bahsedilmektedir.³²⁰ Artan NGO sayısı, görev alan personelin ve yapılan harcamaların da artması anlamına gelmektedir. Hal böyle olunca, uzmanlaşma gerektiren bir süreç işlemektedir ki bu süreç aynı zamanda ticarileşme riski taşımakta olup, araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırlayabilmektedir.

Tablo 77: NGO’ların Coğrafi Dağılımları ve Sayıları

AMERİKA (Toplam: 24,093)	
Güney Amerika	658
Orta Amerika	337
Kuzey Amerika	23.098
AVRUPA (Toplam: 17.923)	
Güney Avrupa	1.093
Doğu Avrupa (Rusya dâhil)	8.362
Kuzey Avrupa	4.682
Batı Avrupa	3.786
ASYA (Toplam: 6.491)	
Doğu Asya	407
Güneydoğu Asya	980
Güney-Orta Asya (Türkiye ve Ortadoğu)	4.320
Batı Asya	784
AFRİKA (Toplam: 4.224)	
Batı Afrika	2.319
Doğu Afrika	1.240
Güney Afrika	442

³²⁰ Bu çalışmada Türkiye’de Suriyelilerle ilgilenen kayıtlı NGO’lardan bahsedilmektedir. Sahada kayıt dışı faaliyet gösteren cemaatler gibi farklı aktörlerin varlığı da göz önüne alındığında, sayının daha fazla olduğu görülmektedir. Melih Cilga, “Syrian Refugees and NGOs in Turkey”, <https://graphcommons.com/graphs/a5f158c2-9d58-4745-9fe5-97bc9d86dac4?show=info> [12.02.2020]. Ayrıca bkz. Bülent Aras, Yasin Duman, “INGOs’ Assistance to Syrian Refugees in Turkey: Opportunities and Challenges”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, (2018): 2-3, https://www.researchgate.net/publication/328395693_INGOs'_Assistance_to_Syrian_Refugees_in_Turkey_Opportunities_and_Challenges [12.02.2020].

Kuzey Afrika	223
OKYANUSYA: 653	
KARAYİPLER: 480	
Genel Toplam: 53.864	

Bu tablo Dünya Hükümet-Dışı Örgütler Derneği/Worldwide NGO Directory verileri doğrultusunda hazırlanmış olup, tabloda yer verilen bölge isimleri bu kaynağa aittir. Bkz. “Dünya Hükümet-Dışı Örgütler Derneği (I)”, <https://www.wango.org/resources.aspx?section=ngodir> [12.02.2020].

1990 sonrasında günümüze kadar geçen süre zarfında NGO’ların sayısal olarak artışına dair veriler hem ilgi alanlarına hem de faaliyet gösterdikleri coğrafyaya göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin Joseph Nye, “bilgi devrimi”nin (information revolution) NGO’ların sayısında çarpıcı bir artışa neden olduğunu ifade etmiş ve o zamana kadar altı bin olan NGO sayısının 1990’lı yıllar süresince yirmi altı bine yükseldiğini belirtmiştir.³²¹ Uluslararası Dernekler Birliği (Union of International Associations/UIA) tarafından hazırlanan “The Yearbook of International Organizations-2019” başlıklı yayında hükümetlerarası ve hükümet-dışı uluslararası örgütler olmak üzere yetmiş iki bin beş yüz örgütten bahsedilmektedir.³²² 2000 yılında kurulan Dünya Hükümet-Dışı Örgütler Derneği (The World Association of Non-Governmental Organizations/WANGO) tarafından ise on sekiz bölge özelinde faaliyet gösteren NGO’lar listelenmiştir. WANGO verileri doğrultusunda NGO’ların coğrafi olarak dağılımlarına ve sayılarına bakıldığında Tablo 77’deki görünüm karşımıza çıkmaktadır. WANGO’nun 2000 yılından itibaren yayınlanan verileri tez konusu ile bağlantılı mülteci, mülteci krizi, sığınmacı, insani yardım, insani destek, insani kriz, insani örgüt, insan hakları, insan kaçakçılığı gibi bir takım anahtar kelimeler ile taratıldığında ise karşımıza çıkan NGO sayısı şöyledir:

Tablo 78: Bazı Anahtar Kelimelere Göre Faaliyet Gösteren NGO Sayısı

Anahtar Kelime	NGO Sayısı
Mülteci	1.150
Mülteci Krizi	1.239
Sığınmacı	26
İnsani Yardım (humanitarian aid)	1.393
İnsani Destek (humanitarian assistance)	244
İnsani Kriz	340
İnsani Örgüt (humanitarian organisation)	750
İnsan Hakları	5.654

³²¹ Joseph S. Nye, **Soft Power – The Means to Success in World Politics**, (New York: PublicAffairs, 2004), 90.

³²² “The Yearbook of International Organizations”, Union of International Associations, <https://uia.org/yearbook> [12.02.2020].

İnsan Kaçakçılığı (human trafficking)	5.314
Genel Toplam: 16.110	

Bu tablo Dünya Hükümet-Dışı Örgütler Derneği/Worldwide NGO Directory verileri taranarak hazırlanmıştır. Bkz. “Dünya Hükümet-Dışı Örgütler Derneği (II)”, <https://www.wango.org/resources.aspx?section=ngodir#tab2> [12.02.2020]. İnsani krizler söz konusu olduğunda örgütlerin faaliyetleri de iç içe geçebilmektedir. Örneğin insan hakları ihlalleri ile ilgilenen bir örgüt aynı zamanda mültecilerle de ilgilenmek durumunda kalabilmektedir. Bu tabloya bakılarak yukarıda bahsi geçen insan hakları ile ilgilenen 5.654 örgütün faaliyet alanının sadece hak ihlalleri ile sınırlı kaldığı veya sığınmacılarla ya da insan kaçakçılığıyla ilgilenmediği anlamı çıkartılmamalıdır. Tablo, anahtar kelimeler ile NGO sayıları hakkında genel bir fikir vermesi amacıyla oluşturulmuştur.

Yukarıda yer alan tablolardan görüldüğü üzere, dünya genelinde faaliyet gösteren NGO sayısı toplamda elli üç bin sekiz yüz altmış dört iken; bunun içinden tez konusuyla bağlantılı olarak taratılan NGO sayısı on altı bin yüz on’dur. Tablolar her ne kadar NGO sayısındaki artışın yıllara göre nasıl değiştiğine dair bir bilgi sunmasa da, tezin konusu ile ilgili olan NGO’ların dünya genelinde faaliyet gösteren NGO sayısının yaklaşık yüzde otuzunu oluşturduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Uluslararası krizlerin yarattığı hareketlilik ve bununla birlikte meydana gelen insani krizlerde, aktörlerin sayısal olarak artışına ve çeşitliliğine ilaveten, her bir aktörün yürüttüğü araçsallaştırma faaliyetleri somut ve/veya soyut bir takım kazançlar elde edebilmek adına değişkenlik gösterebilmektedir. Kimi örnekte devlet aktörünün sert ve yumuşak gücü bağlamında bir kriz yönetimi sürdürdüğü, yardımları araçsallaştırdığı ya da çatışan tarafları destekleyerek krizlerin devamlılığını sağladığı görülebilmektedir. Kimi örnekte devlet-dışı aktörlerin maddi kazanç sağlama, itibar elde etme veya tanınma gibi bir takım amaçlar doğrultusunda araçsallaştırma faaliyeti gerçekleştirdiği gözlemlenebilmektedir. 2011 Güney Sudan Krizi’nde olduğu gibi kimi örnekte ise cinsel şiddet gibi suçlar hem devlet aktörü hem de devlet-dışı aktörler tarafından işlenebilmektedir.³²³

Uluslararası bir krizin neden olduğu kitlesel insan hareketliliğinin yeni krizlere yol açtığı 1994 Haiti, 1996 Zaire ve 2011 Suriye örneklerinde devletlerin yürütmüş oldukları araçsallaştırma faaliyetleri birbirinden farklıdır. 1994 Haiti Krizi’nde hedef ülke olan ABD sert gücü kapsamında kaynak ülke Haiti’ye; 1996 Zaire Krizi’nde ise kaynak ülke olan Ruanda sert gücü kapsamında hedef ülke Zaire’ye saldırarak/askerî müdahalede bulunarak bir araçsallaştırma faaliyeti yürütmüştür. Bu iki örnekten çok daha büyük bir boyutta insan hareketliliğine yol açan 2011 Suriye Krizi’nde ise hedef

³²³ “South Sudan: New Abuse of Civilians by Both Sides”, Human Rights Watch, 22 Kasım 2016, <https://www.hrw.org/news/2016/11/22/south-sudan-new-abuse-civilians-both-sides> [12.06.2020].

ülkelerden Türkiye yumuşak gücü kapsamında AB ile pazarlık masasına oturarak bir araçsallaştırma faaliyeti gerçekleştirmiştir.

Kriz bölgelerine yapılan insani yardımların orta ve uzun vadeli sonuçlarına bakıldığında, somut ve/veya soyut kazanç sağlama ihtimali yüksek olan aktörlerin yardımda bulunduğu, herhangi bir kazanç elde etme ihtimali düşük olan aktörlerin ise yardımın lojistik vs. maliyetini hesaba katarak yardım faaliyetlerine katılmadığı anlaşılmaktadır. Bir diğer ifadeyle, aktörlerin krizlere müdahil olup olmamalarının yaptıkları kar-zarar hesabıyla yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, insani krizler söz konusu olduğunda devletlerin yapmış olduğu yardımlar araçsallaştırma faaliyetlerinin bir parçası olabilmektedir. Örneğin Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri Yemen'e bir yıl içerisinde BM'nin yardım bütçesinin üçte biri kadar bir meblağda (yaklaşık dokuz yüz otuz milyon dolar) yardım ulaştırmıştır.³²⁴ Kriz bölgesine yapılan bu yardımın ilk bakışta bir araçsallaştırma faaliyeti olduğu düşünülmezken, sonrasında Suudi Arabistan yönetiminin bu yardımlar karşılığında kendi reklamının yapılmasını talep ettiğine dair iddialar ortaya çıkmıştır.³²⁵ Yardımın krizden etkilenen insanlar için mi yoksa soyut bir kazanç olarak itibar için mi yapıldığının sorgulanmasına yol açan Riyad yönetiminin bu davranışı, araçsallaştırma faaliyeti yürütüldüğünün bir göstergesidir.

Devlet-dışı aktörlerin yürüttüğü araçsallaştırma faaliyetlerinin genellikle somut kazanımlar odaklı olduğu söylenebilir. Örneğin Kenya hükümeti çoğunlukla Somalili mültecilerin yaşadığı Dadaab mülteci kampını kapatma gerekçesi olarak güvenlik endişelerini (Somali'de kurulan El-Şebab terör örgütünün kampı ve buradaki mültecileri askerî amaçları için kullandığını, saldırılarını buradan gerçekleştirdiğini) öne sürmüştür.³²⁶ Devlet-dışı silahlı bir aktörün gerçekleştirdiği araçsallaştırma faaliyetinin bir örneği olan bu durum, insani amaçla kurulan bir kampın araçsallaştırma faaliyeti nedeniyle kapatılmasına ve kamplarda yaşayanların hareketliliğinin tetiklenip yeni bir

---

³²⁴ “Note to Correspondents on the Secretary-General’s Meeting with H.R.H Prince Mohamad Bin Salman Al Saud”, United Nations Secretary-General, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2018-03-27/note-correspondents-secretary-general%E2%80%99s-meeting-hrh-prince> [13.02.2020].

³²⁵ “Saudis Demanded Good Publicity Over Yemen Aid, Leaked UN Document Shows”, **The Guardian**, 30 Ekim 2018, <https://www.theguardian.com/global-development/2018/oct/30/saudis-demanded-good-publicity-over-yemen-aid-leaked-un-document-shows> [13.02.2020].

³²⁶ Nita Bhalla, “Kenya Orders Closure of Dadaab Refugee Camp This Year, According to Leaked U.N. Document”, **Reuters**, 29 Mart 2019, <https://www.reuters.com/article/us-kenya-refugees-somalia/kenya-orders-closure-of-dadaab-refugee-camp-this-year-according-to-leaked-un-document-idUSKCN1RA1FN> [27.02.2020].

insani krizin doğmasına zemin hazırlamaktadır. Kısacası, mülteci kamplarını askerî amaçları doğrultusunda kullanan terör örgütleri de somut kazanımlar elde etmek adına araçsallaştırma faaliyeti gerçekleştiren aktörler arasındadır.

Terör örgütlerinin askerî amaçlarla gerçekleştirdikleri araçsallaştırma faaliyetlerine ilaveten, bazı devlet-dışı aktörler de maddi kazanç elde edebilmek adına araçsallaştırma faaliyeti gerçekleştirebilmektedir. Örneğin 2005 verilerine göre, zorla çalıştırma ve cinsel sömürüyü de kapsayan bir şekilde insan kaçakçılığında elde edilen kazanç yaklaşık otuz iki milyar dolar civarındadır.³²⁷ Bu sayı 2015 verilerinde ise cinsel sömürüden doksan dokuz milyar dolar, hizmetkârlıktan/ev içi kölelik³²⁸ (domestic servitude) sekiz milyar dolar ve zorla çalıştırmadan (forced labour exploitation) kırk üç tam, onda iki milyar dolar olmak üzere toplamda yaklaşık yüz elli milyar dolara ulaşmıştır.³²⁹

Şekil 16: İnsan Kaçakçılığında Elde Edilen Kâr

“Human Trafficking Center”, <https://humantraffickingcenter.org/problem/> [17.02.2020].

Somut bir takım kazanımlarla birlikte, IŞİD gibi silahlı devlet-dışı aktörler de seslerini duyurabilmek adına gerçekleştirdikleri eylemlerle tanınma/muhatap alınmak isteme gibi soyut bir takım kazanımlar elde edebilmek adına insan hareketliliği öznelere araçsallaştırabilmektedir. Buna ilaveten, devlet-dışı aktörler içerisinde yer alan

³²⁷ “A Global Alliance Against Forced Labour”, International Labour Organization, (Geneva, 2005): 55, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@declaration/documents/publication/wcms_081882.pdf [17.02.2020].

³²⁸ Domestic servitude kavramı zorla çalıştırmanın bir türü olmakla birlikte, mağdurların genellikle yabancı ülkelerde ev işlerinde çalıştırılmasını ve kendi istekleriyle işten ayrılmadıkları için bir nevi köle olarak kullanılmalarını ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Domestic Servitude”, <http://www.endslaverynow.org/learn/slavery-today/domestic-servitude> [22.02.2020].

³²⁹ “Human Trafficking Center”, <https://humantraffickingcenter.org/problem/> [17.02.2020].

bireylerin de araçsallaştırma faaliyeti yürütmesi mümkündür. Örneğin insan hareketliliğinin öznelere bizzat içinde buldukları durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmektedir. Birçok kriz örneğinde anılan savaşçı mülteciler konusu bireylerin yürüttüğü araçsallaştırma faaliyetlerinin bir göstergesidir.

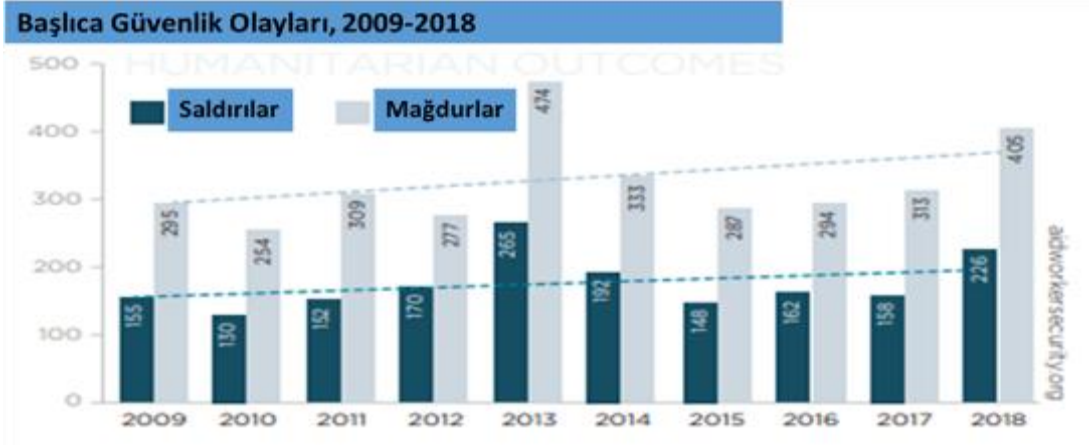
Devlet-dışı aktörlerin yürüttükleri araçsallaştırma faaliyetlerinin bir diğer göstergesi kriz bölgesinde hizmet veren yardım çalışanlarına karşı sergiledikleri davranışlardır. Bu davranışlar genellikle yardım çalışanlarını kaçırmaya, fiziki olarak istismar etme, öldürme ya da onlara saldırma şeklinde kendini göstermektedir ki bunların da korku yaratma, sahada sağlanan sağlık hizmetlerini kesintiye uğratma veya yardım amacıyla kriz bölgesine gitmek isteyenleri güvenlik riski nedeniyle vazgeçirme gibi sonuçları olabilmektedir.³³⁰ 1990'lı yıllardan günümüze kadar geçen sürede yardım çalışanlarına yönelik saldırılar zaman zaman azalsa da, genel itibariyle saldırıların artışta olduğu görülmektedir.³³¹ Örneğin 2018 yılında Güney Sudan, Afganistan, Suriye ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti başta olmak üzere çeşitli kriz bölgelerinde gerçekleşen iki yüz yirmi altı adet farklı saldırıdan dört yüz beş yardım çalışanı etkilenmiş; bunlardan yüz otuz bir tanesi öldürülmüş, yüz kırk dört tanesi yaralanmış ve yüz otuz tanesi de kaçırılmıştır.³³²

---

³³⁰ Yardım çalışanlarına yönelik saldırılara dair ayrıntılı bilgi için bkz. Abby Stoddard, **Necessary Risks Professional Humanitarianism and Violence Against Aid Workers**, (New York: Palgrave Macmillan, 2020).

³³¹ 1997 yılından günümüze kadar geçen sürede ülkelere, mağdurların çalıştığı kuruma, saldırıdan etkilenenlerin sayısına, saldırının şekline, yerine ve saldırıyı gerçekleştiren aktöre göre tasniflenen, yardım çalışanlarına yönelik şiddet eylemleri hakkında bilgi için bkz. "Security Incident Data", <https://aidworkersecurity.org/incidents/search> [25.02.2020].

³³² "Aid Worker Security Report 2019—Updated", https://www.humanitarianoutcomes.org/sites/default/files/publications/awsr_2019_0.pdf [17.02.2020].

Şekil 17: 2009-2018 Yılları Arasında Yardım Çalışanlarına Yönelik Saldırı ve Etkilenen Çalışan Sayısı

“Aid Worker Security Report 2019—Updated”, age.

Son olarak, yardım örgütlerinin bağışçılarının, finansörlerinin kim olduğu da sahada çalışanlar açısından sorun yaratabilmektedir. Yardım çalışanlarının “Batı’nın projesi” olarak görülmesi, onları hedef haline getirebilmektedir.³³³ Hatta BM’nin dahi bu tür ithamlarla karşı karşıya kaldığı olmuştur. BM’nin özel temsilcisi olarak Bağdat’ta bulunan ve 19 Ağustos 2003 tarihindeki bombalı saldırıda hayatını kaybeden Sergio Vieira de Mello’nun bir basın toplantısında kurmuş olduğu cümleler bu türden ithamlara yöneliktir. Bir gazetecinin BM’nin ülkedeki varlığının Amerikan işgaline bir kılıf olup olmadığını sorması üzerine S. Mello, BM’nin bağımsız bir örgüt olarak kimsenin kuklası olmadığını, burada ABD’yi ya da Koalisyonu desteklemek için bulunduğu bir daha söylenmemesi gerektiğini belirtmiştir.³³⁴ Fakat BM’nin Batı’nın ve ABD’nin kuklası olduğuna yönelik algı El-Kaide liderinin cihadın sadece ABD için değil BM’ye karşı da ilan edildiğini ifade ettiği bildirisinde net bir biçimde görülmektedir.³³⁵

Tüm bunlara ilaveten, yardım çalışanları ülkelerin terör listesinde yer alan gruplar ile sahada kuracakları ilişki açısından da sorun yaşayabilmektedir.³³⁶ İnsani yardımın ayırım gözetmeksizin herkese ulaştırılması noktasında, “terörist” olarak addedilen gruplarla

³³³ Kristina Thorne, “Terrorist Lists and Humanitarian Assistance”, **Humanitarian Exchange**, s. 37 (2007): 14.

³³⁴ Samantha Power, **Chasing The Flame: Sergio Vieira de Mello and The Fight Save The World**, (England: Penguin Books, 2008), 423.

³³⁵ “Bin Laden’s Statement”, **The New York Times**, 3 Kasım 2001, <https://www.nytimes.com/2001/11/03/international/bin-ladens-statement.html> [10.02.2020].

³³⁶ Max P. Glaser, “Engaging with Non-State Armed Groups in the Context of the ‘Global War on Terror’: Observations from Lebanon and Gaza”, **Humanitarian Exchange**, s. 37 (2007): 17. Ayrıca bkz. Andy Storey, “Non-Neutral Humanitarianism: NGOs and the Rwanda Crisis”, **Development in Practice**, c. 7, s. 4 (1997): 390-393.

herhangi bir bağlantının kurulması, “terörist”e sağlık hizmeti sunmak ya da yardıma muhtaç kişilere “teröristler” aracılığıyla (güvenliği sağlamada iş birliği yapmak gibi) ulaşmak yardım örgütlerinin bir anda ülkelerin/bağışçıların terörist listesine eklenmesine yol açabilmektedir. Bu durum sahada faaliyet gösteren yardım örgütlerinin tarafsızlığını tehlikeye atmakta, en nihayetinde insani yardımın sadece seçilen/”terörist olmayan” gruplarla sınırlı kalmasına neden olabilmektedir. Aktörlerin yardımı kendilerini herhangi bir yaptırımla ya da suçlamayla karşılaştırmayacak gruplar/kişiler üzerinden gerçekleştirmesi yani yardım alacak olanları seçmeleri ahlaki açıdan tartışmalı olmakla birlikte, başlı başına bir araçsallaştırma faaliyetini işaret etmektedir.

Çalışmanın bir sonraki başlığında devletler ve devlet-dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetlerinin hangi alanlarda gözlemlendiği ve bu faaliyetlerin nasıl gerçekleştirildiği krizler üzerinden incelenecektir.

3.2.2. Kitleseİ İnsan Hareketliliğinin Araçsallaştırıldığı Alanlar

Uluslararası kriz, kitleseİ insan hareketliliği ve araçsallaştırma ilişkisi kapsamında araçsallaştırma faaliyetlerinin gözlemlendiği alanlar (dış politika, iç politika, sosyal-ekonomik, sağlık ve organize suç) ve doğal afetlerde karşılaşılan araçsallaştırma faaliyetleri kriz örnekleri üzerinden aktarılacaktır. Göz önünde bulundurulması gereken nokta, her bir kitleseİ hareketliliğın kendine has koşullarda gerçekleştiği ve yine kendine özgü alanlarda ve farklı aktörler tarafından araçsallaştırılma faaliyetlerine konu olduğudur. Bu bakımdan çalışma kapsamında ele alınan yirmi altı adet krizin her birinde araçsallaştırma faaliyetlerinin izleri aranmış olmakla birlikte, her bir örnekte tüm alanlarda araçsallaştırmanın var olacağı da beklenmemektedir. Bazı krizlerde araçsallaştırma faaliyetlerine dört alanda da rastlanabilirken, bazı krizlerde araçsallaştırmanın izleri görülmeyebilmektedir. Bu alt başlığın amacı, yirmi altı krizin hangi araçsallaştırma faaliyetlerine konu olduğunu mümkün olduğunca saptamaya çalışmaktır.

Metin içerisinde hangi uluslararası krizde ne tür bir araçsallaştırma faaliyeti gözlemlendiği tablolarla gösterilecektir. Tablolarda araçsallaştırma faaliyetinin ne olduğu (örneğin cinsel istismar) başlıklar halinde verilecek, altına da hangi kriz örneğinde görüldüğü listelenecektir. Tablolardaki başlıklar, altlarında yer alan krizlerde ilk bakışta çok net bir biçimde gözlemlenebilen araçsallaştırma faaliyetlerini işaret

etmektedir. Fakat burada belirtilmesi gereken, araçsallaştırma faaliyetleri başlığı altında yer alan krizlerde diğer başlıklar altında gerçekleşen araçsallaştırma faaliyetlerinin olmadığı anlamına gelmediğidir.

Kayıtlara geçmemesi, insan hakları örgütleri raporlarında yer almaması ya da uluslararası mahkemelerde konuya ilişkin davaların açılmaması araçsallaştırma faaliyetinin ispatlanması bakımından durumu güçleştirmekle birlikte, bu çalışmada her bir örnekte her bir araçsallaştırma faaliyetinin gözlemlenebileceği varsayılmaktadır. Söz gelimi araçsallaştırma faaliyetlerinden biri olarak cinsel istismar konusu 1990 Ruanda-Uganda, 1992 Yugoslavya ve diğer bazı kriz örneklerinde ilk bakışta dikkat çekerken, tez araştırmasında 1994 Haiti Krizi'nde ya da 2008 Rusya-Gürcistan Krizi'nde böyle bir durum gözlemlenmemiştir. Fakat bu demek değildir ki, Haiti ya da Rusya-Gürcistan kriz örneklerinde hiç cinsel istismar söz konusu olmamıştır. Bir kişinin bile rızası olmadan cinsel ilişkiye zorlanmış olması tez açısından bir araçsallaştırma faaliyetidir. Kısacası, aşağıdaki tablolarda söz konusu hangi araçsallaştırma faaliyetiyse, o faaliyetin çok net bir biçimde gözlemlenebildiği kriz örnekleri listelenecektir. Buradaki amaç, hangi krizde ilk bakışta ne tür bir araçsallaştırma faaliyetinin gözlemlendiğini bir tablo içerisinde sunmaktır.

3.2.2.1. Dış Politika Alanı

Dış politika ile insan hareketliliği arasındaki ilişki uluslararası ilişkiler literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. Michael S. Teitelbaum yazmış olduğu “Immigration, Refugees, and Foreign Policy” başlıklı makalede insan hareketliliği ile dış politika arasındaki ilişkinin üç farklı şekilde düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir.³³⁷ Yazarın ilk olarak bahsettiği nokta dış politikada atılan adımların örneğin askerî ya da siyasi olarak müdahale etme kararlarının genellikle kitlesel göçü tetiklediği, diplomatik baskılar ve ekonomik yaptırımların da insan hareketliliğinde etkili olduğudur. Dış politika araçlarıyla insan hareketliliğinin kısıtlanması söz konusu olabildiği gibi hareketliliğin iş gücü kapsamında cazip hale getirilmesi de söz konusu olabilmektedir. Kısacası uluslararası göç konusu resmî anlaşma, protokol, mutabakat gibi dış politika araçlarıyla düzenlenebilmektedir. Yazarın bahsettiği ikinci nokta, uluslararası göçün bir dış politika aracı olarak kullanılmasıdır. Bu doğrultuda kitlesel göç silahsız bir fetih/ele

---

³³⁷ Michael S. Teitelbaum, “Immigration, Refugees, and Foreign Policy”, **International Organization**, c. 38, s. 3 (Yaz, 1984): 433-443.

geçirme olarak nitelendirilebilmektedir. Örneğin İsrail'in Batı Şeria'ya yerleşme politikası bu bağlamda ele alınabilir. Devletler hedef ülkeler ile ekonomik ve diplomatik ilişkilerini güçlendirmek adına da dış göçü teşvik edebilmektedir. Yazarın son olarak bahsettiği nokta ise bir ülkede var olan mülteci ve göçmen sayısının dış politikanın formülasyonunda etkili olduğudur. Bir ülkede yaşayan mülteci ve göçmen nüfus, ev sahibi olan hedef ülkenin kaynak ülkeye yönelik politikasını etkilemektedir. Aynı şekilde bu nüfus kaynak ülkenin kendi çıkarları doğrultusunda hedef ülkeye yönelik politika üretmesinde de kullanılabilir.

Kelly M. Greenhill, “Weapons of Mass Migration: Forced Displacement as an Instrument of Coercion” başlıklı makalesinde kitlesel göçün nasıl bir zorlama aracı/”silahı” olarak kullanıldığını irdemiştir.³³⁸ M. Greenhill mülteci krizlerini aktörlerin askerî olmayan zorlama ve baskı stratejilerinin bir parçası olarak görmekte ve insan hareketliliğini askerî, siyasi ve ekonomik imtiyazlar elde etme çerçevesindeki ikna politikalarının bir enstrümanı olarak ele almaktadır. 1953-2006 yılları arasında incelediği örneklerde M. Greenhill tez kapsamında ele alınan krizlerden dört tanesinden bahsetmektedir. Bu incelemeden çıkan sonuçlar şöyledir: 1992 Yugoslavya Krizi'nde zorlayıcı aktör olan Boşnaklar askerî varlık ve hava tahliyesi talepleriyle birlikte BM Güvenlik Konseyi'ni hedef alarak sonuçta kısmi başarı elde etmiştir. 1996 Zaire Krizi'nde zorlayıcı aktör olan Zaire ABD'yi, Fransa'yı ve Belçika'yı hedef alarak tanınma ve yardım elde etme hedeflerinde başarı sağlamıştır. 1999 Kosova Krizi'nin zorlayıcı aktörü Kosovalı Arnavutlar NATO'yu hedef alarak askerî yardım elde etme ve müdahale sağlama amaçlarında başarılı olmuştur. 2005 Çad-Sudan Krizi'nde ise zorlayıcı aktör olan Çad, BM güvenlik Konseyi'ni hedef alarak askerî ve siyasi bir müdahaleyi amaçlamış fakat bunun neticesi muğlak kalmıştır.³³⁹

M. Greenhill'den yola çıkarak yazmış olduğu makalesinde İbrahim Efe, 2011 Suriye Krizi'nin başında Suriye yönetiminin istediği ilgi ve desteği görememesinin sonucu olarak muhalif unsurları caydırmak ve onların uluslararası destekçilerini “cezalandırmak” amacıyla halkı toplu göçe zorladığını ve böylece insan hareketliliğini zorlayıcı bir dış politika aracı olarak kullandığını savunmaktadır.³⁴⁰ Zorlayıcı aktör olan

---

³³⁸ Kelly M. Greenhill, “Weapons of Mass Migration: Forced Displacement as an Instrument of Coercion”, **Strategic Insights**, c. 9, s. 1 (Bahar-Yaz 2010): 116.

³³⁹ Greenhill, “Weapons of Mass Migration”, 121.

³⁴⁰ İbrahim Efe, “Zorlayıcı bir Dış Politika Aracı Olarak Göç”, **Ortadoğu**, c. 8, s. 74 (Mayıs-Haziran 2016): 79.

Suriye yönetiminin cezalandırma ve caydırma hedeflerine sahip olan bu stratejisinin başarısı muğlak olarak nitelendirilebilir.

M. Greenhill'in "Strategic Engineered Migration as a Weapon of War" başlıklı makalesi ise insan hareketliliğinin enstrümental manipülasyonunu konu edinmiştir.³⁴¹ Yazar makalesinde devletlerin veya devlet-dışı aktörlerin savaş zamanlarında faydalanabilecekleri yoksun bırakıcı (dispossesive), dışlayıcı (exportive), askerîleşmiş (militarized) ve zorlayıcı (coercive) olmak üzere dört çeşit stratejik olarak planlanmış insan hareketliliği (strategic engineered migration) formlarından bahsetmektedir.³⁴² Yazar, yoksun bırakıcı şekilde planlanan insan hareketliliği formunun toprak elde etmek ya da bir bölgedeki etnik, dinsel ve siyasi dengeyi değiştirmek için tasarlandığını iddia etmektedir. Makalede 1990'lı yıllarda yaşanan Balkan Krizleri, 2003 yılından itibaren Sudan'ın Darfur Bölgesi'nde yaşananlar ve Irak'ın çatışmaya maruz kalmış bölgeleri bu forma örnek olarak gösterilmektedir. Sınır dışı etme olarak da ele alınabilen dışlayıcı olarak planlanmış insan hareketliliği formu yazara göre genel olarak devrimler sonucunda ülkenin sosyal yapısını bir an önce değiştirebilmek amacıyla muhalifleri göndermek şeklinde kullanılmaktadır. Askerîleşmiş insan hareketliliği formunun genel olarak askerî operasyonlarda kazanç elde etmek amacıyla hem ülke içinde hem de ülke dışında kullanıldığını belirten yazar, tezin konusu kapsamında bu forma Zaire'nin eski Cumhurbaşkanı M. S. Seko'nun Ruanda'dan Zaire'ye ulaşan çoğunluğu Hutulardan oluşan mülteciyi ve soykırım suçlularını silahlandırmasını örnek olarak göstermektedir. Planlanmış insan hareketliliğinin son formu olan zorlayıcı türde ise insan hareketlilikleri siyasi davranışlarda bir değişiklik meydana getirmek amacıyla bir dış politika unsuru şeklinde propaganda aracı olarak kullanılmaktadır. Yazara göre, zorlayıcı form ilk üç formun içerisine yayıldığı için ilk bakışta göze çarpmamakta ve bu durum da formun öneminin küçümsenmesine neden olmaktadır.

İnsan hareketliliği ile dış politika arasındaki ilişki kapsamında yukarıda anılanlar aynı zamanda araçsallaştırma faaliyetlerine de işaret etmektedir. Çalışmanın bu kısmında hem uluslararası krizlerin yarattığı kitlesel insan hareketlilikleri hem de kitlesel insan hareketliliklerinin yarattığı uluslararası krizler göz önünde tutularak, tez kapsamında incelenen krizlerin dış politika alanında nasıl bir araçsallaştırma faaliyetine konu olduğu

---

³⁴¹ Kelly M. Greenhill, "Strategic Engineered Migration as a Weapon of War", *Civil Wars*, c. 10, s. 1 (Mart 2008): 6.

³⁴² Greenhill, "Strategic Engineered Migration", 8.

incelenecektir. Bu çerçevede dış politika alanında gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetleri; kaynak ülkeye askerî müdahale, hedef ülkeye askerî müdahale, sınır kontrolü; “düşman” unsurları sınır dışı etme, maddi kazanç sağlama, geri kabul anlaşmaları üzerinden yürütülen pazarlıklar, güvenli bölge ve diğer başlıkları altında ele alınacaktır.

Tablo 79: Dış Politika Alanında Araçsallaştırmaya Konu Olan Krizler ve Araçsallaştırmanın İzleri

Kaynak Ülkeye Askerî Müdahale	Hedef Ülkeye Askerî Müdahale	Sınır Kontrolü				Diğer
		“Düşman” Olanları Sınır Dışı Etme	Maddi Kazanç Sağlamak	Geri Kabul Anlaşmaları Üzerinden Yürütülen Pazarlıklar	Güvenli Bölge veya Uçuş Yasak Bölge Oluşturma	
1992 Somali	1996 Zaire	1998 Etiyopya-Eritre	2011 Suriye	2011 Suriye	1990 Irak-Kuveyt	2008 Rusya-Gürcistan
1994 Haiti					1992 Yugoslavya	
2011 Suriye					2011 Libya	
					2011 Suriye	

Kaynak Ülkeye Askerî Müdahale: Kitlesel hareketlilik bazı durumlarda ve insan hakları bağlamında ele alındığında, kaynak ülkeye yönelik bir insani müdahale/dış müdahale aracına yani askerî araçsallaştırmaya dönüşebilmektedir. Krizin yaşandığı ülkelere yönelik olarak gerçekleştirilen askerî müdahaleler insan hareketliliğini tetikleyebileceği gibi insan hareketliliğini durdurmak adına da gerçekleştirilebilmektedir. Tezde incelenen krizlerden üç tanesinde kaynak ülkeye yönelik askerî müdahalenin gerçekleştiği bu türden bir araçsallaştırmanın örneği görülmektedir. 1992 yılında Somali’ye karşı alınan müdahale kararı yapılan uluslararası yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmamasına ve bundan doğan açlığa bağlanmış³⁴³ ve kaynak ülke insani müdahale ile karşı karşıya kalmıştır. 1994 Haiti Krizi kaynak ülkenin askerî müdahale ile karşı karşıya kaldığı bir diğer örnektir. 1991 yılında Haiti’de

³⁴³ BM 1992 tarihli ve 794 sayılı Somali Kararı için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/794\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/794(1992)) [29.10.2018].

gerçekleşen askerî darbeden sonra insanlar akınlar halinde botlarla ABD'ye ulaşmaya çalışmıştır. “Haitili bot insanların” (Haitian boat people) bu hareketliliği ABD'nin Haiti'ye müdahalesinde önemli etkenlerden biri olmuştur. Haiti'deki darbe öncesinde 1981-1990 yılları arasında geçen dokuz senede yirmi dört bin Haitili kısıtlanıp sadece altı Haitilinin ABD'de sığınma hakkı talep etmesine izin verilirken, darbenin akabinde 1992 yılının sonlarına doğru kırk bini aşkın kişi kısıtlanmış ve yaklaşık otuz bin kişi de geri dönüşe zorlanmıştır.³⁴⁴ Haiti'deki askerî yönetim ülkeden çıkışları zorlaştırırken ABD'nin gelenleri zorla geri göndermeye çalışması insani krizi derinleştirerek BM'yi harekete geçirmiştir. Haiti Krizi, esasında mülteci akını yaratması bakımından uluslararası barışa ve güvenliğe tehdit olarak görülmüş ve insan hareketliliği konusu ABD'yi Haiti'deki yönetime karşı askerî tedbirler almaya zorlamıştır.³⁴⁵ Böylelikle insan hareketliliğinin yarattığı kriz kaynak ülkeyi askerî müdahale ile karşı karşıya bırakmıştır. Son olarak, Suriye 2015 yılından itibaren bölgesel ve küresel olmak üzere çeşitli aktörlerin terör örgütleriyle mücadele etmek adına askerî müdahalelerine sahne olmuş, Türkiye'nin kaynak ülke Suriye'ye yönelik olarak gerçekleştirdiği harekâtlar arasında 2019 yılında başlayan Barış Pınarı Harekâtı'nın amaçlarından birinin “Suriyelilerin ülkelerine geri dönüşlerini sağlamak” olduğu açıklanmıştır.³⁴⁶

Hedef Ülkeye Askerî Müdahale: Dış politika alanında hedef ülkenin insan hareketliliği ile bağlantılı olarak bir dış müdahale ile karşı karşıya kaldığı duruma örnek olarak 1996 Zaire Krizi incelenebilir. 1994 yılında yaşanan ve “Büyük Göller Mülteci Krizi” (The Great Lakes Refugee Crisis) olarak da adlandırılan Ruanda kaynaklı insan hareketliliği neticesinde sınır komşusu ülkelerde mülteci kampları kurulmuştur. 1990–1994 yılları arasını kapsayan Ruanda İç Savaşı'nın ilk etabı olarak addedilen Ruanda-Uganda Krizi ve 1994'te Ruanda'da Tutsilere karşı işlenen soykırım suçundan sorumlu tutulan yaklaşık bir milyon Hutu'nun Zaire'ye sığınması, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal durumu olumsuz yönde etkilemiştir. Buna ilaveten kampların sığınma, koruma gibi insani amaçlar dışında kamp sakinleri tarafından başka amaçlara da hizmet verir biçimde kullanılması yeni bir uluslararası krizi tetiklemiştir.

---

³⁴⁴ Kurt Mills, “Refugees as an Impetus for Intervention: The Case of Haiti”, **Refuge**, c. 15, s. 3 (Haziran 1996): 15.

³⁴⁵ “Refugee Policy Adrift: The United States and Dominican Republic Deny Haitians Protection”, Women's Refugee Commission, (New York, Ocak 2003), 15, <https://www.refworld.org/docid/48aa82f00.html> [06.08.2019].

³⁴⁶ “Basın Açıklaması”, Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, 9 Ekim 2019, <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9102019-53737> [11.10.2019].

Kriz, mülteci kamplarının varlığını Ruanda'nın güvenliğine tehdit olarak gören Tutsi hükümetine bağlı askerî birliklerin Zaire'deki hükümet karşıtlarıyla birlikte hareket ederek Zaire'yi ele geçirmesine ve neticede devletin isminin Demokratik Kongo Cumhuriyeti olarak değiştirilmesine neden olmuştur.³⁴⁷ Bu örnekte insan hareketliliğinin güvenlik açısından ele alındığı, hedef ülkede kurulan mülteci kampının kaynak ülke açısından bir askerî müdahale aracı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Sınır Kontrolü: Sınırların kontrolü üzerinden gerçekleşen araçsallaştırma faaliyetleri “düşman” olanları sınır dışı etme, maddi kazanç sağlama, geri kabul anlaşmaları üzerinden yürütülen pazarlıklar, güvenli bölge veya uçuşa yasak bölge oluşturma başlıkları altında incelenebilir.

-“Düşman” Olanları Sınır Dışı Etme: İnsan hareketliliği konusu savaş veya çatışma dönemlerinde devletler tarafından iki farklı biçimde araç haline getirilebilmektedir. Devletler ya “düşmanın” vatandaşlığını taşıyan kişileri ülkesinden sınır dışı ederek/sınır dışı etme tehdidinde bulunarak³⁴⁸ ya da devletleşme sürecinin bir parçası mahiyetinde teşvik mekanizmalarını işleterek insan hareketliliğini araçsallaştırabilmektedir. Tezde incelenen iki kriz örneği her iki şekilde gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetlerini barındırmaktadır. 1998 Etiyopya-Eritre Krizi'nde görülen, her iki tarafın da çatışma süresince ve hatta sonrasında çatışılan tarafın vatandaşlığına sahip olan kişileri güvenlik riski nedeniyle sınır dışı etmesi olmuştur.³⁴⁹ Bu örnekte insan hareketliliğinin güvenliği sağlamada bir araç olarak kullanılması söz konusu

³⁴⁷ “Q&A: Dr Congo Conflict”, **BBC News**. 20 Kasım 2012, <http://www.bbc.com/news/world-africa-11108589> [19.08.2017].

³⁴⁸ Dış politika başlığı altında ele alınan “düşman” ya da “öteki” kabul edilen unsurları sınır dışı etme tehdidinde bulunmak' araçsallaştırmanın bir göstergesidir. Ulus devletlerin tarihsel süreç içerisinde “öteki” olarak konumlandıkları diğer ulus devletler ile ilişkilerinde bu türden araçsallaştırmanın izleri özellikle kriz anlarında net bir biçimde görülebilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir ulus devlet kendi topraklarında yaşayan ve “öteki” ya da “düşman” olarak algıladığı ulus devletin vatandaşlarını kriz anlarında kolaylıkla sınır dışı edebilmekte ya da etme tehdidinde bulunabilmektedir. Türkiye ile Ermenistan arasında süregelen soykırım tartışması buna örnek olarak gösterilebilir. 2010 yılında yapılan bir röportajda Ermeni tasarısının birçok ülkenin parlamentosunda kabul edilmesi durumunda ne yapılacağı sorulan dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan şu cevabı vermiştir: “Bakın benim ülkemde 170 bin Ermeni var; bunların 70 bini benim vatandaşımıdır. Ama yüz binini biz ülkemizde şu anda idare ediyoruz. E ne yapacağım ben yarın, gerekirse bu yüz binine 'Hadi siz de memleketinize' diyeceğim; bunu yapacağım. Niye? Benim vatandaşım değil bunlar... Ülkemde de tutmak zorunda değilim.” Bu örnekte görüldüğü gibi, bir ulus devlet uluslararası arenada tarihsel olarak sorun yaşadığı diğer ulus devlet lehine bir karar alındığı ya da alınacağı durumlarda ülkesindeki “öteki” unsurları sınır dışı etme tehdidinde bulunarak bu kişileri misilleme/yaptırım aracı olarak kullanabilmektedir. Röportajın tam metni için bkz. “Erdoğan: 100 Bin Ermeni Göçmeni Sınır Dışı Edebiliriz”, **BBC Türkçe**, 16 Mart 2010, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/03/100316_bbc_erdogan_intw_update.shtml [31.10.2019].

³⁴⁹ Wuhibegezer Ferede Bezabih, “Fundamental Consequences of the Ethio Eritrean War [1998-2000]”, **Journal of Conflictology**, c. 5, s. 2 (Kasım, 2014): 43.

olmuştur. Teşvik mekanizmaları özelinde insan hareketliliğinin araçsallaştırılmasının örneği ise tekrarlayan çatışma niteliğine sahip olan Arap-İsrail çatışmaları kapsamında verilebilir. İsrail devletinin kuruluşundan önce ve kuruluş aşamasında diğer ülkelerde yaşayan Yahudi nüfusun bölgeye çekilme çabaları insan hareketliliğinin devletleşme sürecinin bir parçası olarak araçsallaştırılmasına örnektir.

Sınırlar üzerinden yürütülen araçsallaştırma faaliyetleri “düşman” olanları sınır dışı etmenin yanı sıra “yabancı” olanın sınır içine kabul edilmemesi ya da hareketliliğin sınıra ulaşmadan uzakta bir yerde durdurulması şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Yabancı olanın sınır içine kabul edilmemesi en basit haliyle sınırları kapatarak mümkün olabilmektedir. Fakat sınır kontrollerinin tam anlamıyla yapılamadığı durumlarda (engebeli arazi şartları veya uzun sahil şeridi vs. nedeniyle) sınırdan geçişlere engel olunamamaktadır. Bu durumda devletler geri itmelerle ya da engelleyici politikalarla hareketliliği durdurmayı tercih edebilmektedir. Bu bağlamda AB'nin göç politikaları incelendiğinde, “Kale Avrupası” dışında gerçekleşen insan hareketliliğinin güvenlik odaklı ele alındığı, üçüncü ülkelerle yapılan geri kabul anlaşmalarının ve FRONTEX'in oluşturulmasının dışsallaştırmanın yani hareketliliği sınırlara ulaşmadan durdurma politikasının bir parçası olduğu görülmektedir. 2011 Suriye Krizi'nden doğan insan hareketliliğinin engellenmesi noktasında sınır kontrollerini sağlamada geri kabul anlaşmalarının ana gündem maddelerinden biri haline getirilmesi, AB'nin insan hareketliliği gibi bir “sorunu” Avrupa sınırlarına ulaşmadan bertaraf etmeye ya da “yabancıları” sınırlar içine almamaya yönelik çabası olarak değerlendirilebilir. Şubat 2020'de Türkiye'nin sınır kapılarını açmasının ardından Ege'de artan insan hareketliliği ile birlikte Yunanistan'ın sığınmacı botlarını batırmaya çalışması ve insanlara plastik mermilerle, gazla müdahale etmesi “yabancıyı” sınır dışında tutma çabasının somut göstergeleridir. Benzer bir şekilde, Yunanistan'ın durdurmayı başaramadığı ve sınırlarından içeri geçen “yabancı”lara yönelik olarak, 1 Mart 2020 tarihinden sonra yasa dışı yollarla gelenleri sınır dışı edeceğine dair yapmış olduğu açıklama bunun bir diğer göstergesidir.³⁵⁰

-Maddi Kazanç Sağlamak: Dış politika alanında kitlesel insan hareketliliğinin araçsallaştırılması birçok aktör tarafından farklı şekillerde gerçekleştirilebilmektedir. Bu tür araçsallaştırma faaliyetlerinden bir tanesi kaynak ve/veya transit ülkelerin

---

³⁵⁰“Yunanistan Göçmenleri Sınır Dışı Edecek”, **İhlas Haber Ajansı**, 5 Mart 2020, <https://www.ih.com.tr/haber-yunanistan-gocmenleri-sinir-disi-edecek-831181/> [06.03.2020].

sınırlarını kontrol etme/etmeme üzerinden insan hareketliliğini maddi kazanç sağlamada hedef ülkelere yönelik bir pazarlık unsuru olarak kullanmasıdır. Örneğin insan hareketliliğinin kaynağı veya transit geçiş noktası olan ülkeler, hareketliliği sınır dışında tutmayı tercih eden hedef ülkelerle pazarlık yapıp, istenilenler elde edildiği takdirde tam anlamıyla bir sınır kontrolü yapacağını söyleyebilmektedir. İncelenen krizler içerisinde 2011 Suriye Krizi'nden doğan kitlesel insan hareketliliği örneğinde transit ülke konumunda olan Türkiye'nin, bir takım beklentilerine ilaveten maddi kazanç da sağlamak adına hareketliliği pazarlık unsuru haline getirmesi bu tür araçsallaştırmanın örneği olarak gösterilebilir. Mart 2016'da Brüksel'de gerçekleştirilen Türkiye-AB Zirvesi sonrasında dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun "iyi bir Kayserili pazarlığı"³⁵¹ yaparak 2018'e kadar altı milyar avroyu bulacak bir yardımdan bahsetmesi, insan hareketliliğinin yaratmış olduğu sorunların çözümü noktasında yapılan pazarlığın örneğidir.³⁵²

Maddi kazanç elde etmek adına insan hareketliliğinin araçsallaştırılması sadece devletler tarafından gerçekleştirilmemekte, devlet-dışı aktörlerden insan kaçakçıları da benzer faaliyetler yürütebilmektedir. 28 Şubat 2020 tarihinde Türkiye'nin sığınmacıların Avrupa'ya geçişlerini sağlayacak şekilde kara ve deniz sınırlarını açmasını takiben sınırdaki insan hareketliliğinin arttığı gözlemlenmiştir. Bu süreçte yirmi yıldır bu işi yaptığını belirten bir kaçakçı ile yapılan bir röportaj, hareketliliğin öznelere üzerinden nasıl para kazanıldığı göstermesi bakımından dikkat çekicidir. "Karadan geçmek isteyenlere Yunan güvenlik güçleri izin vermiyor. Hepsi bir iki güne kadar buraya gelecek. Kara sınırındakiler yavaş yavaş İstanbul'a dönüyor. Buradan biz kişi başına 500-600 dolara gönderiyoruz. Çok bir para değil. 30-40 yolcu bir bota biniyor. 500 dolardan, 15 bin dolar yapıyor. 12-13 bin dolar masrafı var. Bir bot 10 bin

---

³⁵¹ "Davutoğlu: AB ile Kayserili Pazarlığı Yaptık", **Hürriyet**, 8 Mart 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/davutoglu-ab-ile-kayserili-pazarligi-yaptik-40065646> [28.05.2017].

³⁵² Türkiye ile Avrupa arasında maddi kazanç karşılığında insan hareketliliğini kontrol altına alma pazarlığının benzeri Avrupa ile Libya arasında da gerçekleşmiştir. 2010 yılında Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi kendisine verilecek 4 milyar avro karşılığında "Avrupa'nın 'siyahileşmesi' tehdidini bertaraf etmeyi" taahhüt etmiştir. Bkz. Didem Danış, "Türk Göç Politikasında Yeni Bir Devir: Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Suriyeli Mülteciler", **HYD Saha Dergisi**, s. 6 (Ocak 2016): 7. Libya üzerinden Avrupa'ya doğru gerçekleşen söz konusu insan hareketliliği tezde incelenen savaş, çatışma ve doğal afet kaynaklı yaşanan bir krizin tetiklediği insan hareketliliğinden ziyade rutin bir göç hareketi olarak değerlendirilebilir. Bahsi geçen hareketlilik her ne kadar tez kapsamı dışında olsa da pazarlık unsuru haline getirilerek araçsallaştırmanın örneği olması bakımından önemlidir.

dolar. İstanbul'dan nakliye 2 bin dolar. 6-7 kişi de bize 3000 dolar kalıyor. Günlük 1000 lira kazancımız oluyor."³⁵³

-Geri Kabul Anlaşmaları Üzerinden Yürütülen Pazarlıklar:

Geri kabul anlaşmaları insan hareketliliği yönetiminin birer parçası olmakla birlikte, zaman zaman devlet aktörleri nezdinde pazarlık aracı da olarak da kullanılabilir. Bununla ilgili olarak G. Özerim, Türkiye özelinde göç politikalarının bir dış politika aracı olarak kullanılmasını Turgut Özal ve Ahmet Davutoğlu dönemlerini göç ve dış politika bağlantısı üzerinden karşılaştırarak incelemiştir.³⁵⁴ Yazara göre, Turgut Özal döneminde kurumsallaşma olmadan ad hoc bir göç yönetimi söz konusuysen, göç politikaları insani yardımın bir parçası olarak ele alınmıştır. Ahmet Davutoğlu döneminde ise AB ile uyum bağlamında yasal çerçeve inşa edilmiş, düzensiz göçün yönetiminde geri kabul anlaşmaları birer pazarlık aracı olarak kullanılmıştır.

Suriye'deki krizden kaynaklanan insan hareketliliğinin had safhaya çıktığı ve neredeyse her gün Akdeniz'de ve Ege'de can kayıplarının yaşandığı dönemde 18 Mart 2016 tarihinde Türkiye-AB Mutabakatı açıklanmıştır. Siyasi bir uzlaşma olarak değerlendirilen bu mutabakat; bir düzensiz göçmenin Türkiye'ye iadesine karşılık Türkiye'de yasal olarak bulunan bir Suriyelinin Avrupa'ya yerleştirilmesi, 2013 yılında Türkiye ile AB arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması'nın* uygulanması, Türkiye'ye Suriyeliler için harcanmak üzere maddi yardımın sağlanması, müzakerelerde yeni fasılların açılması, Türkiye'nin istenen kriterleri yerine getirip vatandaşlarına vize serbestisi hakkı kazanması gibi hem Suriyelilerle hem de Türkiye-AB ilişkileri ile ilgili maddeleri

³⁵³ Umut Çolak, "İnsan Kaçakçısı: 'Avrupa'nın Yarısını Ben Gönderdim'", **Amerika'nın Sesi**, 29 Şubat 2020, <https://www.amerikaninsesi.com/a/i/CC%87nsan-ka%C3%A7ak%C3%A7%C4%B1s%C4%B1-avrupa-n%C4%B1n-yar%C4%B1n%C4%B1n-ben-g%C3%B6nderdim-/5309611.html> [06.03.2020].

³⁵⁴ Özerim, "Stretching, Opening or Sealing...", 170-175.

* Türkiye ile AB arasında 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanan Geri Kabul Anlaşması 2014 yılında TBMM tarafından onaylanmış olup, karar Resmî Gazete'de yayımlandıktan üç yıl sonra yasa dışı yollar ile Türkiye üzerinden AB ülkelerine geçenlerin iadesini kapsamaktadır. Geri Kabul Anlaşması ile birlikte anılan vize serbestisi konusu ise çizilen yol haritası gereğince Türkiye'nin yerine getirmesi gereken kriterlere bağlıdır. 2016 yılında yapılan anlaşma ile kamuoyunda Türk vatandaşlarına vize serbestisinin derhal sağlanacağı yönünde yanlış bir algı oluşmuştur. Karar alıcıların "vize yoksa anlaşmayı uygulamayız, sınırları kontrol etmeyiz" minvalindeki açıklamalarının bu algının oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. Bu yanlış algıya engel olmak adına 16 Aralık 2013 tarihinde resmîyet kazanan Geri Kabul Anlaşması süreci ile 18 Mart 2016 yılında imzalanan Türkiye-AB Mutabakatı'nın birbirinden farklı olduğu bilinmelidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması Hakkında Doğru Bilinen 8 Yanlış", İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/gka_hakkinda_dogru_bilinen_8_yanlis_2_.pdf [22.10.2020]. Ayrıca bkz. "18 Mart Türkiye-AB Zirve Sonuçları Hakkında İKV Değerlendirmesi", İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=2049&id=1331 [22.10.2020].

içermektedir.³⁵⁵ Mutabakat sonrasında Türkiye üzerinden Avrupa'ya geçişlerin azaldığı ve insanların alternatif rotalara yöneldiği gözlemlenmiş olsa da, mutabakatın taraflar arasında araçsallaştırılıp aksaması neticesinde Ege ve Akdeniz rotaları yeniden cazip hale gelmeye başlamıştır.

2011 Suriye Krizi sonrasında Türkiye ile AB arasında imzalanan mutabakat üzerinden gerçekleştirilen pazarlıklarda, maddi boyut dışında, anlaşmanın uygulanıp uygulanmaması noktasında da bir araçsallaştırma faaliyeti gözlemlenmektedir. Avrupa Komisyonu 2016 yılında almış olduğu tavsiye niteliğindeki kararda, Türkiye'den gerçekleştirmesini istediği yetmiş iki kriterin hayata geçirilmesi halinde vize serbestisinin uygulanabileceğini belirtmektedir.³⁵⁶ Türkiye'nin yetmiş iki kriterden kalan beş kriteri (suçluların iadesi konusunda AB ile iş birliği anlaşmasına imza, kişisel verilerin korunmasına dair yasa çıkarılması, yolsuzlukla mücadeleyle ilişkin Ulusal Strateji Planı'nın uygulanması ve terörizm suçunun kapsamının AB normlarına uygun bir biçimde daraltılması) hayata geçirmemesi vize serbestisinin önünü tıkamıştır. Bu gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, "AB vize için terörle mücadele yasasını değiştireceksiniz diyor. Siz önce Avrupa Parlamentosu yanına çadır kuran teröristlere izin veren zihniyetinizi niye değiştirmiyorsunuz? Biz yolumuza gidiyoruz, sen de yoluna git. Kiminle anlaşabiliyorsan onlarla anlaş"³⁵⁷ şeklinde açıklama yapmıştır. 2013 yılında başlayan süreç taraflar arasındaki anlaşmazlık nedeniyle 2019 yılına gelindiğinde tıkanmıştır.

Dönemin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu tarafından vize serbestisi sağlanana kadar Geri Kabul Anlaşması'nın askıya alındığının, ikisinin aynı anda yürürlüğe gireceğinin açıklanması araçsallaştırmanın bir göstergesidir.³⁵⁸ Diğer bir ifadeyle, 2019 yılı verilerine göre, dünya üzerinde en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumundaki Türkiye, Geri Kabul Anlaşması'nın akıbetini altı milyar avroluk yardıma ve Türk

---

³⁵⁵ Çiğdem Nas, "Türkiye – AB İşbirliği ve Suriyeli Sığınmacılar", **Sığınmacı Hakları Sempozyumu**, 22 Ağustos 2019, <https://gocmeniz.org/f/turkiye-ab-isbirligi-ve-suriyeli-siginmacilar> [22.10.2020].

³⁵⁶ "Turkey's Progress on The Visa Liberalisation Roadmap", European Commission, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/20160504/turkey_progress_visa_liberalisation_roadmap_en.pdf [05.08.2019].

³⁵⁷ "Erdoğan'dan AB'ye: 'Kiminle Anlaşabiliyorsan Onlarla Anlaş'", **Aljazeera Türk**, 6 Mayıs 2016, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogandan-abye-kiminle-anlasabiliyorsan-onlarla-anlas> [29.09.2019].

³⁵⁸ "Çavuşoğlu: Geri Kabul Anlaşması'nı Askıya Aldık", **Deutsche Welle**, 22 Temmuz 2019, <https://www.dw.com/tr/%C3%A7avu%C5%9Fo%C4%9Flu-geri-kabul-anla%C5%9Fmas%C4%B1n%C4%B1-ask%C4%B1ya-ald%C4%B1k/a-49699277> [01.08.2019].

vatandaşlarına vize serbestisinin sağlanmasına bağlayarak bir araçsallaştırma faaliyeti gerçekleştirilmiştir. AB'nin ise vize serbestisinin ancak kalan beş kriterin AB ile uyumlu hale getirilmesi durumunda sağlanabileceğini belirtmesi, durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullandığının yani bir araçsallaştırma faaliyeti gerçekleştirdiğinin göstergesidir. Taraflar arasında yürütülen bu karşılıklı araçsallaştırma faaliyetleri nedeniyle Geri Kabul Anlaşması'nın uygulanmasına, düzensiz göçle mücadele etmeye ve insan hareketliliğinin ortaklaşa çabalarla yönetilmesine dair umutlar en nihayetinde vize serbestisinin sağlanması konusuna indirgenmiş durumdadır.

Türkiye'nin Geri Kabul Anlaşması'nı askıya aldığını açıklamasının üstünden çok geçmeden, 29 Eylül 2019 tarihinde Yunanistan'ın Midilli Adası'nda yer alan Moria mülteci kampında çıkan yangında iki kişiyi hayatını kaybederken on yedi kişi de yaralanmıştır. Üç bin kişilik kapasitesi olan fakat on üç binden fazla kişinin barındığı kampta çıkan yangının ve protestoların ardından Yunan hükümeti, 2020 yılının sonuna kadar AB ile imzalanan Geri Kabul Anlaşması çerçevesinde Türkiye'ye on bin mülteciyi geri gönderme kararı aldığını açıklamıştır.³⁵⁹ Almış olduğu bu kararla Yunan hükümeti mültecileri topraklarından uzaklaştırmak için çıkan yangını bahane olarak kullandığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Öyle ki hükümet mültecileri kampların şartları iyileştirilene kadar kapasitesi sınırlı olan adalardan alıp Yunanistan'a yerleştirmek yerine bu kişileri Türkiye'ye iade etmek istemiştir. Her ne kadar anlaşma askıya alınmış olsa da, Yunanistan'ın bu kararı ile bulduğu ilk fırsatta mültecileri topraklarından uzaklaştıracağına dair bir tutum sergilemesi araçsallaştırmayı işaret etmektedir.

-Güvenli Bölge veya Uçuşa Yasak Bölge Oluşturma: Bölgesel güvenliğe tehdit oluşturan ve insan hakları ihlallerinin yaşandığı kriz örneklerinde uluslararası toplumun başvurduğu kaynak ülkeye askerî müdahalede bulunma seçeneği bazen “güvenli bölge” (safe zones) ya da “uçuşa yasak bölge” (no-fly zone) uygulamalarını da beraberinde getirmektedir.³⁶⁰ Irak'ta, Ruanda'da, Bosna'da, Kosova'da, Libya'da örneklerini

³⁵⁹“Yunanistan 10 Bin Mülteciyi Türkiye'ye Gönderecek”, **Gazete Duvar**, 1 Ekim 2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2019/10/01/yunanistan-10-bin-multeciyi-turkiyeye-gonderecek/> [04.10.2019].

³⁶⁰ Uçuşa yasak bölge (no-fly zone), güvenli bölge (safety zone), güvenli sığınak (safe havens), tampon/ara bölge (buffer zone), tarafsız bölge (neutralized zone), askersizleştirilmiş/silahsızlandırılmış bölge (demilitarized zone) ve koruma altındaki bölge (protected zone) kavramları zaman zaman eş anlamlı olarak kullanılsa da, esasında her bir kavram farklı bir durumu ifade etmektedir. Daha net anlaşılabilmesi için kavramlar arasındaki farktan çok geniş tanımlamalarla bahsetmek gerekirse şunlar söylenebilir: Uçuşa yasak bölge uygulaması hava sahasının belirlenen coğrafi koordinatlar çerçevesinde kullanıma kapatılmasını işaret etmektedir. Güvenli bölge sivil halkı korumak ve insani yardım

bulabileceğimiz sivilleri korumaya yönelik atılan bu adımlar, zaman zaman dış politika alanında gerçekleşen araçsallaştırma faaliyetlerinin bir parçası olabilmektedir.

İncelenen kriz örneklerinden 1990 Irak-Kuveyt Krizi yukarıda anılan duruma örnek olarak gösterilebilir. Irak'ın Kuveyt ilhakını sonlandırmaması nedeniyle gerçekleştirilen uluslararası müdahale her ne kadar uluslararası krizi sonlandırmış olsa da, ülke içi çatışmaya engel olamamıştır. Irak'taki iç çatışma devam ederken bölge ülkelere özellikle İran'a ve Türkiye'ye doğru kitlesel biçimde insan hareketliliği başlamıştır. Koalisyon güçleri sivilleri korumak, insan hareketliliğini durdurmak ve yardımları bölgeye ulaştırabilmek adına güvenli bölge oluşturmuşlardır.³⁶¹ Fakat Irak'a gerçekleşen askerî müdahale sonrasında Iraklı Kürtleri ve Şiiileri korumak adına Kuzey Irak'ta oluşturulan güvenli bölge ve uçuşa yasak bölge uygulamaları zamanla özerk bir yapıya doğru evrilmiştir.³⁶² Krizin yaratmış olduğu insan hareketliliğinin yönetimi noktasında atılan bu adımın yarattığı sonuç, bölge ülkelerinin güvenlik endişelerini tetikleyerek bölgesel dinamikleri değiştirecek bir sürecin başlangıcı olmuştur. Daha net bir ifadeyle belirtmek gerekirse, 1991 Körfez Savaşı sonrasında Saddam Hüseyin'in Iraklı Kürtlere yönelik sert tutumu ile oluşan krizde insan hareketliliğinin öznelere korumak adına oluşturulan güvenli bölge ve uçuşa yasak bölge uygulamaları, özerk bir yapının kurulmasını isteyen aktörler tarafından araç olarak kullanılmıştır.

Güvenli bölge ya da uçuşa yasak bölge uygulamalarının başlıca amaçlarından biri sivillerin zarar görmesini engellemektir. Fakat bazı kriz örneklerinde uygulamaların bu amaca hizmet etmek yerine araçsallaştırma faaliyetlerini mümkün kıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin 1992 Yugoslavya Krizi'nde BM tarafından oluşturulan altı

---

malzemelerinin emniyetli bir şekilde muhtaç olan kesimlere ulaştırılmasını sağlamak adına tesis edilen alanları ifade etmektedir. Güvenli sığınaklar sınır hattından ziyade genellikle ülkelerin iç kesimlerinde sivilleri koruma amacıyla oluşturulan ve insani yardım koridorları aracılığıyla insani yardım malzemelerine ulaşımı sağlanan görece küçük bölgelerdir. Tampon bölge barışı korumakla görevli kuvvet tarafından korunan bölge olarak tanımlanmakta olup Liberya, Bosna-Hersek ve Kongo krizlerinde örnekleri bulunmaktadır. Tarafsız bölge uygulaması ise çatışan tarafların barışı korumakla yükümlü bir kuvvet tarafından değil de kendi rızaları ile ayrıldığı durumlarda kullanılan bir kavramdır. Askersizleştirilmiş/silahsızlandırılmış bölge kavramı çatışan taraflar ve barışı korumakla yükümlü kuvvetlerin de bulunmadığı alanları ifade etmekte kullanılmaktadır. Koruma altındaki bölge kavramı ise yukarıda anılan tüm kavramları içeren, sivilleri korumak, insani yardımları ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak ve savaş hukuku kurallarını uygulayabilmek için oluşturulmuş alanları ifade etmektedir. Bkz. Ali Bilgin Varlık, Oktay Bingöl, "Korunmuş Bölgeler: Tampon, Güvenli, Sınırlanmış ve Uçuşa Yasak Bölgeler: Protected Areas: Buffer, Safe, Restricted and No Fly Zones", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, c. 11, s. 44 (2015): 110-117.

³⁶¹ Karin Landgren, "Refugees Magazine Issue 103 (IDPs) - Danger: Safe Areas", 1 Mart 1996.

³⁶² Konu ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Halil Bayhan, "Irak Kürtlerinin Yönetimsel Arayışı ve Federalizm Seçeneği: Tarihsel ve Teorik Bir Analiz" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).

güvenli bölgeden biri olan Srebrenitsa'da sivil ölümlerin engellemesi bir yana Bosnalı Müslümanlar soykırımı uğramıştır.³⁶³ BM tarafından oluşturulan güvenli bölgelerde yaşanan sivil ölümleri hem örgüte duyulan güvenin azalmasına hem de örgütün etkinliğinin ve hatta varlığının sorgulanmasına neden olmuştur. Bir diğer açıdan bakıldığında, örgütün insani krizi yönetmedeki başarısızlığı (silah ambargosunun savaşa her taraf için eşit şekilde uygulanmaması ve Hollandalı barış gücü askerlerinin bölgeyi Sırlara teslim etmesi)³⁶⁴ Sırp güçleri tarafından araçsallaştırılmıştır denebilir.

2005 Yılında kabul edilen R2P ilkesinin uygulandığı ilk örnek olan 2011 Libya Krizi, sivil ölümleri durdurmak adına alınan uçuşa yasak bölge kararının yine etkisiz olduğu, müdahalenin sonucuna bakıldığında insani bir krizin farklı amaçlar uğruna kullanıldığı örnekler arasında yer almaktadır. Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden Rusya'nın çekince koyduğu, Çin'in güç kullanımına karşı çıktığı ve Almanya'nın diplomatik yolların tükenmediğini/ekonomik yaptırımların devam etmesi gerektiğini belirttiği Libya'ya müdahale kararı uluslararası hukuka uygun olmakla birlikte müdahalenin sonucu R2P ilkesinin sorgulanmasına neden olmuştur. R2P ilkesinin uygulanış amacına aykırı olarak, müdahale ile birlikte ülkede sivil kayıplar sonlanmamış ve buna ilaveten Libya'da yönetim değişmiştir.³⁶⁵ Bu açıdan bakıldığında, insani krizin ülkeye müdahale etmenin aracı olarak kullanıldığı sonucuna varılabilir.

Güvenli bölge uygulamalarını dış politika alanında araçsallaştırma faaliyetlerine nasıl bir zemin hazırladığına ilişkin son bir örnek olarak 2011 Suriye Krizi ele alınabilir. Ekim 2019'da Türkiye'nin Suriye'ye yönelik olarak başlattığı Barış Pınarı Harekâtı'nın amaçlarından biri güvenli bölge oluşturup Türkiye'deki Suriyelilerin ülkelerine geri

---

³⁶³ Uluslararası Adalet Divanı (ICJ) 2007 yılında Bosna'da yaşananların soykırım olduğuna, Sırbistan'ın Srebrenitsa'daki soykırımı fillen işlemekten ziyade soykırımı engelleyebilecekken yeterli düzeyde iş birliği gerçekleştirmediği için Soykırım Sözleşmesi'ni ihlal ettiğine hükmetmiştir. Ozan Erözden, "Sırplığın Onuru", <http://arsiv.batug.com/oerozden.htm> [07.11.2019]. Ayrıca bkz. "Case Concerning Application of The Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocide (Bosnia And Herzegovina V. Serbia And Montenegro)", International Court of Justice, 26 Şubat 2007, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf> [07.11.2019].

³⁶⁴ Yıllar sonra ortaya çıkan videoda kenti boşalttığı ve Sırlara teslim ettiği için Sırp komutan Ratko Miladiç'in Hollandalı komutan Thom Karremans'a bir şişe şarap ve bir hediye paketi verdiği görülmüştür. Video için bkz. "Bir Savaşın Anatomisi Bosna-Hersek 3.Bölüm", **TRT Arşiv**, <https://www.trtarsiv.com/belgesel/bir-savasin-anatomisi-bosna-hersek-3.bolum> [11.11.2019]. Ayrıca bkz. "Srebrenitsa Soykırımı 1995 (TRT)", <https://www.youtube.com/watch?v=cv9J9tQVjil> [11.11.2019].

³⁶⁵ Libya'da uygulanan Koruma Sorumluluğu ilkesi ile ilgili bir okuma önerisi için bkz. Tuğçe Kelleci ve Marella Bodur Ün, "TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği", **Uluslararası İlişkiler**, c. 14, s. 56 (2017): 89-104.

dönmelerini sağlamak olarak açıklanmıştır.³⁶⁶ Cumhurbaşkanı Erdoğan harekât ile ilgili olarak, “Biz şu anda 444 kilometre batıdan doğuya ve kuzeyden güneye de 32 kilometrelik bir alanı güvenli bölge olarak ilan ettik, bunu bunun için yaptık? Kendimizi için değil. Buraya kimler gelecek? İşte yine bizdeki mülteciler gelecek.” ifadesini kullanmıştır.³⁶⁷ Harekâtın orta ve uzun vadede nasıl bir sonuç yaratacağı belirsiz olmakla birlikte, güvenli bölgeye dair bilgilerin eksikliği de bir takım soruları beraberinde getirmektedir. Güvenli bölgenin güvenliğini hangi aktör/ler sağlayacaktır? Dokuz yıldan beri Türkiye’de yaşayan ve bir şekilde düzenini kurmuş olan Suriyeliler güvenli bölgeye gitmeye nasıl ikna edilecektir? Güvenli bölgeye geri dönüşleri cazip hale getirmek için sağlanacak alt yapı, üst yapı, sağlık, eğitim vs. gibi hizmetlerin maliyetini kim üstlenecektir? Ya da Türkiye’nin güneyinde oluşabilecek terör örgütlerinin devletleşme riskine karşı Suriyelilerin geri dönüşlerini sağlamak adına güvenli bölge oluşturma amacı bir araç olarak mı kullanılmıştır?

Tüm bu soruları kısa vadede cevaplamak mümkün değildir. Fakat konumuz açısından Türkiye’nin Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistanê /PKK) ve diğer terör örgütleriyle daha etkin bir biçimde mücadele edebilmek adına sığınmacıları araçsallaştırıp araçsallaştırmadığı, güvenli bölge oluşturma isteğinin sığınmacıları göndermekten ziyade güney sınırında algıladığı güvenlik tehdidini bertaraf etmek ile ilgili olup olmadığı sorgulanabilir. Harekâtın başlamasıyla birlikte gelen eleştiriler de bu tür sorgulamalara örnek teşkil etmektedir. Örneğin harekâtın gerçekleştiği bölgede nüfusun çoğunlukla Kürt olduğu fakat Türkiye’ye gelen Suriyelilerin çoğunlukla Arap olduğu dolayısıyla geri dönüşlerin ne kadar mümkün olacağı eğer olursa bölgenin demografik yapısında bir değişiklik meydana geleceği dile getirilmektedir.³⁶⁸ Türkiye’nin başlattığı harekâta yönelik bölgesel ve küresel aktörlerden de çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Örneğin AB’nin Türkiye’nin tek taraflı operasyonu sonlandırması çağrısında bulunmasına Cumhurbaşkanı R. T. Erdoğan, “Ey AB, kendinize gelin! Tekrar ediyorum, bizim harekâtımızı işgal şeklinde nitelendirirseniz,

---

³⁶⁶ Adem Demir, “Oktay: Güvenli Bölgeye 2 Milyon Suriyeli Sığınmacının Dönüş Yapmasını Planlıyoruz”, **Anadolu Ajansı**, 21 Ekim 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekati/oktay-guvenli-bolgeye-2-milyon-suriyeli-siginmacinin-donus-yapmasini-planliyoruz/1621358> [06.03.2019].

³⁶⁷ “Türkiye, Barış Pınarı Harekâtı’yla En Az 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Kadar Hayati Önemde Bir Adım Atmıştır”, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî İnternet Sitesi, 14 Ekim 2019, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/111084/-turkiye-baris-pinari-harek-tiyla-en-az-1974-kibris-baris-harek-ti-kadar-hayati-onemde-bir-adim-atmistir-> [06.03.2020].

³⁶⁸ “Suriye’de Güvenli Bölge Planları Ne Kadar Gerçekçi?”, **Deutsche Welle**, 28 Eylül 2019, <https://www.dw.com/tr/suriyede-g%C3%BCvenli-b%C3%B6lge-planlar%C4%B1-ne-kadar-ger%C3%A7ek%C3%A7i/a-50625205> [11.10.2019].

işimiz kolay; kapıları açarız, 3.6 milyon mülteciyi sizlere göndeririz” cevabını vermiştir.³⁶⁹ Açıklama Suriyelilerin söylemsel düzeyde nasıl araçsallaştırıldığını ve nasıl bir tehdit unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu minvaldeki söylemler neticesinde, Avrupa’da, “Türkiye Suriyelileri silah olarak kullanıyor” (weaponization of Syrian refugees) şeklinde yorumlar yapılmaya başlanmıştır.³⁷⁰ Benzer bir şekilde, Rusya’nın ve Suriye’nin insan hareketliliğini Avrupa’ya karşı silah olarak kullandığına dair değerlendirmeler de mevcuttur.³⁷¹

Diğer: Yukarıda anılan araçsallaştırma faaliyetleri kategorizasyonları içerisine yerleştirilemeyen fakat araçsallaştırma faaliyetleri gözlemlenen krizler “diğer” başlığı altında ele alınacaktır.

Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan krizin 2008 yılında Güney Osetya’da sıcak çatışmaya dönüşmesi insan hareketliliğini tetiklemiştir. Savaş sonrasında yaklaşık üç bin kişi sınır komşusu ülkelere doğru hareket ederken, ülke içinde yerinden edilen kişi sayısı savaş öncesinde (2007 yılı) iki yüz yetmiş üç bin yüz doksan üç iken bu sayı savaş başladıktan bir yıl sonra (2009 yılı) üç yüz elli iki bin altı yüz kırka yükselmiştir.³⁷² Uluslararası krizlerin insan hareketliliğini tetiklediği örneklerden biri olan 2008 Rusya-Gürcistan Krizi taraflar arasında imzalanan ateşkes ile sonlanmış olsa da, tek taraflı bağımsızlık ilan eden Abhazya’nın ve Güney Osetya’nın Rusya tarafından tanınması bu bölgelerde yaşayan ve savaş nedeniyle evlerini terk etmiş olan etnik Gürcüleri zor durumda bırakmıştır. Savaş öncesi dönemde Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinde yaşayan etnik Gürcülerin büyük bir kısmı savaş bitmiş olmasına rağmen güvenlik endişeleri yüzünden evlerine geri dönememiştir.³⁷³ Bu açıdan bakıldığında, Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan savaş, bağımsızlık elde etmek isteyen Abhazya ve Güney Osetya tarafından kendi çıkarları doğrultusunda bir fırsata çevrilirken, evlerini terk

---

³⁶⁹ “Erdogan Droht Der EU Mit 3,6 Millionen Flüchtlingen”, **Bild**, 10 Ekim 2019, <https://www.bild.de/politik/ausland/politik-ausland/tuerkei-syrien-offensive-von-erdogan-truppen-entsetzen-ueber-krieg-gegen-kurden-65250602.bild.html> [11.10.2019].

³⁷⁰ Bkz. Arthur Jennequin, “Turkey and The Weaponization of Syrian Refugees”, Brussels International Center, Ocak 2020, <https://www.bic-rhr.com/research/turkey-and-weaponization-syrian-refugees> [10.02.2020].

³⁷¹ “Migrant Crisis: Russia and Syria 'Weaponising' Migration”, **BBC News**, 2 Mart 2016, <https://www.bbc.com/news/world-europe-35706238> [10.02.2020]. Ayrıca bkz. “NATO Commander: Russia Uses Syrian Refugees As 'Weapon' Against West”, **Deutsche Welle**, 2 Mart 2016, <https://www.dw.com/en/nato-commander-russia-uses-syrian-refugees-as-weapon-against-west/a-19086285> [10.02.2020].

³⁷² “Population Statistics”, **age**.

³⁷³ “In The Waiting Room: Internally Displaced People in Georgia”, Amnesty International Publications 2010, <https://www.amnesty.org/download/Documents/40000/eur560022010en.pdf> [18.11.2019].

etmek zorunda kalan siviller ise deyim yerindeyse bu durumdan en zararlı çıkan taraf olmuşlardır. Diğer bir ifadeyle, savaşın yaratmış olduğu hareketlilik (özellikle ülke içinde yerinden edilmeler) bağımsızlık elde etmek isteyen aktörler tarafından araçsallaştırılmıştır.

Kitlesel insan hareketliliğinin neden olduğu uluslararası krizlerde araçsallaştırma faaliyetleri: Tez kapsamında ele alınan 1994 Haiti, 1996 Zaire ve 2011 Suriye krizlerinde kitlesel insan hareketliliğinin nasıl yeni uluslararası krizlere yol açtığı kolaylıkla gözlemlenebilmektedir. (H2. Kitlesel insan hareketliliği uluslararası krizlere neden olur.) 1994 Haiti Krizi'nde darbeden ve baskıdan kaçan insanların botlarla ABD'ye ulaşmaya çalışmasının yarattığı mülteci krizi uluslararası barışa ve güvenliğe tehdit olarak görülerek ABD'nin Haiti'ye karşı askerî tedbirler almasına yol açmıştır. 1990 yılında yaşanan Ruanda Krizi nedeniyle insanların akınlar halinde sınırdaki ülkelere doğru hareket etmesi ve bu hareketlilik neticesinde Zaire'de mülteci kampının kurulması 1996 Zaire Krizi'nin en önemli tetikleyici unsurlarından biri haline gelmiştir. 2011 Suriye Krizi'nin neden olduğu kitlesel insan hareketliliğinin ise Suriye'nin sınır komşularından Türkiye için öngörülemez bir boyuta ulaşması, bu hareketliliğin yönetimi konusu başta Türkiye-Yunanistan, Türkiye-AB ve Türkiye-Suriye olmak üzere farklı aktörler arasında yeni krizlere zemin hazırlamıştır.

1994 Haiti ve 1996 Zaire krizleri kitlesel insan hareketliliğinin neden olduğu uluslararası krizler olmakla birlikte, 1994 Haiti Krizi'nde kaynak ülke 1996 Zaire Krizi'nde ise hedef ülkenin askerî müdahale ile karşı karşıya kalmıştır. 2011 Suriye Krizi'nde ise krizin yaratmış olduğu insan hareketliliğinin boyutu Haiti ve Zaire örneklerindeki hareketlilik boyutunu kat be kat aşmakla birlikte, süreç içerisinde bu hareketlilik farklı aktörler arasında birden fazla yeni krize ve kaynak ülkenin müdahaleler ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

2011 yılında başlayan ve dokuzuncu yılına giren Suriye Krizi'ne 2015 yılında hem Rusya hem de IŞİD ile mücadele adına ABD sahaya inerek doğrudan müdahil olmuşlardır. Vekâlet savaşına sahne olan Suriye'de krizden ve krizin yarattığı insan hareketliliğinden etkilenen diğer aktörler de krize gerek diplomatik gerekse askerî araçlarla müdahil olmuştur. Neticede uluslararası bir krizin tetiklemiş olduğu insan hareketliliğinin hem hedef ülkelerin kendi aralarında hem de kaynak ülke ile hedef ülkeler arasında yeni krizlere yol açtığı görülmüştür. Suriye Krizi'nin yaratmış olduğu insan hareketliliğinin yönetimi noktasında Türkiye ile Yunanistan arasında Ege'de

arama kurtarma çalışmalarının sorumluluğunu kimin üstleneceğine dair* ya da Türkiye ile AB arasında Geri Kabul Anlaşması'nın uygulanması noktasında yaşanan krizler hedef ülkeler arasında yaşanan krizlere örnek olarak gösterilebilir. Türkiye ile Yunanistan arasında Ege Denizi üzerinde yaşanan arama kurtarma sorumluluğunun kime ait olduğuna dair anlaşmazlık, insani bir konuya ilişkin araçsallaştırma faaliyetlerini de beraberinde getirmektedir. Ege'de yakalanan yasa dışı göçmenlerle yapılan röportajların da yer aldığı raporlarda, kişilerin Yunanistan'da yakalandıkları anda yüzlerinde maske olan polislerce kötü muamele gördüklerine, paralarının ellerinden alındığına, karaya yakın bir yerde can simitleri olmadan denize atıldıklarına, Yunan botlarının kaçakçıların kullandığı botların motorlarını sökerek Türkiye tarafına bıraktığına ilişkin ifadeler yer almaktadır.³⁷⁴ Burada görülen, Yunan tarafının insan hareketliliğini engelleme noktasında uygulamış olduğu insani değerleri önemlemeden politikası ve bu noktada gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetleri ile birlikte sorumluluğu Türk tarafına yıkmaya çalışmasıdır. Hedef ülkeler arasında görülen krizlerin bir diğer örneği olan Türkiye ile AB arasında yaşanan geri kabul pazarlıkları da daha önceden bahsedildiği gibi, aktörlerin kriz yönetim süreçlerinde insani değerlere ilişkin bir önceliğinin olmadığını göstermektedir.

Suriye kaynaklı insan hareketliliği hedef ülkeler arasında yeni krizlere yol açtığı gibi hedef ülkeler ile kaynak ülke arasında da yeni krizlere sebebiyet vermektedir. Örneğin hedef ülke Türkiye 2016 yılında Fırat Kalkanı Harekâtı, 2018 yılında Zeytin Dalı Harekâtı, 2019 yılında Barış Pınarı Harekâtı ve son olarak da 2020 yılında Bahar Kalkanı Harekâtı ile kaynak ülke Suriye'ye askerî müdahalelerde bulunmuştur. Barış Pınarı Harekâtı tıpkı ilk iki harekât gibi terör tehdidini bertaraf ederek sınır güvenliğini sağlama ve ayrılıkçı terör örgütlerinin devletleşme çabalarını engelleme amaçlarını taşımakla birlikte, insan hareketliliği ile doğrudan ilgili olması nedeniyle tez açısından önemlidir. Cumhurbaşkanı R. T. Erdoğan Barış Pınarı Harekâtı'nın amacını şu şekilde açıklamıştır: “Ülkemize yönelik terör tehdidini bertaraf edeceğiz. Oluşturacağımız güvenli bölge sayesinde Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönmelerini sağlayacağız.

---

* Arama kurtarma bölgesi düzenlemelerine dair okuma önerisi için bkz. İsmail Arasan, “Türkiye'nin AB'ye Üyelik Sürecinde Arama-Kurtarma Bölgesi Düzenlemeleri: Kuvvetler Arası Koordinasyon ve Hava Kuvvetlerinin Rolü (Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014).

³⁷⁴ Ege Kıyılarında (İzmir – Aydın) Gerçekleşen Yasa Dışı Göç Hakkında İnceleme Raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, (Ankara, 2014): 15, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2014/ege_kiyilarinda_yasadisigoc_hakkinda_inceleme_raporu_27052014.pdf [10.10.2019].

Suriye'nin toprak bütünlüğünü koruyacak, tüm bölge halkını terörün pençesinden kurtaracağız.”³⁷⁵ Suriye’de kara ve hava saldırıları sonrasında yaklaşık bir buçuk milyon kişinin daha yerinden edildiği ve Türkiye sınırına yöneldiği dönemde, İdlib’te Türk askerlerine yönelik olarak gerçekleşen saldırının akabinde, Türkiye’nin meşru müdafaa hakkına dayanarak başlattığı Bahar Kalkanı Harekâtı’nın amaçları arasında bu kez “göçü önlemek” ifadesi yer almaktadır.³⁷⁶ En nihayetinde, Suriye özelinde tartışılan güvenli bölge uygulaması yine daha önce belirtildiği gibi henüz ayrıntılı bir biçimde ortaya konmuş olmamakla birlikte, uygulamanın orta ve uzun vadede araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırlaması muhtemeldir.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, insan hareketliliği konusu ister uluslararası krizlerden doğan bir sonuç olsun isterse de uluslararası krizlerin tetikleyici unsuru olarak ele alınsın, hareketlilik söz konusu olduğunda dış politika alanında araçsallaştırma faaliyetlerinin izleri kolaylıkla sürülebilmektedir. Bu durum hareketliliğin araçsallaştırılmasına dair kararın en nihayetinde araçsallaştıran aktörün dış politikasına dair bir karar olmasından kaynaklanmaktadır. Devlet aktörü açısından bakıldığında, karşılaşılan insan hareketliliğinin yönetimi noktasında dış politika ile ilgili alınan kararların aynı zamanda iç politikayı da etkilediği görülmektedir. Hareketliliğin engellenmeyip sınırlardan içeri doğru ilerlemesine izin verildiği örneklerde iç politika alanında nasıl bir araçsallaştırma mekanizmasının işlediği net bir biçimde gözlemlenebilmektedir. Tezin bir sonraki alt başlığında krizlerden doğan insan hareketliliğinin iç politika alanında nasıl araçsallaştırıldığı örneklerle anlatılacaktır.

3.2.2.2. İç Politika Alanı

Savaş ve çatışmalardan kaynaklanan insani kriz durumlarında olduğunda uluslararası toplumun ana gündem maddelerinden biri insan hareketliliğinin öznelerinden mülteciler ve sığınmacılar olmaktadır. Mülteci ya da sığınmacı denildiği zaman genellikle mağdur edilmiş, insani yardıma ve uluslararası korumaya ihtiyaç duyan bir insan topluluğundan bahsedilmektedir. Fakat bazı durumlarda hareketliliğinin bu özneleri hedef ülkeler için güvenlik riski anlamına gelebilmektedir. Bu riskler genellikle “savaşçı mülteciler”

---

³⁷⁵ “Basın Açıklamaları”, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî İnternet Sitesi, 9 Ekim 2019, <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/111025/sayin-cumhurbaskanimizin-baris-pinari-harekati-na-iliskin-basin-aciklamasi> [11.10.2019].

³⁷⁶ “Bakan Akar: Bahar Kalkanı Harekâtı’nda 2557 Rejim Unsuru Etkisiz Hale Getirildi”, **Anadolu Ajansı**, 2 Mart 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/bakan-akar-bahar-kalkani-harekatinda-2557-rejim-unsuru-etkisiz-hale-getirildi/1751465> [06.03.2020].

(refugee warriors) kavramı ya da mültecilerin silahlanması konusuna ortaya çıkmaktadır. Krizlerden doğan hareketliliğe dâhil olan herkesin “iyi niyetli mülteci” olması beklenemez. Hareketliliğe katılıp mülteci kamplarını askerî amaçları doğrultusunda kullanan ve buralardan kaynak ülkeye saldırılarda bulunan, uluslararası yardımları gasp eden, ihtiyaç sahiplerine ücretsiz dağıtılması gereken yardımları satan ya da hedef ülkedeki etnik/dinsel çatışmaları körükleyerek/destekleyerek güvenlik riski oluşturan “mülteciler” de mevcuttur. “Savaşçı mülteciler”in varlığı istisnanın aksine hemen hemen her kriz örneğinde görülebilmektedir. Örneğin BMMYK 2000 yılında Gine’deki Liberyalı ve Sierra Leoneli mülteci kamplarının yerlerini kampların askerleşmesi/kamplarda silahlanması ve kaynak ülke ile silahlı çatışmalara girişilmesi nedeniyle değiştirmek zorunda kalmıştır. Benzer şekilde, Lübnan ve Ürdün’deki Filistinliler, Uganda’daki Ruandalı Tutsiler, Zaire’deki Ruandalı Hutular, Arnavutluk’taki Kosovalılar, Etiyopya’daki Sudanlılar, Sudan’daki Eritreliler, Pakistan’daki Afganlar ya da Irak’taki Kürtler söz konusu olduğunda “savaşçı mülteciler” kavramına ilişkin örnekler bulunabilmektedir.³⁷⁷ Pakistan’daki Taliban savaşçıları, Libya’daki Çadlılar, Kenya’daki Somalililer, Yugoslavya’daki Müslüman savaşçıları, Batı Timor’daki Doğu Timorlular, Sierra Leone’deki Liberyalı savaşçıları vb. örnekler düşünüldüğünde mülteci kamplarının askerî çatışmalardaki rolü daha da belirginleşmektedir.³⁷⁸ Tüm bu örneklerden de görüleceği gibi insani amaçla kurulan kamplar radikalleşen mülteciler tarafından bir tür askerî kamp olarak kullanılmak suretiyle araçsallaştırılabilmektedir.

Mültecilerin ulaştıkları/yerleştikleri her hedef ülkede aynı oranda askerleşmesi/silahlanması söz konusu değildir. S. Lischer, kitlesel insan hareketliliklerinin uluslararası krizleri tetiklediği durumlarda hareketliliğin öznelere bakımından şiddetin her zaman başvuru bir seçenek olmadığını ileri sürmekte, aynı mülteci krizinin hedef ülkelere birinde şiddete sebep olurken diğer bir hedef ülkede şiddete yol açmayabileceğini ifade etmektedir. Yazar bu durumu, mülteci krizlerinin kökenini anlamak için kullanılan sosyal-ekonomik açıklamaların şiddeti anlamakta yetersiz olduğunu iddia ederek, çatışmaların yayılmasına neden olan siyasi kontekste odaklanması gerektiği tezi ile açıklamaktadır.³⁷⁹ Yazara göre, 1994-1996 yılları

---

³⁷⁷ Mike Lebson, “Why Refugees Rebel: Towards a Comprehensive Theory of Refugee Militarization”, **International Migration (IOM)**, c. 51, s. 5 (2013):134.

³⁷⁸ Polman, **age**, 101-102.

³⁷⁹ Lischer, **age**, 10-11.

arasında Ruanda'nın yaratmış olduğu mülteci krizinin hedef ülke Zaire'de şiddet yaratmışken diğer bir hedef ülke olan Tanzanya'da herhangi bir şiddet yaratmaması, benzer şekilde genel olarak Suriye'deki Filistinlilerin, İran'daki Afganların ya da Kenya'daki Somalililerin silahlanmaması mültecileri şiddete yönelten siyasi şartlara bakılması gerektiği tezini doğrular niteliktedir.

Mülteciler/sığınmacılar ister silahlansın ister silahlanmasın, insan hareketliliği ile karşı karşıya kalan hedef ülkeler hareketliliğin yönetimine dair politikalarını konunun insani boyutunu ve güvenlik risklerini bir arada düşünerek oluşturmak durumunda kalmaktadır. İnsan hareketliliğinin yaratabileceği güvenlik riski ihtimallerine rağmen (çatışmanın sızması, gelenlerin yerelde yaratacağı problemler, çatışmacı ilişkilerin doğması gibi) sınırlarını açma ve/veya mülteci kampları kurma kararını veren hedef ülkeler bu durumu iç politikalarında kendi lehlerine çevirip araçsallaştırabilmektedir. Çalışmanın bu alt başlığı altında hedef ülkelerin insan hareketliliğini iç politikalarında nasıl araçsallaştırdıklarının izleri sürülecektir.

Tablo 80: İç politika Alanında Araçsallaştırmaya Konu Olan Krizler ve Araçsallaştırmanın İzleri

Geri Gönderme	Vatandaşlık Verme/ Vermeme	Entegrasyon/ Eğitim	Seçim Vaatleri	Asayiş Sorunları- Suçla İlişkilendirme / Ötekileştirme	Etnik Dengeyi Değiştirme
2011 Suriye	2011 Suriye	2011 Suriye	1991 Liberya-Sierra Leone	2011 Suriye	1999 Kosova Krizi
	1993/2006 İsrail-Lübnan Krizleri	1993/2006 İsrail-Lübnan Krizleri	1994 Haiti		2001 Afganistan
			2011 Suriye		Filistin (1993/2006 İsrail-Lübnan Krizleri)
					2011 Suriye Krizi

Geri Gönderme: 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33. Maddesi'nde hiçbir taraf devletin bir mülteciyi haklı sebeplerle ayrılmış olduğu ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına göndermeyeceğini, iade etmeyeceğini ifade eden geri göndermeme

(non-refoulement) yani sınır dışı etmeme veya iade etmeme ilkesi yer almaktadır.³⁸⁰ Sözleşme taraf devletlere bu yükümlülüğü vermiş olsa da, bazı insani krizlerde geri göndermeme ilkesinin ihlal edildiği gözlemlenmektedir. Bu ihlallerden bir tanesi 2011 Suriye Krizi sonrasında oluşan insan hareketliliğinden etkilenen Türkiye, Yunanistan ve AB ilişkileri kapsamında gerçekleşmiştir. Türkiye ile AB arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması gereği Türkiye üzerinden yasa dışı yollarla AB ülkelerine ulaştığı tespit edilen veya yasa dışı duruma düşen kişilerin Türkiye'ye; AB ülkeleri üzerinden yasa dışı yollarla Türkiye'ye ulaştığı tespit edilen veya yasa dışı duruma düşen kişilerin ilgili AB ülkesine geri gönderilmesi planlanmıştır.³⁸¹ Fakat Türkiye ile AB arasında olumsuz yönde seyreden ilişkiler neticesinde anlaşma mülteciler için caydırıcılığını kaybetmiş, yasa dışı yollarla geçişler artmış ve en nihayetinde Türkiye anlaşmayı tek taraflı olarak askıya aldığı duyurmuştur.³⁸² Anlaşmanın askıya alınmasıyla birlikte, siyasi düzlemde gerçekleşen herhangi bir anlaşmazlık durumunda insan hareketliliği öznelerinin taraflar arasında bir koz olarak kullanıldığına yönelik söylemler basına yansımıştır. Ekim 2019'da Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan,

“Kapıları açarız' dediğim zaman tutuşuyorlar. Tutuşmayın, vakti saati gelince bu kapılar da açılır. Hadi bakalım yüz binleri bir de siz ağırlayın. Paranız var güçlüsünüz, Yunanistan'a 100 kişi gidince bizi telefonla arıyorsunuz. Burada 4 milyon var. Kararlıyız. Türkiye'nin insani yaklaşımını zaaf olarak değerlendirenlere kadife eldivenimizdeki demir yumruğumuzu göstermekten asla geri durmayacağız.”

açıklamasında bulunmuştur.³⁸³ Bu açıklamaya karşılık olarak Başbakan K. Miçotakis,

“Burada olan şey çok açık: Türkiye, AB'ye baskı yapmak ve bir taviz elde etmek için göçü araç olarak kullanmaya çalışıyor. Ben Cumhurbaşkanı Erdoğan'a Yunanistan ile iyi komşuluk ilişkilerine sahip olmak istiyorsa mültecileri ve göçmenleri araç olarak kullanamayacağını açıkça söyledim.”

şeklinde bir demeç vermiştir.³⁸⁴ Şubat 2020'de Suriye'nin İdlib kentinde Türk askerlerine yönelik gerçekleştirilen saldırı sonrasında yeni bir mülteci akını ile karşı

³⁸⁰ “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”, **age**.

³⁸¹ “Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları”, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, 1, https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf [26.11.2019].

³⁸² “Çavuşoğlu: Geri Kabul Anlaşması'nı Askıya Aldık”, **Deutsche Welle**, 22 Temmuz 2019, <https://www.dw.com/tr/%C3%A7avu%C5%9Fo%C4%9Flu-geri-kabul-anla%C5%9Fmas%C4%B1n%C4%B1-ask%C4%B1ya-ald%C4%B1k/a-49699277> [01.08.2019].

³⁸³ “Erdoğan'dan Avrupa'ya: 'Kapıları Açarız' Dediğim Zaman Tutuşuyorlar, Vakti Saati Gelince Bu Kapılar Açılır”, **Sputnik News**, 24 Ekim 2019, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201910241040464463-erdogandan-avrupaya-kaplari-acariz-vakti-saati-gelince-bu-kapila-acilir/> [26.11.2019].

³⁸⁴ “Yunanistan Başbakanı Miçotakis'ten Göçmen Yanıtı: Erdoğan'a Açıkça Söyledim”, **Sputnik News**, 19 Kasım 2019, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201911191040654387-yunanistan-basbakani-micotakisten-gocmen-yaniti-erdogana-acikca-soyledim/> [26.11.2019].

karşıya kaldığını belirten Türkiye'nin Avrupa'ya geçişleri serbest kılması, Türkiye-AB ilişkilerinde mülteciler üzerinden söylemsel düzeyde araçsallaştırma faaliyetlerinin eylemsel düzeye taşındığının bir göstergesi olmuştur. Bu durumu dönemin parti sözcüsü Ömer Çelik,

“Türkiye'nin yeni mülteci baskısını taşıyamayacağını, Türkiye'nin kapasitesinin artık dolduğunu söylemiştik. Dolayısıyla oluşan tazyik artık Türkiye tarafında tutulamıyor. Yapılan saldırılar neticesinde hem Türkiye içerisindekiler Avrupa'ya doğru hareketleniyor, hem de Suriye topraklarından Türkiye'ye doğru bir hareketlenme var. Mülteci politikamız ayındır ama ortada bir durum var, artık mültecileri tutabilecek durumda değiliz.”

şeklinde ifade etmiştir.³⁸⁵ Cumhurbaşkanı Erdoğan ise

“4 milyona yakın mülteci bizim ülkemizde, 9 yıldır bunlar bizimle. Şimdi de 1,5 milyon mülteciyi sınırlarımıza sürmek suretiyle bize bir yük daha getirmek istediler. Aylar önce ben bir açıklama yaptım, 'Eğer bir yük paylaşımına Batı girmezse kapıları açarız' dedim ama bunlar bu işi hafife aldılar. Dediler ki 'herhalde blöf yapıyor'. Şimdi kapıları açınca telefon telefon üstüne gelmeye başladı, 'Kapıları kapatın'. 'Bitti o iş, artık kapılar açılmıştır. Şu anda sizler bu yükten nasibinizi alacaksınız' dedik.”

ifadelerini kullanmıştır.³⁸⁶ Açıklamaların ardından Edirne'ye doğru sadece Suriyelilerden oluşmadığı anlaşılan bir sığınmacı hareketliliği söz konusu olmuştur. Sığınmacıların bebekleriyle birlikte Çanakkale/Ayvacak'tan botlara binip karşıya geçme çabaları Türk televizyonlarında naklen yayınlanmıştır. Türkiye sığınmacıları siyasi bir koz olarak kullandığı, Bulgaristan ve Yunanistan ise kapılarını kapatarak ve güç kullanarak yeni bir insani krize yol açtıkları gerekçesiyle eleştirilmiştir.³⁸⁷ Geri göndermeme ilkesinin ihlal edilmesine ilişkin olarak basına yansıyan haberlerden bazılarında bu durum, mültecileri sınırlardan uzakta bir yerde tutmayı, onları geri püskürtmeyi hedefleyen politikaların bir ürünü olarak “push back işkencesi” şeklinde adlandırılmaktadır.³⁸⁸ Sonuç olarak, sığınma talebiyle gelen kişileri geri göndermemeyi taahhüt eden 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne ister imzacı olsun ister olmasın, devletlerin krizlerin insani boyutunu göz ardı ettiği görülmektedir.

³⁸⁵ “AK Parti Sözcüsü Ömer Çelik'ten İdlid Açıklaması: Bu Kalleşliğin Hesabını En Ağır Şekilde Vereceklerdir”, **Milliyet**, 28 Şubat 2020, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/ak-parti-sozcusu-omer-celikten-idlib-aciklamasi-bu-kallesligin-hesabini-en-agir-sekilde-vereceklerdir-6154549> [28.02.2020].

³⁸⁶ Mehmet Tosun, “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Artık Kapılar Açılmıştır”, **Anadolu Ajansı**, 2 Mart 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/cumhurbaskani-erdogan-artik-kapilar-acilmistir/1751538> [06.03.2020].

³⁸⁷ Bulgaristan'ın ve Yunanistan'ın sınırlarını kapatmasının ardından Uluslararası Af Örgütü sınırları açma ve sınırda aşırı güç kullanmama çağrısında bulunmuştur. Bkz. “Uluslararası Af Örgütü Bulgaristan ve Yunanistan'ı Sığınmacıları Kabul Etmeye Çağırıyor”, **CNN Türk**, 28 Şubat 2020, <https://www.cnnurk.com/dunya/uluslararasi-af-orgutu-bulgaristan-ve-yunanistani-siginmacilari-kabul-etmeye-cagirdi> [29.02.2020].

³⁸⁸ Ercüment Akdeniz, “Push Back İşkencesi”, **Evrensel**, 25 Kasım 2019, <https://www.evrensel.net/yazi/85195/push-back-iskencesi> [26.11.2019].

Vatandaşlık Verme/Vermeme: Hareketliliğe katılan kişilerin ulaştıkları hedef ülkelerdeki statülerinin sığınmacı mı yoksa mülteci mi olacağı ya da kişilerin o ülkenin vatandaşlığına alınıp alınmayacakları hedef ülkelerin politikaları çerçevesinde belirlenmektedir. Örneğin Suriye’den Türkiye’ye gelen kişiler “geçici koruma altındaki sığınmacılar” olarak tanımlanırken, ilk gelişlerden günümüze kadar geçen dokuz yıllık süre zarfında bu kişilere Türk vatandaşlığının verilip verilmemesi de tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle 31 Mart 2019 tarihinde yapılan yerel seçim öncesi dönemde başlayan ve seçim sonrasında da devam eden tartışmalar, Suriyeliler özelinde vatandaşlık konusunun seçim kazanmada bir araç olarak kullanıldığına dair endişeleri işaret etmektedir. Bu türden endişelerle seçim döneminde yaklaşık üç yüz bin Suriyelinin bulunduğu ve dört bininin vatandaş olarak oy kullandığı Mersin ilinde karşılaşılmıştır. İlde tesadüf eseri bulunan bir zarfta Arapça hazırlanmış oy pusulasında oklarla kime oy verileceğinin gösterildiği ve bir ilçede seçimi oklarla gösterilen adayın üç bin sekiz yüz on beş oy farkıyla kazandığı basında yer almıştır.³⁸⁹ Bu durum Suriyelilere seçimleri kazanmak için vatandaşlık hakkı tanındığı şeklinde yorumların yapılmasına neden olmuştur. Vatandaşlıkla ilgili benzer tartışmalar Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Aralık 2019’daki "110 bin Suriyeliye vatandaşlık verdik. Diğerleri için de vatandaşlık sürecini daha da artırma konumundayız. Niye? Çünkü bu insanlar ülkemde kaçak köçek yaşamasın. Herhangi bir kurumda, kuruluşta rahatlıkla işini bulsun, çalışsın"³⁹⁰ şeklindeki açıklamasıyla yeniden gündeme gelmiştir.

Konu ile ilgili olarak, Lübnan’daki Filistinli mültecilerin durumu da incelenebilir. 1951 Sözleşmesi’nde imzası bulunmayan Lübnan’da UNRWA’nın Ocak 2019 verilerine göre, dört yüz yetmiş beş bin yetmiş beş Filistinli mülteci kayıtlıdır.³⁹¹ Toplamda on iki adet kamp bulunan Lübnan’ın Filistinli mültecilere yönelik politikası uluslararası normlardan ziyade daha çok hükümetin kararlarına dayalıdır. Lübnan ne vatansız kişilere bazı haklar ve statü sağlayan 1954 Sözleşmesi’ne ne de vatansızların sayısını azaltmaya yönelik hazırlanan 1961 Sözleşmesi’ne taraftır.³⁹² Buna ilaveten vatandaşlık

³⁸⁹ Ali Ekber Şen, “Suriyeliler’e Böyle Oy Kullandırılmış”, **Sözcü**, 16 Nisan 2019, <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/suriyelilere-boyle-oy-kullandirilmis-4438552/> [15.12.2019].

³⁹⁰ “Erdoğan’ın Suriyelilere Vatandaşlık Açıklaması”, **Yeniçağ**, 13 Aralık 2019, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/erdoganin-suriyelilere-vatandaslik-aciklamasi-260307h.htm> [15.12.2019].

³⁹¹ “Lebanon”, The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East, <https://www.unrwa.org/where-we-work/lebanon> [21.12.2019].

³⁹² 26 Nisan 1954 tarihli sözleşme için bkz. “Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme”, **Resmî Gazete**, 25 Ekim 2014, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141025-5-1.pdf> [21.12.2019]. Ayrıca 30 Ağustos 1961 tarihli sözleşme için bkz. “Vatansızlık Hallerinin Sayısının

yasası çerçevesinde bir kişinin Lübnan vatandaşı olarak kabul edilmesi için “Lübnanlı bir babadan olmak, Büyük Lübnan topraklarında doğmak, kimliği belirsiz ya da yabancı olan anne babadan olup Büyük Lübnan topraklarında doğmak” şartlarını sağlaması gerekmektedir.³⁹³ Bu durumda doğal olarak Lübnan’da doğan Filistinli mültecilerin vatandaşlık elde etme hakkı bulunmaktadır. Fakat uygulamada görülen, vatandaşlık hakkı verildiğinde bunun ülkenin mezhep ve etnik yapısında değişikliğe neden olabileceği endişesiyle birlikte “kendi ülkelerinden herhangi bir belge bulundurmeyen ve Lübnan’da yaşayan bir özel bir yabancı grup”³⁹⁴ olarak tanımlanan Filistinli mültecilere vatandaşlık hakkının verilmediğidir. Filistinlilerin, vatandaşlık hakkı elde edememesiyle bağlantılı olarak iş edinme, eğitim alma, sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi temel insan haklarından da mahrumiyeti söz konusu olmaktadır.³⁹⁵ Lübnan özelinde gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetleri, insani bir krizi yönetirken mültecileri görmezden gelen bir politika uygulama ve ulusal çıkarları öne sürerek temel insan haklarını sağlamada bile sorumluluk almaktan kaçınma şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Entegrasyon/Eğitim: Uluslararası krizlerden doğan kitlesel insan hareketliliği ile karşı karşıya kalan ülkeler sınırlarını açtıkları takdirde “misafirler” ile “ev sahipleri” arasındaki dengeyi ve uyumu gözetmek durumunda kalmaktadırlar. Denge ve uyumu sağlamanın yollarından biri eğitim aracılığıyla gelenleri topluma entegre etmektir. Eğer ki eğitim bir arada yaşamayı kolaylaştırmanın yanında orta ve uzun vadede örneğin asimile etmek başka bir amaca hizmet etmek adına gerçekleştiriliyorsa burada bir araçsallaştırmadan bahsedilebilir.

2011 Suriye Krizi sonrasında en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumuna gelen Türkiye’de Suriyelilerin eğitimi meselesi incelenebilir. Türkiye Suriye Krizi başladığı andan itibaren sınırlarına yönelen insan hareketliliğini açık kapı politikası

Azaltılmasına Dair Sözleşme”, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801883.pdf [21.12.2019].

³⁹³ 19 Ocak 1925 tarihli Lübnan vatandaşlık kanunu için bkz. “Decree No: 15 on Lebanese Nationality”, <https://www.refworld.org/pdfid/44a24c6c4.pdf> [21.12.2019].

³⁹⁴ “U.S. Committee for Refugees and Immigrants World Refugee Survey 2006-Lebanon”, United States Committee for Refugees and Immigrants, 14 Haziran 2006, [https://www.refworld.org/docid/4496ad053e.html%20\(10](https://www.refworld.org/docid/4496ad053e.html%20(10) [21.12.2019].

³⁹⁵ Lübnan’daki Filistinli mültecilerin durumuna ilişkin okuma önerisi için bkz. Zeliha Sağlam, “Lübnan Siyasetinde Filistinli Mültecilere Yönelik Politikaların İyileşmemesinin Ardındaki Nedenler Burc Baracne Kampı Örneği” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Araştırmaları Enstitüsü, 2017).

çerçevesinde kabul etmiş, gelenlerin misafirliğini ve geçiciliğini vurgulayarak bir takım uygulamaları hayata geçirmiştir. Bu uygulamaların bir tanesi 2012 yılında Suriyelilerin Suriye müfredatı ile Arapça eğitim gördüğü Geçici Eğitim Merkezleri'ni (GEM) açmak olmuştur.³⁹⁶ Misafirlerin kalıcı hale gelmesiyle birlikte bu uygulamadan vazgeçilmiş ve merkezler kapatılarak Suriyeli çocuklar Türk okullarına yönlendirilmiştir.³⁹⁷ Suriyelilerin Türk okullarında eğitim görmesi yaşadıkları ülkenin dilini, toplumsal değerlerini ve kültürünü öğrenilmelerini kolaylaştıracak bir etmen olup toplumsal uyum açısından olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. Fakat gerek Türkiye'nin sınırları içinde gerekse Fırat Kalkanı Bölgesi'nde Suriyelilere verilen eğitim,³⁹⁸ şu an için anlaşılması pek mümkün olmasa da, orta ve uzun vadede Türkiye'nin yumuşak gücünün³⁹⁹ bir parçası haline gelir ise o zaman verilen eğitimin bir araçsallaştırma faaliyeti olduğu söylenebilir.

Bir diğer örnek, Lübnan'da pek çok ekonomik ve sosyal haktan mahrum bir şekilde yaşayan Filistinli mültecilere ilişkindir. Lübnan'ın Filistinli mültecilere yönelik olarak uyguladığı “entegre etmeme” politikasının bir ayağını mültecilerin eğitimi oluşturmaktadır. Filistinli mülteciler UNRWA çatısı altında ilkökul eğitimi alsalar da, mültecilerin devlete bağlı ve üniversiteye geçişin ön şartı olan ortaokul ve lise eğitimine ulaşmaları oldukça zor olmakla birlikte Filistinlilere ücretsiz eğitim hakkı da tanınmamaktadır.⁴⁰⁰ Lübnan, Filistinli mültecilerin topluma entegre olmasını

---

³⁹⁶ İpek Coşkun, Müberra Nur Emin, “Türkiye’deki Suriyelilerin Eğitiminde Yol Haritası Fırsatlar ve Zorluklar”, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), 17-19, http://file.setav.org/Files/Pdf/20160906135243_turkiyedeki-suriyelilerin-egitiminde-yol-haritasi-pdf.pdf [20.11.2019].

³⁹⁷ “Geçici Eğitim Merkezleri Kapatıldı, İstanbul’da Sınıf Mevcutları Arttı”, **Meb Personel**, 21 Eylül 2018, <http://www.mebpersonel.com/egitim/gecici-egitim-merkezleri-kapatildi-istanbul-da-sinif-mevcutlari-artti-h225107.html> [20.11.2019].

³⁹⁸ Fırat Kalkanı Operasyonu sonrasında yaklaşık yüz bin Suriyelinin geri dönüş yaptığı bölgede Ekim 2017 itibariyle dört yüz altmış beş okulun faaliyete geçtiği, eğitim faaliyetleriyle ilgili koordinasyon görevlerinin Gaziantep ve Kilis İl Millî Eğitim Müdürlüklerine verildiği, Millî Eğitim Bakanlığı bütçesi ve Katar hükümetinin finansal desteği ile birlikte Türkiye'nin Suriye'deki eğitim faaliyetlerine 2016 yılından bu yana iki yüz elli milyon liralık harcama yaptığı raporlanmıştır. Bkz. İpek Coşkun, “Suriye’de Eğitimin Geleceği ve Fırat Kalkanı Bölgesinde Eğitim Faaliyetleri”, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), 27-32, https://setav.org/assets/uploads/2018/04/R108_Rapor_Suriye_Egitim.pdf [17.12.2019].

³⁹⁹ Türkiye'nin Suriye'ye yönelik politikasını yumuşak güç arayışı çerçevesinde değerlendiren çalışmalar mevcuttur. Bunlardan bir tanesi için bkz. Senem Çevik, Efe Sevin, “A Quest for Soft Power: Turkey and The Syrian Refugee Crisis”, **Journal of Communication Management**, c. 21, s. 4 (2017): 399-410.

⁴⁰⁰ Simon Haddad, Dima Jamali, “The Politics of Refugees' Non Integration: The Dilemma of Palestinians in Lebanon”, **Journal of International Migration and Integration**, c. 4, s. 1 (2003): 7.

engellemek adına mültecilerin eğitim hakkına ulaşmasını oldukça güçleştirerek bunu bir araç olarak kullanmaktadır.

Seçim Vaatleri: Krizlerin kitlesel insan hareketliliği yarattığı durumlarda, hareketliliğin öznelerinin siyaset malzemesi haline getirilmesi iç politika alanında özellikle hedef ülkelerin seçim dönemlerinde görülmektedir.⁴⁰¹ Örneğin hedef ülkeler hareketliliğin öznelerini ülke sınırlarına kabul edip seçimler öncesinde onlara vatandaşlık hakkı tanıyarak, seçimlerde oy elde etmeye çalışabilmektedir. Ya da tam tersi bir biçimde hedef ülkeler, kitlesel insan hareketliliğini durdurmaya yönelik olarak gelenleri sınırdan içeri almama veya içeridekileri sınır dışı etme gibi vaatleri iktidara gelebilmek adına dillendirilebilmekte ve hareketliliğin öznelerini dışlayabilmektedir. Bu duruma Amerikan Başkanı Donald Trump'ın seçim kampanyası boyunca dillendirdiği Meksika sınırına duvar örmek veya sadece Hıristiyan olan kriz mağdurlarını ülke sınırına almak gibi vaatleri örnek olarak gösterilebilir.⁴⁰² D. Trump'ın kullandığı “Amerika’yı tekrar büyük kıl” (Make America Great Again) sloganı doğrultusunda, ülke sınırları içine kabul edeceği hareketliliğin öznelerini din referansı ile seçeceğini dillendirmesi iç politika alanında gerçekleştirilen somut bir araçsallaştırma örneğidir.

Krizlerden doğan hareketliliğin öznelerinin iç politikada seçim dönemlerinde bir siyaset malzemesi haline getirilmesi 1991 Liberya-Sierra Leone örneğinde de karşımıza çıkmaktadır. “Çocuklar New York’a gittiklerinde havaalanında TV kameralarından oluşan bir ordu ve hıçkırarak onlar için vize alınmasını sağladığını gururla açıklayan bir Demokrat senatör tarafından karşılanmıştı. Fark ettim ki, o sırada Amerika’da seçim yapılacaktı.”⁴⁰³

---

⁴⁰¹ İnsan hareketliliği öznelerinin hedef ülkeler nezdinde oy potansiyeli olarak görülmesi birçok örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın odak noktası mülteciler olmakla birlikte, göçmenlerin de seçmen olarak görülüp araçsallaştırılması söz konusu olabilmektedir. Buna dair bir çalışma için bkz. Didem Danış, Ayşe Parla, “Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneklerinde Göçmen, Dernek ve Devlet”, **Toplum ve Bilim**, s. 114 (2009): 131-158.

⁴⁰² “Trump’s Campaign Promises - Has He Delivered on Them?”, **BBC News**, 26 Şubat 2018, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-37982000> [29.10.2018]. Ayrıca bkz. “Donald Trump Promised the U.S. Would Be a Refuge For Christians—It’s Been Anything But”, **Newsweek**, 10 Nisan 2018, <https://www.newsweek.com/donald-trump-christians-refugees-immigration-1153404> [29.10.2018].

⁴⁰³ Linda Polman, **Kriz Kervanı: İnsani Yardımın Nesi Yanlış?** çev. Füsün Özlen, (İstanbul: Paloma Yayınevi, 2014), 69.

Şekil 18: Maminatu

“Sierra Leone Amputees”, Getty Images, <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/memuna-mansaray-sits-on-the-lap-of-former-president-bill-news-photo/145127208?adppopup=true> [16.07.2019].

Fotoğrafta görüldüğü üzere, ABD eski başkanı Bill Clinton’un kucagında oturan ve kesilmiş kolu net bir biçimde görünen Sierra Leoneli Memuna Mansaray (Maminatu) isimli çocuk, ABD’deki propagandanın reklam yüzü haline gelmiştir. Çocuğa kolunda protezi olmadan poz verdirmenin amacının insanlarda acıma duygusu yaratmak olduğu söylenebilir. Kitabında bu poza yer veren L. Polman, bu pozun sığınma hakkının savunulmasında bir propaganda aracı olarak kullanıldığını, Amerikan elçisi Joe Melrose’a ile yaptığı görüşmede elçiye, Murray Town Kampı’ndaki çocuklara herhangi bir tıbbi gereksinimleri bulunmadığı halde neden vize verilmesini önerdiğini sorduğunda “politik nedenlerden dolayı” cevabını aldığını yazmıştır.⁴⁰⁴ (H3b. Araçsallaştırma faaliyetlerinin varlığı insan hareketliliğinin boyutundan bağımsızdır, araçsallaştırma faaliyeti bazen bir kişi üzerinden de gerçekleşebilmektedir.)

Sierra Leone Krizi ile hemen hemen aynı dönemde 1991 yılında Haiti’de yaşanan askerî darbe sonrasında ABD’ye yönelen insan hareketliliğinin yönetimi konusu da ABD’de seçim döneminde bir malzeme olarak kullanılmıştır. Sierra Leone’dekine benzer “politik” nedenlere dayanan bir durum, ABD’nin Haitili mültecilerle ilgili politikasındaki seçim öncesi ve sonrası dönemde yaşanan değişimde kendini göstermektedir. Bill Clinton, seçim kampanyası döneminde George H. W. Bush döneminin Haitili mülteciler konusundaki politikasını “acımasız” olarak nitelendirerek

⁴⁰⁴ age, 75.

zorla geri göndermeleri durduracağını beyan etmiş, seçimi kazanıp başkan olduktan sonra ise önceki dönemin politikasını devam ettireceğini açıklamıştır.⁴⁰⁵ Burada görüldüğü üzere, insani bir konu seçimi kazanana kadar siyaset malzemesi haline getirilebilmekte ve seçimin ertesinde yine insan hayatını öncelemeyen politikalar sürdürülebilmektedir.

Seçim dönemlerinde iç politika alanında gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetlerine 2011 Suriye Krizi çerçevesinde de rastlanmaktadır. 2011 Suriye Krizi'nden doğan insan

hareketliliğinin had safhaya çıktığı 2015 yılında Aylan Kurdi'nin cansız bedeninin Ege sahillerinde bulunması ile birlikte mültecilere karşı “olumlu” bir havanın oluştuğu söylenebilir. Bu “olumlu” hava Batı ülkelerinde başlatılan “mülteciler hoş geldiniz” (welcome refugees) sloganına sahip kampanyalarda gözlemlenebilmektedir. Bununla paralel olarak Kanada'daki Liberal Parti seçim vaadi içerisinde eski hükümetin göçmen politikasını devam ettirmeyeceğini açıklamış, Aralık 2015 yılında yüz altmış üç mülteciyi taşıyan askerî uçağı Kanada Başbakanı Justin Trudeau bizzat karşılamıştır.⁴⁰⁶

Şekil 19: Mülteciler Kanada'da

Kanada Başbakanı Justin Trudeau kişisel twitter hesabından Suriyeli mültecileri karşıladığı fotoğrafı paylaşmıştır. “You Are Home”, <https://twitter.com/justintrudeau/status/704412195715682304> [19.11.2019].

Mülteci krizinin simgesi haline gelen Aylan Kurdi'nin yakınlarına kapılarını açan Trudeau hükümeti, Şubat 2016'ya kadar yirmi beş bin Suriyeli mülteciyi Kanada'ya

⁴⁰⁵ Al Kamen, Ruth Marcus, “Clinton to Continue Forcible Repatriation of Fleeing Haitians”, **Washington Post**, 15 Ocak 1993, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1993/01/15/clinton-to-continue-forcible-repatriation-of-fleeing-haitians/04d77fe0-d0ab-4ba3-93c7-57d1855d71b4/> [06.08.2019].

⁴⁰⁶ Allison Jones, “Syrian Refugees Arrive on Government Aircraft in Toronto”, **Canada's National Observer**, 10 Aralık 2015, <https://www.nationalobserver.com/2015/12/10/news/syrian-refugees-arrive-government-aircraft-toronto> [19.11.2019].

getirmeyi planlamıştır. Diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha fazla mülteci kabul etmiş olmasına rağmen, Kanada'nın seçim dönemine denk gelen bu davranışı ve kabul etmeyi planladığı mülteci sayısı ile Suriye'nin sınır komşusu olan Ürdün ve Türkiye gibi ülkelerde bulunan Suriyelilerin sayıları karşılaştırıldığında oldukça orantısız bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Hem mülteci kabullerinin seçim vaadi olarak sunulması hem uluslararası toplumun paylaşması gereken bir sorununun maliyetine görece az sayıda mülteci kabul ederek deyim yerindeyse kıyısından köşesinden yardımda bulunulması araçsallaştırma faaliyetine işaret etmektedir. Araçsallaştırma faaliyetleri yürütüldüğünün bir diğer göstergesi, Kanada'ya gelişlerin başladığı Aralık 2015'in hemen ardından önceki Muhafazakâr Parti hükümeti tarafından kabul edilen Suriyeli mültecilerden ulaşım için kendilerine verilen kredinin geri istenmesidir.⁴⁰⁷ Seçim öncesi gelen Suriyelilerden bu geri ödemenin istenmesi fakat yeni hükümet döneminde gelmesi planlanan yirmi beş bin Suriyeli mülteci için bu uygulamanın geçersiz olması bir diğer ifadeyle Suriyeliler arasında ayırım yapılması da bir araçsallaştırma faaliyeti olarak okunabilir.

Asayiş Sorunları-Suçla İlişkilendirme/Ötekileştirme: Uluslararası krizlerin neden olduğu insan hareketlilikleri genellikle ani ve kitlesel biçimde gerçekleştiği için hedef ülkeler açısından iç güvenliği tehdit edecek asayiş sorunlarını da beraberinde getirebilmektedir. Ev sahibi toplumda asayiş ile ilgili endişeler bazen somut olmakla birlikte bazen de algısal düzeyde seyredebilmektedir. Algısal düzeyde yaşanan asayiş endişeleri gelenleri suçla ilişkilendirmeye ve ötekileştirmeye kadar uzanabilmektedir.

Kitlesel insan hareketliliği ile karşı karşıya kalan ülkeler somut ya da algısal güvenlik tehditleri etrafında hareketliliği yönetirken aynı zamanda hareketliliği kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmektedir. Bir başka deyişle, krizlerin yaratmış olduğu insan hareketlilikleri hedef ülkelerde somut veya algısal güvenlik sorunları yaratmakla birlikte, bu durum araçsallaştırma faaliyetlerine de zemin hazırlayabilmektedir. Ev sahibi ülkelerde somut olarak karşılaşılan ve algısal düzeyde seyreden asayiş sorunları ile birlikte insan hareketliliğinin nasıl araçsallaştırıldığı iç politika alanında şu şekilde gözlemlenmektedir:

Somut düzeydeki asayiş sorunlarına örnek olarak en fazla Suriyeliye ev sahipliği yapan Türkiye'deki durum incelenebilir. Mart 2011'de Suriye'de başlayan krizden etkilenen

---

⁴⁰⁷ “Kanada’da Suriyeli Mültecilere Kredi Şoku”, **Hürriyet**, 21 Ocak 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/kanadada-suriyeli-multecilere-kredi-soku-40043228> [20.11.2019].

insanlar, Nisan 2011 itibariyle Türkiye'ye giriş yapmaya başlamıştır. Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikası,⁴⁰⁸ bir taraftan insani açıdan takdirle karşılanırken diğer taraftan Türkiye için bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Sorunlardan bir tanesi sınırı geçebilecek insan sayısının tahmin edilememesi olmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Suriyeliler için kritik eşiğin yüz bin olduğunu, eşiğin aşılması durumunda tampon bölgenin gündeme gelebileceğini ifade etmiştir.⁴⁰⁹ Fakat 2004 tarihli Ottawa Sözleşmesi⁴¹⁰ gereği sınırlardaki anti-personel mayınların temizlenmeye başlanması Suriye'den Türkiye'ye rahat bir şekilde yürüyüp geçilmesini kolaylaştırıcı etmen olmuş ve böylece gelenlerin sayısı hızla artarak bugün üç buçuk milyonu aşmıştır. Bu sayının neredeyse tamamına yakınının geçici koruma merkezlerinin dışında yaşaması ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. İlâveten, açık kapı politikası izlediği süre boyunca Türkiye, gelenlerin “geçici” olduğunu vurgulamış ve deyim yerindeyse Mevlana'nın dediği gibi “gel, ne olursan ol yine gel” anlayışı ışığında kimseyi sınırdan geri çevirmemiştir. Suriye'deki krizin kısa süre içinde sonlanacağına ve gelenlerin hemen ülkelerine geri döneceğine yönelik oluşan yanlış algı, Türkiye'nin kimlik kontrolü noktasında esnek davranmasına yol açmıştır. Sayıları giderek artan Suriyeliler, “kalıcı” olduklarının ve krizin hemen bitmeyeceğinin farkına varılması ile birlikte ancak 2015 yılından itibaren geçici kimlik belgeleri ve biyometrik kayıtlar aracılığıyla takip etme ve denetleme mekanizmasının içine dâhil edilmiştir.⁴¹¹

---

⁴⁰⁸ Suna Gülfer İhlamur Öner, “Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası”, **Ortadoğu Analiz**, c. 6, s. 61 (2014): 42-44. Ayrıca bkz. Fulya Memişoğlu, “The Syrian Community in Turkey: Perspectives, Prospects, and Policies”, (İstanbul: Podem Publications, Mayıs 2018), 9-13, https://www.academia.edu/39826603/The_Syrian_Community_in_Turkey_Perspectives_Prospects_and_Policies?email_work_card=view-paper [19.06.2020].

⁴⁰⁹“Türkiye'ye Sığınan Suriyeli Sayısı 100 Bini Geçti”, **Vatan**, 16 Ekim 2012, <http://www.gazetevatan.com/-tampon-bolge--sayisina-ulasildi--487265-gundem/> [29.10.2018].

⁴¹⁰ “Ottawa Sözleşmesi”, <http://www.ihd.org.tr/ottawa-slees/> [29.10.2018].

⁴¹¹ “Suriyelilere Yabancı Kimlik Numarası Verilmesine İlişkin Duyuru”, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmî İnternet Sitesi, http://www.goc.gov.tr/icerik6/suriyelilere-%E2%80%9Cyabanci-kimlik-numarasi%E2%80%9D-verilmesine-iliskin-duyuru_350_360_8912_icerik [29.10.2018].

GEÇİCİ KORUMA MERKEZLERİ İÇİNDE VE DIŞINDA KALAN SURIYELİLER

Şekil 20: Türkiye’de Geçici Koruma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Suriyeliler

“Türkiye’de Geçici Koruma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Suriyeliler”, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmî İnternet Sitesi, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 [22.06.2020].

Özetle, Türkiye örneğinde görüldüğü gibi, hem neredeyse tamamının geçici koruma merkezleri dışında yaşaması hem de çoğunun herhangi bir kimlik kartı taşımadan dolaştığı dört yıllık süre içerisinde işledikleri bir suç⁴¹² varsa bunun gözden kaçma/kayıt altına alınamama durumları insan hareketliliği sonucu ev sahibi ülkenin yaşadığı somut asayiş sorunlarına örnektir. Türkiye krizin başlarında izlediği ve güvenlikdışlaştırma (desecuritization) şeklinde nitelendirilebilecek olan bakış açısına dayandırdığı açık kapı politikasını, hareketliliğin süreç içerisinde yaratmış olduğu sorunlar, toplumsal ve siyasal tepkiler neticesinde giderek güvenlik odaklı bir biçimde revize etmeye başlamıştır. Güvenlikten ziyade insani değerleri önceleyerek oluşturulan politikanın zamanla denetim mekanizmalarının artışı ve sınır kontrolleri çerçevesinde güvenlik endişeleri çerçevesinde uygulanmaya başlanması araçsallaştırmanın bir boyutu olarak değerlendirilebilir.

İnsan hareketliliğinin algısal düzeyde bir tehdit, asayiş sorunu ya da bir güvenlik meselesi olarak ele alınması hareketliliğe katılan öznelerin suç ile ilişkilendirilip potansiyel birer tehdit olarak görülmelerini beraberinde getirmektedir. Özellikle 11 Eylül ile başlayan süreçte her yere yerleştirilen güvenlik kameraları, sıklaşan sınır kontrolleri, adım başı yapılan kimlik kontrolleri, alınan biyometrik kayıtlar, sınırlara

⁴¹² Suriyeliler ve suç konusu Türk basınında sıklıkla bir araya getirilmektedir. Örneğin herhangi bir adli vaka söz konusu olduğunda, yeterli araştırma yapılmadan hemen haberlerde suçlunun Suriyeli olduğu yazılmakta sonrasında da düzeltme yapılmaktadır. Fakat Suriyelilerin Türkiye’ye giriş yaptıkları tarihten itibaren ülkedeki suç oranlarının arttığına dair herhangi bir Emniyet verisi bulunmamaktadır. Burada suç işleme ile vurgulanan, kayıt dışılığın suçluyu tespit ve cezalandırma noktasında neden olduğu zorluktur.

örülen elektrikli teller hatta duvarlar eylem düzeyinde artan güvenlik tedbirlerini göstermektedir. Eylem düzeyinde olduğu kadar söylem düzeyinde de güvenlik odaklı bakış açısının izlerini hareketlilik öznelerinin suçla ilişkilendirilmesi, ötekileştirilmesi şeklinde bulmak mümkündür.

Uluslararası toplumun insan hareketliliğine karşı bakış açısı yaşanan dramlarla zaman zaman yumuşasa da, bu etkinin uzun süreli olmadığı dikkatlerden kaçmamaktadır. 2014-2016 yılları arasındaki dönemde had safhaya çıkan insan hareketliliği ile ilgili yapılan haberlere bakıldığında bakış açısındaki yumuşama net bir biçimde görülmektedir. 2 Eylül 2015 tarihinde Aylan Kurdi'nin Bodrum açıklarında sahile vuran bedeni dünya basınında geniş yankı bulmuştur. Yazılı ve görsel basın insanlıktan utanıldığına ve bu konuda bir şeyler yapılması gerektiğine dair haberler ile dolup taşmıştır.⁴¹³ Ne var ki Aylan'ın ölümünden yaklaşık iki ay sonra 13 Kasım 2015'te Paris'te eş zamanlı olarak yedi farklı yerde gerçekleştirilen terör saldırıları Aylan'la birlikte mültecilere yönelik oluşan olumlu havayı adeta bir anda ters yöne çevirmiştir.⁴¹⁴

Şekil 21: Aylan Kurdi

Melis Ozoğlu, “Aylan Bebeğin Babası: Umarım Dünya Kapılarını İhtiyacı Olanlara Tekrar Açar”, **Euronews**, 3 Mart 2020, <https://tr.euronews.com/2020/03/03/aylan-bebegin-babasi-umarim-dunya-kapilarin-ihciyac-olanlara-tekrar-acar> [05.04.2020].

⁴¹³ Aylan Kurdi'nin ölümü sonrası çıkan haberlerden bazıları için bkz. “Shame On Us All For The Death of Aylan Kurdi”, **New York Daily News**, 4 Eylül 2015, <https://www.nydailynews.com/opinion/editorial-shame-death-aylan-kurdi-article-1.2349539> [28.09.2019]. Gerald Knaus, “Nach dem Schock: Alles Wie Zuvor?”, **Zeit Online**, 2 Eylül 2019, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2019-09/eu-asyl-politik-aylan-kurdi-fluechtlingsjunge-ertrunken-seenotrettung-syrienkrieg> [29.09.2019].

⁴¹⁴ 13 Kasım 2015 Paris'te gerçekleşen saldırılar sonrasında mültecilere yönelik yayılan olumlu havanın değişimine dair bazı haberler için bkz. Gavin Hewitt, “Paris Attacks: Impact on Border and Refugee Policy”, **BBC News**, 15 Kasım 2015, <https://www.bbc.com/news/world-europe-34826438> [29.09.2019]. Ayrıca bkz. “Nach Terror in Paris: Pegida Hofft Auf Zulauf”, **Deutsche Welle**, 16 Kasım 2015, <https://www.dw.com/de/nach-terror-in-paris-pegida-hofft-auf-zulauf/a-18854236> [29.09.2019].

Kasım 2015'te Paris'te gerçekleşen terör saldırıları sonrasında Macaristan Başbakanı Viktor Orban “her ne kadar kabul edilmese de, gerçek olan şudur ki esasında tüm teröristler göçmenlerdir” şeklinde bir açıklama yapmıştır.⁴¹⁵ Aynı şekilde, 2011 Suriye Krizi sonrasında en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumuna gelen Türkiye’de herhangi bir saldırı olduğunda veya suç işlendiğinde ilk olarak failin Suriyeli olduğuna dair haberlerin yapılması algısal düzeyde var olan tehdit algısının açığa çıkmasının bir başka örneğidir. Türkiye’de Suriyelilerin gelişleri ile suç oranlarının artışı arasında bir bağ olmadığına dair resmî kaynaklardan yapılan açıklamalara rağmen, “Suriyeliler geldi suç oranları arttı” şeklinde giderek yaygınlaşan algı toplumdaki hoşgörünün azaldığını ve hareketliliğin öznelerinin kolaylıkla suç ile ilişkilendirilebildiğini gösteren bir durumdur.⁴¹⁶ Tüm teröristlerin göçmenler olduğunu iddia etmek ya da saldırılara dair gerekli inceleme yapılmadan failin ülkenin vatandaşı değil de “zaten istenmeyen“ hareketlilik özneleri olduğunu ilan etmek en nihayetinde hareketliliği engelleyici politikalar üretilmesini kolaylaştırmaktadır. Bir diğer ifadeyle, aktörler münferit olaylardan genellemeler çıkartarak hareketlilik öznelerini suç ile ilişkilendirirken esasında kamuoyunu haklı olduklarına ikna ederek hareketliliği engelleyici politikalar üretebilmenin yolunu açmaktadırlar ki bu da suçun araçsallaştırılması olarak yorumlanabilir.

Son olarak, 2011 “Suriye Krizi” sonrasında ABD, Polonya, Macaristan, Hollanda gibi örneklerde görüldüğü gibi göç karşıtı aşırı sağ popülist söylemler kitlesel insan hareketliliği konusunun iç siyasette malzeme haline getirilmesinin örnekleri olarak verilebilir. İngiltere’nin AB’den ayrılma sürecinde (Brexit) göç politikaları konusundaki anlaşmazlık göz önüne alındığında, sürecin hem kitlesel insan hareketliliğini önlemeye hem de iç ve dış politikaya yönelik bir hamle olarak kullanıldığı şeklinde bir yorum yapılabilir. Bu açıdan bakıldığında, suçla ilişkilendirme ve ötekileştirme de aktörlerin elindeki kozlardan biri olarak görülebilir.

---

⁴¹⁵Matthew Kaminski, “All the Terrorists Are Migrants”, **Politico**, 23 Kasım 2015, <https://www.politico.eu/article/viktor-orban-interview-terrorists-migrants-eu-russia-putin-borders-schengen/> [27.09.2019].

⁴¹⁶ Türkiye’deki Suriyelilerin suç oranlarına dair resmî açıklama için bkz. “Basın Açıklaması”, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, <https://www.icisleri.gov.tr/basin-aciklamasi05072017> [29.09.2019]. Ayrıca Suriyelileri suçla ilişkilendiren algıya dair haberlerden bir örnek için bkz. Tolga Şardan, “Suriyeliler’in Karıştığı Suç Olaylarında Patlama”, **Yeniçağ**, 15 Haziran 2019, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/suriyelilerin-karistigi-suc-olaylarinda-patlama-238131h.htm> [29.09.2019].

Etnik Dengeyi Değiştirme: Krizlerin neden olduğu insan hareketlilikleri, kaynak ülke ile hedef ülkeler arasında kimliksel bir benzerliğin olduğu durumlarda bir takım araçsallaştırma faaliyetlerine yol açabilmektedir. İncelenen örneklerde bu türden araçsallaştırma faaliyetlerinin hedef ülkelerin duyduğu güvenlik endişeleri ile birlikte, krizlerin insani boyutunun önüne geçmesine ve hareketlilik öznelininin dışlanmasına yol açtığı görülmüştür.

1999 Kosova Krizi sonrasında yaşanan insan hareketliliği hedef ülke ile kaynak ülke arasında kimliksel benzerliğin bulunduğu örneklerden bir tanesidir. 1992 yılında başlayan Yugoslavya'nın dağılma sürecinin bir parçası niteliğindeki 1999 Kosova Krizi'nde Sırbistan yönetimi Kosovalı Arnavutlara yönelik uygulamış olduğu baskı ve insan hakları ihlalleri ile Kosova'nın demografik yapısını Arnavutları ülkeden göndererek Sırbistan lehine çevirmeye çalışmıştır.⁴¹⁷ Kosovalı Arnavutlar için hedef ülkelerden birisi olan Makedonya, çoğunluğunu Arnavutların oluşturduğu bu insan hareketliliğini ülkedeki Makedon-Arnavut sorunu⁴¹⁸ çerçevesinde bir güvenlik tehdidi olarak algılamış, BM ve IOM iş birliği ile "insani tahliye programı" başlatmıştır.⁴¹⁹ Makedonya 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin imzacıları arasında yer almasına rağmen, güvenlik veya istikrara yönelik olarak duyduğu endişeler nedeniyle krizin insani boyutunu arka plana itmiştir.

2001 Afganistan Krizi'nden doğan insan hareketliliği de kimliksel benzerliğin bulunduğu örnekler arasındadır. Devletlerin sınırlarından kimlerin geçebileceğine dair oluşturdukları göç politikaları kapsamında M. Weiner'in bahsetmiş olduğu kurallardan biri olan sınırsız geçiş kuralı, kimliksel benzerliğin bulunduğu kabileleri barındıran Afganistan-Pakistan örneğinde karşımıza çıkmaktadır.⁴²⁰ Diğer bir ifadeyle, Afganistan-Pakistan sınırı çevresinde yaşayan ve iki ülkeye bölünen Peştun kabileleri Durand Hattı olarak da anılan Afganistan-Pakistan sınırını kolaylıkla geçerek sınırsız geçiş kuralına örnek teşkil etmektedir.

---

⁴¹⁷ Bülent Sarper Ağır, "Güvenlik ve Göç Kavşağında Kosova Sorunu", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (Ankara Üniversitesi SBF Dergisi)**, c. 69, s. 3 (2014): 461.

⁴¹⁸ Makedonya'da Makedonlar ve Arnavutlar arasındaki uyuşmazlığa dair okuma önerisi için bkz. Gül Pınar Erkem Gülboy, "Makedonya'da Arnavut-Makedon Çatışması ve Ohrid Anlaşması", https://www.academia.edu/4047770/Makedonya_da_Arnavut-Makedon_%C3%87at%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1_ve_Ohrid_Anla%C5%9Fmas%C4%B1 [17.12.2019].

⁴¹⁹ Ağır, **age**, 469.

⁴²⁰ Weiner, "**On International Migration...**", 444.

Şekil 22: Afganistan-Pakistan Sınır Hattı

“Afghanistan Times”, <http://www.afghanistantimes.af/ed-durand-line-is-not-an-international-border/> [29.10.2018].

Afganistan’ın Sovyetler Birliği tarafından işgali ve ülkeye 11 Eylül Saldırıları sonrasında yapılan müdahale sonrasında savaştan kaçan Afganlar kitlesel ve çoğu zaman düzensiz bir biçimde Pakistan’a akın etmiştir. Afganistan’daki istikrarsızlık nedeniyle sınır kontrollerinin zorlaşması, iki ülke arasındaki “Durand Hattı” anlaşmazlığı⁴²¹, Peştunlara yönelik irredentalizm iddiaları⁴²² etnik ve tarihsel arka planla birlikte ele alındığında, bugün yaklaşık bir buçuk milyon Afgan mülteciye ev sahipliği yapan Pakistan için insan hareketliliğinin güvenlik meselesine dönüşmesi kaçınılmaz olmuştur. Afganistan Krizi başladığında önce sınırını 2005 yılında da sınır hattında daha önceden kurulmuş olan kampları kapatması Pakistan’ın insan hareketliliği ile tetiklenen güvenlik endişelerinin bir sonucudur.⁴²³ 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne taraf

⁴²¹ İslamabad ile Kabil arasında yaşanan anlaşmazlık alanlarından biri, 1893 yılında ortaya atılan ve Peştun kabileleri Afganistan ve Pakistan arasında ikiye bölen “Durand Hattı”dır. Pakistan 1947 yılında bağımsızlığını ilan edince, Durand Hattı iki ülke arasında anlaşmazlık yaratmıştır. Bijan Omrani, “The Durand Line: History and Problems of The Afghan-Pakistan Border”, *Asian Affairs*, c. 40, s. 2 (Temmuz 2009): 183-192, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/03068370902871508?needAccess=true> [28.10.2018].

⁴²² 2004 yılında kabul edilen anayasa çerçevesinde Afganistan’da on dört etnik grubun varlığı tanınmıştır. Bu etnik gruplar arasında Peştunlar, 2015 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Afganistan nüfusunun yüzde kırk ikisini oluşturmaktadır. Peştunların yaşadığı diğer bir ülke olan Pakistan’da Peştun nüfus ülke nüfusunun yaklaşık yüzde on beşini oluşturmaktadır. Bkz. “World Population Review”, <http://worldpopulationreview.com/countries/afghanistan-population/> [29.10.2018]. Ayrıca bkz. “Pakistan”, *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pk.html> [29.10.2018]. Peştunvali kültüründe kan bağı önemli olduğundan, Afganistan’da yaşayan Peştunların irredentalist bir politika izleyerek diğer ülkelerde yaşayan Peştunları da Afganistan’a katmayı hedefledikleri savunulmaktadır. Bkz. Christian Bleuer, “Why No Ethnic Separatist Movements in Afghanistan?”, <http://easterncampaign.com/2007/03/06/why-no-ethnic-separatist-movements-in-afghanistan/> [29.10.2018].

⁴²³ Pakistan’ın Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal etmesiyle birlikte başlayan süreçten günümüze kadar beş kez Afgan mülteci akınına uğradığı bilinmektedir. Bu süreçte Sovyet işgali, iç savaş, Afganistan’daki istikrarsızlık ve son olarak da ABD işgali Afganistan’dan Pakistan’a ve İran’a yönelik insan hareketliliğinin tetikleyici unsurları olmuştur. Pakistan hükümeti 2001 yılına kadar yaşanan mülteci akınlarını, Afganları 2010 yılında adı Khyber Puktoonkwa olarak değiştirilen Kuzeybatı Sınır

olmayan Pakistan'ın BMMYK ile iş birliği içinde şuan için Mart 2020'ye sarkan ülkesindeki Afgan mültecileri geri gönderme planı, hedef ülkelerin güvenliklerine aykırı bir durum/algı oluştuğu anda krizlerin insani boyutunun arka plana atıldığına göstergesidir. (H6a. Hedef ülke eğer az gelişmiş/gelişmekte olan bir ülke ise hareketliliğin yarattığı kaygılar daha çok toprak bütünlüğünü kaybetme üzerinden şekillenirken gelişmiş ülkelerde ekonomi ve sosyal alanda kendini gösterir.)

İnsan hareketliliği özneleri ile hedef ülkelerdeki toplumlar arasında kimliksel farklılığın olduğu örneklerde de araçsallaştırma faaliyetlerinin izlerini sürmek mümkündür. 1948 yılında İsrail'in kurulmasıyla başlayan süreçte mülteci konumuna gelen ve Ürdün, Lübnan, Suriye gibi bölge ülkelere yönelen Filistinliler kimliksel farklılığın hedef ülkelerde yarattığı sorunlara ve bu farklılık üzerinden yürütülen araçsallaştırma faaliyetlerine örnek teşkil etmektedir. 1970'li yıllara yaklaşık bir milyon Filistinli mülteciye ev sahipliği yapan Ürdün'de, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) darbe yapıp Kral Hüseyin'i devireceği yönünde çıkan söylentiler neticesinde Kraliyet kuvvetleri ve FKÖ arasında çatışmalar çıkmış ve Filistinli mültecilerin büyük bir kısmı Lübnan'a doğru yönelmiştir.⁴²⁴ Lübnan'da kurulan ve Filistin direnişinin sembolü haline gelen mülteci kampları aynı zamanda nüfusun fazlalığıyla, sağlığa elverişsiz koşullara ve yetersiz altyapı hizmetlerine sahip olmasıyla ve suç merkezi olarak görülmesiyle de anılmaktadır.⁴²⁵ Filistinlilerin buradaki mülteci kamplarını üs olarak kullandığını ve topraklarına saldırdığını belirten İsrail, 1978 yılında Güney Lübnan'ı işgal ederek mülteci kamplarına saldırmıştır.⁴²⁶ İsrail ile Lübnan arasında İsrail'in kuruluşundan 2006 yılına kadar geçen sürede zaman zaman tırmanan ve sıcak çatışmaya dönüşen krizler, Filistinli mültecilerin durumunu kötüleştirirken aynı zamanda yeni hareketliliklere de yol açmıştır. Filistinliler, yaşadıkları ülkelerde sosyal haklardan

---

Eyaletleri (North-West Frontier Province/NWFP) boyunca ve Belucistan'da kurulan kamplara yerleştirerek yönetmiştir. Bkz. Saba Gul Khattak, "In/Security Afghan Refugees and Politics in Pakistan", **Critical Asian Studies**, c. 35, s. 2 (2003): 199-201, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1467271032000090116> [19.06.2020].

⁴²⁴"Black September", **AlJazeera**, 20 Temmuz 2009, <https://www.aljazeera.com/programmes/plohistoryofrevolution/2009/%2007/200971385345398771.html> [17.12.2019].
<https://www.aljazeera.com/programmes/plohistoryofrevolution/2009/%2007/200971385345398771.html> [17.12.2019].

⁴²⁵ Selim Öztürk, "Ortadoğu'da Filistinli Mülteciler, Mülteci Kampları ve Sorunları Üzerine", **III. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi**, (Fransa: Strasbourg 2018): 53-56, https://www.researchgate.net/publication/330857588_Ortadoğu'da_Filistinli_Multeciler_Multeci_Kamplari_ve_Sorunlari_Uzerine [17.12.2019].

⁴²⁶"Filistinli Mülteciler", Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler, <http://www.unicankara.org.tr/filistin/10.html> [17.12.2019].

yoksun bırakılmalarına, eğitim ve sağlık hizmetlerine tam anlamıyla ulaşamamalarına ilaveten uluslararası düzeyde yaşanan çatışmalardan da etkilenmektedir. Örneğin Suriye’de yaşanan kriz nedeniyle “çifte mülteci” olarak nitelendirilen Filistinli mültecilerin büyük bir kısmı bölge ülkelere yönelmiştir. Ürdün Filistinli mültecilere sınırlarını kapatarak, Mısır yardım almalarını zorlaştırarak Lübnan ise çalışma ve kamp kurma izni vermemeyerek Filistinli Suriyelilerin içinde bulunduğu şartları daha da zorlaştırmaktadır.⁴²⁷

İnsan hareketliliğinin hedef ülkelerin etnik dengesine yönelik bir tehdit olarak algılanması durumu Suriye Krizi çerçevesinde de karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de Suriye merkezli Haznevi Tarikatı’nın Gaziantep ilinde müftülüğün onayını alarak almış yedi bin metrekarelik arsa üzerinde külliye inşasına başlaması ve burada sadece Suriyelilerin çalışacak olması ana muhalefet partisi tarafından tepki ile karşılanmıştır.⁴²⁸ Yapının, neden çoğunlukla Alevilerin yaşadığı Şehitkâmil ilçesine bağlı Karpuzkaya köyünde inşa edildiği ve neden bu örgütlenmenin toplumsal huzura yönelik bir tehdit olarak algılanmadığı diğer bir muhalefet partisi olan HDP tarafından gündeme taşınmıştır.⁴²⁹ Bu yapılanmanın toplumsal hafızasında Madımak, Maraş gibi olayların bulunduğu Alevi nüfusta tedirginlik yaratması muhtemeldir. Bazı Alevi derneklerinin çoğunluğu Sünni olduğu düşünülen Suriyelilerin Alevi nüfusun yoğun olarak yaşadığı illere yerleştirilerek buralardaki etnik dengenin bozmaya çalışıldığı iddiasıyla⁴³⁰ birlikte düşünüldüğünde, tüm bunların çatışmacı bir ortama ve araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırlayabileceği söylenebilir.

Sonuç olarak, uluslararası krizlerin ister bağımlı isterse de bağımsız değişkeni olsun, kitlesel insan hareketliliklerinin aktörlerin iç politikalarında geri gönderme, vatandaşlık, eğitim, seçim vaadi olma, suçla ilişkilendirilme, etnik dengeyi değiştirme gibi başlıklar altında araçsallaştırma faaliyetlerine konu olduğu gözlemlenmiştir. İç politikada

---

⁴²⁷ Kadriye Sınmaz, “Çifte Mülteciler: ‘Filistinli Suriyeliler’”, **İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İnsamer)**, 22 Temmuz 2019, https://insamer.com/tr/cifte-multeciler-filistinli-suriyeliler_2293.html [17.12.2019].

⁴²⁸“Müftülüğten, Gaziantep'teki Haznevi Tarikatı Külliyesine Onay”, **T24**, 18 Aralık 2019, <https://t24.com.tr/haber/muftulukten-gaziantep-teki-haznevi-tarikati-kulliyesine-onay,852583> [20.12.2019].

⁴²⁹ Murat Güreş, “İçişleri Bakanlığı'na Haznevi Tarikatı Külliyesi Sorusu”, **Gazete Duvar**, 15 Haziran 2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/06/15/icisleri-bakanligina-haznevi-tarikati-kulliyesi-sorusu/> [20.12.2019].

⁴³⁰ “Kuzey Amerika Alevi Derneklerinden Açıklama: AKP'nin Mültecileri Alevilere Karşı Silah Olarak Kullanmasını Kınıyoruz”, **Birgün**, 25 Nisan 2016, <https://www.birgun.net/haber/kuzey-amerika-alevi-derneklerinden-aciklama-akp-nin-multecileri-alevilere-karsi-silah-olarak-kullanmasini-kiniyoruz-110099> [20.12.2019].

gözlemlenen araçsallaştırma faaliyetleriyle bağlantılı olarak kitlesel insan hareketliliği öznelere hedef ülkelerin sosyal ve ekonomik yapılarında da bir takım araçsallaştırmalara maruz kalabilmektedir. Çalışmanın bir sonraki başlığında bu konu ile ilgili gözlemlenen araçsallaştırma faaliyeti örneklerine yer verilecektir.

3.2.2.3. Sosyal-Ekonomik Alan

Uluslararası krizlerin neden olduğu hareketliliğe katılan insanlar hedef ülkelerin bazen dış politikalarında bazen de iç politikalarında farklı şekillerde gerçekleştirdikleri araçsallaştırma faaliyetlerine konu olabilmektedir. Hareketlilik öznelere geri gönderilmeyip de ulaştıkları yerde yaşamaya başladıkları andan itibaren hedef ülkelerin sosyo-ekonomik yapısında bir takım dönüşümlere yol açtığı gözlemlenmektedir. Bu dönüşümler gerek hedef ülkelerin ulusal mevzuatlarında bazı yeniliklerle/yasaklamalarla gerekse toplumsal düzeyde “misafirlere” olan tutum ve davranışlarla kendini göstermektedir. Hedef ülkeler özelinde bahsedilen dönüşümler araçsallaştırma faaliyetlerini de mümkün kılabilir. Bu faaliyetler gelenleri elverişsiz koşullarda ucuz iş gücü olarak kullanma, zorla çalıştırma şeklinde olabileceği gibi hareket halinde olan insanlar arasından nitelikli olanlarını seçme diğerlerini dışlama şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir. Hedef ülkelerde mülteci kamplarının kurulması gerektiği durumlarda bu kamplardaki araçsallaştırma faaliyetleri hem devletler hem yardım örgütleri hem de mültecilerin kendileri tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Kampın kurulduğu ülkede kampta yaşayanların gereksinimlerini karşılamak, lojistik desteği sağlamak üzere ve yerellere istihdam alanı yaratacak şekilde yeni kuruluşların ya da yeni yardım örgütlerinin ortaya çıkması devletler ve yardım örgütleri tarafından gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetleri arasındadır. Mülteciler arasında radikalleşenlerin kamplara ulaştırılan insani yardımları temel ihtiyaçları karşılamak yerine farklı amaçlar uğruna kullanması/satması ise bir diğer araçsallaştırma emaresidir. Bu alt başlıkta bahsedilen araçsallaştırma faaliyetlerinin hangi krizler özelinde ortaya çıktığı detaylandırılacaktır.

Tablo 81: Sosyal-Ekonomik Alanda Araçsallaştırmaya Konu Olan Krizler ve Araçsallaştırmanın İzleri

Çalışma Hayatı				Kamp Ekonomisi	İnsani Yardımlar	Yardım Örgütlerinin/ Hükümet-Dışı Kuruluşların Sayısal Artışı	Diğer (Medya)
Ucuz Gücü Çocuk İşçiler	İş & Zorla Çalıştırma	Nitelikli Olanları Seçme					

2001 Afganistan	1992 Yugoslavya	2011 Suriye	1992 Somali	1990 Ruanda- Uganda	1990 Ruanda- Uganda/1996 Zaire	1990 Irak- Kuveyt
2002 Irak	2017 Myanmar		1996 Zaire	1991 Liberya- Sierra Leone	1992 Yugoslavya	1990 Ruanda - Uganda
2005 Çad- Sudan			2005 Çad- Sudan	1992 Yugoslavya	2001 Afganistan	1992 Yugosl avya
2011 Suriye			2011 Suriye	1992 Somali	2017 Yemen	2011 Suriye
2013 Orta Afrika Cumhuriyeti			2017 Myanmar	1999 Doğu Timor		2017 Myanm ar
2014 Nijerya				2001 Afganistan		
2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti				2011 Güney Sudan		
2017 Yemen						

Çalışma Hayatı: Ucuz İş Gücü&Çocuk İşçiler, Zorla Çalıştırma, Nitelikli Olanları

Seçme: Uluslararası krizlerin neden olduğu insan hareketliliğinin ekonomi alanında araçsallaştırılmasının sıklıkla rastlanıldığı şekli, hareketliliğin öznelerinin emeklerinin ucuz iş gücü olarak sömürülmesidir. Her şeylerini geride bırakıp başka bir ülkede yeni bir hayat kurmaya çalışan insanlar hayatlarını idame ettirebilmek için sigortasız ve yerellere kıyasla daha az ücretli işleri kabul etmek durumunda kalabilmektedir. İşverenler de kendi menfaatleri doğrultusunda yerel işçi çalıştırmak yerine daha az maliyetli “yabancı”yı çalıştırarak bu durumdan fayda sağlayabilmektedir. Bu durumda yerel halk nezdinde yabancılar işlerini ellerinden alan bir “rakibe” dönüşebilmektedir. Örneğin en fazla Suriyeliye ev sahipliği yapan ülke olan Türkiye’nin sınır illeri kapsamında yapılan ve Suriyelilerin ekonomiye etkisini konu edinen raporda, Kilis’te iş kaybı oranı yüzde altı olmasına rağmen araştırmaya katılanların tamamı işlerini kaybetmelerinin nedenini mülteciler olarak ifade etmiştir.⁴³¹ Burada da görüldüğü gibi, mültecilerin ucuz iş gücü olarak kullanılmasıyla bağlantılı olarak yerellerin işlerini ellerinden aldıklarına dair bir algı da oluşmaktadır. İşverenler tarafından sigortasız ve daha ucuza çalışmayı kabul edecek olan “yabancı”nın tercih edilmesi ki bu da

⁴³¹“Suriyeli Mültecilerin Türkiye’ye Ekonomik Etkileri: Sentetik Bir Modelleme”, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Rapor No. 196, (Ankara, 2015): 26.

işverenlerin kendi çıkarları doğrultusunda yürüttüğü bir araçsallaştırma faaliyetidir, ülkenin vatandaşlığına sahip olanlar tarafından tepkilere neden olmaktadır.

İnsan hareketliliğinin kriz anlarında aniden geliştiği ve dolayısıyla hareketlilik öznelerinin düzensiz göçün bir parçası olduğu örneklerde mültecilerin/sığınmacıların ucuz iş gücü olarak görülmesi daha mümkün olmaktadır. Hareketliliğe katılan ve yetişkinler gibi ucuz iş gücünün bir parçasını oluşturan çocuk işçiler (5-17 yaş arasındaki bireyleri kapsamaktadır) sorunu araçsallaştırma faaliyetlerinin göstergesidir. 2017 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (International Labour Organization/ILO) yayınladığı raporda, yaklaşık iki yüz elli milyon çocuğun silahlı çatışmalardan etkilenen bölgelerde yaşadığı, her yıl yaklaşık yetmiş milyon çocuğun doğal afetlerden etkilendiği ve toplamda yaklaşık olarak yüz atmış sekiz milyon çocuğun çoğunun ucuz iş gücü olarak kullanılma durumunda kaldığı belirtilmiştir.⁴³² Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund/UNICEF) tez kapsamında ele alınan bazı krizlerde çocukları zorla çalıştırılmadan silahaltına alınmaya kadar her türlü istismardan korumak adına faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu krizler 2001 Afganistan, 2002 Irak, 2005 Çad-Sudan, 2011 Suriye, 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti, 2014 Nijerya, 2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve 2017 Yemen'dir.⁴³³

Ekonomi alanına araçsallaştırma faaliyetlerinin bir parçası olan hareketliliğin öznelerini ucuz iş gücü olarak kullanma en nihayetinde karşılıklı bir çıkar üzerine kuruluyken, araçsallaştırmanın bir başka boyutu olan zorla çalıştırma ise tek bir tarafın çıkarına hizmet etmektedir. Zorla çalıştırma kavramı kişinin iş gücünden yararlanmayı ifade ettiği gibi aynı zamanda modern köleliğin (modern slavery) bir boyutu olarak ele alınmaktadır. Modern kölelik ise zorla çalıştırma (devletin ya da özel birimlerin dayattığı zorla çalıştırma ve ticari boyutu da olan cinsel sömürü) ve zorla evlenme alt kategorilerine sahiptir. Bu manada zorla çalıştırma kavramına dair 2016 verileri kapsamında şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır:

Tablo 82: 2016 Yılı Verilerine Göre Zorla Çalıştırma İstatistiği

---

⁴³² "In Conflicts and Disasters, Protect Children From Child Labour", International Labor Organization (ILO), 12 Haziran 2017, https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_557204/lang--en/index.htm [27.01.2020].

⁴³³ "Children in War & Conflict", UNICEF, <https://www.unicefusa.org/mission/emergencies/conflict> [27.01.2020].

Modern Kölelik: Küresel Sonuçlar			Toplam Zorla Çalıştırma	Zorla Evlendirme	Modern Kölelik
Dünya		Sayı (bin)	24 850	15 442	40 293
		Tekrarlanma Sıklığı (binde)	3.4	2.1	5.4
Bölge	Afrika	Sayı (bin)	3 420	5 820	9 240
		Tekrarlanma Sıklığı (binde)	2.8	4.8	7.6
Bölge	Amerika	Sayı (bin)	1 280	670	1 950
		Tekrarlanma Sıklığı (binde)	1.3	0.7	1.9
Bölge	Arap devletleri	Sayı (bin)	350	170	520
		Tekrarlanma Sıklığı (binde)	2.2	1.1	3.3
Bölge	Asya ve Pasifik	Sayı (bin)	16 550	8 440	24 990
		Tekrarlanma Sıklığı (binde)	4.0	2.0	6.1
Bölge	Avrupa ve Orta Asya	Sayı (bin)	3 250	340	3 590
		Tekrarlanma Sıklığı (binde)	3.6	0.4	3.9

“Global Estimates of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage”, International Labour Organization and Walk Free Foundation, (Geneva, 2017): 19, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_575479.pdf [17.02.2020].

2016 yılı verilerinin yer aldığı tabloda Asya ve Afrika başta olmak üzere dünya genelinde yirmi dört bin sekiz yüz elli kişinin zorla çalıştırıldığı, on beş bin dört yüz kırk iki kişinin zorla evlendirildiği görülmektedir. Tez kapsamında incelenen kriz örneklerinde 1992 Yugoslavya Krizi’nde zorla çalıştırma tüm taraflarca kullanılmış olsa da, genellikle Bosna’nın kuzeyinde Sırpların kontrolü altında olan bölgelerde Bosnalı Sırpların Sırp olmayan azınlıkları zorla çalıştırdığı iddia edilmektedir.⁴³⁴ 2017 Myanmar Krizi de özellikle çocukların devlet-dışı silahlı gruplar tarafından zorla çalıştırılması durumu ile sıklıkla gündeme gelmektedir.⁴³⁵

İnsan hareketliliğine katılan kişilerin hedef ülkeler tarafından seçilmesi durumu toplumsal faydayı gözetken bir biçimde ekonomik temelli olabileceği gibi aynı zamanda güvenlik temelli de olabilmektedir. Örneğin 2011 Suriye Krizi sonrasında başlayan insan hareketliliği ile ilgili olarak zaten az sayıda mülteciye kapılarını açan Batı ülkeleri kalifiye mültecileri seçmekle eleştirilmiştir. Yunanistan Başbakanı K. Miçotakis’in “Sadece kendimizin seçtiklerine Yunanistan'a hoş geldiniz deriz. Hoş geldiniz

⁴³⁴ John Ryle, “Forced Labor”, **Crimes of War: What the Public Should Know**, ed. Roy Gutman, David Rieff and Anthony Dworkin, 2. bs. (New York: W. W. Norton & Company, 2007): 187.

⁴³⁵ “Child Labor and Forced Labor Reports”, U. S. Department of Labor: Bureau of International Labor Affairs, 2018, <https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/burma> [24.09.2019].

demediklerimiz Türkiye'ye geri gönderilir" şeklindeki açıklaması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.⁴³⁶

Hedef ülkelerin kitlesel insan hareketliliği öznelerini seçme davranışını gelenlerin ülkenin toplumsal yapısına yönelik bir güvenlik tehdidi oluşturmasını engellemek adına da yaptığı görülmektedir. Petrol zengini Körfez ülkelerinin siyasi istikrarsızlık yaratabileceğinden endişe duydukları için Ortadoğulu yabancı işçiler yerine özellikle Güney ve Doğu Asya'dan "Arap olmayan" yabancı işçileri almayı tercih etmeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir.⁴³⁷

Kamp Ekonomisi: Krizlerle birlikte meydana gelen insan hareketliliğinden etkilenen ülkelerde mülteci kamplarının kurulması gerektiği durumlarda araçsallaştırma faaliyetleri daha görünür bir hal almaktadır. Mültecilere sunulan eğitim, sağlık gibi hizmetler ve bunlarla bağlantılı olarak lojistik ihtiyaçlar ev sahibi ülkenin vatandaşlarına yeni bir istihdam alanı yaratmaktadır. Buna ilaveten, çeşitli projelerle sunulmak istenen psiko-sosyal hizmetler ya da mültecilerin özelliklerine, yaşamlarına dair araştırmalar da kamplar aracılığıyla çıkar ilişkisine dayalı yeni bir ekonomi döngüsünün oluşması anlamına gelmektedir.

"Yardım projelerinin uygunluğu, niteliği ve sonuçları öncelik taşımaz. Avrupa Komisyonunun Batı Afrika'daki bir proje koordinatörü, 'Yerel yetkililer için önemli olan şeyler farklı. İthal edilen yardım malzemelerine, eğitime, çalışma gezilerine, yevmiyelere erişimleri olacak mı ve insanların konut ve araç kiralamaları gerekecek mi? Bir yardım projesi kendisine, kardeşleri ve kuzenleri için iş verme pozisyonu sağlayacak mı? Bağışçının yapımına destek vereceği yol, bakanın köyünden geçiyor mu ya da amca için bir yol yüzeyi yapım sözleşmesi koparılabilir mi? Eğer bunların yanıtları olumsuzsa, gerekli izinlerin alınması epeyce uzun sürebilir' dedi."⁴³⁸

2007 yılında yayınladığı makalesinde Uganda'daki Kyangwali mülteci kampını inceleyerek elde ettiği sonuçlardan bir model çıkaran Eric Werker'e göre, kamp ekonomisi ev sahibi ülkenin mültecilerin hareketini ve çalışmasını kısıtlamaya ya da kampı izole etmeye yönelik olarak uyguladığı politikalarla yakından ilişkilidir.⁴³⁹ Aşağıda E. Werker'in oluşturduğu modelden de görüldüğü üzere, kamp ekonomisini etkileyen faktörler arasında mültecilerin insani yardıma ulaşması, demografik özellikleri ve hareketliliğine neden olan çatışmaların doğası da yer almaktadır. Bu

---

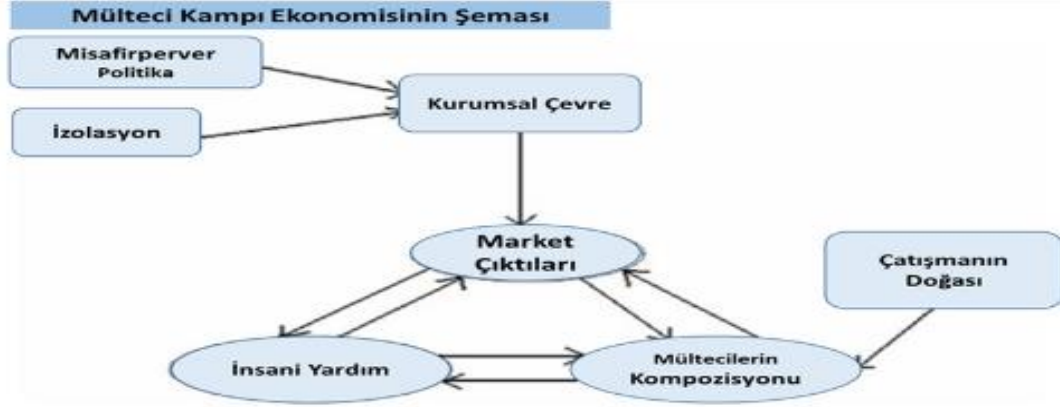
⁴³⁶ "Miçotakis, "İstediklerimizi Alırız, Gerisi Türkiye'ye", **Yeniçağ**, 22 Kasım 2019, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/micotakis-istediklerimizi-aliriz-gerisi-turkiyeye-257512h.htm> [26.11.2019].

⁴³⁷ Teitelbaum, **age**, 442.

⁴³⁸ Polman, **age**, 93.

⁴³⁹ Eric Werker, "Refugee Camp Economies", **Journal of Refugee Studies**, c. 20, s. 3 (2007): 461, <https://doi.org/10.1093/jrs/fem001> [18.02.2020].

bağlamda kamp ekonomisi çerçevesinde gerçekleşen araçsallaştırma faaliyetlerinin şemada yer alan ilişki ağından doğduğu söylenebilir.

Şekil 23: Mülteci Kampı Ekonomisi

Werker, age, 475.

Mülteci kampları kurulduğu anda ekonomi alanında gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetleri çeşitli veriler üzerinden ortaya çıkarılabilmektedir. Mültecilerle ilgilenen başlıca aktörlerden BMMYK'nin personel sayısı ya da bütçesi veya kriz sonrasında bölgede kurulan kamplardaki mülteci sayısı bu verilerden bazılarıdır. Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya genelinde meydana gelen krizler ve tetiklenen insan hareketliliği BMMYK'nin hem bünyesinde çalışan insan sayısını hem de bütçesini arttırmıştır. 1993 yılında BMMYK'nin personel sayısı yaklaşık iki bin iken bu sayı Mart 2019 itibariyle on altı bin sekiz yüz üçe çıkmıştır. Aynı şekilde BMMYK'nin yıllık bütçesi 1950 yılında yaklaşık üç yüz bin dolar iken bu sayı 1990'lı yıllarda bir milyar doları geçmiş, 2019 yılı itibariyle de sekiz tam onda altı milyar doların üzerine çıkmıştır.⁴⁴⁰ BMMYK'nin personel sayısında ve bütçesinde gözlemlenen artışla ileride bahsedileceği üzere mültecilerle ilgilenen devlet-dışı aktörlerin sayısal artışı birlikte düşünüldüğünde, insan hareketliliğinin yönetilmesi noktasında çaba harcandığı anlaşılmakta ve fakat bu durumun aynı zamanda araçsallaştırma faaliyetlerine de zemin hazırladığı görülmektedir. Örneğin 2001 Afganistan Krizi sonrasında BM ve Norveç Mülteci Konseyi (Norwegian Refugee Council/NRC) gibi çeşitli aktörlerin hedef ülkelerden Pakistan'a yıllık yaklaşık yüz elli milyon dolar bağışladığı fakat bu bağışların

⁴⁴⁰ Bkz. "Figures at Glance", The UN Refugee Agency UNHCR, <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> [18.02.2020]. 2015-2017 yılları arasında hem yardım örgütlerinin bütçesinde hem de sahada çalışan personel sayısında artış gözlemlenmektedir. Bkz. Paul Clarke Knox, The State of The Humanitarian System, (London: ALNAP/ODI, 2018): 102-107, <https://www.alnap.org/help-library/the-state-of-the-humanitarian-system-2018-full-report> [25.02.2020].

mülteciler için harcanmayıp doğrudan ya da dolaylı olarak Pakistan hükümetinin eline geçtiği basında yer almıştır.⁴⁴¹ Mülteciler için toplanan bağışların amacı dışında hedef ülkelerin kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanılması sarf edilen çabaları gölgeleyen bir araçsallaştırma örneğidir.

Mülteci kamplarında istihdam edilen personel sayısı, bu kişilerin aldıkları ücret, barınmaları ve/veya bölgeye ulaşmaları vs. üzerinden gerçekleşen yeni bir düzenin oluştuğunu işaret ederek, araçsallaştırma faaliyetlerine dair bir takım önemli veriler de sunabilir. Her bir krizde sahada kaç adet devlet ve devlet-dışı aktörün faaliyet gösterdiği ayrı bir çalışmanın konusu olmakla birlikte, bu noktada kriz sonrasında kurulan kamplarda yaşayan mültecilerin sayısı onlarla ilgilenen personelin sayısına dair bir kanaat oluşturması ve araçsallaştırma faaliyetlerine dair bir fikir vermesi bakımından önemli olabilir.

BM verilerine göre, 2014 yılından itibaren mültecilerin yaklaşık yüzde altmışı kampların dışında yaşamını sürdürmektedir.⁴⁴² Buna rağmen dünyanın en büyük mülteci kamplarında yaşayanların sayılarına bakıldığında ihtiyaç duyulan personel sayısına ilişkin az çok bir tahmin yürütülebilir.

Tablo 83: Dünyadaki En Büyük Mülteci Kamplarından Bazılarına Dair 2018 Yılı Verileri

Kampın Adı	Kampın Kurulmasında/Büyümesinde Etkili Olan Kriz	Kampın Bulunduğu Ülke	Kampta Yaşayan Kişi Sayısı (Yaklaşık)
Dadaab	1992 Somali	Kenya	235 bin 269
Nyarugusu	1996 Zaire	Tanzanya	139 bin 630
Kakuma	2005 Çad-Sudan	Kenya	184 bin 550
Zaatari	2011 Suriye	Ürdün	80 bin 140
Kutupalong	2017 Myanmar	Bangladeş	886 bin 778

“Dünyanın Kanayan Yarası: Mülteci Dramı”, **TRT Türk**, 27 Kasım 2018, https://www.trtturk.com.tr/haber/ozel-haber/dunyanin-kanayan-yarasi-multeci-drami_1032 [26.02.2020]. Bu tablo anılan kaynaktan yararlanılarak tez kapsamında incelenen krizler özelinde hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere, dünyanın en büyük mülteci kampları arasında

⁴⁴¹ Aziz Amin Ahmadzai, “How Refugees Changed the Afghan-Pakistan Dynamic”, **The Diplomat**, 15 Eylül 2016, <https://thediplomat.com/2016/09/how-refugees-changed-the-afghan-pakistan-dynamic/> [18.02.2020].

⁴⁴² “Refugee Camps”, The UN Refugee Agency UNHCR, <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/camps/> [27.02.2020].

geçen Dadaab, Nyarugusu, Kakuma, Zaatarı ve Kutupalong mülteci kampları, 2018 yılı verilerine göre, toplamda yaklaşık olarak bir milyon beş yüz yirmi altı bin üç yüz altmış yedi mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Kampların kapasitelerinin yeterliliğine dair tartışmalar bir yana bırakıldığında, adı geçen kamplarda yaşayan mültecilerin eğitimden sağlığa her türlü ihtiyacını karşılamak üzere birçok devlet ve devlet-dışı aktörün sahada faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Sahada faaliyet gösteren personel sayılarına dair tutarlı verilere ulaşmak mümkün olamasa da, bu tablo bize insani krizlerde kaynak ülke kadar komşu ülkelerin de krizden etkilendiğini, insan hareketliliği ile karşı karşıya kalan ülkelerde mülteci kamplarının kurulması gerektiği zaman krizin süresi de dikkate alındığında, bu kampların araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırlayabildiğini göstermektedir. Örneğin 1991 yılında kurulmuş olan ve çoğunlukla Somalili mültecilerin yaşadığı Dadaab mülteci kampı aradan yirmi yedi yıl geçmesine rağmen 2018 yılında hâlâ faaliyet göstermektedir. Bu yirmi yedi yıllık süre zarfında kampta kaç kişinin istihdam edildiği düşünüldüğünde, burada oluşan ekonomik döngünün araçsallaştırma faaliyetlerini kaçınılmaz kıldığı söylenebilir.

İnsani Yardımlar: BM 2018 yılı verilerine göre, dünya genelinde çatışmalar ve doğal afetler nedeniyle yaklaşık olarak yüz otuz beş milyon kişi insani yardıma ve korumaya ihtiyaç duymakta ve bu sayının yaklaşık doksan milyonu yardıma ulaşabilmektedir.⁴⁴³ Yine 2018 verilerine göre, yardımlar için gereken toplam miktar yirmi iki buçuk milyar dolar civarındadır ki hükümetler, STK'lar ve bireysel bağışçıların katkıları ile gereken miktarın yaklaşık yüzde altmış kadarı elde edilebilmiştir.

Dünyanın herhangi bir yerinde insani kriz meydana geldiğinde uluslararası toplumun reflekslerinden biri kriz bölgesine insani yardım ulaştırmaktır. Diğer bir ifadeyle, insani krizler ve yarattıkları dramlar söz konusu olduğunda, manen etkilenen insanların krizden çok uzak bir bölgede yaşıyor olsalar bile miktarına bakılmaksızın bir şekilde aynı veya nakdi olarak yardım kampanyalarına katıldığı görülmektedir. Mağdurlara yardım etmek isteyen insanların yapabilecekleri en muhtemel şey ellerindeki yardımı kriz bölgesine götürmektense aracı kurum ya da kuruluşlara ulaştırmaktır.

İnsani yardım malzemelerinin toplanmaya başladığı andan malzemelerin bölgeye ulaştırıldığı ana kadar geçen süreçte birçok araçsallaştırma faaliyetine rastlanabilmektedir. Örneğin bir ülkede kriz bölgesine ulaştırılmak üzere yardım

---

⁴⁴³ “Global Humanitarian Overview 2018”, United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/GHO2018.PDF> [30.07.2019].

toplayan kurum veya kuruluşların bu iyi niyeti suiistimal edip yardımları kendi çıkarları uğruna kullandıkları durumlar söz konusu olabilmektedir. 1992 Yugoslavya Krizi sürecinde Türkiye’de Bosna için toplanan yardım paralarının Körfez ülkelerinde repoya yatırıldığı ve aslında mağdurlara hiç ulaştırılmadığı yönünde iddialarla gündem olan Süleyman Mercüme davası,⁴⁴⁴ yardımlar bölgeye ulaşmadan gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetlerinin örnekleri arasındadır.

Toplanan yardımların kriz bölgesine ulaştırıldığı durumlarda ise daha fazla sayıda araçsallaştırma örnekleri bulunabilmektedir. Kriz bölgelerine yardım ulaştırmak kısa vadede insani ve iyi niyetli bir çaba olarak görülse de, yardımların orta ve uzun vadeli sonuçları insani davranışların kendisini sorgulatan etik tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Örneğin dünya çapındaki yardımseverler arasında anılan Florence Nightingale’e göre, kriz bölgelerinde verilen gönüllü sağlık hizmetleri hükümetlerin yükünü hafifletmekte ve savaşları sürdürülebilir kılmaktadır.⁴⁴⁵ Bu bakış açısıyla birlikte başlayan tartışmada, “[...] yardımın çoğu zaman şiddet ve savaş çevrimini desteklediği gerçeğine kulaklarımızı kapatıp, tek önemli olan kısa dönemde bu insanların açlıktan kurtulması ya da soykırımın engellenmesidir diyebilir miyiz?”⁴⁴⁶ şeklinde sorular sorulmaya başlanmıştır.

“[...] Uluslararası topluluk tarafından -hangi amaçla olursa olsun- dağıtılan ekmekten sunulan sağlık hizmetlerine kadar her tür kısıtlı çekilen hizmet ve madde üzerinde dolaylı ya da doğrudan kontrol sağlama hedefinin birçok Afrika ülkesinde çatışmanın biçimlerine, hızına ve sürdürülebilirliğine doğrudan etkisini gözden kaçırmamak oldukça önemli. Çatışma koşullarında uluslararası topluluğun çatışmanın taraflarına nötr olarak, ihtiyaca göre sunduğunu iddia ettiği Fransız doktordan ya da Amerikan buğdayından herkesin eşit oranda faydalanabildiğini iddia etmek neredeyse olanaksız. Bunun en önemli nedenlerinden birisi uluslararası kuruluşların yerel topluluklara olan erişiminin ancak yerel güç odaklarıyla kurdukları ilişkiler sayesinde mümkün olabiliyor olmasıydı. Dolayısıyla nötr olma iddiası çoğu zaman alanda yiyecek dağıtan görevli için çok da fazla anlam ifade etmiyor ve alandaki pratik genel ilkelerle değil, kurulan ilişkilerle belirleniyordu. Tam da bu nedenle çatışan taraflar için en az bölgeyi kontrol etmek kadar Fransız doktorun ‘kalbini’ kontrol etmek de önemli. Bu hizmetlerden yeterince pay alamadıklarını düşünenler için ise diğer toplulukların bu hizmetlere ulaşamamasını sağlamak bir savaş stratejisi haline geldi.”⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ Bkz. “Aydın Milletvekili Ali Rıza Gönül ve 49 Arkadaşının, Refah Partisi'nin Süleyman Mercüme ile Bağlantılarının ve Maddî İlişkilerinin Araştırılarak İddia Edilen Hukuk Dışı Malî Kaynaklarının Tespiti Amacıyla Anayasanın 98 inci, İçtüzüğü'nün 104 ve 105 inci Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergesi ve (10/63) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu”, **TBMM**, Yasama Yılı 2, Dönem 20, S. Sayısı: 195, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss195.pdf> [12.05.2020]. Ayrıca bkz. “Bosna Paraları da Mercüme'le Gitti”, **Hürriyet**, 26 Ağustos 1997, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bosna-paralari-da-mercumekle-gitti-39261396> [26.11.2019].

⁴⁴⁵ Polman, **age**, 10.

⁴⁴⁶ Evren Balta, “Afrika'daki Savaşlara Karşılaştırmalı Bir Bakış”, **Birikim**, s. 175-176 (Kasım-Aralık 2003): 15-25, <https://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4445/afrika-daki-savaslara-karsilastirmali-bir-bakis#.XX87SCgzbIV> [16.09.2019].

⁴⁴⁷ Balta, “Afrika'daki Savaşlara Karşılaştırmalı Bir Bakış”.

Kısacası, orta ve uzun vadede yapılan yardımların yerelde kime ulaştığının ya da kime/neye hizmet ettiğinin denetlenememesi her türlü aktörün gerçekleştirebileceği araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırlayan bir ortam yaratmakta ve yardımın kendisini sorgulanır hale getirmektedir.

Tıbbi malzeme, giyecek, yiyecek, temiz su gibi bileşenlerden oluşan ve kriz bölgelerindeki mağdurların günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak hazırlanan insani yardım malzemeleri bazı kriz örneklerinde kısa vadede de araçsallaştırmanın konusu olabilmektedir. Kısa vadede araçsallaştırma faaliyetleri en net biçimde son kullanma tarihi geçmiş malzemeler üzerinden yürütülebilmektedir. Yapılan yardımlar çerçevesinde kriz bölgesine son kullanma tarihi geçmiş malzeme göndermek kimi zaman lojistikte yaşanan aksama veya dikkatsizlik sonucu olabilirken kimi zaman da ellerinde kalan son kullanma tarihi geçmiş malzemeleri ellerinden çıkarmak için aktörlerin bilinçli tercihlerinin bir sonucu olabilmektedir. Örneğin BM'nin yükleme sırasında meydana gelen bir hatadan dolayı 2015 yılında Suriye'nin Zabadani ve Madaya kentlerine üç yüz yirmi koli son kullanma tarihi geçmiş bisküvi dağıttığı medyaya yansımıştır.⁴⁴⁸ Bunlara ilaveten, Noel baba kıyafetleri, kadın iç çamaşırları, sıcak iklime sahip bölgelere soğuk iklimlerde kullanılan eldivenler, kayak malzemeleri ve ilaçlar, hayvanlar için bile uygun olmadığı açıklanan ve çocuklara gönderilen köpek mamaları, radyoaktif kirlilik izleri taşıyan gıdalar farklı kriz bölgelerine ulaştırılan yardım paketlerinin içerisinde yer almıştır.⁴⁴⁹ Dikkatsizlikle açıklanamayacak olan bu davranışlar ya bir işi yapmış olmak için yapmanın bir sonucudur ki bu da maliyet düşünüldüğünde akla uygun gelmemektedir ya da kendi vatandaşlarına zarar verebileceği için kullanılmayacak veya defolu nitelikteki ürünlerin imha edilmesi yerine “insani yardım” maskesi altında elden çıkarılmak istenmesinin bir sonucudur. İkinci nedenle bakıldığında, yardım adı altında gönderilen bu alakasız ürünler araçsallaştırmanın bir parçası haline gelmektedir.

Zaire, Sierra Leone, Liberya, Endonezya, Kongo, Sri Lanka, Çad, Filistin, Sudan, Afganistan gibi kriz bölgelerine yapılan yardımların nasıl bir araçsallaştırmaya konu olduğunun örneklerle anlatan L. Polman, aynı dönemde meydana gelen krizlerden birine yapılan yardımın diğerinden fazla ya da az olmasını “yardımların seçiciliği” olarak

---

⁴⁴⁸ Serina Sandhu, “United Nations Sends out-of-date Biscuits to Syrian Civilians in Rebel-Held Areas”, **Independent**, 26 Ekim 2015, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/united-nations-sends-out-of-date-biscuits-to-syrian-civilians-in-rebel-held-areas-a6709066.html> [24.09.2019].

⁴⁴⁹ Polman, **age**, 49-50.

nitelendirmektedir. “Bazı ülkelere-bağışçıların gözdesi olanlar-yardım kovalarla gelirken, diğerleri-bağışçı yetimleri-seyrek gelen ufak parçalarla idare etmek zorunda kalır ya da hiçbir şey alamaz çünkü bağışçılar ve da yardım örgütleri gibi bir krizi görmezden gelme özgürlüğüne sahiptir.”⁴⁵⁰ Görmezden gelme hali bile başlı başına krize müdahil olma tercihinin insani değerlerden ziyade araçsallaştırma kavramı ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Kriz bölgesine yapılan yardımların kime ulaştığının denetlenememesi sorunu en nihayetinde krizleri sürdürülebilir kılmaktadır. Ruanda örneğinde görüldüğü gibi, kriz nedeniyle ülkeden ayrılan milis Hutular komşu ülke Zaire’de kurulan mülteci kampını askerî amaçları doğrultusunda kullanmış, bölgeye yapılan yardımları ele geçirerek kendi ihtiyaçlarından geriye kalanları kamptakilere satmış ve “savaş vergisi” adı altında gelir elde ederek krizi sürdürülebilir hale getirmiştir.⁴⁵¹ Mülteci krizlerindeki insani yardımların çatışmaları dört şekilde (savaş ekonomisinin desteklenmesi, milislerin; beslenmesi, uluslararası medyada meşruiyetinin sağlanması, yakın çevresini beslemeleri ve koruma sağlamaları)⁴⁵² körükleyeceğini iddia eden S. Lischer’e göre, kampların kurulduğu ülkenin ya da güçlü bağışçı devletin mülteci krizlerinin askerîleşmesini/silahlanma durumlarını görmezden gelmesi insani yardım örgütlerinin seçeneklerini kısıtlamaktadır. S. Lischer de tıpkı L. Polman gibi, bölgeye yardımlar gönderilmeye devam ederken Zaire’deki Ruandalı mültecilerin silahlanmasının görmezden gelmenin krizi derinleştirdiğini ifade etmektedir.⁴⁵³

Kriz bölgelerine yapılan yardımların ihtiyaç sahipleri dışındaki kişilerin eline geçmesi krizleri sürdürülebilir kıldığı gibi bazı durumlarda askerî müdahalelere de yol açabilmektedir. Örneğin 1992 yılında Somali’de yaşanan krizde ülkeye yapılan yardımların yaklaşık üçte ikisinin çalındığı iddia edilmektedir.⁴⁵⁴ Somali’ye yapılan yardımların silahlı çetelerin eline geçmesi ve bu nedenle yüz binlerce kişinin yardımların yokluğundan ziyade dağıtılmamasından kaynaklanan bir biçimde açlıktan ölmesi sonucunda ülkeye BM barış gücü UNOSOM sevk edilmiştir.⁴⁵⁵

---

⁴⁵⁰ Polman, *age*, 142-143.

⁴⁵¹ *age*, 29.

⁴⁵² Lischer, *age*, 6-9.

⁴⁵³ *age*, 5.

⁴⁵⁴ Michael Maren, **The Road to Hell: The Ravaging Effects of Foreign Aid and International Charity**, (New York: The Free Press, 1997), 120.

⁴⁵⁵ Türkmen, *age*, 146.

Kriz bölgelerine yapılan yardımların yerelde ihtiyaç sahiplerine nasıl dağıtıldığına denetlenememesi sorunu da araçsallaştırmaya zemin hazırlayan faktörler arasındadır. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (United Nations Population Fund/UNFPA) nezdinde hazırlanan bir raporda, Suriye’de gıda yardımı dağıtan insani yardım çalışanlarının kriz mağdurlarından bunun “karşılığını” istediklerine dair verilere yer verilmiştir.⁴⁵⁶ Benzer bulgular 2015 yılında Uluslararası Kurtarma Komitesi (International Rescue Committee/IRC) çalışanları tarafından da dile getirilmiş; Suriye’nin Dera ve Kuneytra bölgelerinde yaşayan yüz doksan kadın ve kız çocuğunun en az yüzde kırkının insani yardım alabilmek adına yardım çalışanları tarafından cinsel istismara uğradığı saptanmıştır.⁴⁵⁷

Tüm bunlara ilaveten, insani yardımların yardım çalışanlarına saldırarak ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını engellemek de bir araçsallaştırma faaliyeti olarak değerlendirilebilir. İncelenen krizler içerisinde insani yardım çalışanları için oldukça tehlikeli bir yer olarak anılan Güney Sudan’da çatışan tüm tarafların yardım çalışanlarına saldırdığı ve yardım çalışanlarının onlara ihtiyacı olan insanlara erişimlerini engellediği kaydedilmiştir.⁴⁵⁸

Uluslararası yardımların çatışan aktörler tarafından düşmanı cezalandırmanın ya da istenilen davranışı sergilemesini sağlamanın bir parçası olarak araçsallaştırma faaliyetlerine konu olması, yardımları kriz bölgesine ulaştırmama ya da karşı tarafı abluka altına alma şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Bu durum tezin ilerleyen bölümlerinde afetlerde karşılaşılan araçsallaştırma faaliyetleri başlığı altında incelenecektir.

Yardım Örgütlerinin/Hükümet-Dışı Kuruluşların Sayısal Artışı:

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi (United Nations Economic and Social Council/ECOSOC) verilerine göre, NGO’ların sayısı 1948 yılında toplamda kırk bir iken bu sayı 1990 yılında üç yüz yetmiş yediye, 1997 yılında bin üç yüz elli altıya

---

⁴⁵⁶ “Voices From Syria 2018: Assessment Findings of the Humanitarian Needs Overview”, Whole of Syria Gender-Based Violence Area of Responsibility, (Kasım 2017): 30, https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/2017-12_voices_from_syria_2nd_edition.pdf [01.07.2019].

⁴⁵⁷ “Suriyeli Kadınlar İnsani Yardım Karşılığı Cinsel İlişkiye Zorlandı”, **BBC Türkçe**, 27 Şubat 2018, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43208986> [03.03.2018].

⁴⁵⁸ “South Sudan: Events of 2018”, Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/south-sudan> [12.06.2020].

ulaşmıştır.⁴⁵⁹ 2018 yılında ise ECOSOC ile iş birliği yapan NGO sayısı beş bin yüz altmış bir olmuştur.⁴⁶⁰ Uluslararası Kriz Grubu (International Crisis Group/ICG) tarafından 2012 yılında yayınlanan bir makalede ise yaklaşık kırk binin üzerinde NGO'nun çeşitli alanlarda faaliyet gösterdiği belirtilmiştir.⁴⁶¹

Tablo 84: BM Konseyi'nde Danışma Statüsüne Sahip Olan Hükümet-Dışı Örgütlerin Sayıları

Konsey'de Danışma Statüsüne Sahip Hükümet-Dışı Örgütlerin Sayıları				
Yıl	Genel	Özel	Liste	Toplam
1948	7	32	2	41
1968	12	143	222	377
1991	41	354	533	928
1993	42	376	560	978
1995	69	436	563	1 068
1996	81	499	646	1 126
1997	88	602	666	1 356

“Danışma Statüsündeki Hükümet-Dışı Örgütlerin Sayısı”, UN Secretary-General, <https://digitallibrary.un.org/record/254402#record-files-collapse-header> [18.02.2020].

Kriz bölgeleri ile ilgilenen yardım kuruluşlarının, hükümet-dışı örgütlerin ve yerel araştırma şirketlerinin sayısındaki fazlalık, ilk bakışta uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmiş olması bakımından, dikkatler kriz bölgesindeyken krizin daha az insani maliyet yaratacağı yönünde bir umut verebilir. Krizlerin yarattığı insani sorunlarla ilgilenmek üzere sahada faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların sayısal fazlalığı tez kapsamında ele alınan birçok krizde dikkat çekicidir.

L. Polman kitabında, 1980'lerde Tayland'da kurulan mülteci kamplarında yaklaşık kırk adet STK'nın faaliyet gösterdiğini, bu sayının 1990'lardaki Yugoslavya Krizi'nde iki yüz elliye çıktığını ifade etmektedir.⁴⁶²

⁴⁵⁹ “Work of the Non-Governmental Organizations Section of the Secretariat”, UN Secretary-General, (New York: Mayıs 1998): 3, <https://digitallibrary.un.org/record/254402#record-files-collapse-header> [18.02.2020].

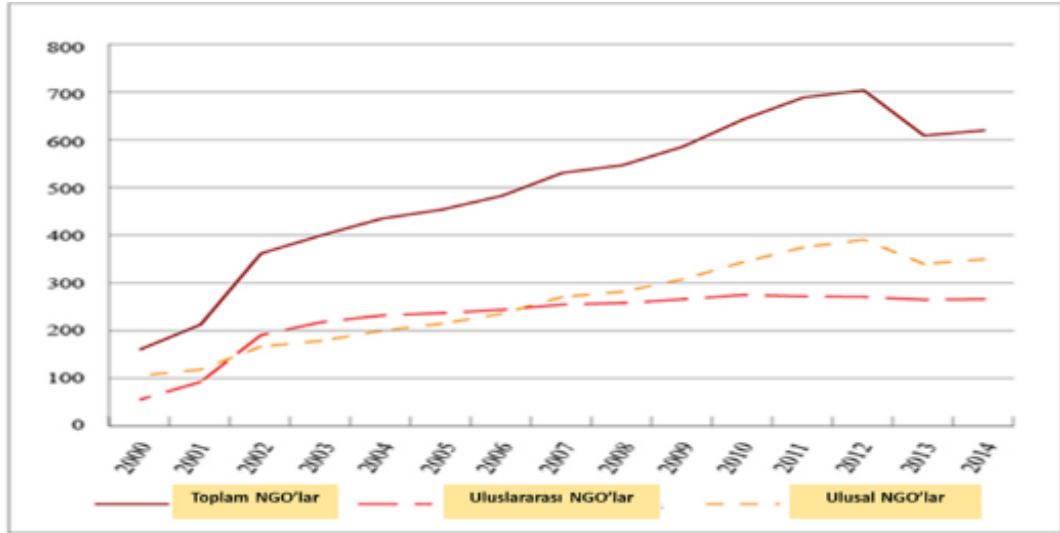
⁴⁶⁰ “List of Non-Governmental Organizations in Consultative Status With the Economic and Social Council as of 1 September 2018”, Economic and Social Council, <http://csonet.org/content/documents/E.2018.inf.5.pdf> [18.02.2020].

⁴⁶¹ Gareth Evans, “The International Crisis Group: The Role of a Global NGO in Preventing and Resolving Deadly Conflict”, International Crisis Group, 17 Mayıs 2012, <https://www.crisisgroup.org/international-crisis-group-role-global-ngo-preventing-and-resolving-deadly-conflict> [18.02.2020].

⁴⁶² Polman, *age*, 14.

1996 Zaire Krizi'ne kadar uzanan Ruanda Krizi sürecinde hem Ruanda'da hem de krizden etkilenen dört ülkede faaliyet gösteren NGO sayısı daha önce görülmeeyen bir seviyeye ulaşmıştır. Ülkede yedi BM kuruluşu, IOM, Uluslararası Kızıllaç Komitesi (International Red Cross Red Crescent/ICRC), Uluslararası Kızıllaç ve Kızıllaç Dernekleri Federasyonu (The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies/IFRC) olmak üzere yaklaşık iki yüz elli adet NGO faaliyet göstermiştir.⁴⁶³

2001 yılında Afganistan'ın karşı karşıya kaldığı uluslararası müdahale de ülkedeki NGO sayısını arttırmıştır. Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere, 2000 yılında Afganistan'da elli üç tanesi uluslararası yüz üç tanesi yerel nitelikte olmak üzere toplamda yüz elli sekiz NGO faaliyet gösterirken, bu sayı 2014 yılında iki yüz altmış üç uluslararası üç yüz kırk yedisi yerel nitelikte olmak üzere toplamda altı yüz on yedi'ye ulaşmıştır.⁴⁶⁴

Şekil 24: 2000-2014 Yılları Arasında Afganistan'da Faaliyet Gösteren Hükümet-Dışı Kuruluşlar

Mitchell, age.

L. Polman ise yardım projeleri göz önüne alındığında, Afganistan'da insani faaliyet gösteren örgüt sayısının daha da fazla olduğunu ifade etmektedir. "Afganistan'da her

⁴⁶³ "The Joint Evaluation of Emergency Assistance to Rwanda: Study III Principal Findings and Recommendations", Relief and Rehabilitation Network, Network Paper 16 (Haziran 1996): 18, <https://www.files.ethz.ch/isn/121184/networkpaper016.pdf> [10.02.2020]. Ayrıca bkz. John Eriksson ve diğ., "The International Response to Conflict and Genocide: Lessons from the Rwanda Experience Synthesis Report", Ocak 1996, https://www.researchgate.net/publication/242608201_The_International_Response_to_Conflict_and_Genocide_Lessons_from_the_Rwanda_Experience_Synthesis_Report [17.02.2020].

⁴⁶⁴ David F. Mitchell, "NGO Presence and Activity in Afghanistan, 2000-2014: A Provincial-Level Dataset", **Stability: International Journal of Security and Development**, c. 6, s. 1 (2017), <https://www.stabilityjournal.org/article/10.5334/sta.497/> [10.02.2020].

an, irili ufaklı birkaç bin yardım projesi yürütülüyor. Yerel STK alt-yüklenicileri bundan iyi kazanç sağlıyor. 2004'e kadar bu tür 2,325 örgüt Afgan Planlama Bakanlığına kayıt yaptırmıştı. Kabilliler, 'Önce komünizm vardı, sora Talibanizm ve şimdi de STK'izm,' diyorlar.'"⁴⁶⁵

2014 yılının sonlarına doğru krizin başladığı Yemen'de 2015 yılında altı adet BM kuruluşu, yirmi dört adet uluslararası hükümet-dışı kuruluş, yirmi dört adet yerel ortak ve hükümete bağlı dört adet kuruluşla birlikte toplamda faaliyet gösteren aktör sayısı elli sekiz iken bu sayı 2019 yılında iki yüz elli dörde yükselmiştir.⁴⁶⁶

Sayıların fazlalığına rağmen yardım örgütlerinin, STK'ların sahada birbirleri ile rekabet halinde oldukları görüldüğünde ve sayısal fazlalığın etkinlik (effectiveness) anlamına gelmediği ya da kriz yönetim sürecine pek de katkı sağlamadığı anlaşıldığında, ilk başta hissedilen umut giderek kaybolmaktadır. Etkinlik kavramının ne olduğuna dair her bir aktörün tanımı farklı olmakla birlikte, burada genel anlamıyla etkin olmak ile "işe yarayan şeyi yapmak" kast edilmektedir. Fakat bu da ad hoc bir sürecin işlemesi riskini doğurmakta; her bir coğrafyaya/topluma göre şekillenen bu kavramın içeriği hesap verilebilirlik, tarafsızlık ve teknik yetkinlik gibi değerlerden uzaklaşabilmektedir. Batı'nın etkinliğe dair oluşturduğu parametlerinin hem kendi ideolojik motivasyonları ile tam anlamıyla uyuşmadan hem de krizden etkilenen ülkelerin ve toplumların beklentilerini karşılamadan hayata geçirilmesi de sorun yaratabilmektedir.⁴⁶⁷ Yardım örgütlerinin etkinliğini birbirleri arasındaki rekabet kadar sahada konuşulan dili bilmemesi, diğer aktörlerle kendi öncelikleri arasındaki farklılıklar ve terör örgütleri ile ilişkilendirilme gibi bir takım sorunlar da etkilemektedir.

Diğer (Medya): Sosyal-ekonomik alan başlığı altında ele alabileceğimiz araçsallaştırma faaliyetleri medya örneği üzerinden de incelenebilir. Uluslararası kriz anlarında görsel basında olduğu kadar yazılı basında da çeşitli manipülasyonlar yapılabilmektedir. Savaş, krizin yaşandığı bölgeden uzakta yaşayanlar için soyut bir

---

⁴⁶⁵ Polman, *age*, 134.

⁴⁶⁶ "2015 Yemen Humanitarian Response Plan", United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/yemen_hrp_revised_2015.pdf [25.02.2020]. Ayrıca bkz. "2019 Yemen Humanitarian Response Plan", https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/2019_yemen_hrp_v21.pdf [25.02.2020].

⁴⁶⁷ "Essays On Humanitarian Effectiveness", Fernando Espada eds. (London: Humanitarian Affairs Team & Humanitarian and Conflict Response Institute, 2016): 9-12, <https://www.alnap.org/help-library/essays-on-humanitarian-effectiveness> [25.02.2020].

kavramken, medya aracılığıyla somut bir gerçekliğe dönüşmektedir. Bu noktada kriz bölgesi ile hiçbir bağı bulunmayan insanlar medya aracılığıyla “orada” olabilmektedir. Medyanın bu aracı olma hali zaman zaman manipülatif olarak nitelendirilmektedir. Öyle ki haberi yapanın ya da fotoğrafı çekenin bakış açısıyla medyaya sunulanlar ile soyut olan somuta indirgenir ve gerçeklik oymuş gibi lanse edilir. Daha net bir ifadeyle, sahada olamayanlar için gerçeklik fotoğrafçının kadrajından ibarettir ki bu da manipülasyonu mümkün kılmaktadır.

Özellikle mülteci kamplarının kurulduğu örneklerde bu kamplar, sosyoloji ve psikoloji gibi bilim dallarının birer inceleme alanı haline gelmekte, medya kuruluşları için ise reyting kazanmalarını sağlayacak haberlerin kaynağı olmaktadır. İnsani kriz anlarında kurulan kamplar hem sosyal bilimlerin bir inceleme alanına hem de medya kuruluşlarının gelir kaynağına dönüştüğü noktada araçsallaştırılmaktadır. Örneğin Lübnan’da Filistinli mültecilerle yapılan görüşmelerde mülteciler yapılan araştırmaların kampın koşullarını iyileştirmeye yaramadığını, araştırmacı sayısında artış yaşandığı kadar kampın problemlerinin de çoğaldığını, temel amacın kamptaki durumu durağan kılmak olduğunu çünkü şartlar iyileşirse araştırarak ve yazacak bir şey kalmayacağını belirtmişlerdir.⁴⁶⁸ Aynı görüşmelerde bazı mülteciler de medya mensuplarının kendilerine sorulmasını istemeyecek kadar özel soruları kamp sakinlerine yönelttiklerinden ve kamp sakinlerine birer deneklermiş gibi davrandıklarından şikâyet etmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde medyanın uluslararası krizlerdeki rolünü ortaya koyan ilk örnek 1990 Irak-Kuveyt Krizi olmuştur. 1990 yılında Kuveyt’i işgal eden Irak’ın karşı karşıya kaldığı uluslararası müdahalenin televizyonlarda naklen yayınlanması sonrasında “CNN etkisi” (cnn effect) kavramı literatürde yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda, 1990 Irak-Kuveyt Krizi’nde Irak’ın kuzeyine yönelen Kürt halkını korumak adına güvenli bölge oluşturan aktörlerin, benzer nedenlerle Irak’ın güneyine yönelen Şii’lerin yardımına aynı ölçüde koşmadığı, hem uluslararası müdahalede bulunan aktörlerin hem de uluslararası medyanın Kürtlerle Şiiiler arasında insancıl ayrımcılık yaptığı iddia edilmiştir.⁴⁶⁹

---

⁴⁶⁸ Maysoun Sukarieh, Stuart Tannock, “On the Problem of Overresearched Communities: The Case of the Shatila Palestinian Refugee Camp in Lebanon”, **Sociology**, c. 0, s. 0 (2012): 3-13.

⁴⁶⁹ Türkmen, **age**, 141.

Medyanın kriz bölgelerine gösterdiği ilgi neticesinde, insanların dikkati o bölgeye çekilerek ve kamuoyu oluşturularak oraya daha fazla yardım yapılması sağlanabilmektedir. (Bu durum tam tersi de mümkündür; medya bazı olayları görmezden de gelebilir.) L. Polman’a göre, medyanın kriz bölgelerine gösterdiği ilgi yardım kuruluşları için finansal kaynağın artması anlamına gelirken, STK’lar ile bazı medya çalışanları arasında finansal bir ilişki de söz konusu olabilmektedir. “Londra’daki Royal African Society yöneticisi Richard Downen, [...] yaptığı konuşmada, ‘Her biri daha yüksek ölü sayısı veriyordu, çünkü en yüksek ölü sayısı verenin o akşam dokuz haberlerine çıkacağını hepsi biliyordu. Ana habere çıkmak ise para alacaksınız demektir ve bu Goma’da STK’ların medyayı yönlendirme yöntemiydi,’ diyordu.”⁴⁷⁰ 1990 Ruanda-Uganda Krizi sürecinde görüldüğü gibi, bağış toplamak için medyayı kullanan STK’lar ve maliyeti minimumda tutmak isteyen medya patronları, gazetecilerin baskı sayısı uğruna önemsiz veya yalan her türlü haberi abartıp sunan birer işlemciye dönüşmesine sebebiyet vermekle eleştirilmiştir.⁴⁷¹

1992 Yugoslavya Krizi çerçevesinde de medyanın rolü sıklıkla tartışılmıştır. Örneğin Sırp televizyonunun 1991 yılında “Hırvat güçleri tarafından öldürülen Sırlar” başlığıyla yayınladığı haberde, kimlik tespit çalışmalarının ertesi gün başlayacağı belirtilmiştir.⁴⁷² Kimlik tespiti yapılmadan maktulün etnik kökeninin açıklanması en basitinden medyanın manipülasyon gücünü göstermektedir.

2011 Suriye Krizi sürecinde özellikle Avrupa’da gerçekleşen saldırılar sonrasında mültecilerle teröristler arasında bir bağ kurmaya çalışıp konunun insani boyutundan ziyade güvenlik odaklı ele alınmasında, “biz” ve “öteki” ayrımının yaratılmasında ve de bununla bağlantılı olarak etnik milliyetçilerin “korku politikası” üretmesinde medyanın manipülasyon gücü dikkat çekicidir.⁴⁷³ Arap basınında yer alan haberlerde ise Avrupa basını ile paralellik görülmekle birlikte, Suudi Arabistan ve Katar, Suriye yönetimine

---

⁴⁷⁰ Polman, *age*, 22.

⁴⁷¹ *age*, 45.

⁴⁷² Nenad Pejic, “Media’s Responsibility For The War in Former Yugoslavia”, <https://www.uni-trier.de/fileadmin/forschung/ZES/Schriftenreihe/031.pdf> [03.02.2020]. Ayrıca bkz. Sherry Ricciardi, “Confused Images: How the Media Fueled the Balkans War”, *The Journal of the International Institute*, c. 3, s. 2 (1996), <https://quod.lib.umich.edu/j/jii/4750978.0003.215/--confused-images-how-the-media-fueled-the-balkans-war?rgn=main;view=fulltext> [03.02.2020].

⁴⁷³ Bkz. Michal Krzyzanowski, Anna Triandafyllidou, Ruth Wodak, “The Mediatization and the Politicization of the “Refugee Crisis” in Europe”, *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, c. 16, s. 1-2 (2018): 1-2, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15562948.2017.1353189> [28.02.2020]. Ayrıca bkz. Mike Berry, Inaki Garcia-Blanco, Kerry Moore, “Press Coverage of the Refugee and Migrant Crisis in the EU: A Content Analysis of Five European Countries”, <https://www.unhcr.org/56bb369c9.pdf> [28.02.2020].

karşı bir tavır takınıp krize müdahil olmadıkları için ABD ve Batılı müttefiklerini suçlayan bir tavır sergilemektedir.⁴⁷⁴ Buradan çıkarılan sonuç, mültecilerin güvenlik endişeleri ile birlikte anılması ve dolayısıyla gelişlerinin engellenmesine yönelik kamuoyu oluşturulmasında ya da devletlerin krize müdahil olmasını sağlamada medyanın bir araç olarak kullanılabildiğidir.

Kriz dönemlerinde medyanın manipülasyon gücüne ilaveten propaganda aracı olarak kullanılması da söz konusu olabilmektedir. Örneğin 2017 Myanmar Krizi kapsamında savaş ve fotoğraflar arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada, fotoğrafların kitlelere gerçeklikten uzak bir şekilde, egemen gücün ideolojisi çerçevesinde servis edildiği ve böylece bir propaganda aracına dönüştürüldüğü iddia edilmektedir.⁴⁷⁵

3.2.2.4. Sağlık ve Organize Suç Alanı

Krizlerden doğan veya yeni krizler yaratan insan hareketliliğinin yönetimi noktasında araçsallaştırma faaliyetlerinin net bir biçimde ve kolaylıkla gözlemlenebildiği bir diğer alan sağlıktır. Önceden bahsedildiği üzere, insani krizlerde uluslararası toplumun reflekslerinden biri kriz bölgesine insani yardım malzemelerinin ve tıbbi ihtiyaçların ulaşmasını sağlamak olmaktadır. İlk bakışta insani değerler çerçevesinde gerçekleştirilmiş gibi görünen bu davranışın orta ve uzun vadedeki etkisine bakıldığında, bazı kriz örneklerinde bunun araçsallaştırma faaliyetlerinin bir parçası haline geldiği gözlemlenmektedir.

Hedef ülkeler açısından kendilerine yönelen insan hareketliliği sağlıkla ilgili endişeleri de beraberinde getirmektedir. Ev sahibi toplumda insan hareketliliğinin öznelinin hastalık taşıdığına dair duyulan sağlık endişeleri devletler tarafından bazı örneklerde sınırlar içinde yönetilmeye çalışılırken bazı örneklerde bu endişeler sınırların dışında tutulmaya çalışılmıştır. Örneğin 2011 Suriye Krizi sonrasında Türkiye'ye yönelen insan hareketliliği toplumda hastalıklarla ilişkilendirilmiş, "Suriyeliler geldi hastalıklar arttı", "Türkiye'de uzun yıllar görülmeyen şark çıbanı, çocuk felci gibi hastalıklar Suriyeliler

---

⁴⁷⁴ Dina Matar, "Media Coverage of the Migration Crisis in Europe: a Confused and Polarized Narrative", European Institute for Mediterranean (IEMED) Yearbook 2017, 294-295, https://www.iemed.org/observatori/arees-danalisi/arxius-adjunts/anuari/med.2017/IEMed_MedYearbook2017_media_migration_crisis_Matar.pdf [28.02.2020].

⁴⁷⁵ Betül Pazarbaşı, Ebru Turanlı, "Dijital Medyada Yayınlanan Arakan Savaş/Çatışma Fotoğraflarının Göstergebilimsel Analizi", **Intermedia International e-Journal**, c. 5, s. 8 (2018): 90-94, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/627407> [02.02.2020].

ile birlikte yeniden görülmeye başlandı” şeklinde haberler basına yansımıştır.⁴⁷⁶ Türkiye özelinde gelenlerin hastalıklarla birlikte anılmasına ek olarak toplumda gözlemlenen bir diğer huzursuzluk vatandaşların hastaneye girer girmez ödemek zorunda olduğu katkı payı ücretinin “misafir”lerden alınmamasıyla ilgilidir. Bu huzursuzluğu gidermek adına ancak krizin sekizinci yılında Suriyelilerden de artık sağlıkta katkı payı alınacağı açıklanmıştır.⁴⁷⁷ Türkiye örneğinden farklı olarak 1994 yılında Haiti’de yaşanan kriz sonrasında insan hareketliliği ile karşı karşıya kalan ABD, sağlıkla ilgili endişelerini görece sınırları dışında tutmuştur. Bu bağlamda, Küba’da bulunan askerî üstte yapılan testler sonucunda Hiv-pozitif olduğu tespit edilen Haitili mültecilerin hareketliliği kısıtlanarak bu kişiler Guantanamo’da karantina altında tutulmuştur.⁴⁷⁸

Kriz bölgelerinde sağlık alanıyla ilgili olarak gözlemlenebilen araçsallaştırma faaliyetlerinden biri cemaat gruplarının insanların dini duygularını kullanmakla birlikte gerçekleştirdikleri misyonerlik faaliyetleridir. Kriz anında insanların dini duygularının normal zamana göre daha kolay manipüle edilebiliyor olmasını kullanan misyonerler Ruanda, Sierra Leone gibi özellikle Afrika’da meydana gelen krizlerde daha fazla karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷⁹ Buna benzer bir şekilde, devletler tarafından gönderilen yardımların sivil nitelikte mi olduğu yoksa o devletin yumuşak gücünün bir parçası olarak mı görülmesi gerektiği tartışmaya açık bir konudur. Yardım eğer bir devletin yumuşak gücü bağlamında bir takım çıkarlar elde etmek için yapılıyorsa o yardımın araçsallaştırma faaliyetlerinin bir parçası olduğundan bahsedilebilir.

Bu başlık altında sağlık alanında gözlemlenen araçsallaştırma faaliyetleri; insan ticareti, insan kaçakçılığı ve bunlarla ilişkili olarak organ/doku ticareti, cinsel şiddet, çocuk istismarı; tıbbi malzemeler ve genellikle 1990 öncesi dönemdeki krizlerde karşılaşılsa da bahsedilmek istenilen izinsiz aşılama/denek olarak kullanma ve kimyasal/biyolojik silahların kullanımı alt başlıklarıyla incelenecektir.

---

⁴⁷⁶“Suriyeliler Geldi Salgın Hastalıklar Arttı”, **Doğan Haber Ajansı**, 24 Ekim 2014, http://www.dha.com.tr/suriyeliler-geldi-salgin-hastaliklar-artti_787280.html [12.04.2017]. Ayrıca bkz. “Unutulan Hastalıklar Suriyelilerle Geri Geldi”, **Yeniçağ**, 3 Mart 2017, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/unutulan-hastaliklar-suriyelilerle-geri-geldi-158324h.htm> [07.11.2019].

⁴⁷⁷“Erdoğan: Suriyelilerden Katkı Payı Alınacak”, **Gazete Duvar**, 13 Temmuz 2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/07/13/erdogan-suriyelilerden-katki-payi-alinacak/> [14.07.2019].

⁴⁷⁸ Jeffrey S. Khan, **Islands of Sovereignty: Haitian Migration and the Borders of Empire**, (Chicago: The University of Chicago Press, 2019), 121-125.

⁴⁷⁹ Polman, **age**, 53-58.

Tablo 85: Sağlık ve Organize Suç Alanında Araçsallaştırmaya Konu Olan Krizler ve Araçsallaştırmanın İzleri

İnsan Ticareti & İnsan Kaçakçılığı				Tıbbi Malzemeler	Diğer	
Organ ve Doku Ticareti	Cinsel İstismar/Cinsel Şiddet		Çocuk İstismarı (Silahaltına Alma)	Son Kullanma Tarihi Geçmiş İlaçlar	Denek /Kobay Olarak Kullanma	Biyolojik ve/veya Kimyasal Silah Kullanımı
1999 Kosova 2005 Çad- Sudan 2011 Suriye	1990 Ruanda- Uganda 1991 Liberya- Sierra Leone 1992 Yugoslavya 1992 Somali 1999 Kosova 2001 Afganistan 2002 Irak 2005 Çad- Sudan	2011 Libya 2011 Suriye 2011 Güney Sudan 2014 Nijerya 2015 Burundi 2017 Demokratik Kongo 2017 Myanmar 2017 Yemen	1991 Liberya- Sierra Leone 1992 Somali 2001 Afganistan 2002 Irak 2005 Çad- Sudan 2011 Suriye 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti 2014 Nijerya 2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti 2017 Myanmar	1990 Ruanda- Uganda 1992 Yugoslavya 1992 Gürcistan 1999 Kosova	1990 öncesi dönemde; Japonya Almanya İsrail ABD	1991 Irak- Kuveyt 2002 Irak 2005 Çad- Sudan 2011 Suriye

İnsan Ticareti & İnsan Kaçakçılığı:

Savaş, çatışma ve doğal afet kaynaklı kriz dönemlerinde insan kaçakçılığı ve insan ticareti faaliyetlerinde artış görülmektedir. İnsani yardıma ve desteğe iletişim veya diğer sorunlar nedeniyle ulaşamama, sosyal ağların veya yardım sağlayacak sistemlerin eksikliği, işverenlerin seyahat belgelerine el koyması, hareket özgürlüğünün olmaması veya düzensiz statüde olmak gibi faktörler kriz mağdurlarını insan kaçakçılığı ve/veya insan ticareti faaliyetlerine karşı savunmasız kılmaktadır.⁴⁸⁰ Bu savunmasızlık/kırılganlık uluslararası krizlerin neden olduğu hareketliliğe katılan öznelerin insan kaçakçılığı ya da insan ticareti üzerinden araçsallaştırılmasına da zemin hazırlamaktadır.

Genellikle insan kaçakçılığı ve insan ticareti kavramları birbirleri yerine kullanılıyor olsa da, ifade ettikleri durumlar ve araçsallaştırma kavramı ile bağlantıları birbirinden

⁴⁸⁰ “Addressing Human Trafficking and Exploitation in Times of Crisis”, International Organization for Migration (IOM), (December 2015), 12, https://publications.iom.int/system/files/addressing_human_trafficking.pdf [14.08.2019].

farklıdır. İnsan kaçakçılığı kişinin rızasına dayalı olarak o kişinin başka bir ülkenin sınırları içine girmesinin ve orada kalmasının ya da kişinin ülkenin sınırları dışına çıkmasının sağlandığı süreci ifade etmektedir.⁴⁸¹ Kişi ücreti karşılığında sınırı geçme amacına ulaştığı anda ona yardım eden kaçakçı ile ilişkisini sonlandırmaktadır. İnsan ticareti ise cebire dayalı bir biçimde kişinin istismar edilmesini, kaçırılmasını veya zorlanmasını ifade etmektedir. İnsan ticaretinin tanımı eylemin kendisi (temin, nakliye, transfer, barınma), eylemin yapılaş şekli (tehdit, kuvvet kullanma, zorlama, kaçırma, dolandırıcılık, aldatma) ve eylemin amacı (cinsel istismar, zorla çalıştırma, kölelik, organ alma) olmak üzere bu üç bileşen çerçevesinde yapılmaktadır.⁴⁸² Cinsel istismar, zorla çalıştırma, çocuk ticareti, organ ve doku ticareti gibi suçlar insan ticareti kapsamındadır. İnsan kaçakçılığından farklı olarak insan ticaretinde kişinin suç örgütü ile ilişkisi iradesi dışında devam etmektedir. İnsan kaçakçılığı devletlere karşı işlenen bir suç iken, insan ticareti kişinin hak ve özgürlüklerine karşı işlenen bir suçtur.⁴⁸³ Bu bakımdan insan kaçakçılığından ziyade insan ticareti söz konusu olduğunda araçsallaştırmadan bahsetmek mümkündür. İnsan kaçakçılığı durumlarında devreye giren rıza faktörü karşılıklı bir araçsallaştırmadan bahsetmeyi mümkün kılmaktadır. Kriz mağduru kaçakçı aracılığıyla istediği yere ulaşarak, kaçakçı da bu işten para kazanarak bir araçsallaştırma faaliyeti gerçekleştirmektedir. İnsan ticaretinde ise kişi her ne kadar gitmek istediği yere ulaşıyor olsa da, var olan cebir nedeniyle devam eden ilişkide insan tüccarının lehine işleyen bir araçsallaştırma süreci mevcuttur.

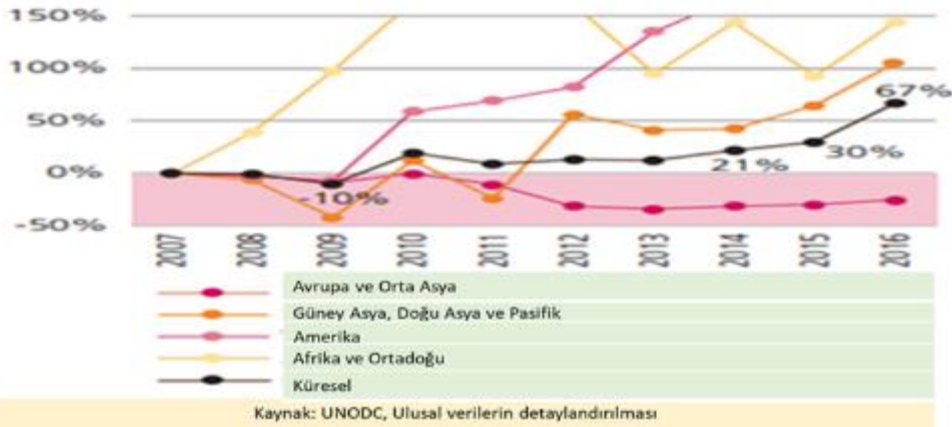
⁴⁸¹“What is Migrant Smuggling?”, UN Office on Drugs and Crime, https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/smuggling-of-migrants.html?ref=menu#What_is_Migrant_Smuggling [14.08.2019]. Ayrıca bkz. “Defining Trafficking & Smuggling”, https://www.unodc.org/doc/e-lectures/trafficking-persons/Compilation_of_questions_to_panellists.pdf [14.08.2019].

⁴⁸²“What Is Human Trafficking?”, UN Office on Drugs and Crime, <https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/what-is-human-trafficking.html> [14.08.2019].

⁴⁸³“İnsan Kaçakçılığı ile İnsan Ticareti Arasında Nasıl Bir Fark Bulunmaktadır?”, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmî İnternet Sayfası, <https://www.goc.gov.tr/insan-ticareti-sss> [14.08.2019].

Küresel ve bölgesel çapta 2007 yılından itibaren insan kaçakçılığında suçlu bulunan kişilerin sayısal trendleri, 2007-2016

Analizler 2007 yılından beri verilerine ulaşılabilen 41 ülkeye dayanmaktadır

Şekil 25: 2007-2016 Yılları Arasında Küresel Ve Bölgesel Çapta İnsan Kaçakçılığında Suçlu Bulunan Kişilerin Sayısal Eğilimi

“Global Report on Trafficking in Persons”, UN Office on Drugs and Crime, 2018, https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2019/GLOTiP_2018_BOOK_web_small.pdf [25.11.2019].

Uluslararası krizlerde özellikle de silahlı çatışmaların yaşandığı durumlarda insan kaçakçılığı ve/veya insan ticareti faaliyetlerinde artış gözlemlenmektedir. Kriz öncesi ve kriz sonrası dönemlerde yakalanan insan kaçakçılarının/tüccarlarının sayısı bunun somut göstergesidir. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (United Nations Office on Drugs and Crime-UNODC) “2018 Küresel İnsan Kaçakçılığı Raporu”nda ise silahlı çatışmalarda artış gösteren insan kaçakçılığı faaliyetleri dünya genelinde bölgelere ve mağdurların bir takım özelliklerine göre ayrıntılı biçimde incelenmiştir.⁴⁸⁴

Transit geçiş ülkesi olan Türkiye’de 2010 yılında yani Suriye Krizi öncesinde yakalanan insan kaçakçısı sayısı bin yedi yüz on bir iken, bu sayı yıllar içerisinde artış göstererek 2017 yılında dört bin altı yüz kırk bire ulaşmıştır.⁴⁸⁵ Yine Türkiye’de 1998-2010 yılları arasında yakalanan yasa dışı göçmen kaçakçısı sayısı ise on bir bin dört yüz kırk dokuz iken, Suriye Krizi’nin başladığı ve devam ettiği sürece denk gelen 2010-2016 yılları arasında bu sayı on beş bin iki yüz kırk yedi olmuştur.⁴⁸⁶ Benzer bir şekilde insan

⁴⁸⁴ “Global Report on Trafficking in Persons”, age.

⁴⁸⁵ “2017 Yılı Göç İstatistik Raporu”, Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü, https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/38492657_2017-yili-goc-istatistik-raporu-ocak-2018.pdf [07.11.2019].

⁴⁸⁶ “2016 Türkiye Göç Raporu”, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, s, 59, http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf [08.03.2018]. Ayrıca bkz. “Yabancılar ve

kaçakçılığındaki artış AB raporlarında da dikkat çekmektedir. 2010 yılı verilerine göre, AB genelinde insan kaçakçılığı suçundan hüküm giyen kişi sayısı bin üç yüz otuz dokuz⁴⁸⁷ iken bu sayı 2015-2016 yılı verilerine göre iki bin dokuz yüz yirmi yediye yükselmiştir.⁴⁸⁸ Sayılardaki bu artış, Suriye Krizi ile birlikte yasa dışı örgütlerin ve hatta tekil bireylerin de kitlesel insan hareketliliğini araçsallaştırdığının bir göstergesi niteliğindedir.

Organ ve Doku Ticareti: Savaş ve çatışma durumlarında evlerini terk edip uluslararası sınır aşan insanlar gittikleri ülkelerde organ veya doku ticareti ile karşı karşıya kalabileceği gibi, savaş anında da insan bedeni üzerinden gerçekleşen araçsallaştırma faaliyetlerinin mağduru olabilmektedirler. Örneğin 1999 Kosova Krizi'nde Sırpların organları için öldürüldüğü ve bu organların satıldığı iddia edilmiştir.⁴⁸⁹ Kosova ve Arnavutluk tarafı bu iddiaları kabul etmese de, konu Avrupa Konseyi'nin gündemine taşınmış, 2015 yılında Kosova Meclisi'nin UÇK'nın işlediği suçları araştırmakla görevli Kosova Savaş Suçları Özel Mahkemesi'nin kurulmasını öngören anayasa değişikliğini onaylayan kararı ile organ ticareti savaş suçu bağlamında araştırılmaya başlanmıştır.⁴⁹⁰

Organ veya doku ticareti genellikle organ mafyalarının kişileri kaçırarak/zorla ya da bir takım vaatler karşılığında gerçekleştirdiği bir eylem olarak görülse de, çaresiz kalan hareketlilik öznelerinin de kendi tercihi olabilen bir eylem olduğu akılda tutulmalıdır. Örneğin 2005 Çad-Sudan Krizi sonrasında Mısır'a ulaşan Sudanlı bir mülteci ile yapılan röportajda kişi, aylık otuz üç dolara çalıştığını, bu paranın kirasını karşılamaya bile yetmezken işten çıkarıldığını, toplumda işsizlere karşı merhametin olmadığı ifade etmiş, mültecilerin böbreklerini neden sattıklarını benzer işsizlik durumlarının açıkladığını

Uluslararası Koruma Kanunu Genel Gerekeçe", Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, http://www.goc.gov.tr/icerik3/genel-gerekce_327_328_330 [08.03.2018].

⁴⁸⁷ "Trafficking in Human Beings", Eurostat, (2013), 83, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/trafficking_in_human_beings_-_dghome-eurostat_en_1.pdf [07.11.2019].

⁴⁸⁸ "Report From the Commission to The European Parliament and The Council", European Commission, COM (2018) 777 Final (3 Aralık 2018), https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20181204_com-2018-777-report_en.pdf [07.11.2019].

⁴⁸⁹ İddiaların büyük bir kısmı BM Savaş Suçları Mahkemesi'nin eski Başsavcısı Carla Del Ponte'nin 2008 yılında yayınladığı "The Hunt: Me and the War Criminals" başlıklı kitapta yer almaktadır. Christophe Solioz, "Reviewed Work(s): La Caccia: Io e i Criminali di Guerra by Carla Del Ponte, Chuck Sudetic and Bruno Amato", **Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe**, c. 11, s. 1, (2008): 140, <https://www.jstor.org/stable/pdf/43293257.pdf?refreqid=excelsior%3Aa74bcc62a02c067893fa3feb3a5127e4> [17.11.2019]. Ayrıca bkz. Aida Hozic, "The Court of Last Resort", **Foreign Policy**, 7 Ekim 2009, <https://foreignpolicy.com/2009/10/07/the-court-of-last-resort-2/> [19.11.2019].

⁴⁹⁰ Marija Ristic, "From Kosovo's Organ-Harvesting Controversy to Special Court", *Balkan Transitional Justice*, 14 Aralık 2010, <https://balkaninsight.com/2010/12/14/timeline-kosovo-organ-harvesting/> [19.11.2019].

belirtmiştir.⁴⁹¹ Bu örnekte olduğu gibi kişilerin organlarını herhangi bir cebir* olmadan kendi iradesiyle sattığı durumlar araçsallaştırmadan ziyade zorunluluğu ya da çaresizliği işaret etmektedir. Burada sosyo-ekonomik temelli bir cebirden bahsedilebilir çünkü bireylerin normal şartlar altında organlarını satması beklenmeyen bir davranıştır. Bu noktada her ne kadar kişi kendi iradesiyle karar vermiş olsa da, organ satımında arabuluculuk yapan kişilerin ve organ alımını gerçekleştiren sağlık personellerinin çaresiz insanların durumlarından nemalanıp araçsallaştırma faaliyeti yürüttükleri söylenebilir.

Organ ve doku ticaretiyle ilgili olarak gerçekleşen araçsallaştırma faaliyetlerinin sıklıkla karşılaşıldığı şekli kişilerin iradesi dışında gerçekleşen yani cebir içeren halidir. Yukarıda anılan röportaj çerçevesinde Mısır'da yaşayan başka bir Sudanlı eylemde polis tarafından gözaltına alındığını, böbreklerini satması karşılığında serbest bırakılacağını söylendiğini belirtmiş, organ ticareti konusunda mültecilerin polise gitmeme sebebinin buradan anlaşılacağını ifade etmiştir.⁴⁹² İnsanları sömürdüğünü ve insanların da bundan fayda sağladığını ifade eden bir organ tüccarıyla yapılan röportajda tüccar 2011 Suriye Krizi sonrasında Lübnan'a ulaşan mültecilerden çaresiz olanları nasıl bulduğunu ve onlara böbreklerini veya gözlerini satmak isteyip istemeyeceklerini sorduğunu, operasyonların bazen kiralık evlerde yapıldığını, dikişler alındıktan sonra hasta ile ilgilenmediklerini anlatmıştır.⁴⁹³ Tüccar, kimsenin organını zorla almadığını sadece insanların para kazanmasına yardım ettiğini söylemiş olsa da, kendi de bu durumu araçsallaştırmakta ve para kazanarak insanların çaresizliğinden nemalanmaktadır.

Cinsel İstismar:⁴⁹⁴ Savaş, çatışma ve hatta doğal afet kaynaklı krizlerde kadınların, erkeklerin, çocukların cinsel istismara uğraması hemen hemen her örnekte görülebilmektedir.⁴⁹⁵ Bazı krizlerde bu istismar alenen ve sistematik biçimde

---

⁴⁹¹ Sean Columb, "Disqualified Bodies: A Sociolegal Analysis of the Organ Trade in Cairo, Egypt", **Law & Society Review**, c. 51, s. 2 (2017): 290.

* Burada cebir kelimesi ile zorla el koyma, kaçırma gibi fiziksel eylemler kastedildiği gibi, aynı zamanda kişiye organını satması dışında başka bir çıkış yolu bırakmayan durumlar da cebir olarak anılmaktadır.

⁴⁹² Columb, **age**, 299.

⁴⁹³ Alex Forsyth, "Meeting an Organ Trafficker Who Preys on Syrian Refugees", **BBC News**, 25 Nisan 2017, <https://www.bbc.com/news/magazine-39272511> [19.11.2019].

⁴⁹⁴ Cinsel istismar kavramı ile cinsel anlamda sömürme, cinsel saldırıda bulunma, tecavüz etme, seks işçisi veya seks kölesi olarak kullanma gibi kavramları da kapsayan durumlar ifade edilmek istenmiştir. Uluslararası Ceza Mahkemesi 21 Mart 2016 yılında tecavüzü ilk kez savaş suçu olarak kabul etmiştir. Bkz. "Situation in the Central African Republic in the Case of the Prosecutor V. Jean-Pierre Bemba Gombo", International Criminal Court (ICC), 21 Mart 2016, https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_02238.PDF [05.11.2019].

⁴⁹⁵ Çatışmalarda işlenen cinsel şiddet suçu ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler'in çalışmaları bkz. "The Office of the Special Representative of the Secretary-General on Sexual Violence in Conflict (OSRSG-

gerçekleştiğinden ya da kayıt altına alınabildiğinden uluslararası kamuoyunun gündemine gelebilmektedir.⁴⁹⁶ Fakat cinsel saldırı suçunun bahsedilmediği veya kayıtlara geçmediği kriz örneklerinde bu suçun işlenmediğini iddia etmek pek mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla tez kapsamında ele alınan her kriz örneğinde bu suçun işlendiği varsayılacak, bunlardan uluslararası kamuoyunun gündemine gelenlere ağırlık verilecektir. Bahsedilen kriz örneklerinden başlıcası toplu tecavüzlerle birlikte anılan 1990 Ruanda-Uganda, 1991 Liberya-Sierra Leone ve 1992 Yugoslavya krizleridir.⁴⁹⁷ 1999 Kosova Krizi'nde tecavüzün savaş silahı olarak sistematik etnik temizliğin bir aracı şeklinde kullanıldığı görülmüştür.⁴⁹⁸ Ayrıca, 1992 Somali'de 2001 Afganistan'da, 2002 Irak'ta, 2005 Çad-Sudan'da, 2011 Libya'da, 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti'nde, 2014 Nijerya'da, 2015 Burundi'de, 2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde, 2017 Myanmar'da ve 2017 Yemen'de cinsel şiddet suçları işlendiği kaydedilmiştir.⁴⁹⁹ 2011 Suriye Krizi'nde de önceden belirtildiği üzere, BM'nin yerel ortaklarının insani yardımı ihtiyaç sahiplerine ulaştırmanın karşılığında kadınlara ve çocuklara cinsel istismarda bulunduğu rapor edilmiştir.⁵⁰⁰ Benzer bir şekilde, 1993 yılında başlayıp 2015 yılında yeniden tırmanan Burundi Krizi çerçevesinde yapılan araştırmalarda, ihtiyaç sahiplerinin gıda yardımlarına ulaşabilmesi için cinsel istismara maruz kaldığı, gıdanın bir araç olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.⁵⁰¹ 2011 Güney Sudan Krizi'nde ise kaçırma,

---

SVC)", United Nations, <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/our-work/where-we-work/> [10.03.2020].

⁴⁹⁶ Örneğin BM'de, hükümet-dışı kuruluşlarda ve uluslararası hükümet-dışı kuruluşlarda görev alan personellerin gerçekleştirdikleri istismarlara dair bir değerlendirme için bkz. "Sexual Exploitation and Abuse by UN, NGO and INGO Personnel: A Self-Assessment", Humanitarian Practice Network, <https://odihpn.org/magazine/sexual-exploitation-and-abuse-by-un-ngo-and-ingo-personnel-a-self-assessment/> [29.02.2020].

⁴⁹⁷ Bkz. "Review of The Sexual Violence Elements of The Judgments of The International Criminal Tribunal for The Former Yugoslavia, The International Criminal Tribunal for Rwanda, and The Special Court for Sierra Leone in The Light of Security Council Resolution 1820", United Nations Department of Peacekeeping Operations, https://www.icty.org/x/file/Outreach/sv_files/DPKO_report_sexual_violence.pdf [18.11.2019].

⁴⁹⁸ "Kosovo: Rape as a Weapon of 'Ethnic Cleansing'", Human Rights Watch, <https://www.refworld.org/docid/3ae6a87a0.html> [18.11.2019].

⁴⁹⁹ "Gender-Based Violence and War", CARE, <https://www.care.org/impact/stories/gender-based-violence-and-war> [18.11.2019]. Bkz. "We Have a Broken Heart: Sexual Violence Against Refugees in Nairobi and Mombasa, Kenya", The Women's Refugee Commission (WRC), <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/SVMB-Kenya-Report-10-2019-FINAL.pdf> [18.11.2019]. Ayrıca bkz. "Conflict Related Sexual Violence", Report of The United Nations Secretary-General, 29 Mart 2019, <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/04/report/s-2019-280/Annual-report-2018.pdf> [18.11.2019].

⁵⁰⁰ "Voices From Syria 2018...", **age**, 30.

⁵⁰¹ Nona Zicherman, "It is Difficult to Escape What Is Linked To Survival: Sexual Exploitation and Food Distribution in Burundi", Humanitarian Practice Network, <https://odihpn.org/magazine/%c2%91it-is-difficult-to-escape-what-is-linked-to-survival%c2%92-sexual-exploitation-and-food-distribution-in-burundi/> [29.02.2020].

tecavüz, seks köleliği gibi insan hakları ihlallerinin savaş suçu sayılabilecek seviyeye ulaşabileceği ve bu bağlamda değerlendirilebileceği belirtilmiştir.⁵⁰²

Çocuk İstismarı (Silahaltına Alma): Tıpkı cinsel istismarda olduğu gibi savaşlarda ve çatışmalarda on sekiz yaşından küçük çocukların kullanılması da hemen hemen her kriz örneğinde karşılaşılabilen bir durumdur. Tez kapsamında incelenen kriz örneklerinden bazıları çocuk askerler konusunda uluslararası kamuoyunun dikkatini diğer krizlere nazaran daha fazla çekmiştir. Bunlar; 1991 Liberya- Sierra Leone, 1992 Somali, 2001 Afganistan, 2002 Irak, 2005 Çad-Sudan, 2011 Suriye, 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti, 2014 Nijerya, 2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti, 2017 Myanmar krizleridir.⁵⁰³

Tıbbi Malzemeler: Sağlık alanında gözlemlenen araçsallaştırma faaliyetlerinin bir kısmı kriz bölgesine ihtiyaç hissedilmediği halde ya da ihtiyaçtan fazla, prospektüsü ihtiyaç sahiplerinin anlamayacağı dillerde hazırlanmış olan veya son kullanma tarihi geçmiş malzemelerin gönderilmesi ile gerçekleşmektedir. Bu tür araçsallaştırma faaliyetleri 1990 Ruanda-Uganda, 1992 Yugoslavya, 1992 Gürcistan ve 1999 Kosova krizleri çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır.

1990 Ruanda-Uganda Krizi sonrasında bölgeye çeşitli uluslararası ilaç şirketleri tarafından Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından onaylanmayan ve son kullanma tarihi geçmiş yaklaşık altı milyon çok yönlü antibiyotik tableti bağışlanmıştır.⁵⁰⁴ 1992 Yugoslavya Krizi sonrasındaki süreçte 1994-1995 yılları arasında çoğunluğu Avrupa ülkeleri tarafından bölgeye gönderilen ilaçların sadece yüzde kırk beşlik kısmının kullanılabilir olduğu saptanmış, üç yüz kırk adet tarihi geçmiş ilaç toplanmıştır. Yine aynı örnekte II. Dünya Savaşı döneminden kalma ilaçların yer aldığı bağışların on yedi bin tonunun imhası için yaklaşık otuz dört milyon dolar harcandığı tahmin edilmektedir.⁵⁰⁵ 1992 Gürcistan Krizi sonrasında bölgedeki bir insani yardım örgütüne tedavi merkezlerinde kullanılan ve içinde gümüş sülfadiazin bulunan yirmi tonluk merhem gönderilmiş fakat bu merhemlerin son kullanma tarihlerinin bir yıl önce sona

---

⁵⁰² “South Sudan: ‘Outraged’ UN Experts Say Ongoing Widespread Human Rights Violations May Amount to War Crimes”, **UN News**, 20 Şubat 2019, <https://news.un.org/en/story/2019/02/1033181> [12.06.2020].

⁵⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Billy Briggs, “10 Countries Where Child Soldiers Are Still Recruited in Armed Conflicts”, **Theirworld**, 29 Şubat 2017, <https://theirworld.org/news/10-countries-where-child-soldiers-are-still-recruited-in-armed-conflicts> [05.11.2019].

⁵⁰⁴ George Mc Guire, **Handbook of Humanitarian Health Care Logistics**, 3. Bs. (Aralık 2015), 425, http://www.humanitarianhealthcarelogistics.com/index_htm_files/Handbook%20of%20Humanitarian%20Health%20Care%20Logistics.pdf [23.12.2019].

⁵⁰⁵, **age**, 425.

erdiği anlaşılmış ve merhemler ancak altı ayda imha edilebilmiştir.⁵⁰⁶ Son olarak 1999 Kosova Krizi sonrasında bir buçuk milyon dolar değerindeki yardım malzemelerini bölgeye gönderen ve bu bağışları için vergi muafiyetine tabii tutulan/vergi indirimi alan şirketlerin bağışları arasında dudak kremlerinin, hemoroid ilaçlarının, öksürük şuruplarının ve sigara karşıtı spreylere (anti smoking inhalers) yer alması dikkat çekmiştir.⁵⁰⁷

Diğer: Bu alt başlık altında sağlık alanında gözlemlenen araçsallaştırma faaliyetlerinin başlarında sıralanan fakat tezin kapsamı dışında kalan krizlerde örnekleri bulunan izinsiz aşılama ve denek olarak kullanma eylemlerine kısaca yer verilecektir. Buna ilaveten, 1990 sonrası krizlerde kullanılan kimyasal ve/veya biyolojik silahların araçsallaştırma faaliyetlerinin nasıl bir parçası olduğu irdelenecektir.

Denek/Kobay Olarak Kullanma: Medikal alanda gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetleri (denek/kobay olarak kullanma) esasında tez kapsamı dışında kalan süre zarfında gözlemlenmiştir. En bilinen örnek II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerin “Ari ırktan olmayanlar” üzerinde uyguladıkları deneyler olmakla birlikte, Japonya, ABD ve İsrail de zaman zaman medikal alanda araçsallaştırma faaliyetleri yürütmüşlerdir. Japonya devletinin 1931 yılında Mançurya’yı işgalinden itibaren faaliyete geçirdiği tesiste (Unit 731) Asyalı esirler üzerinde kimyasal ve biyolojik deneylerin yapıldığı,⁵⁰⁸ ABD’de yaklaşık binin üzerinde kişiye penisilin hastalıkları tedavi etmede yararlı olup olmadığını anlamak için frengi ve bel soğukluğu hastalıklarının bulaştırıldığı iddiaları⁵⁰⁹ medikal alanda gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetleri arasındadır.

İsrail devletinin gerçekleştirdiği araçsallaştırma faaliyeti ise Almanya’daki Nazilerden, Japonya’dan ve ABD’den farklı bir biçimde, insan hareketliliğinin öznelini kullanması bakımından tez kapsamında bahsedilen araçsallaştırma faaliyetine bire bir örnek oluşturmaktadır. Bilindiği üzere, İsrail devleti kuruluş aşamasında dünyanın her yerinden Yahudi göçünü teşvik etmiştir. O zaman için önemli ölçüde Yahudi nüfusun

---

⁵⁰⁶ age, 425.

⁵⁰⁷ age, 426.

⁵⁰⁸ “UNIT 731: Japan's Biological Warfare Project”, <https://unit731.org/experiments/> [05.10.2019].

⁵⁰⁹ Susan M. Reverby, “‘Normal Exposure’ and Inoculation Syphilis: A PHS ‘Tuskegee’ Doctor in Guatemala, 1946–1948”, *The Journal of Policy History*, c. 23, s. 1 (2011): 14-16. Ayrıca bkz. Robert Bazell, “U.S. Apologizes for Guatemala STD Experiments”, *NBC NEWS*, 1 Ekim 2010, http://www.nbcnews.com/id/39456324/ns/health-sexual_health/t/us-apologizes-guatemala-std-experiments/#.XZkIBkYzbIU [06.10.2019].

yaşadığı ülkelerden biri de Yemen'dir. Yemen de dâhil olmak üzere Arap ülkelerinden gelen Yahudiler zamanlarının çoğunu “transit kamplarda” geçirirken aileler

Şekil 26: Yemenli Çocuklar

çocuklarının rutin sağlık kontrolü adı altında kaçırıldığını iddia etmiştir.⁵¹⁰ Kamuoyu baskısı sonucunda İsrail Meclisi Özel Komitesi 2017 yılında İsrail'in kuruluş yıllarında kaçırılan Yemenli çocuklar üzerinde DNA testi yapıldığını, çocuklara kuru protein enjekte edildiğini, çocuklarda orak hücreli aneminin neden bulunduğu araştırılırken “Afrika kanı” taşıdıklarına dair kanaat getirildiğini açıklamıştır.⁵¹¹

Marissa Newman, “When Israeli Doctors Allegedly Tested Yemenites for ‘Negro Blood’”, **The Times** Çocuğun vücuduna çizilen şeklin içinde İbranice ifadeler yer almaktadır. **of Israel**, 16 Haziran 2017, <https://www.timesofisrael.com/when-israeli-doctors-allegedly-tested-yemenites-for-negro-blood/> [05.10.2019].

Biyolojik ve/veya Kimyasal Silah Kullanımı: 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri, 1925 Cenevre Protokolü ve sonrasındaki bir takım uluslararası düzenlemelerle yasaklanmış olmasına rağmen, tıpkı nükleer silahlar gibi kitle imhasına yönelik olan kimyasal ve biyolojik silahların kullanılması tam anlamıyla engellenememiştir. Bu silahların kullanımı gerek tezin kapsamı dışında kalan süre zarfında (I. ve II. Dünya Savaşları dönemlerinde)⁵¹² gerekse teze konu olan 1990 sonrası dönemde karşımıza çıkmaktadır.

⁵¹⁰ Yaacov Lozowick, “Israel's Missing Yemenite Kids Were Abducted, Families Believe. The Archives Tell a Different Story”, **Haaretz**, 6 Mayıs 2019, <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-were-israel-s-missing-yemenite-children-abducted-archives-offer-a-clear-answer-1.7210034> [05.10.2019].

⁵¹¹ Newman, **age**. Yemenli Yahudiler üzerinde yapılan kan araştırması için bkz. F. Dreyfuss, E. Ikin, H. Lehmann and A. E Mourant, “An Investigation of Blood-Groups and a Search for Sickle-Cell Trait in Yemenite Jews”, **The Lancet**. c. 260, s. 6743 (22 Kasım 1952): 1010-1012, [https://sci-hub.tw/https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(52\)91184-7](https://sci-hub.tw/https://doi.org/10.1016/S0140-6736(52)91184-7) [05.10.2019].

⁵¹² Okuma önerileri için bkz. Sheldon H. Harris, “Biological Experiments”, **Crimes of War: What the Public Should Know**, ed. Roy Gutman, David Rieff and Anthony Dworkin, 2. bs. (Newyork: W. W. Norton & Company, 2007): 59-61. Ayrıca bkz. Terence Taylor, “Biological Weapons”, **Crimes of War: What the Public Should Know**, ed. Roy Gutman, David Rieff and Anthony Dworkin, 2. bs. (Newyork: W. W. Norton & Company, 2007): 62-63.

Tez kapsamında incelenen kriz örneklerinin hepsinde olmasa da bazılarında kimyasal gazların (sarin, klorin, hardal gibi) ve/veya biyolojik silahların (virüs, bakteri, toksin gibi) kullanıldığı görülmüştür. Örneğin Irak 1991 ve 2002 krizlerinde kimyasal ve biyolojik silah kullanmakla suçlanmıştır. 2005 Çad-Sudan Krizi'nde Sudan'ın Darfur'da kimyasal silah kullandığı iddia edilmiştir.⁵¹³ 2011 Suriye Krizi süresince birden fazla kimyasal saldırı gerçekleştirilmiş, saldırılarda çatışan taraflar birbirlerini suçlamışsa da, Suriye 2017 yılının Ağustos ayında ABD tarafından kimyasal silahların kullanılmasını ve yayılmasını önlemek amacıyla elli dokuz adet füze ile vurulmuştur.⁵¹⁴ 11 Eylül terör saldırıları sonrasında ABD'de yayılan şarbonlu zarflar ise biyolojik saldırının bir çeşidi olarak karşımıza çıkmıştır.

Görüldüğü gibi, 1990 sonrası dönemde de kimyasal ve biyolojik silahların kullanılması tam anlamıyla engellenememiş, bu silahlar düşman olarak addedilen gruplara/topluluklara yönelik kullanılmaya devam etmiştir. Saldırıları gerçekleştiren taraf bazı örneklerde devletler iken 11 Eylül sonrasında yaşanan şarbon krizinde olduğu gibi bazı örneklerde de terör örgütleri ya da bireyler olabilmektedir. Kimyasal, biyolojik ve hatta nükleer silahların yayılmasının önlenememesi/yasaklanamaması konusu ve bu kitle imha silahlarının terör örgütlerinin/istenmeyen grupların eline geçme olasılığının giderek artması uluslararası güvenliğe yönelik en büyük tehditler arasında yer almaktadır. Hal böyle olunca, bu silahların uzun vadede insan sağlığına etkisi de düşünüldüğünde, daha fazla sivil kaybı meydana gelmekte ve daha fazla kişinin yerinden edilmesi söz konusu olmaktadır. En nihayetinde “zorunlu” biçimde gerçekleşen insan hareketliliği tetiklendikçe araçsallaştırma faaliyetlerine de zemin hazırlanmış olmakta, kısır bir döngü yaratılmaktadır.

3.2.3. Afetlerde Karşılaşılan Araçsallaştırma Faaliyetleri

Doğal afet kavramı daha önce de bahsedildiği üzere, aşırı sıcaklık, böcek istilası, deprem, fırtına, kıtlık, kuraklık, orman yangınları, salgın hastalık, sel, toprak kayması, tsunami, tufan ve volkanik aktiviteleri kapsamaktadır. Bunların bir kısmı insanın doğayı tahrip etmesinin kısa, orta ve uzun vadedeki sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğanın insan eliyle tahrip edilmesi, artan küresel ısınma ve değişen iklim dengesi

---

⁵¹³ Jonathan Loeb, “Did Sudan Use Chemical Weapons in Darfur Last Year?”, **The Bulletin of the Atomic Scientists**, 17 Ocak 2017, <https://thebulletin.org/2017/01/did-sudan-use-chemical-weapons-in-darfur-last-year/#> [05.11.2019].

⁵¹⁴ Matthias von Hein, “Suriye'de Kimyasal Silah Bilmecesi”, **Deutsche Welle**, 13 Nisan 2018, <https://www.dw.com/tr/suriyede-kimyasal-silah-bilmecesi/a-43366924> [05.11.2019].

doğal afet sayısındaki artışı kaçınılmaz kılmıştır. Hal böyle olunca, afetler XXI. yüzyılda insan hareketliliğini tetikleyen unsurlar arasında ilk sıradaki yerini almıştır.

Tez çalışmasında doğal afetler de tıpkı savaşlar ve çatışmalar gibi uluslararası kriz olarak ele alınmıştır. Savaş ve çatışma kaynaklı uluslararası krizlerde olduğu gibi doğal afet kaynaklı uluslararası krizlerde de araçsallaştırma faaliyetleri gözlemlenebilmektedir. Afetlerle ilgili kriz örneklerinde bazen afetin kendisi bazen de afetin yaratmış olduğu etki araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırlayabilmektedir. Afet durumlarında işleyen araçsallaştırma mekanizması, krizin ortaya çıkış nedeninin savaş veya çatışma mı yoksa doğal afet mi olduğu, krizin tetikleyicisinin doğa mı insan mı olduğu; insan ise bunun kazara mı yoksa bilinçli bir tercihle mi tetiklendiği minvalindeki soruları ile daha net bir biçimde ortaya konabilmektedir.

Kitlesel insan hareketliliğini tetikleyen uluslararası krizlerin ortaya çıkış nedeni ile araçsallaştırma faaliyetlerinin düzeyi arasında bir bağ kurmak mümkündür. Savaş ve çatışma kaynaklı uluslararası krizlerdeki araçsallaştırma düzeyi ile doğal afetler dolayısıyla oluşan uluslararası krizlerdeki araçsallaştırma düzeyi arasında farklılıklar söz konusudur. (H9. Uluslararası krizlerde aktörler insani değerler çerçevesinde politikalar yürütüyorsa araçsallaştırma düzeyi azalır; aktörler kendi çıkarları doğrultusunda politikalarını şekillendiriyorlarsa araçsallaştırma düzeyi yükselir.) Öncelikle doğal afetler savaş ve çatışmalara nazaran görece daha kısa süreli olduğundan yürütülen araçsallaştırma faaliyetleri savaş ve çatışma kaynaklı krizlerdeki faaliyetlere kıyasla daha kısa soluklu gerçekleşmektedir. Doğal afetlerin kısa süreli olmasının yanında, savaş ve çatışmalar gibi bölgesel ve küresel barışa/güvenliğe genelde bir tehdit oluşturmaması araçsallaştırma faaliyetlerinin yürütülme olasılığını da azaltmaktadır. Doğal afetlerden doğan insan hareketliliğinin savaş ve çatışmalardan doğan insan hareketliliğine kıyasla araçsallaştırma faaliyetlerine görece daha az konu olmasındaki bir diğer etken, krize müdahil olan aktörler ile ilgilidir. Doğal afetler söz konusu olduğunda, aktörlerin çıkarlarından ziyade görece insani değerleri ön planda tutması nedeniyle araçsallaştırma faaliyetlerine daha az rastlanmaktadır. Savaş ve çatışma kaynaklı krizlerin yaratmış olduğu insan hareketliliği söz konusu olduğunda ise krize müdahil olan aktörler çeşitlenip sayıca artmakta ve kriz yönetim sürecinde insani değerlerden ziyade çıkarlarını ön planda tutmaktadır. (H9a. Doğal afet kaynaklı uluslararası krizlerde araçsallaştırma düzeyi düşük iken, savaş ve çatışma kaynaklı uluslararası krizlerde araçsallaştırma düzeyi yüksektir.) Her ne kadar savaş ve

çatışmalara kıyasla doğal afetlerden doğan insan hareketliliğinin araçsallaştırılma düzeyi az olsa da ya da bazı doğal afet örneklerinde araçsallaştırma faaliyetlerine rastlanmasa da, bu durum doğal afet dönemlerinde araçsallaştırma faaliyetlerinin hiç olmadığı anlamına gelmemektedir.

Tablo 86: Afetlerde Karşılaşılan Araçsallaştırma Faaliyetleri

Doğal Nedenlerle Meydana Gelen Afetlerde Araçsallaştırma		Doğa Dışı Nedenlerle Meydana Gelen Afetlerde Araçsallaştırma	
Son kullanma Tarihi Geçmiş Tıbbi Malzemeler	Cinsel Saldırı	Kaza Eseri Meydana Gelen Afetlerde	Karar Alıcıların Bilinçli Tercihleri Nedeniyle Meydana Gelen Afetlerde
2004 Endonezya (tsunami) 2004 Sri Lanka (Tsunami)	2005 ABD (Kasırga) 2010 Haiti (Deprem)	-	Açlık 1992 Somali Krizi 2017 Yemen Krizi

Afetlerle ilgili olarak, doğanın kendisinden kaynaklanan afetler (natural disasters) ile insan eylemi sonucu oluşan afetler (man-made disasters) şeklinde bir ayırım yapılmaktadır.⁵¹⁵ İnsan eylemi sonucu oluşan afetler de kendi içinde ikiye ayrılabilir. Söz gelimi bir nükleer santralde çalışanların yapmış olduğu hata sonucu oluşan patlama bir afettir. Yine aynı şekilde savaş zamanı bir devletin diğer devletin nükleer santraline saldırması da bir afet yaratacaktır. İlk örnekte bireysel hata sonucu oluşan bir afet söz konusuysen, ikinci örnekteki afet karar alıcının bilinçli bir tercihi sonucunda meydana gelmiştir. Devletlerarasında yaşanan askerî çatışmalarda ve/veya rekabetlerde, ablukaya alma suretiyle düşmana insani yardım malzemeleri ulaştırmama/bunu bir koz olarak kullanma, düşmanın tarım alanlarına saldırarak orta ve uzun vadede kıtlık yaratma, düşmanın barajlarına/su kaynaklarına saldırarak orta ve uzun vadede kuraklık yaratma gibi seçeneklere başvurulabilmektedir. Dolayısıyla, insan eylemi sonucu oluşan afetler denildiğinde hem birey hem de devlet (karar alıcılar) bazında düşünmek gerekmektedir.

Doğal afetlerin yaratmış olduğu insan hareketliliğinin araçsallaştırılması noktasında, krizin ortaya çıkış nedeninden kaynaklanan bir farktan bahsedilebilir. (H8. Doğal afetler ile ilgili krizlerdeki araçsallaştırma düzeyleri arasında doğal nedenlerle oluşan afet, insan hatasıyla oluşan afet ve karar alıcıların bilinçli tercihiyle oluşan afet olmak

⁵¹⁵ Ferris, age, 200-203.

üzere krizin çıkış noktasından kaynaklanan bir fark söz konusudur.) Doğanın kendisinden kaynaklanan afetlerde araçsallaştırma faaliyetleri ya minimum düzeyde seyretmekte ya da kriz yönetim süreci “insani değerler” çerçevesinde yürütüldüğünden araçsallaştırma faaliyetlerine pek rastlanmamaktadır. İnsan eylemi sonucunda oluşan afetlerde ise durum daha farklıdır. Bireysel hatalardan oluşan afetlerin (örneğin nükleer kaza) yarattığı insan hareketliliğinin araçsallaştırılması karar alıcıların bilinçli tercihiyle oluşan afetlerin (örneğin kıtlık, kuraklık) yarattığı insan hareketliliğinin araçsallaştırılmasına nazaran daha az olasıdır. Diğer bir ifadeyle, doğal afetin yaratmış olduğu kriz durumu eğer bilinçli bir tercih sonucu insan eylemiyle oluşmuşsa, krizin yarattığı insan hareketliliğinin araçsallaştırılma olasılığı yüksektir (H8a/b). Bunun nedeni, genellikle savaş ve çatışmalarda olduğu gibi, aktörlerin kriz yönetim sürecinde çıkarlarını öncelemelerinden kaynaklanmaktadır.

Doğal nedenlerle meydana gelen afet durumlarında genellikle insani değerleri önceleyen bir kriz yönetim süreci işlese de, bazı örneklerde araçsallaştırmanın izlerine az da olsa rastlanmaktadır. Aktörlerin afetten etkilenen insanların temel sağlık ihtiyaçlarını karşılamak için yardım gönderdiği durumlarda, gönderilen bu yardımların etkin olmaması afetzedelere bir fayda sağlamadığı gibi esasında bir araçsallaştırma faaliyetine dönüşmektedir. 2004 yılında Endonezya ve Sri Lanka’da meydana gelen tsunami, afet sonrasında son kullanma tarihi geçmiş tıbbi malzemelerin bölgeye gönderildiği ve dolayısıyla araçsallaştırma faaliyetlerinin görüldüğü örnekler arasındadır. Afet sonrasında Endonezya’ya, herhangi bir ilaç ihtiyacı olmamasına rağmen yüz kırk adet bağışçı tarafından yüzde altmışının Endonezya’nın temel ilaçlar ulusal listesinde yer almadığı, yüzde yetmişinin içeriğinin yabancı dilde yazıldığı ve yüzde yirmi beşinin de son kullanma tarihinin geçtiği dört bin tonun üzerinde malzeme gönderilmiştir.⁵¹⁶ Benzer bir durum Sri Lanka’da aynı yıl meydana gelen tsunami sonrasında da yaşanmıştır. İki yüz yetmiş sekiz bağışçı tarafından elli beş tona varan ilaç yardımının yüzde sekseninden fazlasının talep edilmediği ya da çeşitlerine göre ayrılmadığı, yüzde ellisinin üzerinde son kullanma tarihine dair bir bilgi bulunmadığı ve yaklaşık yüzde yedisinin kullanım tarihinin afet bölgesine ulaştıktan kısa bir süre sonra sona erdiği saptanmıştır.⁵¹⁷

---

⁵¹⁶ Guire, *age*, 426.

⁵¹⁷ Guire, *age*, 427.

Doğal nedenlerle meydana gelen afetlerde karşılaşılan bir diğer araçsallaştırma faaliyetinin cinsel istismar/şiddet şeklinde olduğu görülmektedir.⁵¹⁸ 2005 yılında ABD’de meydana gelen Katrina Kasırgası ve 2010 yılında Haiti’de meydana gelen deprem bu tür araçsallaştırma faaliyetlerinin rapor edildiği örnekler arasında yer almaktadır. Afet durumunda ortaya çıkan kargaşa ortamı, kalabalık, stres ve gerilim buna ilaveten engellilerin ve evsizlerin daha kolay hedef olma durumları bu türden bir araçsallaştırma faaliyetini kolaylaştıran etkenler arasında yer almaktadır.⁵¹⁹

Son olarak, her ne kadar süresi bakımından tez kapsamına alınmamış olsa da, 2020 Covid-19 Krizi de doğal nedenlerle meydana gelen afetler arasında araçsallaştırma faaliyetlerinin rastlanabildiği örnekler arasındadır. Salgın küresel düzeyde bazı dengeleri değiştirecek etki yaratırken, ulusal düzeyde de mültecilerin ve sığınmacıların araçsallaştırılmasına imkân veren bir takım değişimleri beraberinde getirmiştir. Salgın sürecinde ulus devletler tatil, eğitim, dini ritüeller gibi farklı nedenlerle sınırları dışında bulunan vatandaşlarını ülkelerine döndürmek için uçuşlar gerçekleştirmiş akabinde de sınırlarını kapatmıştır. Sınırların “yabancı”lara kapatılması, deyim yerindeyse her ülkenin kendi kabuğuna çekilmesi sığınmacıların, mültecilerin veya vatansızların akıbeti ile ilgili endişelere sebep olmuştur. Örneğin salgın öncesinde Türkiye’nin sınır kapılarını açması ile Yunanistan sınırına doğru akın eden binlerce sığınmacı, Türkiye’de vakaların açıklandığı dönemde hâlâ sınırı geçmeye çalışmaktaydı. Sınırların tekrar kapatılması ile bu insanların belirsizlik içinde beklemeleri, dışarıda kalıyor ve serbest dolaşıyor olmaları dolayısıyla virüsü yayabilme ihtimalleri kamuoyunda endişe yaratmıştır. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu mültecilerin dokuz ilde yer alan geri gönderme merkezlerine yollandığını, salgın bitince yine geçebileceklerini açıklamıştır.⁵²⁰ Bu süreçte Yunanistan’a yönelik olarak, zaten adalardaki kampların kapasiteleri tartışılmıyken, salgın sürecinde mültecilerin kendi kaderlerine terk

---

⁵¹⁸ Bkz. Alisa Klein, **Preventing and Responding to Sexual Violence in Disasters**, (Louisiana Foundation Against Sexual Assault (LaFASA) & National Sexual Violence Resource Center (NSVRC), https://www.nsvrc.org/sites/default/files/Publications_NSVRC_Guides_Sexual-Violence-in-Disasters_A-planning-guide-for-prevention-and-response.pdf [29.02.2020]. Ayrıca bkz. “Unseen, Unheard: Gender-Based Violence in Disasters”, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, (Geneva, 2015), https://www.ifrc.org/Global/Documents/Secretariat/201511/1297700_GBV_in_Disasters_EN_LR2.pdf [29.02.2020].

⁵¹⁹ Doğal afet durumlarında artan cinsel şiddetin nedenlerine dair bir okuma önerisi için bkz. Susan Sullivan, “Five Reasons Sexual Violence Increases in Disasters”, <https://www.nsvrc.org/blogs/five-reasons-sexual-violence-increases-disasters> [29.02.2020].

⁵²⁰ “Yunan Sınırındaki Mülteciler 9 İle Geri Gönderildi”, **TIMETURK**, 30 Mart 2020, <https://www.timeturk.com/yunan-sinirindaki-multeciler-9-ile-geri-gonderildi/haber-1412747> [13.04.2020].

edildiğine, gıdanın, tıbbi malzemelerin ve hatta sağlık hizmeti sağlayacak personelin eksikliğine dair eleştiriler yapılmıştır.⁵²¹ Hareket halinde olanların sağlığının topluma zarar vermemeleri için dikkate alındığına, sınırların insani değerlerden uzak geri itme uygulamalarıyla daha sıkı bir biçimde kapatıldığına ve de hareketliliği caydırmak için temel insani ihtiyaçlara yönelik hizmetlerin yeteri kadar sağlanmadığına yönelik eleştiriler, salgında alınan tedbirlerin araçsallaştırma faaliyetlerine dönüşebileceğini işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında salgın sürecinin insan hareketliliğini engellemek isteyen aktörler açısından adeta bir fırsat yarattığı söylenebilir.

Araçsallaştırma faaliyetleri doğal nedenlerle meydana gelen afetlerde görüldüğü gibi, doğa dışı nedenlerle meydana gelen afet durumlarında da görülebilmektedir. Örneğin aşırı sıcaklık ve kuraklıkla tetiklenebilecek bir açlık durumu doğal nedenlerden meydana gelebileceği gibi siyasi temeli olarak insan hatası sonucu oluşan bir durum olarak da ortaya çıkabilmektedir.⁵²² İkinci durumda açlık, karar alıcıların/krizdeki aktörlerin bilinçli tercihi ile meydana gelen afet durumları arasında anılabilir. Tez kapsamında incelenen uluslararası krizlerde aktörlerin, karar alıcıların bilinçli tercihinden doğan açlık durumuna 1992 Somali ve 2017 Yemen krizleri örnek olarak gösterilebilir. Somali örneğinde ülke içindeki çatışmalardan ve rekabet ortamından kaynaklı bir açlık durumu, Yemen örneğinde ise devletlerarası çatışmadan ve rekabetten kaynaklı bir açlık durumu meydana gelmiştir. Önceden de bahsedildiği üzere, 1992 Somali Krizi'nde ülkeye yapılan uluslararası yardımların yaklaşık yüzde altmışının mağdurlara ulaştırmak yerine karaborsada silah alımında kullanılmak amacıyla ele geçirildiği iddia edilmiştir.⁵²³ Bu durumun yarattığı açlık hem binlerce kişinin hayatını kaybetmesine hem de yardımların yerine ulaştırılabilmesi adına ülkenin dış müdahale ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Somali Krizi'ndeki afetin yani açlığın ülkeye müdahale edilmesinin aracı olduğu söylenebilir.

---

⁵²¹ Melike Çapan, “Yunanistan’ın İki Sınarı: Mülteciler ve Pandemi”, **Independent Türkçe**, 26 Mart 2020,

<https://www.independentturkish.com/node/152921/d%C3%BCnya/yunanistan%E2%80%99%C4%B1n-iki-s%C4%B1nav%C4%B1-m%C3%BCteciler-ve-pandemi> [13.04.2020].

⁵²² Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (World Food Programme-WFP) direktörü olarak görev yapmış olan James Morris 2005 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’de yapmış olduğu konuşmasında, Darfur, Güney Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Somali olmak üzere açlığın Afrika’da bir silah olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Bkz. “Greatest Humanitarian Crisis Today in Southern Africa, World Food Programme Head Tells Security Council”, Security Council 5220th Meeting (30 Haziran 2005), <https://www.un.org/press/en/2005/sc8433.doc.htm> [29.02.2020].

⁵²³ Maren, **age**, 118-120.

Afet durumunun karar alıcıların bilinçli tercihinden/devletlerarası (askerî) çatışma ve rekabetten kaynaklandığı bir diğer kriz örneği 2017 Yemen Krizi'dir. Yemen'de 2014 yılının sonlarına doğru Husiler tarafından başlatılan isyan ile tırmanan siyasi kriz, Suudi Arabistan'ın önderliğinde gerçekleştirilen müdahalenin de etkisiyle süreç içerisinde insani bir krize doğru evrilmiştir. Yemen Koalisyon tarafından hava saldırılarına maruz kalırken, Husilerin kontrolündeki bölgeden Riyad'a balistik füze atılması sonucunda Suudi Arabistan sınırlarını kapatıp Yemen "ablukasını" başlatmıştır.⁵²⁴ Bunun bir sonucu olarak ülkeye gıda malzemeleri yeteri kadar ulaşmadığından açlık baş göstermiş, ülkede temiz su sıkıntısı nedeniyle salgın hastalıklar artmış, kolera bir milyonu aşkın kişinin yaşamını tehdit eder hale gelmiştir. BM tarafından "dünyanın en kötü insani krizi" olarak nitelendirilen Yemen Krizi sonucunda yaklaşık yirmi iki milyon kişi insani yardıma muhtaç duruma gelmiş, yaklaşık bir milyon kişi ülke içinde yer değiştirmiş ve yaklaşık yüz doksan bin kişi ülkeyi terk etmek durumunda kalmıştır.⁵²⁵ Görüldüğü gibi, Yemen'de yerel ölçekte başlayan kriz bölgesel ölçüğe çıkmıştır. Krizin ölçeğinin genişlemesi daha fazla aktörün krize müdahil olmasını da kaçınılmaz kılmıştır. Kriz yönetim sürecinde aktörlerin uygulamış olduğu politikaların bir sonucu olarak ülkedeki askerî, siyasi krize bir de açlık krizi eklenmiştir. Böylelikle Yemen devletlerarası (askerî) çatışma ve rekabetten kaynaklanan bir afet durumu yaşamış, ülkede nüfusun büyük bir kısmı kıtlık öncesi koşullarda hayatını idame ettirmek durumunda kalmıştır. Yemen Krizi'nde yaşanan açlık, bir cezalandırma aracı olarak nitelendirilebilir.

3.2.4. Araçsallaştırmanın Nedenleri

Kitlesel insan hareketlilikleri ve uluslararası krizler söz konusu olduğunda devletler ve birbirinden farklı özelliğe, yapıya, amaca sahip devlet-dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetleri doğası gereği farklı gerekçelere dayanmaktadır. Araçsallaştırma faaliyetlerinin gerekçeleri kapsamında, tezde incelenen her bir örnek özelinde, yaşanan krizin meydana geldiği coğrafyaya, krizin çıkış nedenine veya müdahil olan aktörlerin sayısına bağlı olarak farklı temellere dayanan nedensellikler kurulabilmektedir. Maddi kazanç elde etme isteği, ideolojik

---

⁵²⁴ Yazılı ver görsel basında Suudi Arabistan'ın Yemen'e uyguladığı yaptırım abluka olarak adlandırılrsa da, bunun esasında abluka değil de denizsel kısıt (maritime interdiction) olduğunu savunan görüş de mevcuttur. Bkz. Phillip J. Drew, "Blockade? A Legal Assessment of the Maritime Interdiction of Yemen's Ports", *Journal of Conflict & Security Law*, c. 24, s. 1 (Oxford University Press, 2019): 37-38, <https://doi.org/10.1093/jcs/krz001> [29.02.2020].

⁵²⁵ "Yemen Emergency", *age*.

farklılıklar/ideolojiyi yayma isteği, çatışan taraflar arasındaki tarihsel-kültürel bağlar buna ilaveten itibar elde etme çabası veya kişisel bir takım nedenler de aktörlerin araçsallaştırma faaliyetlerini gerçekleştirmesinde etkili olan faktörler arasında yer alabilmektedir.

Çalışmanın bu başlığı altında, incelenen krizlerde tespit edilen araçsallaştırma faaliyetlerinin nedenleri, aktörlerin söylemlerinden ve araçsallaştırma faaliyetinin gerçekleştiğine dair yukarıda elde edilen verilerden/sonuçlardan yola çıkılarak ortaya konmaya çalışılacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, ne krizlerdeki araçsallaştırma faaliyetleri tablolarda ortaya konan alt kategorilerden ibarettir ne de araçsallaştırma faaliyetlerinin nedenleri aşağıda bahsi geçecek olanlarla sınırlıdır. Bu bölümde yapılmak istenen, krizlerde ilk bakışta göze çarpan araçsallaştırma faaliyetlerinin nedenlerini sıralamaktır. Örneğin A krizinde araçsallaştırma faaliyetinin esas nedeni olarak anılan X, B ve C krizlerinde daha geri planda kalabilmektedir. Bu durumda X, her bir kriz özelinde ikincil faktörlerin de araçsallaştırma faaliyetlerinin nedeni olabileceği akılda tutularak, B ve C krizlerinde gerçekleşen araçsallaştırma faaliyetlerinin nedenleri arasında anılmayacaktır.

Tez kapsamında incelenen krizlerin, araçsallaştırma faaliyetlerinin esasında bazı yapısal sorunlar dolayısıyla mümkün olduğu gözlemlenmiştir. Araçsallaştırma faaliyetleri yürüten aktörlere karşı uygulanacak herhangi bir cezai yaptırımın olmaması, denetimsizlik ve insan hareketliliği ile ilgilenen uluslararası örgütlerin etkinsizliği bu yapısal sorunlar arasında yer almaktadır. Örneğin insani kriz anlarında ilk başta akla gelen insani yardım konusu çerçevesinde cezai yaptırımların yokluğu, denetimsizlik ve uluslararası örgütlerin etkinsizliği çok net bir biçimde göze çarpmaktadır. İncelenen krizlerden 1990 Ruanda-Uganda, 1991 Liberya-Sierra Leone, 1992 Yugoslavya, 1992 Somali ve 2011 Suriye ve 2017 Yemen krizleri insani yardım konusunun farklı aktörler tarafından nasıl bir araç haline getirildiğini ilk bakışta bizlere sunmaktadır. 2017 Yemen Krizi hariç, adı geçen diğer krizlerde insani yardımların çalınması, fahiş fiyatlara satılması, ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaması veya “karşılığının” beklenmesi devlet-dışı aktörlerin gerçekleştirdikleri araçsallaştırma faaliyetiyken, bu duruma olanak sağlayan faktörlerden en önemlileri denetimsizlik, örgütlerin etkinsizliği ve cezai yaptırımların yokluğudur. Maddi kazanç elde etme, yardımlarla kendi çevresini besleme, yardımları satın silah satın alarak savaşın devamlılığını sağlama bu tür araçsallaştırma faaliyetinin nedenleri arasında yer almaktadır. 2017 Yemen Krizi’nde görülen araçsallaştırma

faaliyeti ise bir devlet aktörünün insani yardım malzemelerinin kriz bölgesine ulaşmasını engelleyerek bunu savaşın bir parçası haline getirmesidir. Bunun nedeni, “düşmanını aç bırakarak” baskı kurma ve istediğini elde etme çabası olabilir.

Kriz bölgesine gönderilen yardımlar üzerinden (tıbbi malzemeler, kıyafetler ve hatta yiyecek/içecekler) gerçekleşen başka araçsallaştırma faaliyetleri de mevcuttur. Bu bağlamda, krizin yaşandığı coğrafyaya son kullanma tarihi geçmiş ilaçların, gıdaların ve iklim şartlarına uygun olmayan kıyafetlerin gönderildiği örnekler arasında 1990 Ruanda-Uganda, 1992 Yugoslavya, 1992 Gürcistan ve 1999 Kosova krizleri dikkat çekmektedir. Bu türden bir araçsallaştırmanın nedeni, kullanılmayacak ürünleri imha etmektense yardım adı altında kriz bölgesine göndererek mağdurlar için bir şey yapıyor gibi görünüp takdir toplamak olabilir.

Uluslararası krizlerin sınır aşan bir insan hareketliliğine neden olduğu durumlarda insani yardımlar kadar kurulan mülteci kampları da farklı aktörlerce gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetlerinin merkezi olabilmektedir. İnsan hareketliliğinin hedefi olup da mülteci kamplarının kurulduğu ülkelerde genelde uluslararası destekle birlikte kampta yaşayanların sağlıktan eğitime her türlü ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmaktadır. Bu durumda kamplarda insani ihtiyaçların karşılanması kadar bunu sağlayacak personelin ve malzemenin lojistiğini de içeren yeni ekonomik bir düzen, işleyiş karşımıza çıkmaktadır. Kısacası, devlet aktörü için bu kamplar kendi vatandaşlarına istihdam olanağı yaratan alanlara dönüşebilmektedir.

Devlet-dışı aktörlerden özellikle radikalleşen mülteciler içinse hedef ülkelerde kurulan kamplar kaynak ülkeye yönelik saldırılar için adeta bir üs olarak kullanılabilir. 1992 Liberya-Sierra Leone, 1992 Yugoslavya, 1996 Zaire, 1999 Kosova, 1999 Doğu Timor ve 2001 Afganistan krizleri ve 1993/2006 İsrail-Lübnan krizleri kapsamında Filistinliler savaşçı mülteci kavramının ilk bakışta gözlemlenebildiği örneklerdir. Devlet-dışı aktörler arasında anılabilecek olan ve deyim yerindeyse gündüz mülteci gece savaşçı olan radikal kişiler, insani amaçla kurulan kampları kendi amaçları uğrunda gerek kamp sakinlerini zor kullanıp kendi saflarına katarak gerekse kampa ulaşan insani yardımları satın silah satın alarak bir araçsallaştırma faaliyeti yürütebilmektedir. Bu türden bir araçsallaştırmanın nedeni, mülteciler hakkında iyi (gerçekten mağdur) veya kötü (başka amaçlarla mağdurmuş gibi davranan) niyetli şeklinde bir ayrımı yapılamamasından dolayı, kötü niyetli olarak adlandırabileceğimiz radikal kişilerin kamplarda sağlanan olanakları kullanıp “düşmanlarına” karşı siyasi bir takım

kazanımlar elde etme çabası olabilir. Devlet-dışı aktörlerin gerçekleştirdiği bir diğer araçsallaştırma faaliyeti, insani kriz durumlarında kampların içinde ve/veya dışında mağdurlarla ilgilenen NGO sayısındaki artış ile ilgilidir. 1992 Yugoslavya ve 2001 Afganistan örneklerinde görüldüğü gibi NGO sayısındaki artış, konu ile ilgilenen personel sayısının artması anlamına geldiği gibi mağdurlara yönelik yardım projeleri adı altında daha fazla bağışın toplanmasını sağlamakta ki bu da istismara açık bir alan yaratmaktadır. 1992 Yugoslavya Krizi sürecinde Türkiye’de Bosna için toplanan yardım paralarının akıbetine dair tartışmalar bu türden araçsallaştırmanın bir örneğini teşkil etmektedir.

İnsan hareketliliğini yönetme noktasında uluslararası toplumun seçeneklerinden biri sivilleri korumak ve insani yardım malzemelerinin güvenli bir şekilde ulaşımını sağlamak adına güvenli bölgeler ve/veya uçuşa yasak bölgeler oluşturmaktır. Bazen bu uygulamalar da tıpkı 1990 Irak-Kuveyt, 1992 Yugoslavya, 2011 Libya ve 2011 Suriye krizlerinde görüldüğü gibi, araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırlayabilmektedir. Irak’ta sivilleri korumak adına kurulan güvenli bölgenin zaman içerisinde özerk bir yapıya dönüşmesi devlet-dışı aktörlerin gerçekleştirdiği bir araçsallaştırma faaliyeti örneği iken, diğer örneklerde devlet aktörünün gerçekleştirdiği araçsallaştırma faaliyetleri söz konusu olmuştur. BM barış gücü askerlerinin Yugoslavya’da güvenli bölgeyi “düşman”a teslim etmesi, Libya’da koruma sorumluluğu ilkesi çerçevesinde gerçekleşen ve amacını aşır yönetim değişmesine neden olan müdahale buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bölgenin yönetiminin kimde olacağına, insanları dönmeye ikna edecek mekanizmaların ne olduğunun belirsizliğini koruduğu Suriye’de kurulmak istenen güvenli bölge uygulaması da bu bağlamda ele alınabilir. Kendi askerlerini koruma isteği, oldubitti yaratarak siyasi kazanım elde etme çabası, mültecilerin dönüşlerini sağlayarak hedef ülkelerdeki yükü hafifletme amacı bu tür araçsallaştırma faaliyetlerinin nedenleri arasında sıralanabilir.

İnsan hareketliliğinin yönetiminde başvurulan bir diğer seçenek sınır kontrolleri olmaktadır. Hedef ülkeler sınırlarını açarak ya da kapatarak farklı araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırlayabilmektedir. Sınırların açıldığı durumlarda gelenlerin eğitimi veya vatandaşlık hakkı elde edip etmemeleri üzerinden bir araçsallaştırma süreci işleyebilirken, sınırların kapatıldığı durumlarda insani krizleri derinleştiren araçsallaştırma faaliyetleri gözlemlenebilmektedir. Bu bağlamda tekrarlayan mültecilik

durumları (protracted refugee situation)⁵²⁶ yaratan krizlerden biri olan 1993/2006 İsrail-Lübnan krizleri incelenebilir. İsrail ile yaşanan çatışmalarda insan hareketliliğinin hedef ülkelerinden biri olan Lübnan her ne kadar Filistinli mültecilere kapılarını açmışsa da, uygulamada bu kişilere vatandaşlık hakkı tanımadığı için, mülteciler bu hakla bağlantılı eğitim alma veya sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi diğer temel haklardan mahrum da kalmaktadır. Vatandaşlık hakkı tanımama kararı diğer haklardan mahrumiyeti de beraberinde getirdiğinden toplumsal bütünleşmeyi engelleyici bir araçsallaştırma davranışı olarak yorumlanabilir. Bu davranışın nedeninin ise devlet aktörünün dini, siyasi ve güvenlik temelli endişelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Sınırların açıldığı bir diğer örnek olan 2011 Suriye örneği vatandaşlık ve eğitim gibi konularda yukarıda anılan örnekten farklı bir yerde durmaktadır. Kayıtlı olarak üç buçuk milyonu aşan Suriyelinin yaşadığı Türkiye’de süreç içerisinde Suriyeliler Türk eğitim sistemine dâhil edilmiş, bir kısmına vatandaşlık verilmiş ve verilmeye devam edileceği belirtilmiştir. Toplumsal bütünleşmeyi sağlayıcı olumlu bir adım olarak görülebilecek bu davranış, tezde kelimenin olumsuz manasıyla ele alınan araçsallaştırma kavramının dışında kalmaktadır. Fakat Türk hükümetinin potansiyel bir seçmen kitlesi yaratmak için Suriyelilere vatandaşlık verdiği yönünde dile getirilen görüşler özelinde bu davranış, tezde anılan manasıyla bir araçsallaştırma faaliyeti olarak yorumlanabilir. Buna ilaveten, hareketlilik öznelerini sınırlardan içeri alırken nitelikli olanlarını seçmek de bir araçsallaştırma davranışdır. Yine 2011 Suriye örneğinde Avrupalı devletlerin Suriyelileri seçerek ülkelerine kabul etmesi bunun bir göstergesidir. Mülteciler arasında ayırım yaparak, nitelikli ve geldikleri ülkeye bir fayda sağlayabilecek olanları seçme davranışının nedeninin, güvenlik ile ilgili olabileceği gibi esasında ekonomi ile ilgili olduğu söylenebilir. (H6a. Hedef ülke eğer az gelişmiş/gelişmekte olan bir ülke ise hareketliliğin yarattığı kaygılar daha çok toprak bütünlüğünü kaybetme üzerinden şekillenirken gelişmiş ülkelerde ekonomi ve sosyal alanda kendini gösterir.)

Devlet aktörünün sınırlarını insan hareketliliğine açtığı durumlarda, hareketlilik öznelerinin araçsallaştırma faaliyetlerine maruz kalmasına hedef ülkelerin seçim dönemlerinde de rastlanabilmektedir. 1992 Liberya-Sierra Leone, 1994 Haiti ve 2011 Suriye krizleri bu türden araçsallaştırma faaliyetlerinin gözlemlendiği örnekler arasındadır. Savaşta kolunu kaybetmiş bir çocukla protezi olmadan fotoğraf çekme,

---

⁵²⁶“Protracted Refugee Situations”, The UN Refugee Agency (UNHCR), <https://www.unhcr.org/excom/standcom/40c982172/protracted-refugee-situations.html> [10.03.2020].

seçim kampanyasında mülteci politikasını “acımasız” olarak nitelendirip seçimi kazandıktan sonra aynı politikayı devam ettirme, insan hareketliliğini sınırlar dışında tutmayı seçim vaadi yapma gibi davranışlar araçsallaştırma faaliyetlerinin göstergeleridir. Bunların başlıca nedeninin insanların acıma duygusunu harekete geçirerek ya da seçimi kazanana kadar gerçekleşmeyecek vaatler sunarak veya yükselen sağ politika ışığında artan yabancı düşmanlığını kullanarak oy toplamak veya iktidara gelmek olduğu söylenebilir.

Sınırlar ile ilgili olarak devlet aktörü, çatışma durumunda karşı tarafın vatandaşlığına sahip olan kişileri sınır dışı ederek ya da önceden ülkeye yerleşmiş olan mültecileri geri göndermeye çalışarak da bir araçsallaştırma faaliyeti gerçekleştirebilmektedir. 1998 Etiyopya-Eritre, 1999 Kosova ve 2001 Afganistan krizleri bunlara örnek teşkil etmektedir. 1998 örneğinde her iki ülke “düşman” olan tarafın vatandaşlığına sahip kişileri sınır dışı ederek, 1999 örneğinde Makedonya çoğunluğunu Arnavutların oluşturduğu insan hareketliliğini imzacısı olmasına rağmen Cenevre Sözleşmesi çerçevesinde yönetmeyerek, 2001 örneğinde Pakistan kampları kapatıp mültecileri geri gönderme planları yaparak bir araçsallaştırma faaliyeti yürütmüştür. Bu türden araçsallaştırma faaliyetlerinin başlıca nedeni olarak taraflar arasında etnik benzerliklerin bulunması ve bu durumun ikili ilişkilerinde çatışma yaşayan taraflarda güvenlik endişelerine sebep olması sayılabilir. Anılan örneklerde görülen, devlet aktörünün tehdit olarak gördüğü “yabancı”yı sınır dışı ederek ya da etmeye çalışarak insan hareketliliğini tetiklediği ve bunu kendi güvenliğini sağlamak adına araçsallaştırdığıdır. 2008 Rusya-Gürcistan Krizi bu bağlamda ayrı bir yerde durmaktadır. Taraflar arasında yaşanan savaş nedeniyle Abhazya ve Güney Osetya’da yaşayan ve evlerini terk etmek durumunda kalan Gürcülerin bir kısmı, ateşkese rağmen güvenlik endişeleri nedeniyle geri dönememiştir. Bu örnekte Abhazya ve Güney Osetya, Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan savaşı bağımsızlık talepleri doğrultusunda kullanmış, hâlihazırda bölgeyi terk etmiş olan Gürcülerin geri dönemeyişleri yine bu aktörlerin lehine bir durum yaratmıştır. Diğer bir ifadeyle, savaşla tetiklenen insan hareketliliği etnik olarak homojenleşme ve “düşman” unsurları sınır dışı etme bakımından bir araç haline gelmiştir.

Mültecileri geri gönderme ya da sınır dışı etme davranışı bir başka açıdan, devletler ile uluslararası örgütler arasında bir pazarlık unsuru haline gelip, araçsallaştırılabilmektedir. İnsan hareketliliğinin yönetimi konusunda uluslararası bir

standardının olmaması ve konunun aktörlerin kendi çıkarları doğrultusunda yapmış oldukları anlaşmalarla yönetilmeye çalışılması sorunların kalıcı bir şekilde çözülmesini engellemekte, araçsallaştırmayı mümkün kılmaktadır. 2011 Suriye Krizi aktörlerin iş birliği yapmaktaki isteksizliğine ve bunun araçsallaştırmayı nasıl mümkün kıldığına örnek teşkil etmektedir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, Suriye Krizi'nden doğan insan hareketliliği hedef ülkelerden biri olan Türkiye'nin kapasitesini aşan ve tek başına altından kalkamayacağı bir boyuta ulaşmıştır. Hareketliliğin yönetim konusunda bölgesel ve küresel aktörlerle ortaklaşa hareket edilmesi gereken bu örnekte, tüm sorumluluğun Türkiye başta olmak üzere ev sahibi ülkelerin omuzlarına yüklendiği görülmektedir. Küresel bir sorunun çözümünde deyim yerindeyse günü kurtaran adımların atılması, konunun aktörler tarafından araçsallaştırılmasına da sebep olmaktadır. Sadece Türkiye'yi ilgilendiren bir sorun olmayan mülteci krizi ile baş edebilmek için Türkiye'nin diğer aktörlerden bu konuda maddi yardım beklemesi anlaşılabilir bir davranıştır zira kayıtlı Suriyeli sayısının üç buçuk milyonu aştığı Türkiye'nin maddi açıdan bu yükün altından tek başına kalkması beklenemez. AB ile Türkiye arasında yapılan Geri kabul Anlaşması çerçevesinde AB'nin taahhüt ettiği maddi yardım bu konuda önemli bir gelişme olmuştur. Fakat anlaşma yürürlüğe girdiği andan itibaren tarafların çıkarlarına hizmet eden özelliği ile dikkat çekmiştir. Türkiye maddi yardımın yanında vatandaşlarına vize serbestisi elde etmeye çalışarak, AB ise maddi yardım sağlayıp ve vize serbestisi vaadinde bulunup bunun karşılığında hareketliliği Türkiye sınırları içinde tutmaya çalışarak bir araçsallaştırma faaliyeti yürütmüştür. Taraflar arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle anlaşmanın hâlihazırda askıya alınmış olması ve Türkiye'nin sınır kapılarını açması insan hareketliliğinin çıkarlar doğrultusunda yönetilip araçsallaştırıldığına göstergesidir.

İnsan hareketliliğinin hedefinde olan ülkelerin sınırlarını kapattığı durumlarda devlet-dışı aktörlerin gerçekleştirdikleri araçsallaştırma faaliyeti ile insani krizlerin daha da derinleştiği görülmektedir. Sınırların kapatılması hareket halinde olan insanları engellemediği gibi onları daha tehlikeli rotalara yönlentmektedir. Gitmek istedikleri yere ulaşmak için yasa dışı yolları tercih eden hareketlilik özneleri 1999 Kosova, 2005 Çad-Sudan, 2011 Suriye örneklerinde görüldüğü gibi kaçakçılar/tüccarlar ve/veya organ mafyaları gibi devlet-dışı aktörlerin araçsallaştırma faaliyetlerine maruz kalabilmektedir. İnsanları paralarını alıp yaşlı ya da çocuk ayırt etmeksizin botların taşıyabileceği kapasiteyi de göz ardı ederek açık denizlere ulaştıran araçların, konunun

insani yönünü hiçe sayarak para kazanmak uğruna insanları adeta ölüme gönderdiği görülmüştür. Bu aktörlerin insani krizlerden nemalanmalarının temel nedeninin maddi kazanç elde etmek olduğu söylenebilir.

İnsani kriz durumlarında mağdurların bedenleri üzerinden de bir takım araçsallaştırma faaliyetleri yürütülebilmektedir. Bunlardan biri mağdurların zorla çalıştırılmaları veya zorla silahaltına alınmaları iken diğeri cinsel anlamda istismar edilmeleridir. Kriz dönemlerinde zorla çalıştırma şeklinde gerçekleşen araçsallaştırma faaliyetleri 1992 Yugoslavya ve 2017 Myanmar örneklerinde karşımıza çıkmaktadır. 1991 Liberya-Sierra Leone, 1992 Somali, 2001 Afganistan, 2002 Irak, 2005 Çad-Sudan, 2011 Suriye, 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti, 2014 Nijerya, 2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti kriz örneklerinde de çocukların zorla silahaltına alındığı kaydedilmiştir. Bu tür bir araçsallaştırma faaliyetinin nedeni, mağdurların iş gücüne katılmasını sağlayarak fayda elde etmek veya birlikte savaşacak kişi sayısını arttırmak olabilir. Cinsel istismar konusu ise hemen hemen her kriz örneğinde gözlemlenebilecek bir araçsallaştırma davranışıdır. Fakat tezde ele alınan kriz örneklerinden bazılarında bu tür araçsallaştırma faaliyeti çok net bir biçimde görülmektedir. 1990 Ruanda-Uganda, 1991 Liberya-Sierra Leone, 1992 Yugoslavya krizleri toplu tecavüzlerle birlikte anılmakta, 1999 Kosova Krizi'nde ise tecavüzün etnik temizliğin bir aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Buna ilaveten, 1992 Somali, 2001 Afganistan, 2002 Irak, 2005 Çad-Sudan, 2011 Libya, 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti, 2014 Nijerya, 2015 Burundi, 2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti, 2017 Myanmar ve 2017 Yemen krizleri de cinsel şiddet suçunun işlendiği örnekler arasındadır. 2011 Suriye ve 2015 Burundi krizlerinde ise mağdurların insani yardımlara ulaşabilmek için cinsel istismara maruz kaldıkları kaydedilmiştir. Kadın, erkek, çocuk ayırt etmeksizin hem devlet aktörünün resmî unsurları hem de devlet-dışı aktörler tarafından gerçekleştirilebilen bu araçsallaştırma faaliyetinin nedeni, en basit ifadeyle mağdurun mağduriyetinden yararlanmak ve bir strateji olarak kendi soyunun devamını sağlayarak “düşman”ı yok etmeye çalışmak şeklinde değerlendirilebilir.

Son olarak bahsedilmesi gereken, insani krizlerde gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetlerinin ortaya çıkmasında önemli bir yeri olan medyanın kendisinin de araçsallaştırmayı gerçekleştiren fail konumunda olabileceğidir. Medya aracılığıyla manipülasyon, propaganda ve spekülatif niteliğindeki haberler üzerinden araçsallaştırma faaliyetlerinin gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir. 1990 Irak-Kuveyt, 1990 Ruanda-Uganda, 1992 Yugoslavya, 2011 Suriye ve 2017 Myanmar krizlerinde

gözlemlenen bu türden araçsallaştırma faaliyetlerinin nedeninin kamuoyu oluşturmak, kriz yönetim sürecini etkilemek ya da yayınların baskı sayısını/izlenme oranlarını arttırarak maddi kazanç elde etmek olduğu söylenebilir.

Görüldüğü gibi, devlet ve devlet-dışı aktörler tarafından değişik biçimlerde gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetlerinin nedenleri birbirinden farklı olabilmektedir. Fakat nedeni her ne olursa olsun, araçsallaştırma faaliyetlerinin insani krizleri derinleştirdiği ve insan haklarına aykırı durumlara yol açtığı yadsınamaz bir gerçektir. Araçsallaştırmanın uluslararası toplumu ilgilendiren bir sorun olarak değerlendirilmemesi ve bu nedenle de herhangi cezai bir yaptırımın bulunmaması bu faaliyetleri mümkün kılan en önemli etkenler arasındadır. Araçsallaştırmanın ortadan kaldırılmasında ya da en azından minimum seviyeye indirilmesinde ancak konunun hak ihlali olarak tanımlanması ve ortak bir çabayla caydırıcı mekanizmaların oluşturulması etkili olacaktır. (H10. Araçsallaştırmanın ortadan kaldırılması sivil, siyasi ve askerî alanda ortaklaşa girişimler ile mümkün olur.)

4. SONUÇ

Savaş, çatışma ve doğal afet kaynaklı uluslararası krizlerin yaratmış olduğu kitlesel insan hareketliliklerini irdeleyen bu tez çalışması, modern dönemin “biz ve öteki sorunu”nu mülteciler/sığınmacılar odağında araçsallaştırma kavramı üzerinden ele almaktadır. Tezin amacı her bir krizin sınır komşusu ülkelere ne boyutta mülteci ve sığınmacı hareketliliği yarattığını, bu hareketliliğin hangi aktörler tarafından, ne şekilde ve neden araçsallaştırıldığını saptamaktır.

1990 yılı sonrasında meydana gelen krizler ve insan hareketlilikleri üzerinden yapılan incelemede hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. İki bölümden oluşan tezde uluslararası kriz, kitlesel insan hareketliliği ve araçsallaştırma kavramlarından ne anlaşıldığı birinci bölümde ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. İkinci bölümde ise kriz, insan hareketliliği ve araçsallaştırma arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. 1990 yılından itibaren taranan ICBP'nin verilerinde sınır aşan bir biçimde insan hareketliliğini tetikleyen savaş ve çatışma kaynaklı uluslararası krizlerin sayısının yirmi altı olduğu tespit edilmiştir. Bu krizlerin yarattığı hareketliliğin boyutu ise BMMYK'nin verileri doğrultusunda tablolandırılmıştır. Akabinde krizlerin tetiklediği hareketlilik ve hareketliliğin neden olduğu krizler bağlamında araçsallaştırma faaliyetlerinin kim tarafından, hangi alanlarda, ne şekilde ve neden gerçekleştirildiği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmasında krizleri askerî, güvenlik olduğu kadar sosyal, ekonomik, çevresel ve insani boyutlarla da ele alan eklektik kriz tanımı kullanılmıştır. Bu doğrultuda insan hareketliliği yaratan krizlerin ortaya çıkış nedeni savaşlar ve çatışmalar olarak kabul edilmiştir. Doğal afetler de savaşlardan ve çatışmalardan daha fazla boyutta insan hareketliliğini tetiklediği ve doğrudan insanların varoluşlarına yönelik tehdit oluşturduğu için uluslararası krizler içerisinde anılmıştır. Fakat yıllara göre meydana gelen afet sayısına ve bu afetlerin tetiklediği sınır aşan nitelikteki insan hareketliliğinin boyutuna dair veri sıkıntısı ile karşılaşmıştır. Bu nedenle savaş ve çatışma kaynaklı uluslararası krizlerin kısa özetleriyle birlikte yarattıkları insan hareketliliğinin boyutuna

ilişkin yapılan tablolar doğal afetler için hazırlanamamıştır. Doğal afetlerle ilgili olarak karşılaşılan bir diğer sorun afet nedeniyle hareket halinde olan insanların nasıl tanımlanması gerektiğine dairdir. Tezin temel kaynaklarından biri olan BMMYK bu kişileri çevresel nedenlerle yerinden edilen kişiler olarak tanımladığından literatürde bu insanların iklim mülteci olarak tanımlanması gerektiğine dair yapılan tartışma arka plana alınmıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı hareket halinde olan insanların kim olduğundan ve hareketliliğin boyutundan bağımsız olarak, doğal afet kaynaklı krizler araçsallaştırma faaliyetlerine konu oldukları durumlarda tezin kapsamına dâhil edilmiştir.

Uluslararası krizler ile insan hareketliliği arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada, uluslararası krizlerin insan hareketliliğini tetiklediği gibi insan hareketliliklerinin de uluslararası krizleri tetikleyebileceği saptanmıştır. İncelenen örneklerden 1994 Haiti, 1996 Zaire ve 2011 Suriye krizleri insan hareketliliği ile krizler arasında birbirini besleyen nitelikteki ilişkiyi net bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu örneklerde görülen, uluslararası krizin tetiklemiş olduğu insan hareketliliğinin daha sonra hedef ülkeler ile kaynak ülke arasında yeni krizlere neden olduğudur. Bu nedenle konu her zaman çok boyutlu düşünmeyi gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmada insan hareketliliğinin uluslararası krizler ile bağlantısı kapsamında, hareketliliğin uluslararası sınırları aşan boyutu dikkate alınmaktadır. Tez başlığının “uluslararası” vurgusu nedeniyle araçsallaştırma faaliyetlerine maruz kalan diğer özneler (ülke içinde yerinden edilenler, vatansızlar veya geri dönenler) kapsam dışında tutulmuş, özne olarak mülteciler ve sığınmacılar seçilmiştir. 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan mülteci tanımından yola çıkıldığında, hareketliliğinin daha iyi bir yaşam sürmek veya daha fazla maddi kazanç elde etmek gibi kişisel tercihlerden ziyade hayatta kalma içgüdüleriyle tetiklendiği ve bir zorunluluk barındırdığı anlaşılmaktadır. Çalışmada mültecilerin ve mültecilik başvurusu henüz sonuçlanmamış kişi anlamına gelen sığınmacıların içinde buldukları çaresiz durumun araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırladığı tespit edilmiştir.

1990 yılından 2018 yılına kadar geçen yirmi sekiz yıllık süre zarfında bazıları sonuçlanmış bazıları ise bazıları hala devam eden savaş ve çatışma kaynaklı yirmi altı adet krize ulaşılmıştır. Bu krizleri yıllara göre veya coğrafi olarak tasniflemek mümkündür. 1990 ile 2000 yılları arasında beş tanesi Afrika’da, bir tanesi Amerika’da/Kuzey Amerika’da, dört tanesi Asya’da (Uzak Doğu, Güney Kafkasya ve

Ortadoğu) ve iki tanesi de Avrupa'da (Balkanlar) olmak üzere toplamda on iki adet kriz meydana gelmiştir. 2000 ile 2018 yılları arasında sekiz tanesi Afrika'da, altı tanesi de Asya'da (Uzak Doğu, Güney Kafkasya ve Ortadoğu) olmak üzere toplamda on dört adet kriz meydana gelmiştir.

Krizlere dair bir diğer tasniflemeyi kriz sayıları ile mülteci, sığınmacı sayıları üzerinden yapmak mümkündür. BMMYK verileri incelendiğinde, on altı adet krizin yaşandığı 1990 ile 2006 yılları arasında dünya genelinde kayıt altına alınmış mülteci ve sığınmacı sayılarının düşüşe geçtiği, on adet krizin yaşandığı 2006 ile 2018 yılları arasında ise yeniden yükselişe geçtiği görülmektedir. Kriz sayısı ile mülteci ve sığınmacıların sayıları arasındaki ters orantının doğal afetlerle açıklanamayacağı saptanmıştır. Bunun nedeni BMMYK'nin doğal afetler nedeniyle hareket halinde olan kişileri mülteci veya sığınmacı olarak tanımlamamasıdır. Diğer ifadeyle, BMMYK'nin mülteci ve sığınmacı verileri doğal afetlerin hareket etmeye zorladığı insanları kapsamamaktadır. Bu ters orantı, krizlerin daha uzun soluklu ya da terör faaliyetlerinin daha yaygın olmasıyla açıklanabileceği gibi tez özelinde araçsallaştırma faaliyetlerinin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir.

Kitlesel insan hareketliliğinin boyutu ile araçsallaştırma faaliyetleri arasında bir sayısal kriterin/eşiğin olmadığı tespit edilmiştir. İnsan hareketliliğinin boyutu büyüdükçe müdahil olan aktör sayısı artacağından ya da krizden etkilenen coğrafyanın ölçüğü genişleyeceğinden araçsallaştırma ihtimali de yükselmektedir. Fakat bazı kriz örneklerinde bir kişi üzerinden bile araçsallaştırmanın gerçekleştirilebileceği görüldüğünden, bu faaliyetler kişi sayısından bağımsız olarak değerlendirilmiştir.

Tezin amaçlarından biri insan hareketliliği ve uluslararası krizler bağlamında araçsallaştırma kavramını aktörleri, alanları nedenleri ve sonuçları bakımından kapsamlı bir biçimde tanımlamaktır. En basit haliyle bir amaç uğruna araç olarak kullanma şeklinde de ifade edilebilecek olan araçsallaştırma kavramı detaylı bir biçimde tanımlanmaya çalışılırken kelimenin olumsuz manası dikkate alınmıştır. Kavram pazarlık unsuru haline getirmek, istismar etmek, sömürmek, şantaj yapmak gibi insani değerlerden uzak her şeyi kapsayan adeta bir üst başlık olarak değerlendirilmiştir. Araçsallaştırma, aktörlerin durumsal değişiklikleri, özneleri veya nesnelere genelde insani değerlere aykırı bir biçimde başka amaçları gerçekleştirmek için kullanması olarak tanımlanmıştır.

Araçsallaştırma faaliyetlerini hangi aktörler gerçekleştirir? sorusundan yola çıkılarak yapılan araştırmada, aktörün her zaman devletler olmadığı devlet-dışı aktörlerin de birçok alanda bu faaliyetleri gerçekleştirdiği, mağdurun mağduriyetinden faydalandığı görülmüştür. Devlet-dışı aktörler içerisinde bizzatihi mültecilerin ve sığınmacıların da içinde buldukları durumu kullandığı örnekler rastlanmıştır. “Savaşçı mülteci”lerin yani “iyi niyetli mülteci” olmayanların kamplar ve buralara yapılan yardımlar üzerinden gerçekleştirdikleri istismarlar incelenen krizlerin birçoğunda yer almaktadır. Mültecilerin silahlanma ve yardımları kötüye kullanma şeklinde gerçekleştirdiği araçsallaştırma faaliyetleri 1992 Sierra-Leone, 1992 Yugoslavya, 1993/2006 İsrail-Lübnan, 1996 Zaire, 1998 Etiyopya-Eritre, 1999 Kosova, 1999 Doğu Timor, 2001 Afganistan, 2003 Irak ve 2005 Çad-Sudan krizlerinde gözlemlenmiştir.

Araçsallaştırma faaliyetlerinin birçok alanında gözlemlenebileceği saptanmıştır. Tez çalışmasında bu faaliyetler dış politika, iç politika, sosyal-ekonomik, sağlık ve organize suç başlıkları altında incelenmiştir. Her bir alanda araçsallaştırma faaliyetlerinin nasıl gerçekleştirildiği alt başlıklar olarak verilmiştir. Önceden de bahsedildiği üzere, araçsallaştırma sadece bu başlıklarla sınırlı değildir. Bir krizde tespit edilen faaliyet türü diğer krizlerde arka planda kalabilmektedir. Ya da bazı faaliyet türleri (örneğin cinsel istismar) her bir krizde var olabilmektedir. Krizlerdeki faaliyetlerin tablolarla ve alt başlıklarla gösterilmesindeki amaç ilk bakışta gözlemlenen araçsallaştırma faaliyetlerini ortaya koymaktır.

Dış politika alanı araçsallaştırmanın kolaylıkla gözlemlenebildiği alanların başında yer almaktadır. Bunun nedeni araçsallaştırma kararının esasında aktörlerin dış politikalarına dair olmasıyla ilgilidir. Aktörlerin eylemleri ve söylemleri üzerinden bu faaliyetlerin izleri sürülebilmektedir. Bu kapsamda incelenen 1992 Somali, 1994 Haiti ve 2011 Suriye örneklerinde kaynak ülkenin, 1996 Zaire örneğinde ise hedef ülkenin karşı karşıya kaldığı askerî müdahalenin nedenlerinden birinin insan hareketliliğinin yarattığı sonuçlar olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, insan hareketliliği/insani kriz askerî müdahalenin aracı olarak kullanılmıştır. Dış politika alanında araçsallaştırmanın sınır kontrolleri üzerinden de gerçekleşebildiği saptanmıştır. Bu bağlamda 1998 Etiyopya-Eritre’de “düşman” olanların sınır dışı edildiği, 2011 Suriye’de geri kabul anlaşmaları üzerinden pazarlıkların yapıldığı görülmüştür. 1990 Irak-Kuveyt, 1992 Yugoslavya, 2011 Libya ve 2011 Suriye krizleri ise sınır kontrolleri kapsamında güvenli bölge ya da uçuşa yasak bölge uygulamaları aracılığıyla bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği örnekler

olmuştur. Bu alanda diğer başlığı altında incelenebilecek araçsallaştırma türü 2008 Rusya-Gürcistan örneğinde karşımıza çıkmıştır. Bu örnekte bağımsızlık elde etmek isteyen aktörlerin savaş nedeniyle buldukları yerleri terk eden insanların geri dönmelerini zorlaştırdığı ve bu durumu istismar ettiği görülmüştür.

Mülteciler ve sığınmacılar hedef ülkelere ulaştıkları andan itibaren iç politika alanında da araçsallaştırma faaliyetlerine maruz kalabilmektedir. Bu faaliyetler 2011 Suriye örneğinde görüldüğü gibi, hareketlilik öznelerinin geri gönderilmesi ya da sınırları açma tehditlerinin savrulması şeklinde gerçekleştirilebilmektedir. “Yabancıyı” kabul etmek istemeyen veya kabul eden hedef ülkelerin seçim dönemlerinde de mültecilerin, sığınmacıların araçsallaştırıldığı görülmektedir. Seçim dönemlerinde ortaya çıkan araçsallaştırma faaliyetleri eylemsel düzeyde olabileceği gibi söylemsel düzeyde de olabilmektedir. Örneğin 1993/2006 İsrail-Lübnan krizlerindeki gibi Filistinli mültecilere vatandaşlık vermeme ya da 2011 Suriye krizindeki gibi Suriyelilere vatandaşlık verme vaatleri eylemsel ve söylemsel düzeydeki birer araçsallaştırma faaliyetidir. Vatandaşlık hakkı tanımayla bağlantılı olarak, aynı örneklerde eğitim alanında da araçsallaştırmanın izleri bulunmuştur. 2011 Suriye örneğinde hedef ülkelerde toplumsal bütünleşmeyi sağlayıcı eğitim politikalarının, 1993/2006 İsrail-Lübnan örneklerinde ise bütünleşmeyi engelleyici eğitim politikalarının uygulandığı gözlemlenmiştir.

Seçim dönemlerinde gözlemlenen bir diğer araçsallaştırma türünün hareketliliği engellemek ya da hareketliliği teşvik etmek üzerine vaatlerde bulunmak olduğu tespit edilmiştir. 1991 Liberya-Sierra Leone örneğinde görüldüğü gibi, kriz mağduru bir çocuğun kolunda protezi olmadan seçimde yarışacak bir adayın kucağında fotoğrafının basında yer alması bir araçsallaştırma faaliyetidir. İnsanların vicdanlarına yönelik bu tür davranışlar adayların seçim vaatlerine de yansıtılabilmektedir. 1994 Haiti örneğinde hedef ülkenin başkan adayının mülteci politikalarını olumlu yönde değiştireceğine dair vaatte bulunduğu fakat seçimi kazandıktan sonra hareketliliği engelleyici politikalara devam ettiği görülmüştür. 2011 Suriye örneğinde ise hedef ülkelerin bazılarında sınırlara duvar/tel örgüler örmenin seçim vaatleri arasında yer aldığı ve hatta uygulandığı görülmüştür. Araçsallaştırmanın bir diğer türü olan hareketlilik öznelerinin özellikle terör saldırıları sonrasında suçla ilişkilendirilmesi ve ötekileştirilmesi 2011 Suriye örneğinde net bir biçimde gözlemlenmiştir. Son olarak, 1999 Kosova, 2001 Afganistan, 1993/2006 İsrail-Lübnan ve 2011 Suriye insan hareketliliğinin hedef

ülkelerin etnik dengelerini değiştirmede bir araç olarak kullanılabileceğini gösteren örnekler olmuştur.

Sosyal-ekonomik alanda mültecilerin, sığınmacıların çalışma hayatında, kurulan kamplarda, medyada veya insani yardımlar üzerinden araçsallaştırıldığı tespit edilmiştir. 2001 Afganistan, 2002 Irak ve 2005 Çad-Sudan, 2011 Suriye, 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti, 2014 Nijerya, 2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve 2017 Yemen örneklerinde mültecilerin, sığınmacıların ucuz iş gücü olarak kullanıldığı, çocuk işçiliğini önlemek adına uluslararası faaliyetlerin yürütüldüğü görülmüştür. 1992 Yugoslavya ve 2017 Myanmar örneklerinde hareketlilik öznelerinin zorla çalıştırıldığı, 2011 Suriye örneğinde ise kalifiye olan kişilerin seçilerek ülkelere kabul edildiği gözlemlenmiştir. Ekonomi alanında gerçekleşen bir başka araçsallaştırma türü hedef ülkelerde mülteci kamplarının kurulması gerektiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Kamp ekonomisi alt başlığıyla ele alınan bu faaliyet türü kamplarda yaşayanların ihtiyaçları üzerinden yeni sektörlerin ve ağların oluşması, yardım toplama veya araştırma yapma amacıyla yeni şirketlerin kurulması şeklinde gerçekleştirilmektedir. 1990 Ruanda-Uganda, 1992 Yugoslavya, 1996 Zaire, 2001 Afganistan ve 2017 Yemen yardım örgütlerinin veya hükümet-dışı kuruluşların sayısal olarak arttığı ve bu tür araçsallaştırma faaliyetlerinin gözlemlendiği örnekler olmuştur.

Ekonomi alanında gerçekleştirilen diğer araçsallaştırma faaliyetleri insani yardımlar özelinde net bir biçimde gözlemlenebilmektedir. Yardımların devlet ve devlet-dışı aktörler tarafından araçsallaştırıldığı krizler 1990 Ruanda-Uganda, 1991 Liberya-Sierra Leone, 1992 Yugoslavya, 1992 Somali, 1999 Doğu Timor ve 2001 Afganistan olmuştur. Son olarak, araçsallaştırma faaliyetlerinin gözlemlenebildiği diğer bir alan olarak medyaya bakılmıştır. Propaganda yapabilmek, baskı sayısı ve izlenme oranı elde edebilmek için medyada insani dramların araç haline getirildiği krizlerin 1990 Irak-Kuveyt, 1990 Ruanda-Uganda, 1992 Yugoslavya, 2011 Suriye ve 2017 Myanmar olduğu görülmüştür.

Sağlık ve organize suç alanında ise diğer tüm alanlara kıyasla araçsallaştırma faaliyetlerine rastlanan örnek sayısı daha fazladır. İnsan ticareti ve insan kaçakçılığı üzerinden gerçekleştirilen faaliyetler organ ve doku ticareti, cinsel istismar ve çocukları silahlaltına alma alt başlıklarıyla incelenmiştir. 1999 Kosova, 2005 Çad-Sudan ve 2011 Suriye hareketlilik öznelerinin organ ve doku ticaretine konu olduğu örnekler olmuştur. Daha önce de bahsedildiği gibi her krizde görülebilecek olan cinsel istismar konusu ise

incelenen bazı krizlerde çok net biçimde ortaya çıkmıştır. Bu krizler; 1990 Ruanda-Uganda, 1991 Liberya-Sierra Leone, 1992 Yugoslavya, 1992 Somali, 1999 Kosova, 2001 Afganistan, 2002 Irak, 2005 Çad-Sudan, 2011 Libya, 2011 Suriye, 2014 Nijerya, 2014 Burundi, 2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve 2017 Myanmar'dır. Çocukların silahaltına alınıp araçsallaştırıldığı krizler ise 1991 Liberya-Sierra Leone, 1992 Somali, 2001 Afganistan, 2002 Irak, 2005 Çad-Sudan, 2011 Suriye, 2013 Orta Afrika Cumhuriyeti, 2014 Nijerya, 2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti, 2017 Myanmar olarak tespit edilmiştir. İnsani yardımların bir parçası olarak yardım bölgelerine son kullanma tarihi geçmiş tıbbi malzemelerin gönderilmesi de bir araçsallaştırma faaliyeti olarak değerlendirilmiştir. 1990 Ruanda-Uganda, 1992 Yugoslavya, 1992 Gürcistan ve 1999 Kosova bu tür faaliyetlerin örneklerini içermektedir. Son olarak, 1991 Irak-Kuveyt, 2002 Irak, 2005 Çad-Sudan ve 2011 Suriye krizleri kapsamında biyolojik ve/veya kimyasal silahların kullanılması insan hareketliliğini tetiklediği ve askerî müdahalelere yol açabildiği için dolaylı yoldan gerçekleştirilen bir araçsallaştırma faaliyeti olarak ele alınmıştır.

Tez çalışmasında araçsallaştırma faaliyetlerini daha net bir biçimde ortaya koyabilmek için doğal nedenlerle ve doğa dışı nedenlerle meydana gelen afetler şeklinde bir ayırım yapılmıştır. Doğal nedenlerle meydana gelen 2004 Endonezya ve 2004 Sri Lanka örneklerinde gözlemlenen araçsallaştırma şekli son kullanma tarihi geçmiş tıbbi malzemelerin bölgeye gönderilmesi olmuştur. 2005 ABD ve 2010 Haiti afetlerinde gözlemlenen araçsallaştırma şekli ise mağdurların cinsel istismara uğramasıdır. Doğa dışı nedenlerle meydana gelen afetlerde kaza eseri meydana gelen ve karar alıcıların bilinçli tercihleri nedeniyle oluşan afetler şeklinde bir ayırma daha gidilmiştir. Burada kaza eseri meydana gelen afetlerde herhangi bir araçsallaştırma türüne rastlanılmamıştır. Karar alıcıların bilinçli tercihleri nedeniyle oluşan afetlerde (açlık) ise 1992 Somali ve 2017 Yemen krizleri araçsallaştırma faaliyetlerinin gerçekleştirildiği örnekler olarak karşımıza çıkmıştır.

İncelenen bazı kriz örneklerinde bir bazı kriz örneklerinde ise birden çok türde araçsallaştırma faaliyeti tespit edilmiştir. Örneğin 1998 Etiyopya-Eritre, 1992 Gürcistan ve 2015 Burundi örneklerinde farklı alanlarda tespit edilen araçsallaştırma türü sayısı birdir. Uzun süreli ve tekrarlayan çatışma özelliğine sahip krizlerde ise sayı daha fazladır. Örneğin 1993/2006 İsrail-Lübnan krizinde üç, 2001 Afganistan'da ve 2005

Çad-Sudan’da altı, 1992 Yugoslavya’da yedi ve 2011 Suriye’de on sekiz türde araçsallaştırma faaliyetine rastlanmıştır.

Devlet ve devlet-dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetlerinin nedenleri her bir kriz ve aktör özelinde farklı olabilmektedir. Araçsallaştırmanın nedenlerine genel olarak baktığımızda aktörlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Tezde siyasi ya da maddi kazanımlar elde etmek, seçim kazanmak, etnik yapıyı değiştirmek/homojenleştirmek, kaynak ya da hedef ülkeye askerî ya da siyasi anlamda müdahale etmek ya da insan bedeninden fayda sağlamak gibi nedenlerle devlet ve devlet-dışı aktörlerin bu faaliyetleri gerçekleştirdiği sonucuna varılmıştır.

Savaşların, çatışmaların ve doğal afetlerin yaratmış olduğu ortam insanları hayatta kalabilmek adına buldukları yerleri terk etmeye zorlamaktadır. Bu “zorunlu” hareketlilik krizden etkilenen insanları zaman zaman çaresiz bırakmakta ve onların farklı aktörler tarafından araçsallaştırılmasına imkân vermektedir. Araçsallaştırma faaliyetlerinin düzeylerine bakıldığında, savaşlarda ve çatışmalarda doğal afetlere kıyasla daha fazla araçsallaştırma faaliyeti ile karşılaşmaktadır. İster birey ister terör örgütü ister devlet olsun, bir aktörün kendi çıkarları uğruna mağdurun mağduriyetinden yararlanabilmesi yani araçsallaştırma faaliyetleri yürütebilmesi mağdurun durumuyla empati kuramadığı anlamına gelmektedir. Bu durum en nihayetinde savaşlar ve çatışmalarda yüksek düzeyde seyreden araçsallaştırma faaliyetlerinin doğal afetler söz konusu olduğunda neden düşük düzeyde seyrettiğini de açıklayabilmektedir. Öyle ki, savaşlar ve çatışmalar görece coğrafya ile ilgiliyken, doğal afet denilen olgu dünyanın herhangi bir yerinde herhangi bir topluluğu etkileyebilme özelliğine sahiptir.

Doğal afetlerin coğrafyadan, etnik kimliklerden, dini inançlardan, gelir düzeylerinden vs. bağımsız olarak istisnasız herkesi etkileyebilmesi aktörlerin doğal afet mağdurları ile empati kurabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu nedendir ki afetler söz konusu olduğunda savaş ve çatışmalara kıyasla daha insani değerlerle hareket edilebilmekte ve araçsallaştırma faaliyetleri minimum düzeye inmektedir. Bunda etkili olan bir diğer faktör krizlerin süresidir. Savaşlar ve çatışmalar doğal afetlere kıyasla daha uzun süreli olduğundan bu krizlerde araçsallaştırmanın düzeyi de yükselmektedir.

Savaşlar ve çatışmalar dünyanın bir kesimi için söz gelimi bir Kanadalı ya da Avusturyalı için “uzak” bir ihtimalken, dünyanın bir kesimi için söz gelimi bir Iraklı ya

da Sudanlı için oldukça “yakın” bir ihtimaldir. Bu açıdan bakıldığında, savaşlar ve çatışmalar etnik kimlikle, dini inançlarla, gelir düzeyi ile en nihayetinde bulunduğumuz coğrafya ile ilişkili bir kavram olarak, dünyanın her kesiminden herkes için geçerli bir tehlike oluşturmamakta ve böylelikle empati kurmayı güçleştirmektedir. Savaşı uzak bir ihtimal olarak görenler için mültecilik ve sığınmacılık kavramlarının pek bir anlam ifade etmesi beklenemez zira bu kişiler için günün birinde mülteci ya da sığınmacı olma ihtimali yok denecek kadar azdır. Hal böyle olunca, mültecilerin ve sığınmacıların birer tehdit olarak görülmesi kolaylaşmakta, araçsallaştırma faaliyetlerine konu olmaları ise pek sorun teşkil eder bir hal almamaktadır. Bu anlayış devlet-dışı aktörler için olduğu kadar devletler için de geçerli olabilmektedir ki bu durum savaşlarda ve çatışmalarda sıklıkla karşılaşılan araçsallaştırma faaliyetlerinin engellenmesi için ortak çabaların geliştirilmesinde engel oluşturan faktörler arasındadır.

İncelenen krizlerde gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetlerini mümkün kılan faktörlerin başında bir takım yapısal sorunların olduğu görülmüştür. Çalışmada herhangi bir caydırıcı mekanizmanın olmaması, denetimin tam anlamıyla yapılamaması ya da failerin bu faaliyetler nedeniyle herhangi bir yaptırımla karşılaşmaması yapısal sorun olarak değerlendirilmiştir. Benzer bir biçimde, insani krizlerin küresel çapta ve sorumluluk paylaşımı çerçevesinde ortak çabalarla yönetilmesine ilişkin atılan adımların yasal bir bağlayıcılığının bulunmaması da araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırlayan yapısal sorunlar arasındadır. Kriz anlarında insanların mağduriyetlerinden ve zayıflıklarından beslenen ve esasında politik bir tercih olan araçsallaştırma konusu kriz yönetimi noktasındaki eksiklikleri de gözler önüne sermektedir. Örneğin kriz anlarında uluslararası toplumun ilk reflekslerinden biri olan insani yardım konusunun aktörlerin vicdanları çerçevesinde ele alınması, bu konunun bir lütuf olarak değerlendirilmesi araçsallaştırma faaliyetlerini olası kılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, devlet otoritesinin tam sağlanamadığı ve can güvenliğinin olmadığı kriz bölgelerine bireysel ve/veya örgütsel nitelikte yapılan yardımların güvenliğini sahada kimin sağlayacağı, yardımın neye veya kime hizmet edeceği ve tüm bunların kim tarafından nasıl denetleneceği noktasındaki eksiklikler araçsallaştırmayı mümkün kılmaktadır.

Devlet ve devlet-dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen ve ahlaki açıdan sorunlu olan araçsallaştırma faaliyetlerinin nedenleri birbirinden farklı olsa da, yarattıkları etkiler benzerdir. Örneğin devlet aktörünün gerçekleştirdiği araçsallaştırma faaliyetlerinin iş birliği yapmada engel teşkil edip kriz süresinin uzamasına ve dolayısıyla daha fazla can

kaybına yol açtığı görülmüştür. Devlet-dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen araçsallaştırma faaliyetleri de benzer şekilde mağdurların maddi/manevi kayıplarını arttırmakta, daha fazla insani dramlara yol açmaktadır. En genel ifadeyle, hayatın her alanında her türlü aktör tarafından gerçekleştirilebilen araçsallaştırma faaliyetleri kriz sürelerinin uzamasına, krizlerin tekrarlamasına ve hatta yeni krizlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Faillerin denetlenememesi ya da herhangi bir cezai yaptırımla karşılaşmaması araçsallaştırma faaliyetlerini mümkün kılmakta, bu faaliyetlerin engellenememesi daha fazla can kaybı ve insani dram anlamına gelerek; uluslararası barışın ve adil düzenin sağlanması konusunda uluslararası kurum ve kuruluşlara duyulan güveni zedelemektedir.

İnsan hareketliliği konusunun güvenlik kaygılarıyla birlikte ele alınması, hareketlilik öznelerinin “istenmeyen” bir unsur olarak değerlendirilmesini kaçınılmaz kılmakla beraber, devlet ve devlet-dışı aktörlerin “yabancı”nın varlığına, hareket yönüne, sahip olacağı haklara dair birçok alanda araçsallaştırma faaliyetleri gerçekleştirmesinin de yolunu aralamaktadır. Hedef ülkelerin az gelişmiş/gelişmekte olduğu durumlarda toprak bütünlüğünü kaybetme üzerinden şekillenen kriz yönetim süreçlerinin kampları kapatma, geri gönderme, sınır dışı etme ya da sınırdan içeri almama şeklinde araçsallaştırma faaliyetlerine zemin hazırladığı görülmüştür. Hedef ülkelerin gelişmiş olduğu durumlarda ise daha ekonomi ve sosyal odaklı bir kriz yönetim sürecinin işlediğinden, hareketlilik öznelerinin niteliklerine göre seçilmeleri gibi araçsallaştırma faaliyetlerine rastlanmıştır. Her iki durumda da insan hareketliliğinin iyi yönetilememesi durumunda mültecilerin, sığınmacıların ötekileştirildiği, dışlandığı, ırkçı söylem ve eylemlerle birlikte çatışmacı bir ortamın oluştuğu gözlemlenmiştir.

XXI. yüzyılın başında yaşanan terör saldırıları sonrasında uluslararası toplumun en önemli gündem maddesi haline gelen güvenlik konusu araçsallaştırma faaliyetlerinin insan hakları ihlali olarak değerlendirilmesini geri plana itmiştir. İncelenen kriz örneklerinde güvenlik mevzu bahis olduğunda, “biz”den olarak görülmeyen kitlesel insan hareketliliğinin öznelerinin hedef ülkeler ve diğer aktörler tarafından araçsallaştırıldığı, konunun insan hakları ile bağlantısının kurulmadığı görülmüştür. Krizi fırsata çevirme, bir takım kazançlar elde etme uğruna insanların zor durumundan istifade etme ya da mağdurun mağduriyetinden yararlanma olarak nitelendirilebilen araçsallaştırma davranışı, ahlaki açıdan sorunlu olduğu kadar aynı zamanda insan hakları ihlalini de işaret etmektedir.

Araçsallaştırmanın esasında bir insan hakları ihlali olduğunu savunan bu çalışmada, araçsallaştırma faaliyetlerinin yaşam, eşitlik ve sağlık gibi evrensel haklar söz konusu olduğunda bu haklara erişimi engelleyici bir niteliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde araçsallaştırma faaliyetleri insan haklarının kimler için söz konusu olacağını da belirleyebilmektedir. Daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse, araçsallaştırma faaliyetlerinin insan hakları ihlali olduğu dünyanın yaşamakta olduğu pandemi sürecinde aktörlerin eylemleri ile gözler önüne serilmiştir. Pandemi sürecinde hemen hemen her devletin kendi vatandaşlarını önceleyen tutumu ve sınırların yabancılara kapatılması zaten toplumsal kabulde zorluk yaşayan mültecileri adeta istenmeyen de istenmeyeni haline getirmiştir. İnsan hareketliliğinin engellenmesi noktasında aktörlere adeta bir koz veren bu süreçte kara sınırları arasında kalan ya da denizleri aşmaya çalışan insanların karşılaştığı muamele hak ihlalini göstermektedir. Bu noktada barınmadan sağlık hizmetlerine ulaşmaya kadar yaşanan birçok zorluk içerisinde insan haklarının herkesi kapsayan mı yoksa sadece vatandaş olana yönelik bir hak mı olduğu tartışmaya açık hale gelmektedir.

Uluslararası krizlerden doğan kitlesel insan hareketliliğinin araçsallaştırılması esasında bir insan hakları ihlali ise “araçsallaştırma faaliyetleri nasıl ortadan kaldırılabilir?” sorusu birçok soruyu da beraberinde getirmektedir. Araçsallaştırmanın ortadan kaldırılması sivil, askerî ve siyasi alanda ortaklaşa girişimler ile mümkün olabilir. Ancak bunun için aktörlerin kendi çıkarlarını göz ardı edip uluslararası iş birliğine yönelmesi makul bir beklenti midir? Eğer öyleyse, iş birliği noktasında atılacak adımlar aktörlerin vicdanından öte bir yaptırım gücüne sahip olabilir mi? Ya da insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda karşılaşılan cezalar araçsallaştırma faaliyetlerini gerçekleştiren devlet ve/veya devlet dışı aktörler için de uygulanabilir mi?

Araçsallaştırma faaliyetlerinin engellenmesi noktasında yaptırımların ve etkin denetim ve caydırma mekanizmalarının kurulmasının etkili olabileceği söylenebilir. Yaptırım gücüne sahip ulusal ve/veya uluslararası düzeyde bir yapılanmanın ya da bu minvalde bir kurumsallaşma sürecinin araçsallaştırma faaliyetlerinin önlenmesi noktasında faydalı olabileceği düşünülebilir. Teoride araçsallaştırma faaliyetlerini büyük ölçüde engelleyebilecek olan bu çözüm, uygulama noktasında tartışmaya açık bir hale gelmektedir. Şöyle ki, oluşturulacak olan mekanizma zaten devlet ve/veya devlet dışı aktörleri içinde barındıracağından, araçsallaştırma faaliyetleri yürüten aktörler de bu yapılanmanın içinde yer aldığı yapıtırım noktasında karar alma süreci sekteye

uğrayabilir. Buna ilaveten, BM gibi evrensel bir örgütün etkinliği ve karar alma mekanizması hâlihazırda tartışmalıyken; yeni, tüm aktörleri bağlayıcı ve etkin bir yapının oluşması pek ihtimal dâhilinde görünmemektedir.

Araçsallaştırma faaliyetleri insan hakları ihlalleri kapsamına alınmadığı sürece bu faaliyetlerin devam etmesi olasıdır. Bu tür faaliyetlerin çok fazla gözlemlendiği, istismara çok açık olan insani yardım gibi konularda denetimlerin arttırılmasının aktörler için caydırıcı olabileceği iddia edilebilir. Araçsallaştırma faaliyetlerinin tamamen ortadan kalkması beklenemese de, en azından bu faaliyetleri olabildiğince azaltmak için güçlü denetim mekanizmaları oluşturmak yaptırımlara kıyasla (uygulamada karşılaşılabilecek sorunlar nedeniyle) daha olası bir çözüm olarak görünmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

- Abadan Unat, Nermin. **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa**. 3. Baskı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2017.
- Adamson, Fiona B. "Crossing Borders: International Migration and National Security". **International Security**. c. 31. s. 1 (Yaz, 2006): 165-199.
- Aksu, Fuat ve Helin Sarı Ertem. "Assesing The Turkish Foreign Policy Crises and Crisis Management in The Republican Era". **Analyzing Foreign Policy Crisis in Turkey: Conceptual, Theoretical and Practical Discussions**, ed. Fuat Aksu ve Helin Sarı Ertem. Cambridge Scholars Publishing, 2011: 1-16.
- Aksu, Fuat. "Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler, Cumhurbaşkanları ve Başbakanlar". **Uluslararası İlişkiler**. c. 15. s. 59 (2018): 65-87.
- _____. **Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi**. İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017. <http://tdpkrizleri.org/index.php/component/phocadownload/file/1-decision-making-and-crisis-management-in-turkish-foreign-policy?Itemid=803> [12.10.2018].
- Alborzi, M. R. **Evaluating the Effectiveness of International Refugee Law: The Protection of Iraqi Refugees**. Martinus Nijhoff Publishers, 2006.
- Aras, Bülent ve Yasin Duman." I/NGOs' Assistance to Syrian Refugees in Turkey: Opportunities and Challenges". **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**. (2018): 1-14. https://www.researchgate.net/publication/328395693_INGOs'_Assistance_to_Syrian_Refugees_in_Turkey_Opportunities_and_Challenges [12.02.2020].
- Azar, Edward E. **The Management of Protracted Social Conflicts: Theory and Cases**. England: Dartmouth Publishing Company Limited, 1990.
- Bacık, Gökhan. **Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik**. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007.
- Bah, Abu Bakarr. "The Contours of New Humanitarianism: War and Peacebuilding in Sierra Leone". **Africa Today**. c. 60, s. 1 (Güz 2013): 3-26. <https://www.jstor.org/stable/10.2979/africatoday.60.1.3> [20.02.2019].
- Balibar, Etienne ve Immanuel Wallerstein. **İrk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler**. çev. Nazlı Ökten (İstanbul: Metis Yayınları, Eylül 2000).
- Balta, Evren. "Afrika'daki Savaşlara Karşılaştırmalı Bir Bakış". **Birikim**. s. 175-176 (Kasım-Aralık 2003): 15-25. <https://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4445/afrika-daki-savaslara-karsilastirmali-bir-bakis#.XX87SCgzbIV> [16.09.2019].

- _____. "Uluslararası Savaş". **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, ed. Evren Balta. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014: 257-279.
- Barkın, Ersan. "1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi". **Ankara Barosu Dergisi**. c. 1, s. 1 (2014): 333-360. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/398152> [09.05.2018].
- Başlar, Kemal. **Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar: Vestfalya-Sonrası Süreçte Küresel Sivil Toplum**. Ankara: USAK Yayınları, 2005.
- Battır, Orhan. **İnsani Diplomasi: Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikasının Yeni Aracı**. Konya: Çizgi Kitabevi, Nisan 2017.
- Bideleux, Robert ve Ian Jeffries. **The Balkans: A Post-Communist History**. Routledge, 2007.
- Bingöl, Oktay. "Krizlerin Uluslararasılaşması: Rejime Karşı Protestolardan Bölgesel Çatışmaya Suriye Örneği". **Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler ve Örnek Olaylar**, ed. Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil. Ankara: Barış Kitabevi, 2012): 451-484.
- Brecher, Michael. "International Crises and Protracted Conflicts". **International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations**, c. 11. s. 3-4 (1984): 237-297.
- _____. **Crisis in World Politics: Theory and Reality**. Pergamon Press, 1993.
- _____. **International Political Earthquakes**. United States of America: University of Michigan, 2008.
- Brecher, Michael ve Jonathan Wilkenfeld. **A Study of Crisis**. University of Michigan Press, 1997.
- Brecher, Michael, Jonathan Wilkenfeld ve Sheila Moser. **Crisis in the Twentieth Century: Handbook of International Crisis**. Volume I, Oxford: Pergamon Press, 1998.
- Burke, Jason. **Al-Qaeda: The True Story of Radical Islam**. New York: St. Martin's Press, 2004.
- Buzan, Barry. "Rethinking Security After the Cold War". **Cooperation and Conflict**. c. 32. s.5 (1997): 5-28. <http://www.mhamchi.yolasite.com/resources/Rethinking%20Security%20after%20the%20Cold%20War.pdf>, [30.09.2019].
- Buzan, Barry, Ole Waever ve Jaap de Wilde. **Security: A New Framework for Analysis**. Boulder: Lynne Rienner, 1998. https://www.uni-erfurt.de/fileadmin/public-docs/Internationale_Beziehungen/BA_Einfuehrung_in_die_IB/BUZAN%20+%20WAEVER+%20WILDE_%201998_Security_CH%201+2.pdf [03.04.2017].

- Carey, Henry F. "U.S. Domestic Politics and the Emerging Humanitarian Intervention Policy: Haiti, Bosnia and Kosovo". **World Affairs**. c. 164. s. 2 (Güz 2001): 72-82.
- Castles, Stephen ve Mark J. Miller, **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**. çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 195, 2008.
- Clausewitz, Carl von. **Savaş Üzerine**. çev. Şiar Yalçın. İstanbul: May Yayınları, 1975.
- Columb, Sean. "Disqualified Bodies: A Sociolegal Analysis of the Organ Trade in Cairo, Egypt". **Law & Society Review**. c. 51. s. 2 (2017): 282-312.
- Çınar, Yusuf. "Çatışma Sürecinden Devlet İnşasına: Doğu Timor". **Bilge Strateji**. c. 8. s.15 (Güz 2016): 85-112.
- Danış, Didem. "Türk Göç Politikasında Yeni Bir Devir: Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Suriyeli Mülteciler". **HYD Saha Dergisi**. s. 6 (Ocak 2016): 6-11.
- Dedeoğlu, Beril. "**Uluslararası Güvenlik ve Strateji**". İstanbul: Derin Yayınları, 2003.
- Demirel, Naim. "Birleşmiş Milletler Güvenlik Bölge Uygulaması". **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**. s. 8 (2016): 111-132.
- Dennen, Johan M.G. van der. "On War: Concepts, Definitions, Research Data - A Short Literature Review and Bibliography". <https://core.ac.uk/download/pdf/12857871.pdf> [30.09.2018].
- Donini, Antonio. "The Golden Fleece", **The Golden Fleece: Manipulation and Independence in Humanitarian Action**, ed. Antonio Donini. London: Lynne Rienner Publishers, 2012: 1-13.
- Drew, Phillip J. "Blockade? A Legal Assessment of the Maritime Interdiction of Yemen's Ports". **Journal of Conflict & Security Law**. c. 24. s. 1 (2019): 35-52. <https://doi.org/10.1093/jcsl/krz001> [29.02.2020].
- Dreyfuss, F ve E. Ikin, H. Lehmann and A. E Mourant. "An Investigation of Blood-Groups and a Search for Sickle-Cell Trait in Yemenite Jews". **The Lancet**. c. 260. s. 6743 (22 Kasım 1952): 1010-1012, [https://sci-hub.tw/https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(52\)91184-7](https://sci-hub.tw/https://doi.org/10.1016/S0140-6736(52)91184-7) [05.10.2019].
- Đurková, Petra ve Anna Gromilova, Barbara Kiss, Megi Plaku. "Climate Refugees in The 21st Century". Regional Academy on The United Nations. December 2012. <https://fusiondotnet.files.wordpress.com/2015/02/climate-refugees-1.pdf> [14.12.2017].
- Efe, İbrahim. "Zorlayıcı bir Dış Politika Aracı Olarak Göç". **Ortadoğu**. c. 8. s. 74 (Mayıs-Haziran 2016): 78-80.
- Efe, Salih ve Orçun Ulusoy. **117 Soruda Mülteci Hakları**. Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği, Nisan 2013.
- Ekşi, Nuray. "İklim Mültecileri". **Göç Araştırmaları Dergisi**. c. 2. s. 2 (Temmuz-Aralık 2016): 10-58.

- Erol, Mehmet Seyfettin ve Efeğil, Ertan ed. **Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler ve Örnek Olaylar**, Ankara: Barış Kitabevi, 2012: v-xii.
- Erözden, Ozan. “Sırlılığın Onuru”. <http://arsiv.batug.com/oerozden.htm> [07.11.2019].
- _____. “Ulus-Devletin Geleceği”. **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar**, ed. Faruk Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları, 1998: 1-18.
- Ferede Bezabih, Wuhibegezer. “Fundamental Consequences of the Ethio Eritrean War [1998-2000]”. **Journal of Conflictology**. c. 5. s. 2 (Kasım, 2014): 39-47.
- Ferris, Elizabeth G. **The Politics of Protection: The Limits of Humanitarian Action**. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2011.
- Gieler, Wolfgang ve Zafer Akbaş. “Nijerya: Afrika’nın En Kalabalık Ülkesinde Dinsel ve Etnik Çatışma”. **Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları**, ed. Kemal İnat ve Burhanettin Duran, Muhittin Ataman. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016: 199-227.
- Glaser, Max P. “Engaging with Non-State Armed Groups in the Context of the ‘Global War on Terror’: Observations from Lebanon and Gaza”. **Humanitarian Exchange**. s. 37 (2007): 16-19.
- Gnamo, Abbas H. “The Rwandan Genocide and the Collapse of Mobutu's Kleptocracy”. **The Path of a Genocide: The Rwanda Crisis from Uganda to Zaire**, ed. Howard Adelman ve Astri Suhrke. United States of America: Transaction Publishers, 1999: 321-349.
- Göç Terimleri Sözlüğü**, ed. Bülent Çiçekli. Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayınları No. 18, 2009.
- Gökalp Aras, N. Ela. “Yeniden Müzakere Edilen Güvenlik ve Sınırlar Bağlamında Uluslararası Göç ve Güvenliğe Avrupa Birliği Penceresinden Eleştirel Bir Bakış”. **Uluslararası İlişkilerde Göç: Olgular, Aktörler ve Politikalar**, ed. N. Aslı Şirin Öner ve Suna Gülfer İhlamur Öner. İstanbul: Der Yayınları, 2018: 47- 69.
- Greenhill, Kelly M. “Strategic Engineered Migration as a Weapon of War”. **Civil Wars**. c. 10. s. 1 (Mart 2008): 6-21.
- _____. “Weapons of Mass Migration: Forced Displacement as an Instrument of Coercion”. **Strategic Insights**. c. 9. s. 1 (Bahar-Yaz 2010): 116-159.
- Guire, George Mc. **Handbook of Humanitarian Health Care Logistics**. 3. Baskı. Aralık 2015. [http://www.humanitarianhealthcarelogistics.com/index_html_files/Handbook %20of%20Humanitarian%20Health%20Care%20Logistics.pdf](http://www.humanitarianhealthcarelogistics.com/index_html_files/Handbook%20of%20Humanitarian%20Health%20Care%20Logistics.pdf) [23.12.2019].
- Haas, Marcel de. **Russia’s Foreign Security Policy in the 21st Century: Putin, Medvedev and Beyond**. London: Routledge, 2010.

- Haddad, Simon ve Dima Jamali. "The Politics of Refugees' Non Integration: The Dilemma of Palestinians in Lebanon". **Journal of International Migration and Integration**. c. 4, s. 1 (2003): 1-22.
- Hasgüler, Mehmet ve Mehmet B. Uludağ. **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**. 6. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları, Ekim 2014.
- Hermann, Charles F. "Indicators of International Political Crisis: Some Initial Steps Toward Prediction". <http://www.voxprof.com/cfh/hermann-pubs/Hermann-Indicators%20of%20International%20Political%20Crises.pdf> [10.08.2018].
- _____. **Crisis in Foreign Policy a Simulation Analysis**. Princeton University, 1969.
- Herz, John H. "The Territorial State Revisited: Reflections on the Future of the Nation-State". **Polity**. c. 1. s. 1 (Güz, 1968): 11-34.
- Hoffman, David. "Israeli Offensive Draws Criticism". **Washington Post**. 29 Temmuz 1993. https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1993/07/29/israeli-offensive-draws-criticism/858316ca-b431-42fc-8c63-bfcd86e7425a/?noredirect=on&utm_term=.bd6b0304f391 [26.02.2019].
- Holsti, Ole R. "Theories of Crisis Decision-Making". **International Conflict and Conflict Management: Readings in World Politics**, ed. Robert O. Matthes, Arthur G. Rubinoff ve Janice Gross Stein. Prentice-Hall of Canada, 1989: 67-82.
- Human Rights and Natural Disasters Operational Guidelines and Field Manual on Human Rights Protection in Situations of Natural Disaster**. Washington, DC: Brookings-Bern Project on Internal Displacement, 2008.
- Humanitarian Diplomacy: Practitioners and Their Craft**, ed. Laryy Minear ve Hazel Smith. Tokyo: United Nations University Press, 2007.
- Humphrey, Michael. "Refugees: An Endangered Species?". **Journal of Sociology**. c. 39. s. 1 (2003): 31-43.
- Ihlamur Öner, Suna Gülfer. "Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası". **Ortadoğu Analiz**. c. 6. s. 61 (2014): 42-45.
- _____. "Yöntemsel Milliyetçilik Bağlamında İnsan Hareketliliği ve Uluslararası İlişkiler". **Uluslararası İlişkilerde Göç: Olgular, Aktörler ve Politikalar**, ed. N. Aslı Şirin Öner ve Suna Gülfer Ihlamur Öner. İstanbul: Der Yayınları, 2018: 21-46.
- International Theory: The Three Traditions by Martin Wight**. ed. Gabriele Wight ve Brian Porter. United States of America: Holmes & Meier Publishers, 1992.
- İnat, Kemal ve İsmail Numan Telci. "Burundi: 'Orta Doğu' Afrika'da Etnik Çatışma". **Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları**, ed. Kemal İnat ve Burhanettin Duran, Muhittin Ataman. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016: 97-120.

- İskit, Temel. **Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2015.
- Kenyon Lischer, Sarah. **Dangerous Sanctuaries: Refugee Camps, Civil War, and the Dilemmas of Humanitarian Aid**. New York: Cornell University Press, 2005.
- Keskin, Funda. “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”. **Uluslararası İlişkiler**. c. 3. s. 12 (Kış 2006-2007): 49-70.
- Khalid, Iram. “Management of Pakistan India Conflicts: An Application of Crisis Decision-Making”. 35-64.
http://www.ndu.edu.pk/issra/issra_pub/articles/ndu-journal/NDU-Journal-2013/03-Management-of-Pakistan.pdf [06.08.2018].
- Khan, Jeffrey S. **Islands of Sovereignty: Haitian Migration and the Borders of Empire**, Chicago: The University of Chicago Press, 2019.
- Khattak, Saba Gul. “In/Security Afghan Refugees and Politics in Pakistan”. **Critical Asian Studies**. c. 35. s. 2 (2003): 195-208.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1467271032000090116>
[19.06.2020].
- Korkmaz, Ahmet. “Krizler ve İstihbaratın Fonksiyonu: ‘Küba Krizi Örneği’”. **Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler ve Örnek Olaylar**, ed. Mehmet Seyfettin Erol, Ertan Efegil. Ankara: Barış Kitabevi, 2012: 51-84.
- Krzyzanowski, Michal ve Anna Triandafyllidou, Ruth Wodak. “The Mediatization and the Politicization of the “Refugee Crisis” in Europe”. **Journal of Immigrant & Refugee Studies**. c. 16. s. 1-2 (2018): 1-14.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15562948.2017.1353189>
[28.02.2020].
- Landgren, Karin. “Refugees Magazine Issue 103 (IDPs) - Danger: Safe Areas”. 1 Mart 1996. <https://www.unhcr.org/publications/refugeemag/3b5547d64/refugees-magazine-issue-103-idps-danger-safe-areas.html> [11.11.2019].
- Lebson, Mike. “Why Refugees Rebel: Towards a Comprehensive Theory of Refugee Militarization”. **International Migration (IOM)**. c. 51. s. 5 (2013): 133-148.
- Lynch, Dov. **Russian Peacekeeping Strategies in the CIS: The Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan**. USA: St. Martin’s Press Inc., 2000.
- Lyons, Terrence ve Ahmed I. Samatar. **Somalia: State Collapse, Multilateral Invention and Strategies for Political Reconstruction**. Washington: Brookings Institute, 1995.
- Mandacı, Nazif ve Gökay Özerim. “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi”. **Uluslararası İlişkiler**. c. 10. s. 39 (Güz 2013): 105-130.
- Mann, Michael. “Nation-States in Europe and Other Continents: Diversifying, Developing, Not Dying”. **Daedalus**. c. 122. s. 3 (Yaz, 1993): 115-140.

- Maren, Michael. **The Road to Hell: The Ravaging Effects of Foreign Aid and International Charity**. New York: The Free Press, 1997.
- Martin, Rex. "Human Rights and Civil Rights". **Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition**. c. 37. s. 4 (Mayıs, 1980): 391-403. <https://www.jstor.org/stable/pdf/4319386.pdf?refreqid=excelsior%3Aa8bf932b6622f38218d650585e78f5cd> [20.09.2018].
- Memişoğlu, Fulya. "The Syrian Community in Turkey: Perspectives, Prospects, and Policies". İstanbul: Podem Publications, Mayıs 2018. https://www.academia.edu/39826603/The_Syrian_Community_in_Turkey_Perspectives_Prospects_and_Policies?email_work_card=view-paper [19.06.2020].
- Mills, Kurt. "Refugees as an Impetus for Intervention: The Case of Haiti". **Refuge**. c. 15. s. 3 (Haziran 1996): 15-17.
- Mitchell, David F. "NGO Presence and Activity in Afghanistan, 2000-2014: A Provincial-Level Dataset". **Stability: International Journal of Security and Development**. c. 6. s. 1 (2017), <https://www.stabilityjournal.org/article/10.5334/sta.497/> [10.02.2020].
- Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında Elkitabı**. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Şubat 2013. <http://www.refworld.org/cgi-bin/tehis/vtx/rwmain/pendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa66404> [09.05.2018].
- Nas, Çiğdem. "Türkiye – AB İşbirliği ve Suriyeli Sığınmacılar". **Sığınmacı Hakları Sempozyumu. 22 Ağustos 2019**. <https://gocmeniz.org/f/turkiye-ab-isbirligi-ve-suriyeli-siginmacilar> [22.10.2020].
- Nassır İbrahim. "Etiyopya ve Eritre Arasındaki Sınır Krizi". **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi (ANKASAM)**. c. 2. s. 1 (Mayıs 2018): 121-144.
- Nye, Joseph S. **Soft Power – The Means to Success in World Politics**, New York: PublicAffairs, 2004.
- Odman, Tevfik. **Mülteci Hukuku**. Ankara: Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları No. 15, 1995.
- Oğuz Gök, Gonca. "Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç-Güvenlik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü". **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KOSBED)**. s. 31 (2016): 65-82.
- Omrani, Bijan. "The Durand Line: History and Problems of The Afghan-Pakistan Border". **Asian Affairs**. c. 40, s. 2 (Temmuz 2009): 177-195. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/03068370902871508?needAccess=true> [28.10.2018].

- Oran, Baskın. “Türkiye’de Irkçılık Yok Ama Yeni Irkçılık Her Zerremizde”, **Artı Gerçek**. 11 Haziran 2020. <https://artigercek.com/yazarlar/baskinoran/turkiye-de-irkcilik-yok-ama-yeni-irkcilik-her-zerremizde> [22.10.2020].
- Örmeci, Ozan. “Uluslararası Krizler ve Kriz Yönetimi”. Uluslararası Politika Akademisi. <http://politikaakademisi.org/2014/07/25/uluslararasi-krizler-ve-kriz-yonetimi/> [04.09.2018].
- Özcan, Gencer. “Doksanlı Yıllarda Türkiye’nin Değişen Güvenlik Ortamı”. **En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, ed. Gencer Özcan ve Şule Kut. İstanbul: Büke Yayınları, 2009: 13-42.
- Özerim, Gökay. “Çevresel Göçlerden Doğal Afet Sonrası Göçlere: Uluslararası Toplum Ve Uluslararası Aktörler Ekseninde Bir Değerlendirme”. **Afetlerle Kalkınma: Tecrübeler, Politikalar ve Beklentiler**, ed. Murad Tiryakioğlu. Ankara: Efil Yayınevi, 2016): 289-310.
- _____. “Stretching, Opening or Sealing the Borders: Turkish Foreign Policy Conceptions and their Impact on Migration, Asylum and Visa Policies”. **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**. c. 20. s. 2 (2017): 165-182. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19448953.2018.1379751> [24.10.2018].
- Özgür Baklacioğlu, Nurcan. **Dış Politika ve Göç: Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçlerde Arnavutlar (1920-1990)**. İstanbul: Derin Yayınları, 2010.
- Öztürk, Selim. “Ortadoğu’da Filistinli Mülteciler, Mülteci Kampları ve Sorunları Üzerine”. **III. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi**, Fransa: Strasbourg, 2018: 49-62. https://www.researchgate.net/publication/330857588_Ortadoğu'da_Filistinli_Multeciler_Multeci_Kamplari_ve_Sorunlari_Uzerine [17.12.2019].
- Pazarbaşı, Betül ve Ebru Turanlı. “Dijital Medyada Yayınlanan Arakan Savaş/Çatışma Fotoğraflarının Göstergibilimsel Analizi”. **Intermedia International e-Journal**. c. 5. s. 8 (2018): 88-109. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/627407> [02.02.2020].
- Petersen, William.”A General Typology of Migration”. **American Sociological Review**. c. 23. s. 3 (Haziran, 1958): 256-266.
- Polman, Linda. **Kriz Kervanı: İnsani Yardımın Nesi Yanlıs?**. çev. Füsun Özlen. İstanbul: Paloma Yayınevi, 2014.
- Power, Samantha. **Chasing The Flame: Sergio Vieira de Mello and The Fight Save The World**. England: Penguin Books, 2008.
- Reverby, Susan M. “‘Normal Exposure’ and Inoculation Syphilis: A PHS ‘Tuskegee’ Doctor in Guatemala, 1946–1948”. **The Journal of Policy History**. c. 23. s. 1 (2011): 6-28.

- Ricchiardi, Sherry. "Confused Images: How the Media Fueled the Balkans War". **The Journal of the International Institute**. c. 3. s. 2 (1996). <https://quod.lib.umich.edu/j/jii/4750978.0003.215/--confused-images-how-the-media-fueled-the-balkans-war?rgn=main;view=fulltext> [03.02.2020].
- Ryle, John. "Forced Labor". **Crimes of War: What the Public Should Know**, ed. Roy Gutman ve David Rieff, Anthony Dworkin. 2. Baskı. New York: W. W. Norton & Company, 2007: 186-188.
- Sarper Ağır, Bülent. "Güvenlik ve Göç Kavşağında Kosova Sorunu". **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (Ankara Üniversitesi SBF Dergisi)**. c. 69. s. 3 (2014): 455-479.
- Schneckener, Ulrich. "Armed Non-State Actors and the Monopoly of Force". **Revisiting the State Monopoly on the Legitimate Use of Force**, ed. Alyson Bailes ve Ulrich Schneckener, Herbert Wulf. The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), 2007: 10-18.
- Solioz, Christophe. "Reviewed Work(s): La Caccia: Io e i Criminali di Guerra by Carla Del Ponte, Chuck Sudetic and Bruno Amato ". **Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe**. c. 11. s. 1, (2008): 137-141. <https://www.jstor.org/stable/pdf/43293257.pdf?refreqid=excelsior%3Aa74bc62a02c067893fa3feb3a5127e4> [17.11.2019].
- Sönmezoğlu, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**. 5. Baskı. İstanbul: Der Yayınları, 2012.
- Storey, Andy. "Non-Neutral Humanitarianism: NGOs and the Rwanda Crisis". **Development in Practice**. c. 7. s. 4 (1997): 384-394.
- Sukarieh, Maysoun ve Stuart Tannock. "On the Problem of Overresearched Communities: The Case of the Shatila Palestinian Refugee Camp in Lebanon., **Sociology**. c. 0, s. 0 (2012): 1-15.
- Swanstörn, Niklas ve Mikael Weissman. "Conflict, Conflict Prevention and Conflict Management and Beyond: a Conceptual Exploration". **Concept Paper**. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Summer 2005, 1-30. http://www.isdp.eu/images/stories/isdp-main-pdf/2005_swanstrom-weissman_conflict-prevention-management-and-beyond.pdf [28.08.2018].
- Şener, Bülent. "Küreselleşme Döneminde Ulus-Devlet ve Egemenlik Olguları". **Tarih Okulu Dergisi**. c. 7. s: XVIII (Haziran 2014): 51-77.
- Teitelbaum, Michael S. "Immigration, Refugees, and Foreign Policy". **International Organization**. c. 38, s. 3 (Yaz, 1984): 429-450.
- Tezcan, Narin. "Avrupa'da Göçün Etkisiyle Şekillenen Vatandaşlık Kanunları". **Uluslararası İlişkilerde Göç: Olgular, Aktörler ve Politikalar**, ed. N. Aslı Şirin Öner ve Suna Gülfer İhlamur Öner. İstanbul: Der Yayınları, 2018): 89-105.

- The State of The World's Refugees 2000: Fifty Years of Humanitarian Action.** New York: Oxford University Press, 2001. <https://www.unhcr.org/3ebf9bb50.html> [20.02.2019].
- Thorne, Kristina. "Terrorist Lists and Humanitarian Assistance". **Humanitarian Exchange**. s. 37 (2007): 13-16.
- Türkmen, Füsün. **İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale**. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, Şubat 2006.
- Türkmenoğlu Köse, Dilşad. "Doğu Timor: Yeni Devlet Eski Kaos". **Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları**, ed. Kemal İnat ve Burhanettin Duran, Muhittin Ataman. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016): 517-530.
- Uluslararası İnsancıl Hukuk**. Türk Kızılayı ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi. https://kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/82543505_77468056_uluslararasi-insancil-hukuk.pdf [21.09.2018].
- Uzun, Elif. "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK'nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri". **Göç Araştırmaları Dergisi**. c. 2. s. 2 (Temmuz-Aralık 2016): 60-85.
- Varlık, Ali Bilgin ve Oktay Bingöl. "Korunmuş Bölgeler: Tampon, Güvenli, Sınırlanmış ve Uçuşa Yasak Bölgeler: Protected Areas: Buffer, Safe, Restricted and No Fly Zones". **Uluslararası Hukuk ve Politika**. c. 11. s. 44 (2015): 99-127.
- Volkan, Vamık. **Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre**. Ankara: Bağlam Yayınları, 1999.
- Waeber, Ole. "Figures of International Thought: Introducing Persons Instead of Paradigms". **The Future of International Relations: Masters in the Making**, ed. Iver B. Neumann ve Ole Wæber. London: Routledge, 1997: 1-40.
- _____. "Securitization and Desecuritization". **On Security**, ed. Ronnie D. Lipschutz. New York: Columbia University Press, 1998: 1-31.
- Wallensteen, Peter. **Understanding Conflict Resolution War, Peace and The Global System**. London: Sage Publishing, 2002.
- Weiner, Myron. "On International Migration and International Relations". **Population and Development Review**. c. 11. s. 3 (Eylül, 1985): 441-455.
- Weiner, Myron. "Security, Stability, and International Migration". **International Security**. c. 17. s. 3 (Kış, 1992-1993): 91-126.
- Werker, Eric. "Refugee Camp Economies". **Journal of Refugee Studies**. c. 20. s. 3 (2007): 461-480. <https://doi.org/10.1093/jrs/fem001> [18.02.2020].
- Yazıcı, Erdiñç ve Hıdır Düzkaya. " Misafirlikten Vatandaşlığa Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü: Türkiye ve Avrupa Birliği Mevzuatı Ekseninde Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme". **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**. c. 6. s. 16 (2017): 420-456.

Yılmaz Elmas, Fatma. **Avrupa Kapı Duvar: Göç Yaklaşımında Söylem-Eylem Tutarsızlığı**. Ankara: USAK Yayınları, Nisan 2016.

Yurdusev, Nuri. “‘Analiz Seviyesi’ ve ‘Analiz Birimi’: Bir Ayrım Argümanı”. **Uluslararası İlişkiler**. c. 4. s. 16 (Kış 2007-2008): 3-19.

Zetter, Roger ve Camillo Boano, Tim Morris. “Environmentally Displaced People, Understanding the Linkages between Environmental Change, Livelihoods and Forced Migration”. Refugee Studies Centre. University of Oxford, November 2008. <https://www.rsc.ox.ac.uk/files/files-1/pb1-environmentally-displaced-people-2008.pdf> [14.12.2017].

Resmî Açıklamalar, Kararlar, Belgeler, Raporlar ve Haber Kaynakları

“18 Mart Türkiye-AB Zirve Sonuçları Hakkında İKV Değerlendirmesi”. İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV). https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=2049&id=1331 [22.10.2020].

“2016 Türkiye Göç Raporu”. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf [08.03.2018].

“2017 Yılı Göç İstatistik Raporu”. Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü. https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/38492657_2017-yili-goc-istatistik-raporu-ocak-2018.pdf [07.11.2019].

“22127 Sayılı Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”. **Resmî Gazete**. 30 Kasım 1994. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22127.pdf> [28.08.2018].

“A Global Alliance Against Forced Labour”. International Labour Organization. Geneva, 2005. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@declaration/documents/publication/wcms_081882.pdf [17.02.2020].

“Addressing Human Trafficking and Exploitation in Times of Crisis”. International Organization for Migration (IOM). December 2015. https://publications.iom.int/system/files/addressing_human_trafficking.pdf [14.08.2019].

“Agreement on Provisional Arrangements in Afghanistan Pending The Re-Establishment of Permanent Government Institutions”. **The Washington Post Online**. 5 Aralık 2001. <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/world/texts/bonnagreement.html> [15.03.2019].

- “Aid Worker Security Report 2019—Updated”.
https://www.humanitarianoutcomes.org/sites/default/files/publications/awsr_2019_0.pdf [17.02.2020].
- “AK Parti Sözcüsü Ömer Çelik'ten İdlib Açıklaması: Bu Kalleşliğin Hesabını En Ağır Şekilde Vereceklerdir”. **Milliyet**. 28 Şubat 2020.
<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/ak-parti-sozcusu-omer-celikten-idlib-aciklamasi-bu-kallesligin-hesabini-en-agir-sekilde-vereceklerdir-6154549> [28.02.2020].
- “Arap Ülkelerinde Mültecilerin Durumunu Düzenleyen Sözleşme”.
http://www.madde14.org/index.php?title=Arap_%C3%9Clkelerinde_M%C3%BCltecilerin_Durumunu_D%C3%BCzenleyen_S%C3%B6zle%C5%9Fme [09.05.2018].
- “Arusha Peace and Reconciliation Agreement for Burundi”. United Nations Peacemaker. <https://peacemaker.un.org/node/1207> [24.04.2019].
- “Avrupa Çocuk Sığınmacıları Hristiyanlaştırıp Asimile Ediyor”. **Fars Haber Ajansı**. 24 Nisan 2016. <http://tr.farsnews.com/world/news/13950205000700> [29.10.2018].
- “Aydın Milletvekili Ali Rıza Gönül ve 49 Arkadaşının, Refah Partisi'nin Süleyman Mercüme ile Bağlantılarının ve Maddî İlişkilerinin Araştırılarak İddia Edilen Hukuk Dışı Malî Kaynaklarının Tespiti Amacıyla Anayasanın 98 inci, İçtüzüğü'nün 104 ve 105 inci Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergesi ve (10/63) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu”, **TBMM**, Yasama Yılı 2, Dönem 20, S. Sayısı: 195, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss195.pdf> [12.05.2020].
- “Bakan Akar: Bahar Kalkanı Harekâtı'nda 2557 Rejim Unsuru Etkisiz Hale Getirildi”. **Anadolu Ajansı**. 2 Mart 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/bakan-akar-bahar-kalkani-harekatinda-2557-rejim-unsuru-etkisiz-hale-getirildi/1751465> [06.03.2020].
- “Basın Açıklamaları”. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî İnternet Sitesi. 9 Ekim 2019. <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/111025/sayin-cumhurbaskanimizin-baris-pinari-harekati-na-iliskin-basin-aciklamasi> [11.10.2019].
- “Basın Açıklaması”. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası. <https://www.icisleri.gov.tr/basin-aciklamasi05072017> [29.09.2019].
- “Basın Açıklaması”. Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası. 9 Ekim 2019. <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9102019-53737> [11.10.2019].
- “Bin Laden's Statement”. **The New York Times**. 3 Kasım 2001. <https://www.nytimes.com/2001/11/03/international/bin-ladens-statement.html> [10.02.2020].

- “Bir Savaşın Anatomisi Bosna-Hersek 3.Bölüm”. **TRT Arşiv**.
<https://www.trtarsiv.com/belgesel/bir-savasin-anatomisi-bosna-hersek/bir-savasin-anatomisi-bosna-hersek-3bolum-122314> [11.11.2019]. Ayrıca bkz. “Srebrenitsa Soykırımı 1995 (TRT)”,
<https://www.youtube.com/watch?v=cv9J9tQVjiI> [11.11.2019].
- “Black September”. **AlJazeera**. 20 Temmuz 2009.
<https://www.aljazeera.com/programmes/plohistoryofrevolution/2009/%2007/200971385345398771.html> [17.12.2019].
- “Bosna Paraları da Mercüme'le Gitti”. **Hürriyet**. 26 Ağustos 1997.
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bosna-paralari-da-mercumekle-gitti-39261396> [26.11.2019].
- “Burundi'nin Siyasi Görünümü”. T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası.
http://www.mfa.gov.tr/burundi_nin--siyasi--gorunumu.tr.mfa [24.04.2019].
- “Child Labor and Forced Labor Reports”. U. S. Department of Labor: Bureau of International Labor Affairs. 2018.
<https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/burma> [24.09.2019].
- “Conflict Related Sexual Violence”. Report of The United Nations Secretary-General. 29 Mart 2019. <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/04/report/s-2019-280/Annual-report-2018.pdf> [18.11.2019].
- “Crisis Management: An International Overview”. **Efficiency Unit**. (September 2009), 1-40.
https://www.effo.gov.hk/en/reference/publications/crisis_management.pdf [28.08.2018].
- “Çavuşoğlu: Geri Kabul Anlaşması'nı Askıya Aldık”. **Deutsche Welle**. 22 Temmuz 2019. <https://www.dw.com/tr/%C3%A7avu%C5%9Fo%C4%9Flu-geri-kabul-anla%C5%9Fmas%C4%B1n%C4%B1-ask%C4%B1ya-ald%C4%B1k/a-49699277> [01.08.2019].
- “Dakar Agreement Between Chad and Sudan Signed in Dakar (Senegal) On 13 March 2008”.
http://www.sudantribune.com/spip.php?iframe&page=imprimable&id_article=26406 [29.03.2019].
- “Davutoğlu: AB ile Kayserili Pazarlığı Yaptık”. **Hürriyet**. 8 Mart 2016.
<http://www.hurriyet.com.tr/davutoglu-ab-ile-kayserili-pazarligi-yaptik-40065646> [28.05.2017].
- “Declaration on Territorial Asylum”. Council of Europe.
<http://www.refworld.org/pdfid/3ae6b3611c.pdf> [09.05.2018].
- “Donald Trump Promised the U.S. Would Be a Refuge For Christians—It's Been Anything But”. **Newsweek**. 10 Nisan 2018.

<https://www.newsweek.com/donald-trump-christians-refugees-immigration-1153404> [29.10.2018].

“Dünyanın Kanayan Yarası: Mülteci Dramı”. **TRT Türk**. 27 Kasım 2018. https://www.trtturk.com.tr/haber/ozel-haber/dunyanin-kanayan-yarasi-multeci-drami_1032 [26.02.2020].

“Erdogan Droht Der EU Mit 3,6 Millionen Flüchtlingen”. **Bild**. 10 Ekim 2019. <https://www.bild.de/politik/ausland/politik-ausland/tuerkei-syrien-offensive-von-erdogan-truppen-entsetzen-ueber-krieg-gegen-kurden-65250602.bild.html> [11.10.2019].

“Erdoğan: 100 Bin Ermeni Göçmeni Sınır Dışı Edebiliriz”. **BBC Türkçe**. 16 Mart 2010. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/03/100316_bbc_erdogan_intw_update.shtml [31.10.2019].

“Erdoğan: Suriyelilerden Katkı Payı Alınacak”, **Gazete Duvar**, 13 Temmuz 2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/07/13/erdogan-suriyelilerden-katki-payi-alinacak/> [14.07.2019].

“Erdoğan'dan AB'ye: 'Kiminle Anlaşabiliyorsan Onlarla Anlaş'”. **Aljazeera Türk**. 6 Mayıs 2016. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogandan-abye-kiminle-anlasabiliyorsan-onlarla-anlas> [29.09.2019].

“Erdoğan'dan Avrupa'ya: 'Kapıları Açırız' Dediğim Zaman Tutuşuyorlar, Vakti Saati Gelince Bu Kapılar Açılır”. **Sputnik News**. 24 Ekim 2019. <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201910241040464463-erdogandan-avrupaya-kaplari-acariz-vakti-saati-gelince-bu-kapila-acilir/> [26.11.2019].

“Erdoğan'ın Suriyelilere Vatandaşlık Açıklaması”. **Yeniçağ**. 13 Aralık 2019 <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/erdoganin-suriyelilere-vatandaslik-aciklamasi-260307h.htm> [15.12.2019].

“Essays On Humanitarian Effectiveness”, ed. Fernando Espada. London: Humanitarian Affairs Team & Humanitarian and Conflict Response Institute, 2016. <https://www.alnap.org/help-library/essays-on-humanitarian-effectiveness> [25.02.2020].

“Fact Sheet No. 20, Human Rights and Refugees”. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet20en.pdf> [30.04.2020].

“Founding Treaties”. EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-founding.html> [03.06.2020].

“Geçici Eğitim Merkezleri Kapatıldı, İstanbul'da Sınıf Mevcutları Arttı”. **Meb Personel**. 21 Eylül 2018. <http://www.mebpersonel.com/egitim/gecici-egitim-merkezleri-kapatildi-istanbul-da-sinif-mevcutlari-artti-h225107.html> [20.11.2019].

- “Geçici Koruma”. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmî İnternet Sayfası. http://www.goc.gov.tr/icerik/gecici-koruma_409_558 [13.07.2018].
- “Global Compact for Migration: Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration”. https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180713_agreed_outcome_global_compact_for_migration.pdf [22.10.2020].
- “Global Estimates 2012: People Displaced by Disasters”. The Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) Report. Mayıs 2013. <http://www.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/2012-global-estimates-corporate-en.pdf> [21.05.2018].
- “Global Estimates 2015: People Displaced by Disasters”. The Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) Report. Temmuz 2015. <http://www.internal-displacement.org/assets/library/Media/201507-globalEstimates-2015/20150713-global-estimates-2015-en-v1.pdf> [17.12.2017].
- “Global Estimates of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage”. International Labour Organization and Walk Free Foundation. Geneva, 2017. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_575479.pdf [17.02.2020].
- “Global Report on Internal Displacement 2017”. <http://www.internal-displacement.org/global-report/grid2017/#download> [07.06.2018].
- “Global Report on Internal Displacement 2018”. <http://www.internal-displacement.org/global-report/grid2018/> [21.05.2018].
- “Global Report on Trafficking in Persons”. UN Office on Drugs and Crime. 2018. https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2019/GLOTiP_2018_BOOK_web_small.pdf [25.11.2019].
- “Greatest Humanitarian Crisis Today in Southern Africa, World Food Programme Head Tells Security Council”. Security Council 5220th Meeting (30 Haziran 2005). <https://www.un.org/press/en/2005/sc8433.doc.htm> [29.02.2020].
- “Güney Sudan’ın Siyasi Görünümü”. T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası. http://www.mfa.gov.tr/guney-sudan_in-siyasi-gorunumu.tr.mfa [30.05.2020].
- “How The World Will Look After The Coronavirus Pandemic”. **Foreign Policy**. 20 Mart 2020. <https://foreignpolicy.com/2020/03/20/world-order-after-coronavirus-pandemic/> [13.04.2020].
- “In Conflicts and Disasters, Protect Children From Child Labour”. International Labor Organization (ILO). 12 Haziran 2017. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/ilo-director-general/statements-and-speeches/WCMS_557204/lang--en/index.htm [27.01.2020].
- “İkincil Koruma”. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmî İnternet Sayfası. http://www.goc.gov.tr/icerik3/ikincil-koruma_409_546_551 [28.08.2018].

- “İnsan Kaçakçılığı ile İnsan Ticareti Arasında Nasıl Bir Fark Bulunmaktadır?”. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmî İnternet Sayfası. <https://www.goc.gov.tr/insan-ticareti-sss> [14.08.2019].
- “Kanada’da Suriyeli Mültecilere Kredi Şoku”. **Hürriyet**. 21 Ocak 2016. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/kanadada-suriyeli-multecilere-kredi-soku-40043228> [20.11.2019].
- “Kuzey Amerika Alevi Derneklerinden Açıklama: AKP'nin Mültecileri Alevilere Karşı Silah Olarak Kullanmasını Kınıyoruz”. **Birgün**. 25 Nisan 2016. <https://www.birgun.net/haber/kuzey-amerika-alevi-derneklerinden-aciklama-akp-nin-multecileri-alevilere-karsi-silah-olarak-kullanmasini-kiniyoruz-110099> [20.12.2019].
- “Miçotakis, "İstediklerimizi Alırız, Gerisi Türkiye'ye". **Yeniçağ**. 22 Kasım 2019. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/micotakis-istediklerimizi-aliriz-gerisi-turkiyeye-257512h.htm> [26.11.2019].
- “Migrant Crisis: Russia and Syria 'Weaponising' Migration”. **BBC News**. 2 Mart 2016. <https://www.bbc.com/news/world-europe-35706238> [10.02.2020].
- “MONUC: United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo”. <https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/monuc/> [25.04.2019].
- “Müftülükten, Gaziantep'teki Haznevi Tarikatı Külliyesine Onay”. **T24**. 18 Aralık 2019. <https://t24.com.tr/haber/muftulukten-gaziantep-teki-haznevi-tarikati-kulliyesine-onay,852583> [20.12.2019].
- “Myanmar Krizi: Arakan Rohingya Kurtuluş Ordusu Kim?”. **BBC News Türkçe**. 6 Eylül 2017. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41172871> [25.04.2019].
- “Nach Terror in Paris: Pegida Hofft Auf Zulauf”. **Deutsche Welle**. 16 Kasım 2015. <https://www.dw.com/de/nach-terror-in-paris-pegida-hofft-auf-zulauf/a-18854236> [29.09.2019].
- “NATO Commander: Russia Uses Syrian Refugees As 'Weapon' Against West”. **Deutsche Welle**, 2 Mart 2016. <https://www.dw.com/en/nato-commander-russia-uses-syrian-refugees-as-weapon-against-west/a-19086285> [10.02.2020].
- “Note to Correspondents on the Secretary-General’s Meeting with H.R.H Prince Mohamad Bin Salman Al Saud”. United Nations Secretary-General. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2018-03-27/note-correspondents-secretary-general%E2%80%99s-meeting-hrh-prince> [13.02.2020].
- “Ottawa Sözleşmesi”. <http://www.ihd.org.tr/ottowa-slees/> [29.10.2018].
- “Q&A: Dr Congo Conflict”. **BBC NEWS**. 20 Kasım 2012. <http://www.bbc.com/news/world-africa-11108589> [19.08.2017].
- “Refugee Policy Adrift: The United States and Dominican Republic Deny Haitians Protection”. Women's Refugee Commission. New York, Ocak 2003. <https://www.refworld.org/docid/48aa82f00.html> [06.08.2019].

- “Report From the Commission to The European Parliament and The Council”. European Commission. COM (2018) 777 Final (3 Aralık 2018). https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20181204_com-2018-777-report_en.pdf [07.11.2019].
- “Report of the United Nations High Commissioner for Refugees: Global Compact on Refugees”. United Nations. Supplement No. 12 (A/73/12 (Part II)). 2018. https://www.unhcr.org/gcr/GCR_English.pdf [22.10.2020].
- “Reporting on Humanitarian Crises”. Internews: Centre For Innovation&Learning, 2014. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/IN140220_HumanitarianReportingHANDOUTS_WEB.pdf [11.09.2018].
- “Responding to Refugee Crises: Lessons from Evaluations in South Sudan as a Country of Origin”. OECD Development Cooperation Working Papers. Eylül 2017. https://www.oecd-ilibrary.org/development/responding-to-refugee-crises_3b2fd4cc-en [30.05.2020].
- “Review of The Sexual Violence Elements of The Judgments of The International Criminal Tribunal for The Former Yugoslavia, The International Criminal Tribunal for Rwanda, and The Special Court for Sierra Leone in The Light of Security Council Resolution 1820”. United Nations Department of Peacekeeping Operations. https://www.icty.org/x/file/Outreach/sv_files/DPKO_report_sexual_violence.pdf [18.11.2019].
- “Saudis Demanded Good Publicity Over Yemen Aid, Leaked UN Document Shows”. **The Guardian**. 30 Ekim 2018. <https://www.theguardian.com/global-development/2018/oct/30/saudis-demanded-good-publicity-over-yemen-aid-leaked-un-document-shows> [13.02.2020].
- “Shame On Us All For The Death of Aylan Kurdi”. **New York Daily News**. 4 Eylül 2015. <https://www.nydailynews.com/opinion/editorial-shame-death-aylan-kurdi-article-1.2349539> [28.09.2019].
- “Sierra Leonean Refugee Operation”. UNHCR Global Report 1999. <https://www.unhcr.org/3e2d4d6711.html> [18.02.2019].
- “Situation in the Central African Republic in the Case of the Prosecutor V. Jean-Pierre Bemba Gombo”. International Criminal Court (ICC). 21 Mart 2016. https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_02238.PDF [05.11.2019].
- “South Sudan: ‘Outraged’ UN Experts Say Ongoing Widespread Human Rights Violations May Amount to War Crimes”. **UN News**. 20 Şubat 2019. <https://news.un.org/en/story/2019/02/1033181> [12.06.2020].
- “Suriye'de Güvenli Bölge Planları Ne Kadar Gerçekçi?”. **Deutsche Welle**. 28 Eylül 2019. <https://www.dw.com/tr/suriyede-g%C3%BCvenli-b%C3%B6lge->

planlar%C4%B1-ne-kadar-ger%C3%A7ek%C3%A7i/a-50625205
[11.10.2019].

- “Suriyeli Kadınlar İnsani Yardım Karşılığı Cinsel İlişkiye Zorlandı”. **BBC Türkçe**. 27 Şubat 2018. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43208986> [03.03.2018].
- “Suriyeli Mültecilerin Türkiye’ye Ekonomik Etkileri: Sentetik Bir Modelleme”. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM). Rapor No. 196 (2015).
- “Suriyeliler Geldi Salgın Hastalıklar Arttı”. **Doğan Haber Ajansı**. 24 Ekim 2014. http://www.dha.com.tr/suriyeliler-geldi-salgin-hastaliklar-artti_787280.html [12.04.2017].
- “Suriyelilere Yabancı Kimlik Numarası Verilmesine İlişkin Duyuru”. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmî İnternet Sitesi. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. http://www.goc.gov.tr/icerik6/suriyelilere-%E2%80%9Cyabanci-kimlik-numarasi%E2%80%9D-verilmesine-iliskin-duyuru_350_360_8912_icerik [29.10.2018].
- “Syria’s Metastasising Conflicts”. International Crisis Group. Middle East Report No. 143 (27 Haziran 2013). <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/syria-s-metastasising-conflicts.pdf> [17.04.2019].
- “The Addis Ababa Agreement on The Problem of South Sudan”. United Nations Peacemaker. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SD_720312_Addis%20Ababa%20Agreement%20on%20the%20Problem%20of%20South%20Sudan.pdf [30.05.2020].
- “The Global Humanitarian View 2018”. <http://interactive.unocha.org/publication/globalhumanitarianoverview/> [17.12.2018].
- “The Horn of Africa War: Mass Expulsions and the Nationality Issue”. Human Rights Watch Report. c. 15. s. 3 (Ocak 2003). <https://www.hrw.org/report/2003/01/29/horn-africa-war/mass-expulsions-and-nationality-issue> [06.03.2019].
- “The Regional Refugee and Resilience Plan (3RP)”. <http://www.3rpsyriacrisis.org/> [12.06.2019].
- “The Responsibility to Protect”. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. Aralık 2001. <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf> [11.11.2019].
- “Towards a Global Compact on Refugees”. <https://www.unhcr.org/towards-a-global-compact-on-refugees.html> [17.12.2018].

- “Trafficking in Human Beings”. Eurostat. (2013). https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/trafficking_in_human_beings_-_dghome-eurostat_en_1.pdf [07.11.2019].
- “Trump's Campaign Promises - Has He Delivered on Them?”. **BBC News**. 26 Şubat 2018. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-37982000> [29.10.2018].
- “Türkiye, Barış Pınarı Harekâtı’yla En Az 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Kadar Hayati Önemde Bir Adım Atmıştır”. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî İnternet Sitesi. 14 Ekim 2019. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/111084/-turkiye-baris-pinari-harek-tiyla-en-az-1974-kibris-baris-harek-ti-kadar-hayati-onemde-bir-adim-atmistir-> [06.03.2020].
- “Türkiye’de Geçici Koruma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Suriyeliler”. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmî İnternet Sitesi, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 [22.06.2020].
- “Türkiye’ye Sığınan Suriyeli Sayısı 100 Bini Geçti”. **Vatan**. 16 Ekim 2012. <http://www.gazetevatan.com/-tampon-bolge--sayisina-ulasildi--487265-gundem/> [29.10.2018].
- “Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması Hakkında Doğru Bilinen 8 Yanlış”. İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV). https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/gka_hakkinda_dogru_bilinen_8_yanlis__2_.pdf [22.10.2020].
- “Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları”. Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı. https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf [26.11.2019].
- “Uluslararası Af Örgütü Bulgaristan ve Yunanistan’ı Sığınmacıları Kabul Etmeye Çağırıyor”. **CNN Türk**. 28 Şubat 2020. <https://www.cnnturk.com/dunya/uluslararasi-af-orgutu-bulgaristan-ve-yunanistani-siginmacilari-kabul-etmeye-cagirdi> [29.02.2020].
- “Uluslararası Koruma Çeşitleri”. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmî İnternet Sayfası. http://www.goc.gov.tr/icerik3/uluslararasi-koruma-cesitleri_409_546_548 [28.08.2018].
- “UN Documents for Syria”. <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/syria/> [12.06.2019].
- “United Nations Convention Against Transnational Organized Crime and The Protocols Thereto”. UN Office on Drugs and Crime. <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf> [07.11.2019].

- “Unutulan Hastalıklar Suriyelilerle Geri Geldi”. **Yeniçağ**. 3 Mart 2017. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/unutulan-hastaliklar-suriyelilerle-geri-geldi-158324h.htm> [07.11.2019].
- “Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme”. **Resmî Gazete**. 25 Ekim 2014. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141025-5-1.pdf> [21.12.2019].
- “Vatansızlık Hallerinin Sayısının Azaltılmasına Dair Sözleşme”. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801883.pdf [21.12.2019].
- “Voices From Syria 2018: Assessment Findings of the Humanitarian Needs Overview”. Whole of Syria Gender-Based Violence Area of Responsibility. Kasım 2017. https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/2017-12_voices_from_syria_2nd_edition.pdf [01.07.2019].
- “Work of the Non-Governmental Organizations Section of the Secretariat”. UN Secretary-General. New York: Mayıs 1998. <https://digitallibrary.un.org/record/254402#record-files-collapse-header> [18.02.2020].
- “World Migration Report 2013”. International Organization for Migration (IOM). https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr2013_en.pdf [02.09.2019].
- “World Migration Report 2018: Chapter 2”. International Organization for Migration. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en_chapter2.pdf [06.06.2018].
- “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Genel Gerekçe”. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. http://www.goc.gov.tr/icerik3/genel-gerekce_327_328_330 [08.03.2018].
- “Yemen Facing 'Largest Famine in Decades' If Blockade Isn't Lifted, UN Aid Chief Says”. **Deutsche Welle**. 9 Kasım 2017. <https://www.dw.com/en/yemen-facing-largest-famine-in-decades-if-blockade-isnt-lifted-un-aid-chief-says/a-41308061> [08.08.2018].
- “Yunan Sınırdaki Mülteciler 9 İle Geri Gönderildi”. **TIMETURK**. 30 Mart 2020. <https://www.timeturk.com/yunan-sinirindaki-multeciler-9-ile-geri-gonderildi/haber-1412747> [13.04.2020].
- “Yunanistan 10 Bin Mülteciyi Türkiye'ye Gönderecek”. **Gazete Duvar**. 1 Ekim 2019. <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2019/10/01/yunanistan-10-bin-multeciyi-turkiyeye-gonderecek/> [04.10.2019].
- “Yunanistan Başbakanı Miçotakis'ten Göçmen Yanıtı: Erdoğan'a Açıkça Söyledim”. **Sputnik News**. 19 Kasım 2019. <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201911191040654387-yunanistan-basbakani-micotakisten-gocmen-yaniti-erdogana-acikca-soyledim/> [26.11.2019].

“Yunanistan Göçmenleri Sınır Dışı Edecek”. **İhlas Haber Ajansı**. 5 Mart 2020. <https://www.iha.com.tr/haber-yunanistan-gocmenleri-sinir-disi-edecek-831181/> [06.03.2020].

1984 Cartagena Mülteciler Bildirisi.
<http://sorular.rightsagenda.org/Uploads/MULTECI%20MEV/1984%20CARTAGENA%20M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%20B%C4%B0LD%C4%B0R%C4%B0S%C4%B0.pdf> [09.05.2018].

6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013 Kanunu). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> [28.07.2018].

Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen ABÖ (Afrika Birliği Örgütü) Sözleşmesi. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. <http://www.igamder.org/wp-content/uploads/2015/03/afrika-birli%C4%9Fi-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BC-m%C3%BClteci-haklar%C4%B1-s%C3%B6zle%C5%9Fmesi.pdf> [09.05.2018].

Ahmadzai, Aziz Amin. “How Refugees Changed the Afghan-Pakistan Dynamic”. **The Diplomat**. 15 Eylül 2016. <https://thediplomat.com/2016/09/how-refugees-changed-the-afghan-pakistan-dynamic/> [18.02.2020].

Akdeniz, Ercüment. “Push Back İşkencesi”. **Evrensel**. 25 Kasım 2019. <https://www.evrensel.net/yazi/85195/push-back-iskencesi> [26.11.2019].

Bazell, Robert. “U.S. Apologizes for Guatemala STD Experiments”. **NBC NEWS**. 1 Ekim 2010. http://www.nbcnews.com/id/39456324/ns/health-sexual_health/t/us-apologizes-guatemala-std-experiments/#.XZkIBkYzbIU [06.10.2019].

Berry, Mike ve Inaki Garcia-Blanco, Kerry Moore. “Press Coverage of the Refugee and Migrant Crisis in the EU: A Content Analysis of Five European Countries”. <https://www.unhcr.org/56bb369c9.pdf> [28.02.2020].

Bhalla, Nita. “Kenya Orders Closure of Dadaab Refugee Camp This Year, According to Leaked U.N. Document”. **Reuters**. 29 Mart 2019. <https://www.reuters.com/article/us-kenya-refugees-somalia/kenya-orders-closure-of-dadaab-refugee-camp-this-year-according-to-leaked-un-document-idUSKCN1RA1FN> [27.02.2020].

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 217 (III) Sayılı Kararı. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217\(III\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217(III)) [13.12.2018].

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 2312 (XXII) Sayılı Kararı. **2312 (XXII) Declaration on Territorial Asylum.** [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2312\(XXII\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2312(XXII)) [13.12.2018].

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 2312 (XXII) Sayılı Kararı. **Devlete Sığınmaya İlişkin Beyanname.** http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafli-soz/bm/bm_25.pdf [13.12.2018].

- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Aralık 1949 tarihli 319 (IV) Sayılı Kararı. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/319\(IV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/319(IV)) [10.05.2018].
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1160 Sayılı Kararı. [https://undocs.org/S/RES/1160\(1998\)](https://undocs.org/S/RES/1160(1998)) [08.03.2018].
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1272 Sayılı Kararı. [https://undocs.org/S/RES/1272\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1272(1999)) [11.03.2019].
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1441 Sayılı Kararı. [https://undocs.org/S/RES/1441\(2002\)](https://undocs.org/S/RES/1441(2002)) [21.03.2019].
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1701 Sayılı Kararı. [https://undocs.org/S/RES/1701\(2006\)](https://undocs.org/S/RES/1701(2006)) [01.04.2019].
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1970 Sayılı Kararı. [https://undocs.org/S/RES/1970\(2011\)](https://undocs.org/S/RES/1970(2011)) [09.04.2019].
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1973 Sayılı Kararı. [https://undocs.org/S/RES/1973\(2011\)](https://undocs.org/S/RES/1973(2011)) [09.04.2019].
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2127 Sayılı Kararı. [https://undocs.org/S/RES/2127\(2013\)](https://undocs.org/S/RES/2127(2013)) [17.04.2019].
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 940 Sayılı Kararı. [https://undocs.org/S/RES/940\(1994\)](https://undocs.org/S/RES/940(1994)) [28.02.2019].
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Tüzüğü. http://www.madde14.org/index.php?title=Birle%C5%9Fmi%C5%9F_Milletler_M%C3%BClteciler_Y%C3%BCksek_Komiserli%C4%9Fi_T%C3%BCz%C3%BCC%C4%9F%C3%BC [08.06.2018].
- Birleşmiş Milletler'in 678 Sayılı Kararı. [https://undocs.org/S/RES/678\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/678(1990)) [04.02.2019].
- Birleşmiş Milletler'in 688 Sayılı Kararı. [https://undocs.org/S/RES/688\(1991\)](https://undocs.org/S/RES/688(1991)) [04.02.2019].
- BM 1992 tarihli ve 794 Sayılı Somali Kararı. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/794\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/794(1992)) [12.12.2017].
- Coşkun, İpek ve Müberra Nur Emin. "Türkiye'deki Suriyelilerin Eğitiminde Yol Haritası Fırsatlar ve Zorluklar". Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA). http://file.setav.org/Files/Pdf/20160906135243_turkiyedeki-suriyelilerin-egitiminde-yol-haritasi-pdf.pdf [20.11.2019].
- Çapan, Melike. "Yunanistan'ın İki Sınava: Mülteciler ve Pandemi". **Independent Türkçe**. 26 Mart 2020. <https://www.independentturkish.com/node/152921/d%C3%BCnya/yananistan%E2%80%99%C4%B1n-iki-s%C4%B1nav%C4%B1-m%C3%BClteciler-ve-pandemi> [13.04.2020].

- Çolak, Umut. “İnsan Kaçakçısı: ‘Avrupa’nın Yarısını Ben Gönderdim””. **Amerika’nın Sesi**. 29 Şubat 2020. <https://www.amerikaninsesi.com/a/i%CC%87nsan-ka%C3%A7ak%C3%A7%C4%B1s%C4%B1-avrupa-n%C4%B1n-yar%C4%B1n%C4%B1-ben-g%C3%B6nderdim-/5309611.html> [06.03.2020].
- Çoşkun, İpek. “Suriye’de Eğitimin Geleceği ve Fırat Kalkanı Bölgesinde Eğitim Faaliyetleri”. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA). https://setav.org/assets/uploads/2018/04/R108_Rapor_Suriye_Egitim.pdf [17.12.20019].
- Demir, Adem. “Oktay: Güvenli Bölgeye 2 Milyon Suriyeli Sığınmacının Dönüş Yapmasını Planlıyoruz”. **Anadolu Ajansı**. 21 Ekim 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekati/oktay-guvenli-bolgeye-2-milyon-suriyeli-siginmacinin-donus-yapmasini-planliyoruz/1621358> [06.03.2019].
- Dickinson, Daniel. “COVID-19: UN Chief Calls For Global Ceasefire To Focus On ‘The True Fight Of Our Lives’”. **UN News**. 23 Mart 2020. <https://news.un.org/en/story/2020/03/1059972> [13.04.2020].
- Ege Kıyılarında (İzmir-Aydın) Gerçekleşen Yasa Dışı Göç Hakkında İnceleme Raporu. Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. Ankara, 2014. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2014/ege_kiyilarinda_yasadisigoc_hakkinda_inceleme_raporu_27052014.pdf [10.10.2019].
- Erdoğan, Murat ve Metin Çorabatır. “Suriyeli Mülteci Nüfusunun Demografik Gelişimi, Türkiye’deki Eğitim, İstihdam Ve Belediye Hizmetlerine Yakın Gelecekte Olası Etkileri”. https://igamder.org/uploads/belgeler/QUDRA_TURKEY%20RESEARCHREPORT_TR.pdf [03.01.2020].
- Forsyth, Alex. “Meeting an Organ Trafficker Who Preys on Syrian Refugees”. **BBC News**. 25 Nisan 2017. <https://www.bbc.com/news/magazine-39272511> [19.11.2019].
- Güreş, Murat. “İçişleri Bakanlığı'na Haznevi Tarikatı Külliyesi Sorusu”. **Gazete Duvar**. 15 Haziran 2019. <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/06/15/icisleri-bakanliga-haznevi-tarikati-kulliyesi-sorusu/> [20.12.2019].
- Hein, Matthias von. “Suriye’de Kimyasal Silah Bilmecesi”. **Deutsche Welle**. 13 Nisan 2018. <https://www.dw.com/tr/suriyede-kimyasal-silah-bilmecesi/a-43366924> [05.11.2019].
- Hewitt, Gavin. “Paris Attacks: Impact on Border and Refugee Policy”. **BBC News**. 15 Kasım 2015. <https://www.bbc.com/news/world-europe-34826438> [29.09.2019].
- Hozic, Aida. “The Court of Last Resort”. **Foreign Policy**. 7 Ekim 2009. <https://foreignpolicy.com/2009/10/07/the-court-of-last-resort-2/> [19.11.2019].

- Human Development Report (1994). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_notsats.pdf [17.05.2020].
- International Migration Law: Glossary on Migration. International Organization for Migration (IOM). No. 34 (2019). https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf [17.06.2020].
- Kamen, Al ve Ruth Marcus. “Clinton to Continue Forcible Repatriation of Fleeing Haitians”, **Washington Post**. 15 Ocak 1993. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1993/01/15/clinton-to-continue-forcible-repatriation-of-fleeing-haitians/04d77fe0-d0ab-4ba3-93c7-57d1855d71b4/> [06.08.2019].
- Kaminski, Matthew. “All the Terrorists Are Migrants”. **Politico**. 23 Kasım 2015. <https://www.politico.eu/article/viktor-orban-interview-terrorists-migrants-eu-russia-putin-borders-schengen/> [27.09.2019].
- Keneş, Hatice Çoban. ““Yeni Irkçılığın ‘Kirli’ Ötekileri; Kürtler, Aleviler, Ermeniler”: Politik ve Toplumsal Sistem Irkçı-Ayrımcı ise Medya da Bu Sistemin Parçasıdır”. **Independent Türkçe**. 22 Temmuz 2020. <https://www.indyrturk.com/node/214946/r%C3%B6portaj/%E2%80%9Cyeni-%C4%B1rk%C3%A7%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-%E2%80%98kirli%E2%80%99-%C3%B6tekileri-k%C3%BCrtler-aleviler-ermeniler%E2%80%9D-politik-ve> [22.10.2020].
- Knaus, Gerald. “Nach dem Schock: Alles Wie Zuvor?”. **Zeit Online**. 2 Eylül 2019. <https://www.zeit.de/politik/ausland/2019-09/eu-asyl-politik-aylan-kurdi-fluechtlingsjunge-ertrunken-seenotrettung-syrienkrieg> [29.09.2019].
- Knox, Paul Clarke. The State of The Humanitarian System. London: ALNAP/ODI, 2018. <https://www.alnap.org/help-library/the-state-of-the-humanitarian-system-2018-full-report> [25.02.2020].
- Koçak, Zeynep. “Danimarka’nın Yeni Gettoları”. **Bağımsız Gazetecilik Platformu**. 25 Temmuz 2018. <http://platform24.org/yazarlar/3217/danimarka-nin-yeni-gettolari> [29.10.2018].
- Loeb, Jonathan. “Did Sudan Use Chemical Weapons in Darfur Last Year?”. **The Bulletin of the Atomic Scientists**. 17 Ocak 2017. <https://thebulletin.org/2017/01/did-sudan-use-chemical-weapons-in-darfur-last-year/#> [05.11.2019].
- Lozowick, Yaacov. “Israel's Missing Yemenite Kids Were Abducted, Families Believe. The Archives Tell a Different Story”. **Haaretz**. 6 Mayıs 2019. <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-were-israel-s-missing-yemenite-children-abducted-archives-offer-a-clear-answer-1.7210034> [05.10.2019].

- Mültecilerin Hukuk Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü.
[http://www.goc.gov.tr/files/files/M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%C4%B0N%20HUKUK%20STAT%C3%9CS%C3%9CNE%20%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0N%201967%20PROTOKOL%C3%9C\(1\).pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%C4%B0N%20HUKUK%20STAT%C3%9CS%C3%9CNE%20%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0N%201967%20PROTOKOL%C3%9C(1).pdf)
[09.05.2018].
- Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM___/d00/c002/km__00002024ss0053.pdf [08.05.2018].
- Newman, Marissa. “When Israeli Doctors Allegedly Tested Yemenites for ‘Negro Blood’”. **The Times of Israel**. 16 Haziran 2017.
<https://www.timesofisrael.com/when-israeli-doctors-allegedly-tested-yemenites-for-negro-blood/> [05.10.2019].
- Orakçı, Serhat. “Orta Afrika Cumhuriyeti Kriz Raporu”. İnsani Yardım Vakfı (İHH).
https://www.academia.edu/7968400/Orta_Afrika_Cumhuriyeti_Kriz_Raporu_-_Serhat_Orakc_%C4%B1 [17.04.2019].
- Orhan Oytun ve Sabiha Senyücel Gündoğar. “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri”. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM). Rapor No. 196 (Ocak 2015). <https://orsam.org.tr/tr/suriyeli-siginmacilarin-turkiye-ye-etkileri/> [23.05.2020].
- Ozoğlu, Melis. “Aylan Bebeğin Babası: Umarım Dünya Kapılarını İhtiyacı Olanlara Tekrar Açar”. **Euronews**. 3 Mart 2020.
<https://tr.euronews.com/2020/03/03/aylan-bebegin-babasi-umarim-dunya-kapilarin-ihciyac-olanlara-tekrar-acar> [05.04.2020].
- Rowe, Trevor. “Aid to Somalia Stymied”. **Washington Post**. 29 Temmuz 1992.
<https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1992/07/29/aid-to-somalia-stymied/b681218f-a8c1-475c-af03-bc33e8f2ab50/> [03.06.2020].
- Sandhu, Serina. “United Nations Sends out-of-date Biscuits to Syrian Civilians in Rebel-Held Areas”. **Independent**. 26 Ekim 2015.
<https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/united-nations-sends-out-of-date-biscuits-to-syrian-civilians-in-rebel-held-areas-a6709066.html> [24.09.2019].
- Sudagezer, Elif. “Koronavirüs Kriziyle Boğuşan AB Sona Doğru Gidiyor”. **Sputnik Türkiye**. 24 Mart 2020.
<https://tr.sputniknews.com/columnists/202003241041676225-koronavirus-kriziyle-bogusan-ab-sona-dogru-gidiyor/> [13.04.2020].
- Şardan, Tolga. “Suriyeliler’in Karıştığı Suç Olaylarında Patlama”. **Yeniçağ**. 15 Haziran 2019.
<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/suriyelilerin-karistigi-suc-olaylarinda-patlama-238131h.htm> [29.09.2019].
- Şen, Ali Ekber. “Suriyeliler’e Böyle Oy Kullandırılmış”. **Sözcü**. 16 Nisan 2019.
<https://www.sozcü.com.tr/2019/gundem/suriyelilere-boyle-oy-kullandirilmis-4438552/> [15.12.2019].

Tosun, Mehmet. “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Artık Kapılar Açılmıştır”. **Anadolu Ajansı**. 2 Mart 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/cumhurbaskani-erdogan-artik-kapilar-acilmistir/1751538> [06.03.2020].

Diğer Kaynaklar

- “1990 Ruanda-Uganda Krizi”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=394> [30.01.2019].
- “1991 Liberya-Sierra Leone Krizi”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=395> [19.02.2019].
- “1992 Gürcistan Krizi”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=407> [25.02.2019].
- “1992 Yugoslavya Krizi (I)”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=397> [20.02.2019].
- “1992 Yugoslavya Krizi (II)”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=403> [20.02.2019].
- “1993 İsrail-Lübnan Krizi”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=409> [26.02.2019].
- “1996 Zaire Krizi”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=421> [26.02.2019].
- “1998 Etiyopya-Eritre Krizi”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=424> [06.03.2019].
- “1999 Doğu Timor Krizi”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=432> [11.03.2019].
- “1999 Kosova Krizi”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=430> [08.03.2019].
- “2001 Afganistan Krizi”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=434> [11.03.2019].
- “2002 Irak Krizi”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=440> [21.03.2019].
- “2005-2009 Çad-Sudan Krizi (I)”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=447> [27.03.2019].
- “2005-2009 Çad-Sudan Krizi (II)”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=449> [27.03.2019].
- “2005-2009 Çad-Sudan Krizi (III)”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=453> [27.03.2019].
- “2005-2009 Çad-Sudan Krizi (IV)”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=455> [27.03.2019].

- “2005-2009 Çad-Sudan Krizi (V)”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://people.duke.edu/~kcb38/ICB/v11summaries/Chad-SudanV.pdf> [27.03.2019].
- “2006 İsrail-Lübnan Krizi”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=451> [01.04.2019].
- “2008 Rusya-Gürcistan Krizi”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=445> [05.04.2019].
- “2015 Yemen Humanitarian Response Plan”. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/yemen_hrp_revised_2015.pdf [25.02.2020].
- “2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti Krizi (I)”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=426> [25.04.2019].
- “2017 Demokratik Kongo Cumhuriyeti Krizi (II)”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=444> [25.04.2019].
- “2019 Yemen Humanitarian Response Plan”. https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/2019_yemen_hrp_v21.pdf [25.02.2020].
- “Afet/Doğal Afet”. Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bc08e0fd14019.30212775 [27.08.2018].
- “Afghanistan Times”. <http://www.afghanistantimes.af/ed-durand-line-is-not-an-international-border/> [29.10.2018].
- “BM Acil Durumlar”. <http://www.unhcr.org/emergencies.html> [27.05.2020].
- “Burundi Situation”. The UN Refugee Agency UNHCR. <https://www.unhcr.org/burundi-situation.html> [24.04.2019].
- “Case Concerning Application of The Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocide (Bosnia And Herzegovina V. Serbia And Montenegro)”. International Court of Justice. 26 Şubat 2007. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf> [07.11.2019].
- “Children in War & Conflict”. UNICEF. <https://www.unicefusa.org/mission/emergencies/conflict> [27.01.2020].
- “Common European Asylum System”. European Commission. https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum_en [17.05.2020].
- “Country Profiles: Sub-Saharan Africa – Sierra Leone”. United Kingdom Foreign & Commonwealth Office. 25 Şubat 2009. <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20090323150415/http://www.fco>

gov.uk/en/about-the-fco/country-profiles/sub-saharan-africa/sierra-leone/?profile=history&pg=3 [16.02.2019].

“Çatışma”. Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası. <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/dictionary-for-crisis-management/%C3%87> [06.09.2018].

“Danışma Statüsündeki Hükümet-Dışı Örgütlerin Sayısı”. UN Secretary-General. <https://digitallibrary.un.org/record/254402#record-files-collapse-header> [18.02.2020].

“Decree No: 15 on Lebanese Nationality”. <https://www.refworld.org/pdfid/44a24c6c4.pdf> [21.12.2019].

“Defining Trafficking & Smuggling”. https://www.unodc.org/doc/e-lectures/trafficking-persons/Compilation_of_questions_to_panellists.pdf [14.08.2019].

“Democratic Republic of Congo in Crisis”. Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/blog-feed/democratic-republic-congo-crisis> [25.04.2019].

“Democratic Republic of Congo”. Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/democratic-republic-congo> [25.04.2019].

“Devlet-Dışı”. Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası. <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/dictionary-for-crisis-management/38-devlet-disi> [09.11.2018].

“Domestic Servitude”. <http://www.endslaverynow.org/learn/slavery-today/domestic-servitude> [22.02.2020].

“Dünya Hükümet-Dışı Örgütler Derneği (I)”. <https://www.wango.org/resources.aspx?section=ngodir> [12.02.2020].

“Dünya Hükümet-Dışı Örgütler Derneği (II)”. <https://www.wango.org/resources.aspx?section=ngodir#tab2> [12.02.2020].

“EUROGENDFOR Mission in Central African Republic”. <http://www.eurogendfor.org/eurogendfor-missions/eurogendfor-car> [17.04.2019].

“Figures at Glance”. The UN Refugee Agency UNHCR. <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> [18.02.2020].

“Filistinli Mülteciler”. Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler. <http://www.unicankara.org.tr/filistin/10.html> [17.12.2019].

“Gelişen Kriz”. Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası. <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/dictionary-for-crisis-management/G> [06.05.2019].

“Gender-Based Violence and War”. CARE. <https://www.care.org/impact/stories/gender-based-violence-and-war> [18.11.2019].

- “Global Ceasefire Call Deserves UN Security Council’s Full Support”. International Crisis Group. 9 Nisan 2020. <https://www.crisisgroup.org/global/global-ceasefire-call-deserves-un-security-councils-full-support> [13.04.2020].
- “Global Humanitarian Overview 2018”. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/GHO2018.PDF> [30.07.2019].
- “Göç”. Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bc08debc5e479.97145396 [27.08.2018].
- “Human Trafficking Center”. <https://humantraffickingcenter.org/problem/> [17.02.2020].
- “Humanitarian Diplomacy Policy”. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. http://www.ifrc.org/Global/Governance/Policies/Humanitarian_Diplomacy_Policy.pdf [20.09.2018].
- “In The Waiting Room: Internally Displaced People in Georgia”. Amnesty International Publications 2010. <https://www.amnesty.org/download/Documents/40000/eur560022010en.pdf> [18.11.2019].
- “Iraq Emergency”. The UN Refugee Agency UNHCR. <https://www.unhcr.org/iraq-emergency.html> [27.05.2020].
- “Irregular Migration”. European Commission. https://ec.europa.eu/home-affairs/content/irregular-migration-0_en [28.08.2018].
- “İstismar”. Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=istismar> [10.10.2018].
- “Kosovo: Rape as a Weapon of ‘Ethnic Cleansing’”. Human Rights Watch. <https://www.refworld.org/docid/3ae6a87a0.html> [18.11.2019].
- “Kriz Analiz ve Yönetimi Kavram-Terim Tablosu”, Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası. <http://tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/kavram-ve-terimler-tablosu> [06.08.2018].
- “Kriz”. Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası. <http://tdpkrizleri.org/index.php?lang=tr> [14.08.2018].
- “Kriz”. Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bc08db7e39303.93294970 [27.08.2018].
- “Lebanon”. The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East. <https://www.unrwa.org/where-we-work/lebanon> [21.19.2019].

- “Libyan Civil War”. International Crisis Behavior Data Viewer, <http://people.duke.edu/~kcb38/ICB/v11summaries/LibyanCivilWar.pdf> [09.04.2019].
- “Libyan Civil War”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://people.duke.edu/~kcb38/ICB/v11summaries/LibyanCivilWar.pdf> [09.04.2019].
- “List of Non-Governmental Organizations in Consultative Status With the Economic and Social Council as of 1 September 2018”. Economic and Social Council. <http://csonet.org/content/documents/E.2018.inf.5.pdf> [18.02.2020].
- “Myanmar”. International Crisis Group. <https://www.crisisgroup.org/asia/south-east-asia/myanmar> [25.04.2019].
- “Nigeria Emergency”. The UN Refugee Agency UNHCR. <https://www.unhcr.org/nigeria-emergency.html> [24.04.2019].
- “Orta Afrika Cumhuriyeti’nde Dini Çatışmalar”. Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM). <https://ankasam.org/orta-afrika-cumhuriyetinde-dini-catismalar/> [17.04.2019].
- “Our World in Data”. <https://ourworldindata.org/natural-disasters#number-of-reported-disaster-events> [01.07.2019].
- “Pakistan”. The World Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pk.html> [29.10.2018].
- “Pazarlık”. Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=pazarlik> [10.10.2018].
- “Persons of Concern”. UNHCR: The UN Refugee Agency. http://popstats.unhcr.org/en/overview#_ga=2.207905042.1406310642.1496048190-368081586.1490345388 [02.05.2018].
- “Population Statistics”. The UN Refugee Agency. http://popstats.unhcr.org/en/time_series [18.11.2019].
- “Protracted Refugee Situations”. The UN Refugee Agency (UNHCR). <https://www.unhcr.org/excom/standcom/40c982172/protracted-refugee-situations.html> [10.03.2020].
- “Refugee Camps”. The UN Refugee Agency UNHCR. <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/camps/> [27.02.2020].
- “Rohingya Refugee Emergency at a Glance: The Influx to Bangladesh is one of the Largest and Fastest-Growing Refugee Crises in Decades”. The UN Refugee Agency UNHCR. <https://unhcr.maps.arcgis.com/apps/Cascade/index.html?appid=5fdca0f47f1a46498002f39894fcd26f> [25.04.2019].
- “Russo-Georgian War”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://people.duke.edu/~kcb38/ICB/v11summaries/Russo-GeorgianWar.pdf> [05.04.2019].

- “Security Incident Data”. <https://aidworkersecurity.org/incidents/search> [25.02.2020].
- “Sexual Exploitation and Abuse by UN, NGO and INGO Personnel: A Self-Assessment”. Humanitarian Practice Network. <https://odihpn.org/magazine/sexual-exploitation-and-abuse-by-un-ngo-and-ingo-personnel-a-self-assessment/> [29.02.2020].
- “Sierra Leone Amputees”. Getty Images. <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/memuna-mansaray-sits-on-the-lap-of-former-president-bill-news-photo/145127208?adppopup=true> [16.07.2019].
- “Sierra Leone: Charles Taylor and the Sierra Leone War”. Amnesty International Press Briefing. 4 August 2010. <https://www.amnesty.org/download/Documents/36000/afr510062010en.pdf> [19.02.2019].
- “Somalia”. The World Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html> [28.02.2019].
- “South Sudan Emergency”. The UN Refugee Agency UNHCR. <https://www.unhcr.org/south-sudan-emergency.html> [30.05.2020].
- “South Sudan Refugee Crisis”. USA for UNHCR the UN Refugee Agency. <https://www.unrefugees.org/emergencies/south-sudan/> [01.06.2020].
- “South Sudan: Events of 2018”. Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/south-sudan> [12.06.2020].
- “South Sudan: New Abuse of Civilians by Both Sides”. Human Rights Watch. 22 Kasım 2016. <https://www.hrw.org/news/2016/11/22/south-sudan-new-abuse-civilians-both-sides> [12.06.2020].
- “Sömürmek”. Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=somurmek> [10.10.2018].
- “Statistics: The World in Numbers”. UNHCR: The UN Refugee Agency. http://popstats.unhcr.org/en/overview#_ga=2.164150204.2077061828.1513583079-1290066138.1512465717 [14.09.2019].
- “Sudan-South Sudan”. International Crisis Data Viewer. <http://people.duke.edu/~kcb38/ICB/v11summaries/Sudan-SouthSudan.pdf> [30.05.2020].
- “Syria Chemical Weapons”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://people.duke.edu/~kcb38/ICB/v11summaries/SyriaChemicalWeapons.pdf> [17.04.2019].
- “Syria Emergency”. The UN Refugee Agency UNHCR. <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html> [17.04.2019].
- “Syria-Turkey Border Incidents”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://people.duke.edu/~kcb38/ICB/v11summaries/Syria-TurkeyBorderIncidents.pdf> [17.04.2019].

- “Şantaj”. Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası. <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/dictionary-for-crisis-management/179-santaj> [10.10.2018].
- “Şantaj”. Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=santaj> [10.10.2018].
- “Tekrarlayan Kriz”. Türk Dış Politikaları Kriz İncelemeleri İnternet Sayfası. <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/dictionary-for-crisis-management/T> [06.05.2019].
- “The Human Cost of Natural Disasters 2015: A Global Perspective”. Centre for Research on the Epidemiology of Disasters – CRED. <https://reliefweb.int/report/world/human-cost-natural-disasters-2015-global-perspective> [14.08.2018].
- “The Joint Evaluation of Emergency Assistance to Rwanda: Study III Principal Findings and Recommendations”. Relief and Rehabilitation Network. Network Paper 16 (Haziran 1996). <https://www.files.ethz.ch/isn/121184/networkpaper016.pdf> [10.02.2020].
- “The Office of the Special Representative of the Secretary-General on Sexual Violence in Conflict (OSRSG-SVC)”. United Nations. <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/our-work/where-we-work/> [10.03.2020].
- “The Yearbook of International Organizations”. Union of International Associations. <https://uia.org/yearbook> [12.02.2020].
- “Turkey’s Progress on The Visa Liberalisation Roadmap”. European Commission. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/20160504/turkey_progress_visa_liberalisation_roadmap_en.pdf [05.08.2019].
- “U.S. Committee for Refugees and Immigrants World Refugee Survey 2006-Lebanon”. United States Committee for Refugees and Immigrants. 14 Haziran 2006, [https://www.refworld.org/docid/4496ad053e.html%20\(10](https://www.refworld.org/docid/4496ad053e.html%20(10) [21.12.2019].
- “UNHCR’nin Tarihçesi”. <https://www.unhcr.org/tr/unhcrnin-tarihcesi> [10.01.2019].
- “UNIT 731: Japan's Biological Warfare Project”. <https://unit731.org/experiments/> [05.10.2019].
- “United Nations Member States”. <http://www.worldometers.info/united-nations/> [19.11.2017].
- “UNRWA”. The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East. <https://www.unrwa.org/> [17.12.2019].
- “Unseen, Unheard: Gender-Based Violence in Disasters”. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. Geneva, 2015. https://www.ifrc.org/Global/Documents/Secretariat/201511/1297700_GBV_in_Disasters_EN_LR2.pdf [29.02.2020].

- “Uyuşmazlık”. Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası. <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/dictionary-for-crisis-management> [06.09.2018].
- “Uzun Soluklu Çatışma”. Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Projesi İnternet Sayfası. <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/crisis-analyses/dictionary-for-crisis-management/U> [06.09.2018].
- “Ülke İçinde Yerinden Edilen Kişiler”. The UN Refugee Agency: UNHCR. <http://www.unhcr.org/internally-displaced-people.html> [12.12.2017].
- “We Have a Broken Heart: Sexual Violence Against Refugees in Nairobi and Mombasa, Kenya”. The Women’s Refugee Commission (WRC). <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/SVMB-Kenya-Report-10-2019-FINAL.pdf> [18.11.2019].
- “What Is Human Trafficking?”. UN Office on Drugs and Crime. <https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/what-is-human-trafficking.html> [14.08.2019].
- “What is Migrant Smuggling?”. UN Office on Drugs and Crime. https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/smuggling-of-migrants.html?ref=menu#What_is_Migrant_Smuggling [14.08.2019].
- “WHO Announces COVID-19 Outbreak a Pandemic”. World Health Organization. 12 Mart 2020. <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/news/news/2020/3/who-announces-covid-19-outbreak-a-pandemic> [13.04.2020].
- “World Population Review”. <http://worldpopulationreview.com/countries/afghanistan-population/> [29.10.2018].
- “Yemen Emergency”. The UN Refugee Agency UNHCR. <https://www.unhcr.org/yemen-emergency.html> [29.04.2019].
- “Yemen: Defusing the Saada Time Bomb”. Crisis Group Middle East Report. No.86 (27 May 2009). <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/yemen/yemen-defusing-saada-time-bomb> [29.04.2019].
- “You Are Home”. <https://twitter.com/justintrudeau/status/704412195715682304> [19.11.2019].
- ”1994 Haiti Krizi”. International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=411> [28.02.2019].
- ”BM İstatistikleri”. http://popstats.unhcr.org/en/overview#_ga=2.153215482.370971243.1547453054-1290066138.1512465717 [14.01.2019].
- ”Global Focus”. UNHCR: The UN Refugee Agency. <http://reporting.unhcr.org/population> [14.09.2019].

- ”İnsan Hareketliliği”. The UN Refugee Agency UNHCR. http://popstats.unhcr.org/en/overview#_ga=2.48780002.573492120.1504082116-368081586.1490345388 [28.08.2018].
- ”Multinational Joint Task Force (MNJTF)”. <https://www.globalsecurity.org/military/world/int/mnjtf.htm> [24.04.2019].
- ”Number of Reported Disaster Events”. Our World in Data. <https://ourworldindata.org/natural-disasters#number-of-reported-disaster-events> [01.07.2019].
- Akçadağ Alagöz, Emine. “AB’nin Orta Afrika Cumhuriyeti’ne Müdahalesi”. <http://www.bilgesam.org/incele/1455/-ab%E2%80%99nin-orta-afrika-cumhuriyeti%E2%80%99ne-mudahalesi/#.XLb6B-gzbIU> [17.04.2019].
- Bleuer, Christian. “Why No Ethnic Separatist Movements in Afghanistan?”. <http://easterncampaign.com/2007/03/06/why-no-ethnic-separatist-movements-in-afghanistan/> [29.10.2018].
- Briggs Billy. “10 Countries Where Child Soldiers Are Still Recruited in Armed Conflicts”. Theirworld. 29 Şubat 2017. <https://theirworld.org/news/10-countries-where-child-soldiers-are-still-recruited-in-armed-conflicts> [05.11.2019].
- Cilga, Melih. “Syrian Refugees and NGOs in Turkey”. <https://graphcommons.com/graphs/a5f158c2-9d58-4745-9fe5-97bc9d86dac4?show=info> [12.02.2020].
- Eriksson, John ve Howard Adelman, John Borton, Hanne Christensen ve diğ. “The International Response to Conflict and Genocide: Lessons from the Rwanda Experience Synthesis Report. Ocak 1996. https://www.researchgate.net/publication/242608201_The_International_Response_to_Conflict_and_Genocide_Lessons_from_the_Rwanda_Experience_Synthesis_Report [17.02.2020].
- Evans, Gareth. “The International Crisis Group: The Role of a Global NGO in Preventing and Resolving Deadly Conflict”. International Crisis Group. 17 Mayıs 2012. <https://www.crisisgroup.org/international-crisis-group-role-global-ngo-preventing-and-resolving-deadly-conflict> [18.02.2020].
- ICBP Resmî İnternet Sayfası. <https://sites.duke.edu/icbdata/data-collections/> [15.01.2019].
- International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=397> [20.02.2019].
- International Crisis Behavior Data Viewer. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=407> [25.02.2019].
- International Crisis Behavior Project (ICBP) Resmî İnternet Sayfası. <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/> [15.01.2019].

- Jennequin, Arthur. "Turkey and The Weaponization of Syrian Refugees". Brussels International Center. Ocak 2020. <https://www.bic-rhr.com/research/turkey-and-weaponization-syrian-refugees> [10.02.2020].
- Jones, Allison. "Syrian Refugees Arrive on Government Aircraft in Toronto". Canada's National Observer. 10 Aralık 2015. <https://www.nationalobserver.com/2015/12/10/news/syrian-refugees-arrive-government-aircraft-toronto> [19.11.2019].
- Klein, Alisa. Preventing and Responding to Sexual Violence in Disasters. Louisiana Foundation Against Sexual Assault (LaFASA) & National Sexual Violence Resource Center (NSVRC). https://www.nsvrc.org/sites/default/files/Publications_NSVRC_Guides_Sexual-Violence-in-Disasters_A-planning-guide-for-prevention-and-response.pdf [29.02.2020].
- Kumbul, Uygur. "Yemen'de İç Savaş ve Huti İsyanı". Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM). <https://ankasam.org/yemende-ic-savas-ve-huti-isyani/> [29.04.2019].
- Lampe, Klaus von. "Definitions of Organized Crime". <http://www.organized-crime.de/OCDEF1.htm#un> [07.11.2019].
- Matar, Dina. "Media Coverage of the Migration Crisis in Europe: a Confused and Polarized Narrative". European Institute for Mediterranean (IEMED) Yearbook 2017: 292-295. https://www.iemed.org/observatori/arees-danalisi/arxius-adjunts/anuari/med.2017/IEMed_MedYearbook2017_media_migration_crisis_Matar.pdf [28.02.2020].
- Migration Data Portal. https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2019 [16.03.2020].
- Oğuzhan Yılmaz, Tuğrul. "Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde Seçimler ve İktidar Mücadelesi". Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM). <https://www.afam.org.tr/kongo-demokratik-cumhuriyetinde-secimler-ve-iktidar-mucadelesi/> [25.04.2019].
- Peace Insight, <https://www.peaceinsight.org/> [07.05.2019].
- Pejic, Nenad. "Media's Responsibility For The War in Former Yugoslavia". <https://www.uni-trier.de/fileadmin/forschung/ZES/Schriftenreihe/031.pdf> [03.02.2020].
- Ristic, Marija. "From Kosovo's Organ-Harvesting Controversy to Special Court". Balkan Transitional Justice. 14 Aralık 2010. <https://balkaninsight.com/2010/12/14/timeline-kosovo-organ-harvesting/> [19.11.2019].
- Semin, Ali. "Yemen Krizi, Husiler ve İran-Körfez Güç Mücadelesi". <http://www.bilgesam.org/incele/2074/-yemen-krizi--husiler-ve-iran-korfez-guc-mucadelesi/#.XMancmgzbIU> [29.04.2019].

- Sımmaz, Kadriye. “Çifte Mülteciler: ‘Filistinli Suriyeliler’”. İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İnsamer). 22 Temmuz 2019. https://insamer.com/tr/cifte-multeciler-filistinli-suriyeliler_2293.html [17.12.2019].
- The Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC). <http://staging.internal-displacement.org/internal-displacement/context-of-displacement/disasters-and-climate-change/> [21.05.2018].
- The Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC). Resmî İnternet Sayfası. <http://www.internal-displacement.org/database/displacement-data> [13.07.2020].
- World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2017/10/we-need-to-get-better-at-integrating-migrants-into-our-cities-here-s-how/> [08.09.2018].
- Zicherman, Nona. “It is Difficult to Escape What Is Linked To Survival: Sexual Exploitation and Food Distribution in Burundi”. Humanitarian Practice Network. <https://odihpn.org/magazine/%c2%91it-is-difficult-to-escape-what-is-linked-to-survival%c2%92-sexual-exploitation-and-food-distribution-in-burundi/> [29.02.2020].

ÖZ GEÇMİŞ

2 Eylül 1989 tarihinde Antakya’da doğdum. Lise eğitimimi İstanbul Üsküdar Ahmet Keleşoğlu Anadolu Lisesi’nde tamamladım. Lisans diplomamı 2012 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden aldım. Yüksek lisans eğitimime 2012 yılında Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde başladım. Bu süreçte kısa bir dönem özel sektörde araştırmacı olarak çalıştım. Yüksek lisanstan mezun olduğum 2015 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde doktora programına kabul edildim.

